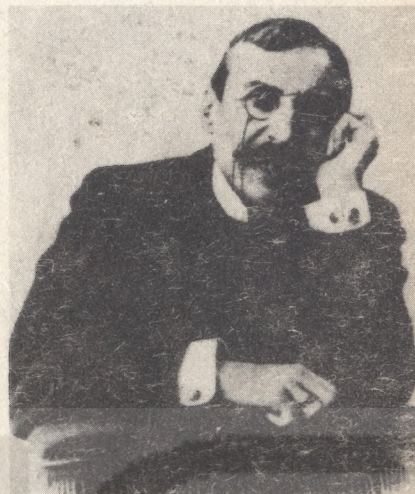

eça de queiroz

1168

eça de queiroz
vărul bazilio

«Vărul Bazilio este un episod domestic care se poate număra printre operele cele mai puternice și de cea mai mare unitate literară ale romancierului. Tratează decăderea moravurilor într-o familie burgheză, deformarea sensibilității femeii, provocată de o educație falsă și mincinoasă, perversitatea unui bărbat care are mania obsesivă a seducției și nu se dă în lături să distrugă un cămin spre a-și satisface pe moment capriciile senzuale. Toate acestea sînt atit de firesc urzite, atit de clar notate, într-un limbaj care pare făcut doar ca să surprindă flagrant situațiile, caracterele și suflitele și să reînvie toată această lume ciudată care defilează în roman fără nici o urmă de deformare ori constringere.»

JOAQUIM COSTA

eça de queiroz

Vol. I-II, lei 15

editura minerva

Ilustrația copertei : *Done Stan*

eça de queiroz

vărul bazilio

★

TRADUCERE, PREFAȚA,
TABEL CRONOLOGIC ȘI
NOTE DE MICAELA GHÎTESCU

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI ● 1983
EDITURA MINERVA ● BUCUREȘTI

Pentru versiunea românească, toate drepturile
rezervate Editurii Minerva (B.P.T.)

Eça de Queiroz, *O primo Bazilio*
Edição „Livros do Brasil“, Lisboa.

PREFAȚA

„Toată arta sa europeană, o artă atât de rafinat europeană, nu izbutește să-i mascheze forța iberică“, va spune undeva¹ Miguel de Unamuno despre Eça de Queiroz. Deschiderea acestuia spre Europa și lume, integrarea realismului cu lecția lui Balzac și Flaubert și a naturalismului cu cea a lui Zola — dar care din romancierii occidentali nu-și însușiseră aceste lecții? —, cu intrarea în literatura universală pe care i-o asigură, însă și cu proiectarea din nou a Lusitaniei — după secole de absență — în atenția unor pături largi (scriitori și cititori) din Europa și din „cealaltă“ România, care este America Latină, sînt trăsături definitorii ale operei sale și ilustrează imensa datorie pe care au contractat-o față de el portughezii.

Scrierile lui Eça de Queiroz, unele beneficiind de ediții repetate, sînt traduse în numeroase limbi: germană, engleză, spaniolă (dar și catalană), suedeză, olandeză, maghiară, franceză, cehă, italiană, rusă, iar din 1924, și română². „Prin el am cunoscut Portugalia...“, va spune criticul argentinian Roberto F. Giusti, „iar prin [romanele sale] am iubit-o“, continuă el³, afirmații pe care mulți le-ar putea face.

¹ *El sarcasmo ibérico de Eça de Queiroz*, în *Eça de Queiroz*, in *Memoriam*, Lisboa, 1922.

² Vezi Tabelul cronologic.

³ *Originalidad y complejidad del Arte de Eça de Queiroz*, în *Livro do centenário de Eça de Queiroz*, Lisboa — Rio, 1945.

De la moartea sa, survenită odată cu nașterea secolului nostru, figura lui Eça de Queiroz — spre deosebire de a multor altor scriitori — a crescut și s-a consolidat. Bibliografia queiroziană este imensă. Simpla listă a personalităților literaturii și criticii care, în timpul vieții sau după moartea lui, s-au aplecat asupra operei scriitorului ar ocupa câteva pagini¹. În Brazilia, spune Viana Moog², n-a existat critic, n-a existat comentator care, „dispunând de două sau trei coloane într-un ziar sau o revistă, să nu-și exprime părerea“, bunăoară despre *Vărul Bazilio*, al cărui răsunător succes a adus în atenție și *Crima părintelui Amaro*, publicată anterior.

Lectura operei lui Eça de Queiroz s-a făcut așadar din multe unghiuri. În plus, scriitorul însuși și-a analizat adesea minunț creația, lăsând în acest sens inestimabile pagini, cu precădere despre romanul pe care îl prezentăm astăzi cititorilor. În cele ce urmează vom încerca pentru publicul românesc o sinteză a celor spuse, conștienți că nu vom izbuti mai mult decât o palidă peliculă alb-negru după un mozaic în scînteietoare culori.

Pe vremea sa, ca și astăzi, una din formele de consacrare a unui roman era transpunerea sa pentru teatru — sau pentru cinema, ori televiziune, în zilele noastre! Același lucru s-a întâmplat în Brazilia tocmai cu *Vărul Bazilio*, care, chiar în 1878, anul apariției, a fost transpus pentru teatru (piesă în 5 acte și

¹ Astfel, spre a da numai două exemple, în Anglia, în 1953, cu ocazia apariției ultimei ediții a romanului *Crima...*, tradus de Nan Flanagan la editura Max Reinhardt, criticii literari de la *Times*, *Guardian*, *Sunday*, *Spectator* — printre alte publicații importante — au relevat caracterul universal al operei lui Eça de Queiroz și l-au egalat pe autor cu cei mai buni romancieri de răsunet mondial. În Cehoslovacia, același roman a apărut în 1961 în ediție de lux, cu ilustrațiile lui Antonin Pele, pictor ceh consacrat, dintre cei mai importanți, și în traducerea lui Zdenek Hampel, profund cunoscător al operei romancierului. Ediția, de format gigant și cu un tiraj de 100.000 de exemplare, s-a epuizat în nici 40 de zile.

² *Eça de Queiroz e o Século XIX*, Porto Alegre, 1938.

9 tablouri) de Cardoso de Meneses, poet în vogă la Rio de Janeiro. Odată cu acest succes, Eça de Queiroz a devenit o obsesie pentru intelectualii brazilieni, răspîndindu-se, după cum semnalează istoricul literar Brito Broca¹, o boală denumită „bazilism”. „S-a eradicat febra galbenă, se spunea spiritual într-un comentariu din *Ziarul știrilor*, și a apărut «bazilismul»”. Apoi, pe măsură ce calitățile literare ale autorului se perfecționau și i se publicau noi cărți, admiratorii deveneau încă și mai numeroși și entuziaști, „bazilismul” îmbrăcînd noi forme și luînd noi amplitudini, spre a sfîrși prin a se transforma într-o „ecită”!

Interesul pentru scriitor depășea limitele simplei curiozități artistice. José Veríssimo, marele istoric literar brazilian, la două decenii după ce îl văzuse, nu-l putea uita: „...înnalt, deșirat, mai puțin slab decît avea să fie mai tîrziu, îngrijit îmbrăcat după moda englezească, cu monoculul fixat între nasul de vultur și ochiul larg deschis, pătrunzător, impunîndu-se juvenilei mele admirații necioplite, de provincial brazilian proaspăt sosit [în Portugalia]...”², va scrie el³.

În 1945, Martiņs Fontes, care nu-l cunoscuse niciodată pe romancier, va spune: „De-a lungul întregii noastre vieți, Eça de Queiroz a fost cu noi luminînd cercul nostru literar”⁴.

Influența lui nu s-a limitat însă la popoarele de limbă portugheză. Un intelectual chilian — citat de critica braziliană Lucia Miguel Pereira⁴ — povestește, bunăoară, că în tinerețea sa, care trebuie să se fi petrecut în preajma celui de-al doilea război mondial, aparținuse unui grup al cărui componenți, tineri literați, adoptaseră numele personajelor lui Eça de Queiroz. Trăiau cufundați în romanele acestuia, și-l luaseră drept model, își spuneau — după numele eroilor lui — Fradique Mendes, Carlos da Maia sau Ernesto Ledesma.

¹ *A vida Literária do Brasil de 1900*, în Heitor Lyra, *O Brasil na vida de Eça de Queiroz*, Lisboa, 1965.

² *Homens e coisas estrangeiras*, Rio de Janeiro, 1902.

³ În *Dom Casmurro*, jurnal literar din Rio de Janeiro, mai 1945.

⁴ În prefața la *Livro do centenário de Eça de Queiroz*, Lisboa — Rio, 1945.

. Dar cine a fost acest personaj, în jurul căruia aveau să se scrie mii de pagini, pe multe meridiane ale lumii ?

Născut în 1845 la Póvoa de Varzim, în nordul Portugaliei, pe coasta Oceanului, în condiții familiale dificile, José Maria Eça de Queiroz studiază dreptul la Coimbra, apoi profesează un timp avocatura la Lisabona.

În această perioadă frecventează *Cenaclul* căruia îi aparțin câțiva dintre reprezentanții de frunte ai așa-numitei „generații de la '70” din literatura portugheză. Printre ei se numără și Ramalho Ortigão, ideolog, critic, ziarist și romancier, unul dintre marile nume ale realismului portughez. Cu colaborarea lui înființează Eça de Queiroz o publicație lunară de mare răsunet atât în Portugalia, cât și în Brazilia, *Banderilele*, în care sînt comentate de pe poziții înaintate evenimentele curente, interne și internaționale.

Împreună cu ceilalți reprezentanți ai generației de la '70, Eça de Queiroz organizează și participă la celebrele *Conferințe democratice* din 1871, care își propun să răspîndească în Portugalia curentele din gîndirea europeană contemporană. Pentru orientarea lor progresistă, *Conferințele* vor fi interzise de oficialități.

După ce ocupă un scurt timp postul de subprefect al Leiriei (localitate în care se plasează acțiunea romanului *Crima părintelui Amaro*), Eça de Queiroz face o călătorie în Orient. Apoi, în 1872, intră în diplomatie, ocupînd succesiv funcții consulare la La Habana, Newcastle-on-Tyne, Bristol și Paris. Va petrece majoritatea vieții în străinătate (14 ani în Anglia și 12 ani la Paris), fiind evidentă în opera sa influența carierei diplomatice. În diferitele sale reședințe de consul s-a putut iniția în toate curentele de idei, în toate doctrinele estetice, a putut să frecventeze saloanele, să mediteze asupra psihologiei popoarelor, să se supună astfel unui antrenament progresiv pentru o serie de avatururi intelectuale. Să nu se uite că, obligat să trăiască neconținut departe de țara sa, se afla de fapt în con-

dițiile cele mai favorabile pentru ca, receptiv și atent la tot ce se petrecea în Portugalia, să o judece cu un ochi critic. Dar nu numai atât. „Acest fin diplomat, va spune în 1935 francezul Georges Le Gentil¹, atât de preocupat să urmărească toate mișcările opiniei, reflectase totuși la problema irlandeză, la politica englezilor în Egipt, la expansiunea franceză în Extremul Orient, la trezirea islamismului. Luciditatea sa, când denunță, cu 23 de ani înaintea catastrofei², pericolul pe care îl reprezintă pentru Europa cabotinajul inconștient al lui Wilhelm al II-lea, atinge forța de divinație“.

La Paris, mai precis la proprietatea sa din Neuilly, în apropierea capitalei Franței, se va stinge la numai 55 de ani marele romancier, minat de incurabila — la vremea aceea — tuberculoză.

A început așadar să scrie în perioada istorică numită *Regenerare*, care cuprinde, aproximativ, al treilea sfert al secolului al XIX-lea și în care, prin inaugurarea rețelei de cale ferată, avînd drept urmare imediată unificarea pieței interne, prin abolirea privilegiilor primului-născut și a unor drepturi mînăstirești, ceea ce permitea trecerea definitivă a agriculturii în sfera capitalistă, prin desființarea pedepsei cu moartea și a sclaviei, prin organizarea unor societăți pedagogico-filantropice pentru populația modestă, prin creșterea numărului băncilor și înființarea societăților anonime pe acțiuni, Portugalia pășește pe calea industrializării capitaliste.

Este drept că adîncirea dezechilibrului dintre dezvoltarea creditului bancar și progresul agricol și industrial produce o puternică criză economică în 1876, ceea ce contribuie la discreditarea regîmului și va duce, în cele din urmă, la căderea dictaturii cabraliste și la începutul fazei de sfîrșit a monarhiei consti-

¹ *La littérature portugaise. Le XIXe siècle. III L'Ecole de Coïmbre*, Paris, 1935.

² Primul război mondial.

tuționale. Dar pînă la izbucnirea crizei, Portugalia pare să trăiască o autentică epocă de regenerare, de progrese, de ameliorări materiale. Conflictele dintre marea și mica burghezie — materializate în perioada anterioară prin numeroase războaie — se aplanează, datorită și apatiei acestora din urmă. Industrializarea — și deci proletarizarea muncitorilor — foarte lente, fac ca noile forțe sociale să treacă aproape neobservate, cel puțin pînă în 1872, cînd izbucnește prima grevă modernă portugheză, *A Pavorosa* (Înspăimîntătoarea).

Dar, pe sub pojghița formalismului și conservatorismului literar, corespunzătoare acestei aparente acalmii, unele straturi ale micii burghezii, studenții, reprezentanții — progresiști — ai profesiunilor mai noi, ca inginerii, tipografii, continuă să-și exprime nemulțumirile lor crescînde. În aceste medii acționează, în chip de catalizatori, scriitorii și ideologii, cei care orientaseră revoluțiile europene din 1848 și susținuseră rezistența împotriva lui Napoleon al III-lea. Atunci apare și în Portugalia primul grup de socialiști, dintre care unii nutresc planuri utopice de reorganizare politică a întregii Peninsule Iberice în cîteva state federative (ceea ce ar crea, după ei, o bază solidă independenței economice și politice și ar împiedica totodată hegemonia spaniolă).

Pe de altă parte, politica șefului partidului regenerator, Fontes Pereira Melo (un „fanatic al căilor de comunicație“, cum se autodefineste) are, pe lîngă rezultate economice și sociale, o serie de repercusiuni culturale, dintre care două au ajuns să afecteze însuși regimul *Regenerării*: tendința de eliminare a unor rămîneri în urmă culturale prin legarea între ele, datorită căii ferate de nord, a celor trei principale centre (Lisabona, Coimbra, Porto); facilitarea contactelor cu mișcările culturale europene prin calea ferată de est, care în 1864 va conecta Coimbra la rețeaua europeană¹.

¹ Vezi și António José Saraiva și Oscar Lopes, *História da Literatura Portuguesa*, capitolul *Evolução do Romantismo*, Porto, f.a.

Situația se răsfringe în literatură prin apariția poeziei pe teme libertare și umanitare, a dramaturgiei și romanului de actualitate, a criticii care pledează pentru realism. Romanul de actualitate fusese pregătit de altfel și de popularitatea de care se bucurau romanele realiste — ale unor Goldsmith, Madame Genlis, Octave Feuillet — sau umanitariste ale unor Balzac, Georges Sand, Victor Hugo, Eugène Sue, apoi Flaubert și Zola — a căror iradiație este puternică în Portugalia.

Începînd să scrie, așadar, cînd realismul intra în luptă cu romantismul, aparținînd unei generații care își pusese în gînd să răstoarne, politicește și intelectualicește, vechea Portugalia, Eça de Queiroz nu putea să aibă în literatură decît o poziție revoluționară. Iar realismul „ca unică expresie autentică a artei“¹, cum îl va denumi el, implicat în intenții de reformă socială și civică prin prezentarea critică a obiceiurilor și comportamentelor, se va pune pe de-a-ntregul în serviciul transformării societății. Ideile acestea, expuse deja de Eça de Queiroz în celebra sa *Conferință democratică* din 1871, romancierul le va relua, șapte ani mai tîrziu, în legătură chiar cu cartea de față, într-o scrisoare adresată lui Rodrigues de Freitas²: „Romanele mele puțin importă; e clar că sînt mediocre; ceea ce importă este triumful realismului — care astăzi încă *méconnu*“³ și calomniat este totuși marea evoluție literară a secolului, menită să influențeze profund societatea și moravurile. Ce vrem noi cu realismul? Să redăm imaginea lumii moderne cu trăsăturile prin care este rea, fiindcă persistă să se educe după trecut; vrem să facem fotografia, aproape că era să spun caricatura vechii lumi burgheze, sentimentale, preacucernice, catolice, exploa-

¹ Acesta este chiar titlul *Conferinței* ținute de Eça de Queiroz în 1871.

² *Cartas de Eça de Queiroz*, Lisboa, 1945.

³ Prost cunoscut (fr.); lexicul lui Eça de Queiroz a fost adesea considerat „franzuzit“ de către contemporani; adevărul este că a introdus multe cuvinte franțuzești în vocabularul limbii portugheze, numeroase dintre ele fiind apoi consemnate de dicționare.

tatoare, aristocratice etc.; și dezvăluind-o batjocurii, risului hototitor, disprețului lumii moderne și democratice — să-i pregătim ruina. O artă avînd acest scop — nu este o artă à la Feuillet sau Sandeau. Este un puternic sprijin al științei revoluționare“.

Și în felul acesta a început Eça de Queiroz să facă portretul lumii care îl înconjură.

Cînd debutează, își dă cu bună-știință acre provocatoare: vrea să atragă atenția cu orice preț. Această dorință de a uimi apare în *Proze barbare*, exhibiție de stil modernist, în poemele atribuite lui Fradique Mendes, de un baudelairianism exacerbant, dublat însă și de ironie, în *Misterul de pe șoseaua spre Sintra*, în care, colaborînd cu Ramalho Ortigão, parcă dorește să joace o festă amatorilor de romane polițiste.

Apoi, alături de generația de la '70, fundamental critică (așa cum cea precedentă fusese lirică), Eça își propune să realizeze un program de investigații asupra realităților portugheze într-o vastă operă în care să cuprindă, sub un titlu general (*Scene din viața portugheză*, bunăoară), o serie de romane pe diferite teme. Urmează acum în creația lui Eça de Queiroz epoca marilor opere. Referindu-se la *Vărul Bazilio*, îi afirmă lui Teófilo Braga (alt reprezentant de frunte al celebrei generații de la '70), într-o scrisoare datată din 1878¹: „Ambiția mea este să descriu societatea portugheză așa cum a făcut-o constituționalismul din 1830 încoace — și să-i arăt, ca într-o oglindă, ce jalnică țară formează ei — ei și ele E scopul meu în *Scene din viața portugheză*. Trebuie să se treacă prin foc și sabie lumea oficială, lumea sentimentală, lumea literară, lumea agricolă, lumea superstițioasă — și, cu tot respectul datorat instituțiilor care sînt de origine eternă, să se facă distincția între falsele interpretări și falsele realizări pe care li le dă o societate putredă“.

¹ Această scrisoare, la care vom mai reveni, a fost extrasă din volumul lui João Gaspar Simões, *Eça de Queirós*, Lisboa, f.a. Teófilo Braga era reprezentantul recunoscut al pozitivismului lui Comte în Portugalia și mentorul întregii generații.

Iar romanele sale din acea epocă reprezintă fiecare câte o fațetă a oglinzii : *Crima părintelui Amaro*, cu subtitlul *Scene din viața cucernică*, descrie rolul nefast al clerului catolic în viața de provincie apăsată de bigotism, precum și urmările dramatice ale celibatului preoților ; *Vărul Bazilio*, subintitulat *Episod din viața domestică*, reține datele din *Doamna Bovary*, notind influența distrugătoare a romantismului tardiv și degenerat asupra mediului mic-burghez, dar din Lisabona ; *Familia Maia*, cu subtitlul *Episoade din viața romantică*, prezintă critic lumea mării aristocrației și burghezii, precum și viața literară lisaboneză. Între timp, ca pentru a-și acorda o vacanță, realizează romanul fantastic *Mandarinul* și apoi romanul semifantastic *Relicva*, în care, șovăielnic, pare să caute o tehnică de conciliere între romantismul din tinerețe și realismul vârstei adulte.

În ultima perioadă a creației sale (*Corespondența lui Fradique Mendes* — autobiografie intelectuală a unui estet —, *Ilustra casa Ramires*, *Orașul și munții* — apărut postum) predomină tendința constructivă a scriitorului, condiție care implică atenuează accentele atât de critice din epoca anterioară.

Încercînd o clasificare valorică a romanelor queiroziene, criticul brazilian Joaquim Costa¹ propune : „...ca unitate de factură... *Vărul Bazilio* ; ca expresie literară... *Relicva* ; ca observație atentă și exactă... *Crima părintelui Amaro* ; dar dacă ar fi să ne fixăm alegerea asupra volumului celui mai rafinat... *Familia Maia* sau *Corespondența lui Fradique Mendes*“.

Într-adevăr, *Vărul Bazilio* se poate considera romanul cel mai unitar al lui Eça de Queiroz, prima din unitățile clasice respectate de el fiind aceea de acțiune. Subiectul pare să-i fi fost inspirat dintr-un fapt divers real. Cînd, în iulie 1870, viitorul scriitor va fi numit subprefect al Leiriei, vechiul oraș de provincie încă mai era zguduit de o dramă foarte asemănătoare celei care întristează romanul *Vărul Bazilio*. Personajele seamă-

¹ Eça de Queiróz, *criador de realidades e inventor de fantasias*, Porto, 1945.

nă atît de mult cu cele reale încît, atunci cînd, în 1878, s-a publicat cartea, s-a răspîndit în Leiria, după însăşi mărturia autorului, convingerea că se inspirase din drama petrecută acolo, transplantînd-o însă la Lisabona.

Despre *Vărul Bazilio* istoria literară are şansa de a fi păstrat un document de o nepreţuită valoare : scrisoarea — deja citată — a lui Eça de Queiroz către Teófilo Braga, scrisă la Newcastle şi datată din 12 martie 1878 : „...ca toţi artiştii, crede-mă, lucrez şi eu pentru trei-patru persoane, avînd mereu în minte critica lor personală. Şi de multe ori, văzînd *Vărul Bazilio* tipărit, mă gîndeam : — Lui Teófilo n-o să-i placă ! Cu nobilul şi frumosul tău fanatism al Revoluţiei, neadmiţînd să se devieze de la, ăa nici o părţică din mişcarea intelectuală, se putea ca, văzînd că *Vărul Bazilio* se îndepărtează, prin temă şi procedee, de arta combativă căreia îi aparţinea *Părintele Amaro*, să-l dezaprobi. De aceea aprobarea ta a fost pentru mine o agreabilă surpriză ; şi totuşi ea se adresează mai mult procedeelelor decît temei ; şi văzînd că-mi aleg familia drept temă, consideri că nu ar fi trebuit să atac această instituţie eternă, şi că ar fi trebuit să-mi îndrept instrumentul de experimentare socială împotriva produselor tranzitorii care se perpetuează pînă dincolo de momentul care le justifică, şi, din forţe sociale, ajung să fie obstacole publice. Perfect : dar eu nu atac familia — atac familia lisaboneză, — familia lisaboneză, produs al amorului dulceag, reunire dezagreabilă a unor egoisme care se contrazic, şi, mai devreme sau mai tîrziu, centru de decădere a moravurilor. *Vărul Bazilio* prezintă mai ales un mic cadru domestic extrem de familiar cui cunoaşte bine burghezia din Lisabona : cucoana sentimentală, prost educată [...], supra-saturată de romane, lirică, avînd un temperament surescitat de oîziozitate şi de însuşi scopul căsătoriei peninsulare — care este de obicei desfriul —, nervoasă prin lipsă de exerciţiu şi disciplină morală etc. etc. — mă rog, *mica burgheză din Bairra*. Pe de altă parte, amantul — un şmecher fără pasiune, fără justificarea tiraniei sale, care tot ce pretinde nu este decît mica zădărnici

a unei aventuri, și amorul pe gratis. De cealaltă parte, slujnica, tainic răsculată contra condiției sale, avidă de revanșă. Și tot de cealaltă parte, societatea care înconjoară aceste personaje — formalismul oficial (Acácio), bigotismul mărunț cu un temperament iritat (Dona Felicidade), mica literatură acefală (Ernestinho), nemulțumirea acră și plictisul față de profesie (Julião¹) și câteodată, când se nimerește, un biet băiat cumsécade (Sebastião). Un grup social, în Lisabona, se compune, cu mici modificări, din aceste elemente dominante. Eu cunosc douăzeci de grupuri astfel formate. O societate pe asemenea baze false nu trăiește în adevăr: a o ataca e o datorie. Și în acest punct *Vărul Bazilio* nu este total în afara artei revoluționare, cred. Amaro reprezintă un obstacol; dar Acácio, Ernesto, Savedra, Bazilio, formidabile obstacole! sînt cu prisosință cauză de anarhie în mijlocul transformării moderne: merită să se împărtășească, alături de părintele Amaro, din bastonada omului de bine [...].“

Mai departe, în aceeași scrisoare, Eça de Queiroz își mărturisește nemulțumirea față de modul cum îi reușise romanul, nemulțumire care îl chinuia dealtfel în fața fiecăreia din operele sale, îl îndemna să le refacă la nesfârșit, dîndu-le noi și noi versiuni, și îl împingea să lase numeroase pagini (chiar cărți întregi) inedite²: „Găsesc în *Vărul Bazilio* o supraabundență de detalii care obstruează și înăbușe puțin acțiunea; tehnica mea

¹ Ori de cîte ori, în bibliografia critică, se citează această scrisoare, în locul lui *Julião* este indicat numele *Juliana*, dintr-o evidentă inadvertență a scriitorului: de Juliana fusese vorba mai sus — slujnica —, printre personajele centrale ale romanului, pe bună dreptate. Am considerat util să facem cuvenita rectificare.

² Cu atît mai uluitoare, și parcă învăluită în nepăsare, ni se pare graba cu care doi editori lisabonezi au publicat concomitent, în 1980 — adică odată cu intrarea operei scriitorului în domeniul public și ieșirea manuscriselor sale de sub protecția familiei — romanul neterminat *Tragedia din strada Florilor*, de fapt o eboșă a *Familiei Maia*, una din numeroasele versiuni întocmite în cei opt ani de gestație a capodoperei sale, și pe care el nu ar fi încredințat-o tiparului sub această formă imperfectă.

are nevoie să se simplifice, să se condenseze — și studiez acest lucru. Esențialul este să dai *nota justă*; o trăsătură justă și sobră creează mai mult decât o acumulare de tonuri și de valori — cum se spune în pictură: dar asta înseamnă a vrea mult. Bietul de mine — niciodată nu voi putea da nota sublimă a realității veșnice, ca divinul Balzac, sau nota justă a realității trecătoare, ca Flaubert! Acești zei și semizeii ai artei se află în înălțimi — iar eu, nefericitul, mă zvîrcolesc prin ierburi infime. Și totuși, dacă există o societate care să aibă nevoie de un artist răzbunător, atunci asta e!”

Un artist răzbunător a avut societatea portugheză a epocii în Eça de Queiroz. Desigur, după cum prevăzuse Stendhal despre propriile sale opere, abia mai târziu au putut să-i fie înțelese romanele în adevăratul sens al lecției lor. Satiric și ironic, Eça de Queiroz a slujit societatea timpului prin acțiune directă. „Dintr-o stirpe care începe în Roma lui Juvenal, decadentă și vicioasă, și pe care nu greșim dacă o urmărim pînă în zilele noastre în ireverența mușcătoare a lui Bernard Shaw, trecînd prin ierarhia căreia i-au aparținut Quevedo, Rabelais, Dickens, *satira* lui Eça de Queiroz a făcut posibil ca el să-și îndeplinească misiunea de asanare pe care și-a propus-o”, spune Luiz Forjas Triqueiros¹.

Revenind la propriile sale rezerve în ceea ce privește romanul, Eça de Queiroz nu poate fi bănuț de falsă modestie, dovadă — cum am mai arătat — neobosita sa migală de șlefuitor niciodată mulțumit de creația sa, de cărțile sale, din care dă la nesfîrșit versiuni succesive. Mai degrabă poate fi acuzat de o prea mare severitate, pentru că, de fapt, el a inaugurat o eră nouă în literatura portugheză, atît prin limba folosită — și, grație lui, fixată drept limba portugheză modernă — cît și sub aspectul facturii romanești.

Spre deosebire de cele ale predecesorilor săi, personajele lui Eça de Queiroz se mișcă fără constrîngere, în mediul lor

¹ *Eça de Queiroz, satirico ou irónico?* în *Livro do centenário de Eça de Queiroz*, Lisboa — Rio, 1945.

propriu, folosind limbajul cel mai oportun și mai firesc, și dezvăluind, 'grație ascuțitului simț de observație și de analiză al romancierului, caractere și temperamente care nu pot în nici un caz să pară fictive sau mincinoase. În *Vărul Bazilio* aceste personaje sînt plasate în decorul Lisabonei din ultimul sfert al secolului trecut, o Lisabonă care, după cum atît de inspirat a spus Ramalho Ortigão cu ocazia inaugurării monumentului romancierului, „a fost [...] laboratorul său de artă, materialul său de studiu, preocuparea sa de critic, lumea sa de scriitor, romanul său, era să zic viciul său, fatalitatea sa, destinul său. Și pe considerentul că iubești tot ceea ce studiezi în adîncime, el a iubit profund Lisabona, și, încetul cu încetul, a devenit el însuși un lisabonez de baștină, lisabonez pînă în cele mai lăuntrice molecule ale organismului său, pînă la cele mai adînci cripte ale sufletului său“¹. Geografia romanelor lui Eça de Queiroz, în care Lisabona ocupă un loc predilect, este atît de precisă, locurile — cartiere, străzi, clădiri, localuri — sînt atît de migălos și cu dragoste zugrăvite, încît fără dificultate se pot reface traseele sale, descoperindu-se o adevărată simbioză între arhitectură și urbanism pe de o parte, și literatura sa pe de alta². Iar personajele sale își trag seva din această geografie.

Fără prea mult temei s-a dezlănțuit Machado de Assis, marele romancier brazilian contemporan cu Eça de Queiroz, împotriva, tocmai, a personajelor din *Vărul Bazilio*. Istoria literară va elucida cît de mare era partea ce revenea subiectivismului în această apreciere a unui roman ce explodase ca o bombă în Brazilia, într-o vreme cînd cel ce avea să fie considerat maestrul romanului brazilian — Machado de Assis — nu-și dăduse

¹ A *Eça de Queiroz. Na inauguração do seu monumento, realizada em Lisboa a 9 de Novembro de 1903*, Porto, 1904.

² Am avut privilegiul să fac, parțial, „pelerinajul“ Eça de Queiroz și pot spune că ochiul său de reporter literar și spiritual, care m-a ghidat, mi-a dezvăluit o Lisabonă familiară și totodată tainică, transpusă în lumea sa proprie, — Lisabonă care altfel poate mi-ar fi rămas ascunsă.

încă întreaga sa măsură. Fapt este că, pentru el, Luiza, Bazilio, Jorge — nu sînt altceva decît „marionete“.

Jorge pare, într-adevăr, mai puțin caracterizat, dar oare nu o fi fost asta chiar intenția autorului? Absent din cea mai mare parte a romanului — absență care a fost dealtfel tocmai una din condițiile determinante ale tragediei finale — el își păstrează distanța și față de cititori, iar prin expresia sa, melancolică și parcă stinsă, amintește de un personaj ibsenian.

Educației și obiceiurilor burgheze pe de o parte, inerției și lipsei de ocupație pe de alta, mai mult chiar decît caracterului slab și fricos de mică-burgheză, altfel temperamentală, al Luizei, li se poate pune în sarcină responsabilitatea dezastrului final. Moartea ei — în urma unei febre cerebrale mai mult literare decît patologice — trebuie considerată mai degrabă ca o pedeapsă, ca un exemplu. Pedepsind-o pe Luiza, Eça de Queiroz urmărește, cum o și spune, să pedepsească „proasta organizare a familiei lisaboneze“.

La rîndul său, Bazilio este un personaj tipic pentru cei numiți în Portugalia *brasileiros* („brazilieni“), adică cei care, născuți pe pămînt lusitan, pleacă în Brazilia nu chiar ca emigranți, ci ca să scape de sărăcie (ori, în cazul lui Bazilio, de creditori) și eventual să facă avere (în cazul lui Bazilio, prin tot soiul de speculații), după care se reîntorc în Europa bogați. Bazilio — cum îi mărturisește Eça de Queiroz tot lui Teófilo Braga — e însă un individ care, înainte de a pleca în Brazilia, era „o canalie săracă“, iar apoi, înapoiindu-se în Portugalia, a devenit „o canalie bogată“, cu tot cortegiul de cusururi pe care îl presupune această condiție.

O figură neobișnuită în literatura portugheză, enormă, parcă, pentru orice literatură (în grafică se mai pot întîlni asemenea monștri !), în care grotescul și răutatea se împletesc spre a atinge dimensiunile tragicului, este Juliana. Ciudatul personaj, de o mare exactitate psihologică, minată de boală, de neșansă și de perversitate, covîrșită de ură, de lăcomie, de invidie și de sordid, este motorul acțiunii: în ea, mai mult decît în greseala Luizei, rezidă explicația deznodămîntului.

Conturată pe fundalul Capitalei, galeria personajelor secundare are mult relief. S-a vorbit adesea de ele, și pe bună dreptate, și s-a vorbit mai ales de neuitatul consilier Acácio.

Se povestește că, la una din mesele la care se întâlneau grupul așa-numiților „Învinși ai vieții“, mese întotdeauna animate și strălucitoare, în care scînteia ironia, poetul Guerra Junqueiro ar fi lansat ideea năstrușnică de a se oferi un banchet consilierului Acácio. Se spune că toți ar fi aprobat, aclamînd, doar Eça de Queiroz ar fi rămas, în mijlocul entuziasmului celorlalți, impasibil și rece.

— Nu ești de părere, José Maria? l-ar fi întrebat un comesean.

— Ba da, cum să nu. Dar nu mi se pare prea ușor de realizat, ar fi răspuns romancierul. Ca să i se ofere un banchet consilierului Acácio, nu există, în toată Portugalia, o masă destul de lungă¹.

Simbol caricatural al lăudăroșeniei emfactice, reprezentative și ratate, pedante și burlești, ipocrite și, în fond, profund imorale, cu o aparență de seriozitate care izbuteste să-i înșele pe ceilalți, consilierul Acácio, după cum a spus cineva, manifestă o respectabilitate pe care nu o are, și trăiește ca și cum ar avea-o.... Plimbarea sa cu Luiza — care durează circa două ore dacă ar fi să refacem traseul — este pretextul pentru o foarte expresivă definire a personajului, prin mania sa sentențioasă și discursivă, prin limbajul pompos și convențional, prin orizontul său îngust de pedant patriotard și găunos. Merită să menționăm că, în mod spontan, critica a creat cuvîntul *acaciano* (așa cum a creat în spaniolă *quijotesco*, în franceză *tartarinesque* și în română *rometeian*), ceea ce reprezintă un omagiu direct adus creației literare a lui Eça de Queiroz.

Acácio, așadar, izbuteste să-i înșele pe ceilalți — minus unul: Julião. Cel mai inteligent dintre personajele romanului, sec și nervos, veșnic nemulțumit și amar, birfitor și orgolios,

¹ Anecdotală relatată de Luiz de Oliveira Guimarães în *O espírito e a graça de Eça de Queiroz*, Lisboa, 1945.

ironic și trist, pentru că viața nedreaptă l-a făcut așa, el este singurul care, mai mult sugerat decât înfățișat direct, l-a pătruns și, în cele din urmă, l-a demascat față de el însuși pe consilierul Acácio.

Alături de aceștia, ridicola și simpatica, prostuța, bigota și senzuala Dona Felicidade, care începe să îmbătrânească trist, iubind fără speranță, cu o pasiune încăpăținată și iremediabilă; Ernestinho, cu fața suptă și ochii bulbucați, orgolios autor de drame care storc lacrimi publicului sentimental; incomparabilul, marele Sebastião, generos și nobil, discret și modest, suflet de aur de o limpiditate și o elevație morală atât de rare, încît este în stare să atenueze greșelile celorlalți cînd le cunoaște, ca să-i scutească de amărăciune pe cei dragi; și, în sfîrșit, Leopoldina, perversă și comună, prin educație și prin instinct, de fapt adevărata Emma Bovary din roman (cum cu finețe remarcă Antônio Sérgio¹): avînd temperamentul Emmei, Leopoldina e victima, ca și aceasta, a unei căsnicii nefericite (ceea ce nu este cazul Luizei), o Emma romanescă și senzuală, cu porniri înnăscute spre aventură, și care, spre deosebire de Luiza, este cea care are inițiativele.

Cel mai mult pare Eça de Queiroz să se apropie de școala naturalistă prin tendința de a valorifica detaliul, de a-l exagera, de a-l multiplica. De aceea i s-a reproșat — și, după cum am văzut, Machado de Assis este unul dintre criticii săi severi —, chiar și în cazul unor romane cu o construcție solidă ca *Vărul Bazilio*, interferarea planurilor în așa fel, încît personajele secundare să pară organic mai vii decât cele realmente centrale. Adevărul este că, pîrînd să-i imite pe naturaliști prin gustul exagerării detaliului, Eça de Queiroz o face din considerente psihologice care nu se întîlnesc la majoritatea autorilor naturaliști. La aceștia, insistența de a reproduce minuțios particularități ale naturii și omului are o rațiune științifică — de a

¹ *Notas sobre a imaginação, fantasia e o problema psico-lógico-moral na obra novelística de Queiroz*, în *Livro do centenário de Eça de Queiroz*, Lisboa — Rio, 1945.

explica totul —, exces de obiectivism, care duce de fapt la o violare a legilor artei. La Eça de Queiroz însă perceperea amănunțelor nu are drept rezultat exagerările naturaliste și nu face altceva decât să intensifice culorile și să ascută viziunea. În-văluind în imaginație și fantezie observația atentă a naturii, scriitorul realizează dezideratul motoului care prefătează romanul *Relicva* și definește frumosul său monument lisabonez : „Peste goliciunea viguroasă a adevărului, diafana mantie a fanteziei“.

Înainte de romantism și de cei trei reprezentanți ai lui în literatura portugheză (Almeida Garrett, Alexandre Herculano și Camilo Castelo Branco), limba literară era cea a marilor clasici din secolele al XVI-lea și al XVII-lea : un instrument bogat, hieratic, dur și solemn, îmblânzit poetic abia în secolul următor, prin liricul Bocage. Cei trei romantici au cizelat trunchiul tare și i-au lustruit pînă la un punct suprafața, dar fără ca efortul lor să-i afecteze simburile vital ; limba, marmoreană în climatul spiritual al epocii, rămăsese statică — și în orice caz era inadecvată pentru intențiile programatice ale lui Eça de Queiroz. În lupta sa cu acea formă arhaizantă, rigidă și pompoasă, el dă dovadă de o subtilă înțelegere a legităților interioare ale limbii, o supune cu îndrăzneală unor neconținute experimentări care, foarte repede și fără efort, trec în expresia orală și vie. „Impietățile“ sale lingvistice, inovațiile și barbarismele (franțuzisme, anglicisme) devin foarte cîrînd legi și vor fi codificate în dicționare și manuale școlare.

Pentru contemporani — portughezi și hispanici (europeni și latino-americani) — Eça de Queiroz apărea ca un răzbunător și sub aspectul biciuirii elementelor literaturii tradiționale, a academismului postromantic, dînd glas revoltei tinerilor contra maștrilor și modelelor vechi. Este o atitudine intelectuală de o mare modernitate care, după cum spune Unamuno în lucrarea deja citată, face „ca romanele lui Queiroz să fie recitibile [...]“ și explică „voga lui [...] în afara granițelor Portugaliei“.

Despre stilul lui Eça de Queiroz s-au scris cărți întregi¹. Nu vom releva aici decât unele trăsături mai evidente. Revoluția pe care o realizează în stil — în lexic și în sintaxă în general, precum și în structura frazei, atacată în însăși articulațiile ei prin eliminarea particolelor de conexiune logică și de dependență sintactică — nu face decât să aducă limba portugheză la „ora Europei”, deoarece ea se realizase deja în Franța și avea să se îndeplinească în Spania la sfârșitul secolului prin acțiunea faimoasei „generații de la '98”.

Una dintre caracteristicile stilului lui Eça de Queiroz — de uz curent în limbile europene moderne, generalizată în perioada realistă începînd cu Flaubert, folosită aproape obsesiv de Zola, întilnită frecvent la Oscar Wilde, Jane Austen, Thackeray, dar pentru prima dată introdusă în portugheză de Eça de Queiroz și stăpînită de el cu măiestrie — este utilizarea stilului indirect liber. Neîndoielnic sub influența modelelor sale străine — dintre care cea a lui Flaubert a fost, și aici, hotărîtoare — romancierul portughez îi împrumută însă o serie de variațiuni, combinîndu-l, în formule de mare expresivitate, cu stilul direct și indirect. Se întilnește în întreaga sa operă romanescă, și frecvent în *Vărul Bazilio*, fie în dialog, a cărui monotonie este astfel întreruptă, fie în monologul interior care devine astfel mai ușor, mai transparent.

În dialog, Eça de Queiroz practică des alternanța discursului direct cu cel indirect liber, fără tranziție :

„— Unde locuiți, domnule Brito ?

Pentru Dumnezeu ! Să nu se deranjeze ! Locuia la Hotel Central”.

Dar pasajele unde își arată Eça de Queiroz cel mai mult măiestria în stăpînirea procedului sînt cele în care stilurile se amestecă în tranziții rapide, dînd narațiunii un caracter cinematografic, un dinamism aidoma celui al unui aparat de filmat mobil :

¹ Una dintre cele mai valoroase i se datorează spaniolului Ernesto Guerra da Cal, profesor în Statele Unite, și care se intitulează *Lengua y estilo de Eça de Queiroz*, New York, 1953.

„— Nu-i așa că sînt bătrîn ?

— Nu prea. — Și ochii ei se umezeau.

Ba da, era bătrîn ! era bătrîn ! Nu-și mai dorea acum decît să trăiască pentru ea, să se odihnească în duioșia intimității ei. Ea rămăsese acum singura lui rudă. Deveni atunci foarte «familial». — În fond, familia e tot ce există mai bun pe lume. Nu te deranjează că fumez ?”

Cele mai izbitoare efecte le obține însă autorul prin inserarea de scurte notații în stil indirect liber în cadrul unui paragraf mai lung de povestire în stil indirect normal :

„Un coleg al lui Jorge, slăbuț și sclivisit, intră atunci în loja lor : părea foarte agitat și-i întrebă imediat dacă auziseră de marele scandal. Nu ! Și atunci inginerul, cu gesturi vii din mîinile sale în mănuși verzi, le povesti că nevasta lui Palma, deputatul, știți care, fugise !...”

În felul acesta își face Eça de Queiroz personajele să vorbească, să gîndească tare, să-și redea viața interioară cu propriile lor cuvinte, nu cu ale autorului — fără ca el să abuzeze totuși de dialog. Este tocmai una din marile calități ale romancierului : să insuflă viață creațiilor sale umane, înzestrîndu-le cu un limbaj propriu. Tot ceea ce le lipsește, poate, ca structură psihologică, este compensat prin forța de evocare pe care le-o dă limbajul. Introducerea oralității în stilul său creează o senzație de familiaritate, iar jocul timpurilor verbale, ruptura planurilor și a cadentelor, produc iluzia că îi auzim vorbind, pe autor și personajele sale.

Dar și în pasajele descriptive, cînd vorbește numai autorul, operează farmecul și măiestria stilului lui Eça de Queiroz. Iată un scurt exemplu, extras aproape la întîmplare din *Vărul Bazilio*, în care observația directă se exprimă în cuvinte de o mare plasticitate :

„Storurile vechi ale cupeului, trase acum, erau din mătase roșie, iar lumina care le străbătea o învăluia într-un nimb egal, roz și cald. Buzele ei, roșii și umede, aveau luciul sănătos al unei petale de trandafir ; iar la coada ochiului, un punct luminos licărea, într-un lichid suav”. Acest tablou pare o adevărată

pictură impresionistă, limpede și luminoasă, colorată și proaspătă, cum poate n-ar realiza-o mai bine un Manet sau un Renoir.

Este evident că asemenea reușite nu se obțin decît cu multe sacrificii și o mare trudă scriitoricească.

Am arătat deja, dar repetiția în cazul acesta nu ni se pare nocivă, extraordinara probitate și scrupulozitate profesională a lui Eça de Queiroz, veșnic nemulțumitul care își rescria întruna romanele — chiar și pe cele deja publicate — și a lăsat numeroase pagini inedite. În legătură cu aceasta ziaristul Jaime Brasil¹ povestește următoarea anecdotă, pe care o reproducem, pentru caracterul ei exemplar:

„Într-o zi, în timpul unei vacanțe petrecute la Lisabona, Eça, deja celebru, deja romancier comentat, a intrat în redacția unui ziar ca să întocmească un scurt anunț mortuar pentru un prieten. S-a așezat pe o bancă, a stat citva timp cufundat în meditație, a scris cîteva rînduri, a mototolit hîrtia și a aruncat-o la coș. A început să scrie pe altă hîrtie, a făcut la fel. Apoi pe alta, și alta... Îl vedeau palid, neliniștit, punîndu-și și scoțîndu-și monoculul, cu șuvița de păr lipită pe frunte de o sudoare rece. În cele din urmă, coșul fiind plin cu hîrtii rupte și făcute ghem, s-a sculat, fără să fi scris anunțul, și a ieșit fără să-și ia rămas bun...”

Opera sa, rafinată și transparentă, liniștită la suprafață, dă falsa impresie a simplității și facilității, cînd de fapt ascunde o laborioasă complexitate și este rezultatul unui sfîșietor efort de creație. Chiar Eça de Queiroz o mărturisește spre sfîrșitul vieții, într-o frumoasă pagină consacrată memoriei Eleonorei Duse²: „În artă — cînd e puternică, fină și superioară — simplitatea rezultă totdeauna dintr-un violent, aproape dureros efort. Nu poți să coordonezi cu o clară eleganță, pu poți să atingi o expresie facilă, concisă și armonioasă, fără lungi, tumultuoase

¹ Eça de Queiroz, *jornalista*, în *Livro do centenário de Eça de Queiroz*, Lisboa — Rio, 1945.

² A Duse. Număr unic, Lisboa. 1898. (Publicație de omagiu colectiv către Eleonora Duse cu ocazia trecerii ei prin Lisabona.)

lupte în care gîfîie laolaltă spiritul și voința. Așa se petrece totul în natură... Lucrul cel mai simplu pe care ni-l oferă ea, linia orizontului, dreaptă și netedă, ascunde o răscolire nesfîrșită de forțe și forme. Și există lumi tenebroase în apa cea mai limpede". Iar despre munca sa cu stilul, chiar în legătură cu *Vărul Bazilio*, spune el într-o scrisoare adresată editorului său Chardron¹: „*Vărul Bazilio* mă face să trudesca ca toți dracii. Nu sînt un geniu, cum bine știi; lucrez încet; poate că n-ai să mă crezi, dar fiecare filă de revizie la *Vărul* îmi ia două-trei ore".

Asupra modului cum scria Eça de Queiroz este revelatoare și mărturia lui Ramalho Ortigão²: „...Marele meu prieten Eça de Queiroz își scrie admirabilele sale cărți, de o limpezime atît de cristalină și o rigurozitate atît de metodică, în mijlocul unor adevărate crize ale întregului său sistem nervos, într-o agitație sibilină, gesticulînd, dînd din brațe, plimbîndu-se prin odaie, vorbind singur, sugînd din țigări pe care nu le aprinde și aprinzînd țigări pe care nu le fumează. Consumă atîta forță scriînd un capitol, ca și cum, în același interval de timp, ar da lovituri succesive într-un dinamometru. La ora unu sau două din noapte, cînd se desprinde de scris și iese în stradă, cu fața descărnată, de o paloare ca de gheață, denotînd o nutriție compromisă, are o expresie fizionomică de somnambul și o foame de lup pe timp de iarnă".

Scriitor reprezentativ pentru epoca sa, Eça de Queiroz, declarîndu-se realist, a fost însă receptiv la toate manifestările artistice ale ei, opera sa reflectînd ca o oglindă, prin teme și stil, bogata fenomenologie literară a ultimului sfert al secolului al XIX-lea, al întregului secol, de altfel. Din rapida succesiune a școlilor și tendințelor, a cules însă ceea ce îi satisfăcea temperamentul, întregind într-o formulă personală, credincioasă sîiei,

¹ În Roberto Nobre, *Critica e auto-critica em Eça de Queiroz*, în *Livro do centenário de Eça de Queiroz*, Lisboa — Rio, 1945.

² În Joaquim Costa, *Eça de Queiroz criador de realidades e inventor de fantasias*, Porto, 1945.

componentele cele mai disparate ale vremii. Prin arta sa subtilă și nuanțată, prin umorul său foarte personal, prin relieful personajelor pe care le animă și prin magia stilului, Eça de Queiroz a știut să creeze o operă de caracter general. În acest sens el rămîne nu numai maestrul incontestabil al romanului portughez, dar ocupă și un loc bine marcat în istoria sensibilității literare universale.

MICAELA GHÎTESCU

TABEL CRONOLOGIC

1845 25 noiembrie Se naște la Póvoa de Varzim, în apropiere de Porto, José Maria de Eça de Queiroz, ca „fiu natural al lui José Maria d'Almeida de Teixeira de Queiroz, cu mamă necunoscută“. Imediat după naștere este încredințat spre creștere doicii și nașei sale, Ana Joaquina Leal de Barros, la Vila do Conde.

Prima încercare de roman din literatura română: *Istoria lui Alecu*, de Ion Ghica.

Contele de Monte Cristo, de Alexandre Dumas-tatăl.

1846 *Verișoara Bette*, de Balzac.

Mai Răscoala populară — denumită *Maria da Fonte* — în nordul Portugaliei ; formarea unei junte revoluționare ; căderea guvernului Costa Cabral.

1847 *Bilciul deșertăciunilor*, de Thackeray.

Jane Eyre, de Charlotte Brontë.

La răscruce de vânturi, de Emily Brontë.

1848 Revoluții burghezo-democratice în Europa.

Dama cu camelii, de Alexandre Dumas-fiul.

1849 3 septembrie Se căsătoresc, la Viana do Castelo, în apropiere de Porto, Carolina Augusta Pereira de Eça (fiica unui locotenent-colonel, orfană de tată) și José Maria de Almeida Teixeira de Queiroz (magistrat); părinții scriitorului vor mai avea trei copii, legitimi, dar nu-l vor lua în casă pe primul lor fiu, micul José Maria.

1850 16 aprilie Moare, la Verdemilho, Joaquim José de Queiroz e Almeida, bunicul patern al viitorului scriitor.

David Copperfield, de Charles Dickens.

Se naște Mihai Eminescu.

1851 Mai Moare doica și nașa romancierului. José Maria este încredințat bunicii sale, Teodora Joaquina de Almeida, care locuiește la Verdemilho, în apropierea localității Aveiro.

Coliba unchiului Tom, de H. Beecher-Stowe.

Crearea Partidului liberal-burghez din Portugalia. Mișcarea revoluționară a *Regenerării*.

1852 Instaurarea dreptului de vot direct în Portugalia.
Se naște I. L. Caragiale.

1853 Se urcă pe tronul Portugaliei regele Pedro al V-lea, care va domni pînă în 1861.

Inaugurarea primei căi ferate din Portugalia.

1854 *Păcatele tinerețelor*, de Costache Negruzzi.

Mihnea Vodă cel Rău, de Alexandru Odobescu.

1855 Moare bunica scriitorului. Copilul devine elev intern la Colegiul Lapa din Porto, condus de Joaquim de Costa Ramalho, profesor de franceză, tatăl lui Ramalho Ortigão, viitor scriitor de renume și prieten apropiat al lui José Maria.

Mănoil. Roman național, de Dimitrie Bolintineanu.

1857 *Doamna Bovary*, de Gustave Flaubert.

Silas Marner, de George Eliot.

1859 *Originea speciilor*, de Charles Darwin.

Oblomov, de D. A. Gonțarov.

Opera Faust, de Charles Gounod.

1860 *Doamna Chiajna*, de Alexandru Odobescu.

1861 Eça de Queiroz se înscrie la Facultatea de drept din Coimbra.

Începe domnia regelui Luís I, care va rămâne pe tronul Portugaliei până în 1889.

Marile speranțe, de Charles Dickens.

1862 *Mizerabilii*, de Victor Hugo.

Salammbô, de Gustave Flaubert.

Părinți și copii, de Ivan Turgheniev.

Elena, Roman original de datine politic filozofic, de Dimitrie Bolintineanu.

1863 *Căpitanul Fracasse*, de Théophile Gautier.

Ia naștere, la Iași, societatea Junimea.

1864 Se împrietenește cu Teófilo Braga, poet, critic și filozof portughez, care tocmai publicase *Visão dos Tempos (Viziunea timpurilor)*.

1865 *Aprilie* Joacă, la Teatrul Academic din Coimbra, în piesa *Resignação* (Resemnare) a lui Teófilo Braga. Face cunoştinţă cu poetul Antero de Quental.

Război şi Pace, de Lev Tolstoi.

1866 Traduce, şi trimite la Teatrul Dona Maria a II-a, din Lisabona, piesa *Philidor* a lui Joseph Bouchardy, traducere rămasă inedită.

23 *martie* Debutează cu un foileton în *Gazeta de Portugal* (*Gazeta Portugaliei*).

22 *iulie* Îşi ia licenţa în drept.

23 *iulie* Se înştalează la Lisabona, în casa părintească.

7 *octombrie* Publică al doilea foileton în *Gazeta de Portugal*, urmat de alte nouă pînă la sfîrşitul anului.

10 *octombrie* Se înscrie ca avocat la Tribunalul Suprem al Justiţiei.

Decembrie Participă la cenaclul literar care se ţine în casa ziaristului Jaime Batalha Reis.

Pleacă la Évora, unde va înfiinţa şi conduce ziarul opoziţiei, *Distrito de Évora* (*Districtul Evorei*).

Debutul lui Mihai Eminescu în revista *Familia* din Pesta. *Crimă şi pedeapsă*, de Feodor Dostoievski.

1857 6 *ianuarie* Apare primul număr al ziarului *Distrito de Évora*, din care se vor publica 60 de numere în total.

28 *martie* Scriitorul îşi face debutul ca avocat ple-dant.

28 *iulie* Părăseşte conducerea ziarului.

August Revine la Lisabona.

6 *octombrie* Reincepe colaborarea la *Gazeta de Portugal* cu al 12-lea foileton.

În Portugalia este abolită pedeapsa cu moartea.

1868 1 august Ramalho Ortigão este numit secretar al Academiei Regale de Științe din Portugalia.

Sfârșitul lui august Antero de Quental începe să participe și el la cenaclul din casa lui Jaime Batalha Reis.

1869 29 august Apar, în *Revolução de Setembro (Revoluția din septembrie)*, primele versuri ale lui Carlos Fradique Mendes, „poet satanic” născocit în cadrul cenaclului, versuri scrise și publicate de Eça de Queiroz.

23 octombrie Pleacă în Egipt împreună cu prietenul său, contele de Resende, rămânând în Orient până la sfârșitul anului.

5 decembrie Antero de Quental publică, în *Primeiro de Janeiro (Intii ianuarie)* din Porto, versuri de ale lui Carlos. Fradique Mendes extrase din volumul *Poemas do Macadam (Poeme ale pavajului)*.

1870 3 ianuarie Scriitorul revine la Lisabona, după călătoria în Orient.

Ramalho Ortigão intră în grupul cenaclului.

19, 20 și 21 ianuarie Eça de Queiroz publică, în *Diário de Notícias (Ziarul știrilor)*, o serie de foiletoane sub titlul *De Port Said a Suez (De la Port Said la Suez)*.

13 aprilie — 8 iulie Apare în *Revolução de Setembro*, în foiletoane, *A Morte de Jesus (Moartea lui Isus)*.

21 iulie — 6 iunie 1871 Eça de Queiroz funcționează ca subprefect în Leiria, post pe care îl va părăsi la cererea sa.

24 iulie — 27 septembrie Publică, în *Diário de Notícias*, în colaborare cu Ramalho Ortigão, *O Mistério da Estrada de Sintra* (Misterul de pe șoseaua spre Sintra).

Sfârșitul lui septembrie Eça de Queiroz reușește întru la concursul de consul clasa I, dar în postul vacant de la Baía (Brazilia) va fi numit Manuel Saldanha da Gama, clasificat al doilea.

Războiul franco-prusian.

Educația sentimentală, de Gustave Flaubert.

1871 *Mai* Se pune în vânzare primul număr al publicației *As Farpas* (*Banderilele*), cronică lunară de politică, literatură și moravuri, condusă de Eça de Queiroz și Ramalho Ortigão; va apărea pînă în 1882, dar Eça de Queiroz își va înceta colaborarea regulată în 1872, odată cu numirea sa în străinătate.

Mai — iunie Au loc Conferințele democratice la Casinoul lisabonez: Antero de Quental vorbește despre spiritul Conferințelor și despre Cauzele decadenței popoarelor peninsulare; Augusto Soromenho, despre Literatura portugheză; Eça de Queiroz, despre Noua literatură, sau Realismul ca nouă expresie a artei; Adolfo Coelho, despre învățămînt.

26 *iunie* Prin ordinul Ministrului Regatului sint interzise Conferințele de la Casino.

27 *iunie* În ziarele din Lisabona apare un protest împotriva interzicerii Conferințelor, semnat de 300 de intelectuali, printre care se numără și Eça de Queiroz.

Noiembrie Eça de Queiroz relatează în *As Farpas* cum și de ce a pierdut postul de consul clasa I la Baía.

Comuna din Paris.

27 *septembrie* În Brazilia se votează legea Rio-Branco:

toți copiii născuți după această dată din mame sclave
sint declarați liberi.

1872 16 martie Eça de Queiroz este numit prin decret
consul clasa I la Consulatul portughez din La Ha-
bana, post pe care îl va ocupa între 20 decembrie
1872 și 29 noiembrie 1874.

Are loc prima grevă modernă din Portugalia, *A Pavorosa*
(*Inspăimântătoarea*).

Tartarin de Tarascon, de Alphonse Daudet.

1873 30 mai — 15 noiembrie În misiune diplomatică, vi-
zitează Statele Unite ale Americii (New Orleans,
Chicago, Pittsburg ș.a.) și Canada.

Primele încercări literare ale lui I. L. Caragiale.

1874 21 ianuarie În creația literară a lui Eça de Queiroz
începe o nouă fază, prin povestirea *Singularidades*
duma Rapariga Loira (*Ciudățeniile ale unei fete*
blonde).

19 noiembrie Este transferat la Consulatul portu-
ghez din Newcastle-on-Tyne (Anglia). Înainte de ple-
care, îi lasă lui Jaime Batalha Reis manuscrisul pri-
mei versiuni a romanului *O Crime do Padre Amaro*
(*Crima părintelui Amaro*).

Ispitirea sfintului Anton, de Gustave Flaubert.

'93, de Victor Hugo.

Pseudokynegheticos, de Alexandru Odobescu.

1875 Februarie *Revista Ocidental* (*Revista occidentală*)
publică primele capitole din *O Crime do Padre*
Amaro (prima versiune.)

Martie Eça de Queiroz începe să rescrie, la New-
castle-on-Tyne, *O Crime do Padre Amaro* (a doua
versiune).

Opera *Carmen*, de Bizet.
Anna Karenina, de Lev Tolstoi.
Crearea Partidului Socialist Portughez.

- 1876 *Iulie* La Lisabona se pune în vânzare, în volum, a doua versiune din *O Crime do Padre Amaro*.
Noiembrie Sfirșește de scris, la Newcastle-on-Tyne, romanul *O Primo Bazilio* (*Vărul Bazilio*).

Portugalia traversează o puternică criză economică.
Tabloul *Dans la „Moulin de la Galette”*, de Auguste Renoir.

Tabloul *Absintul*, de Edgar Degas.

Th. A. Edison inventează fonograful cilindric.

Al. G. Bell brevetează invenția telefonului (în același an cu Gray).

- 1877 14 aprilie — 21 mai 1878 Colaborează la *Actualidade* (*Actualitate*) din Porto cu *Cartas de Londres* (*Scrisori din Londra*).

17 mai — 5 octombrie Trimite editorului Chardron din Porto romanul *O Primo Bazilio* și îi comunică proiectul său de a realiza ciclul denumit *Cenas da Vida Real* (*Scene din viața reală*).

Trei povestiri, de Gustave Flaubert.

Otrava, de Emile Zola.

Egoistul, de George Meredith.

- 1878 28 ianuarie Eça de Queiroz comunică editorului Chardron proiectul definitiv al ciclului *Cenas da Vida Real*, devenit acum *Cenas Portuguesas* (*Scene portugheze*) sau *Cenas da Vida Portuguesa* (*Scene din viața portugheză*), care urma să conțină 12

volume, primul fiind *A Capital (Capitala)*.

28 februarie Se pune în vânzare ediția I a romanului *O Primo Bazilio*, apărut la Porto într-un tiraj de 3000 de exemplare, care se epuizează imediat. Odată cu cererea de autorizație pentru traducere apare, foarte curînd, ediția a II-a.

30 iunie Eça de Queiroz este numit la Consulatul din Bristol.

Iulie Poetul brazilian Cardoso de Meneses (baron de Paranapiacaba în 1883) transpune *Vărul Bazilio* în teatru, creînd o dramă în cinci acte și nouă tablouri, care va fi interpretată de marele actor Furtado Coelho și nu mai puțin celebra Lucinda Simões, la Casino Fluminense, unul din principalele teatre din Rio de Janeiro.

12 octombrie Eça de Queiroz declară că a terminat *A Capital*.

Noiembrie Proiectează să scrie *A Batalha de Caia (Bătălia de pe riul Caia)*.

Începe să sufere de frecvente nevralgii, febricitări, dezechilibre nervoase, simptome ale tuberculozei mezenterice de care suferă.

Vasile Alecsandri este premiat la Montpellier pentru *Cîntecul gînteii latine*.

1879 Iunie La Dinan (Franța), Eça de Queiroz scrie *O Conde de Abranhos (Contele de Abranhos)*.

Începe să colaboreze la *Gazeta de Notícias (Gazeta știrilor)* din Rio de Janeiro.

Înceie a treia și ultima versiune a romanului *O Crime do Padre Amaro*.

Povestiri, de Guy de Maupassant.

1880 *Mai* Este sărbătorit la Montijo (la sud-est de Lisboa) de către prieteni, frecventează localurile literare ale epocii, gustă din plin prima adevărată vacanță de la intrarea în serviciul consular.

22 mai *Diário de Portugal* (*Ziarul Portugaliei*) anunță că Eça de Queiroz a terminat de scris romanul *Os Maias* (*Familia Maia*), care ar fi urmat să se publice sub formă de foiletoane începînd din luna iulie; în realitate se va publica abia în 1888.

În schimb, la Angers (Franța), începe să scrie povestirea fantastică *O Mandarim* (*Mandarinelul*), care va fi publicată în *Diário de Portugal* începînd din luna iulie. ..

Apare la Porto *O Crime do Padre Amaro*, ediție „complet refăcută și recompusă“.

1881 Apare la Porto, în volum, *O Mandarim*.

Crima lui Sylvestre Bonnard, de Anatole France.

Amintiri din copilărie, de Ion Creangă, părțile I și II, în *Convorbiri literare*.

Apare, la Iași, *Contemporanul*.

L. Lumière realizează prima fotografie instantaneu.

1882 Eça de Queiroz se plînge, într-o scrisoare către Ramalho Ortigão, de starea proastă a sănătății sale.

1883 26 aprilie. Este ales membru corespondent al Academiei Regale de Științe din Portugalia.

Poesii, de Mihai Eminescu.

O viață, de Guy de Maupassant.

Comoara din insulă, de R. L. Stevenson.

1884 August Lucrează la *A Reliquia* (*Relicva*).

Septembrie Cunoaște pe Emília de Castro Pamplona

Resende, sora fostului său însoțitor în călătoria întreprinsă în 1869 în Orient, acum mort.

Decembrie Se pune în vânzare ediția a II-a a romanului *O Mistério da Estrada de Sintra*.

Premiera comediei *O scrisoare pierdută*, de I. L. Caragiale.
Prin foc și sabie, de H. Sienkiewicz.

1885 *Aprilie* În timpul unei scurte șederi la Paris, îl vizitează pe Emile Zola.

20 iulie Trimite o scrisoare directorului de la *L'Illustration* în legătură cu moartea lui Victor Hugo.

Septembrie Se logodește cu Emília de Resende.

25 decembrie Părinții lui Eça de Queiroz declară oficial că romancierul este fiul lor legitim, ca să nu mai figureze în acte „cu mamă necunoscută“.

Moare Victor Hugo.

Germinal, de Emile Zola.

Bel Ami, de Guy de Maupassant.

1886 *10 februarie* Pe moșia socrilor săi, la Santa Ovídio, se căsătorește cu Emília de Castro Pamplona Resende; vor avea patru copii.

Prefățează volumele *Azulejos*, de Contele de Arnoso, și *O Brasileiro Soares (Brazilianul Soares)*, de Luís de Magalhães, ambele apărute la Porto.

1887 *Iunie* Se pune în vânzare, la Porto, *A Reliquia*, publicată anterior în foiletoane în *Gazeta de Notícias* din Rio de Janeiro.

Eça de Queiroz prefățează volumul *Luís de Camões*, de Joaquim de Araújo, publicat la Porto.

Dinu Millian, de C. Mille.

Se începe construirea Turnului Eiffel, încheiată în 1889.

1888 Eça de Queiroz înfruntă o situație financiară dificilă.

Iunie Se pune în vânzare romanul *Os Maias*, apărut la Porto.

August Incepe să apară, în periodicul *Repórter (Reporter)*, *Correspondência de Fradique Mendes (Corespondența lui Fradique Mendes)*, publicare întreruptă în octombrie.

28 august Este numit la Consulatul portughez de la Paris, unde se instalează începînd din octombrie.

13 mai „Legea de aur“, prin care se abolește sclavia în Brazilia.

Pămîntul, de Emile Zola.

Ubu rege, de A. Jarry.

1889 *8 februarie* Ziarul *O Tempo (Timpul)* publică scrisoarea lui Eça de Queiroz *Tomás de Alencar, uma explicação (Tomás de Alencar, o explicație)*, răspuns la satira *O Grande Maia (Marele Maia)* a lui Bulhão Pato (caricaturizat în romanul *Os Maias* prin personajul Alencar).

26 martie La Lisabona ia pentru prima dată masa cu „Os Vencidos da Vida“ („Învinșii vieții“), grup literar-cultural constituit din scriitori, oameni politici și personalități de frunte ale epocii, care se întâlneau lunar la un restaurant, într-un spirit de diletantism intelectual (fără statut, program etc.), jovialitate, mondenitate elegantă și un oarecare snobism; format la sfîrșitul lui 1887 sau începutul lui 1888, grupul se va dizolva în jurul anului 1894, în urma unor disensiuni politice survenite după moartea regelui Luís I.

3 mai *O Tempo* anunță apropiata publicare a romanului lui Eça de Queiroz *As Monjas de Riba*

Jóia (Călugărițele de la Riba Jóia), care nu va apărea niciodată.

1 iulie Apare primul număr al periodicului *Revista de Portugal (Revista Portugaliei)*, înființat și condus de Eça de Queiroz, conform unui vechi vis al scriitorului ; vor apărea 4 volume, pînă în 1892.

Septembrie Începe să se publice în *Revista de Portugal* versiunea definitivă din *Correspondência de Fradique Mendes*.

Prefătează *Aquarelas (Acuarele)* de João Dinis, apărut la Porto.

Se urcă pe tronul Portugaliei Carlos I, care va domni pînă în 1908, cu tendințe autoritare.

15 noiembrie Brazilia este proclamată Republică Federa-tivă.

Thaïs, de Anatole France.

Tare ca moartea, de Guy de Maupassant.

Discipolul, de Paul Bourget.

Plăcerea, de Gabriele D'Annunzio.

Moare Mihai Eminescu.

Moare Ion Creangă.

1890 Apare la Porto *Uma Campanha Alegre (O campanie veselă)* de Eça de Queiroz.

11 ianuarie Ultimatum englez adresat Portugaliei să nu mai încurajeze proiectele africane ale exploratorului Serpa Pinto.

Agitație și protest național, creștere a republicanismului.

1891 Vara Eça de Queiroz îi comunică lui Jaime Batalha Reis, cu ocazia vizitei acestuia la Paris, că scrie *A Vida Diabólica e Milagrosa de S. Frei Gil (Viața diabolică și miraculoasă a sfîntului călugăr Gil)*.

31 ianuarie Răscoală populară eşuată, la Porto.

11 septembrie Se sinucide Antero de Quental.

Tess d'Urberville, de Thomas Hardy.

Portretul lui Dorian Gray, de Oscar Wilde.

1892 *Inocentul*, de Gabriele D'Annunzio.

Bruges, a doua moarte, de G. Rodenbach.

Crearea primelor sindicate în Portugalia.

1893 Eça de Queiroz întrerupe lucrul la *Viața diabolică și miraculoasă a sfintului călugăr Gil și începe Vida de S. Onofre (Viața sfintului Onofre)*.

Mara, de Ion Slăvici.

Dan, de Alexandru Vlahuță.

1894 Aprilie Scrie, la Paris, *A Ilustre Casa de Ramires (Ilustra casă Ramires)*. Se află sub tipar *Correspondência de Fradique Mendes*.

Viața la țară, de Duiliu Zamfirescu.

Morcoveață, de Jules Renard.

Cartea junglei, de Rudyard Kipling.

1895 Eça de Queiroz elaborează, în colaborare cu José Sarmiento și Henrique Marques, și prefătează *Almanaque Enciclopédico para 1896 (Almanah enciclopedic pentru 1896)*, care se pune în vânzare la sfârșitul anului.

Inventarea radioului, concomitent de către G. Marconi și A. S. Popov.

Apare primul volum al colecției „Biblioteca pentru toți”.

Tănase Scatiu, de Duiliu Zamfirescu.

Mașina timpului, de H. G. Wells.

1896 Cu aceiași colaboratori, elaborează și prefățează *Almanaque Enciclopédico para 1897*, lansat de asemenea la sfârșitul anului.

Crearea Partidului Socialist din Brazilia.

1897 Eça de Queiroz începe să publice, în *Revista Moderna*, care apare la Paris, *A Ilustre Casa de Ramires*.

Debutează Mihail Sadoveanu, cu versuri și proză, în revista umoristică *Dracu*.

1900 Apar, la Porto, în volum, *A Ilustre Casa de Ramires* și *Correspondência de Fradique Mendes*, iar la Lisabona, *Dicionário de Milagres* (*Dicționar de Miracole*).

Iulie. Se îmbolnăvește grav fiul cel mai mare al scriitorului. Se agravează starea propriei sale sănătăți.

28 iulie Pleacă de la Paris cu Ramalho Ortigão în Elveția, spre a-și trata tuberculoza de care muriseră deja ceilalți trei frați ai săi, și care se agravează mult în ultimul timp.

13 august Starea sănătății lui Eça de Queiroz înrăutățindu-se, revine la Paris.

16 august Moare în casa sa de la Neuilly, din apropierea Parisului, casă ce va deveni de atunci înainte loc de pelerinaj pentru portughezii și brazilienii care călătoresc la Paris, așa cum în timpul vieții scriitorului fusese loc de întâlnire.

Este imbarcat la Le Havre pe bordul vasului „Africa”, ce se găsea acolo la data morții romancierului, și este înmormintat la cimitirul de pe Alto de São João din Lisabona.

Invierea, de Lev Tolstoi.
Colț alb, de Jack London.

- 1901 Apare, la Porto, *A Cidade e as Serras* (*Orașul și munții*), roman postum.
- 1902 Apare, la Porto, volumul *Contos* (*Povestiri*).
- 1903 Apare, la Porto, volumul *Prosas Bárbaras* (*Proze barbare*).
3 noiembrie Se inaugurează la Lisabona, în Largo do Barão de „Quintela, monumentul lui Eça de Queiroz datorat sculptorului Teixeira Lopes. Poartă ca epigraf motoul romanului *A Reliquia*: „Peste goliciunea viguroasă a adevărului, diafana mantie a fanteziei“.
- 1905 Apar, la Porto, *Cartas de Inglaterra* (*Scrisori din Anglia*) și *Ecos de Paris* (*Ecouri din Paris*).
- 1907 Apar, la Porto, *Cartas Familiares* (*Scrisori familiale*), și *Bilhetes de Paris* (*Bilete din Paris*) (1893—1896).
- 1909 Apar, la Porto, *Notas Contemporâneas* (*Note contemporane*).
- 1912 Apar, la Porto, *Ultimas Páginas* (*Ultimele pagini*), manuscrite inedite.
- 1924 Apare, la Craiova, în revista *Năzuința*, povestirea *Spinzuratul* (*O Defunto*), în traducerea lui Al. Popescu-Telega, prima traducere românească publicată din opera lui Eça de Queiroz.

- 1925 Apar, la Porto, *A Capital, O Conde de Abranhos, A Catastrofe (Catastrofa) și Correnpondência (Correspondență)*.
- 1926 Apar, la Porto, *Cartas Inéditas de Fradique Mendes e mais Páginas Esquecidas (Scrisori inedite ale lui Fradique Mendes și alte pagini uitate)*.
- 1929 Apare, la Craiova, în revista *Năzuința*, povestirea *Comoara (O Tesouro)*, în traducerea lui Al. Popescu-Telega.
- 1931—1932 Apare, la Craiova, în revista *Săptămîna*, traducerea (neterminată) a romanului *Mandarinul*, datorată de asemenea lui Al. P[opescu]-T[elega].
- 1940 Apar, la Rio de Janeiro, *Novas Cartas Inéditas (Noi scrisori inedite)* a numeroși scriitori portughezi, printre care și Eça de Queiroz, către Ramalho Ortigão.
- 1944 Apar, la Lisabona, dar fără a fi puse în vânzare, *Crónicas de Londres (Cronici din Londra)* și *Cartas de Lisboa, Correspondência do Reino (Scrisori din Lisabona, Corespondență din regat)*.
- 1945 Apar, la Lisabona, *Cartas de Eça de Queiroz (Scrisori ale lui Eça de Queiroz)*.
Se sărbătorește, atât în Portugalia cît și în Brazilia, centenarul scriitorului.
- 1968 Apare, la București, în Editura pentru literatură universală, *Crima părintelui Amaro*, în traducerea Micaelei Ghițescu.

1972 Apare, la București, în Editura Univers, *Relicva*, în aceeași traducere.

1978 Apare, la București, în Editura Univers, *Familia Maia*, în aceeași traducere.

1980 Odată cu intrarea operei scriitorului în domeniul public, apare simultan, la două edituri din Lisabona, romanul neterminat inedit *A Tragédia da Rua das Flores* (*Tragedia din strada Florilor*).

M. G.

VĂRUL BAZILIO

EPISOD DIN VIAȚA DOMESTICĂ

94

.

I

Bătuse ora 11 la „cucul“ din sufragerie. Jorge închise volumul de Louis Figuier¹ pe care-l răsfoise pînă atunci pe îndelete, răsturnat în bătrînul fotoliu *voltaire* din marochin negru, se întinse, căscă și spuse :

— Nu mergi să te îmbraci, Luiza ?

— Ba da, imediat.

Rămăsese așezată la masă, citind *Ziarul știrilor*. Era îmbrăcată într-un capot din pînă brodat cu suiteș, cu nasturi mari de sidef ; părul ei blond, puțin ciufulit, ușor mătuț de căldura pernei, se încolăcea, răsucit în creștetul căpșorului cu profil frumos ; avea un ten de blondă, de un alb gingaș și lăptos ; cu cotul sprijinit de masă, își mîngîia urechea și, prin mișcarea lentă și ușoară a degetelor, două inele cu rubine micuțe aruncau sclipiri roșietice.

Terminaseră micul-dejun.

¹ *Louis Figuier* (1819—1894), autor francez al unor opere de popularizare științifică, printre altele al unei astronomii populare (n.t.).

Salonul, așternut cu covorașe din pai împletit, era vesel, cu plafonul din lemn vopsit în alb, cu tapetul de culoare deschisă, presărat cu crenguțe verzi. Era o duminică de iulie, foarte călduroasă; cele două ferestre stăteau închise, dar de afară se simțea soarele scinteind în geamuri, încingând piatra verandei; pretutindeni domnea tăcerea somnolentă și reculeasă a dimineților de lîturghie; o vagă lîncezeală te moleșea, îți insufla dorința să-ți faci siesta, sau să te așezi la umbra molcuță a arbuștilor, într-o pajiște, pe malul unei ape; în cele două colivii, după niște perdelețe din creton albăstrui, canarii dormeau; cu un bîzîit monoton, muștele se țirau pe masă, se așezau pe fundul ceștilor peste zahărul netopit, umpleau toată încăperea cu rumoarea lor amortită.

Jorge își răsuci o țigară și, foarte odihnit, proaspăt în cămașa din indian, fără guler, cu vestonul de flanelă albastră descheiat la nasturi, cu ochii în plafon, începu să se gîndească la călătoria în Alentejo¹. Era inginer de mine, a doua zi urma să plece la Beja, la Évora, apoi mai către sud, pînă la São Domingos²; și drumul acela în plină lună iulie îl contraria prin caracterul lui neașteptat, îl sîcîia ca o nedreptate. Ce plictiseală, în toiul verii! Să colinde zile în șir, zguduit de trapul mărunț și incomod al unui cal închiriat, prin nesfîrșitele pustietăți alentejane, acoperite de miriști întunecate, sufocate de un soare palid, în bîzîitul tăunilor! Să doarmă prin păduri de stejar, în odăi cu miros de cărămidă arsă, și să audă în jur, în bezna nopții toride, grohăitul turmelor de mistreți! Să simtă în orice clipă năvălind prin ferestre, străbătînd văzduhul, suflul încins al terenurilor arse! Și singur, pe deasupra!

¹ Veche provincie din sudul Portugaliei, astăzi împărțită administrativ în Alto Alentejo, cu capitala la Évora, și Baixo Alentejo, cu capitala la Beja (n.t.).

² Munte din districtul Beja, unde se află întinse exploatări miniere (n.t.).

Lucrase pînă atunci în Minister, la comisia departamentală. Se despărțea de Luiza pentru prima oară ; și-l și apucase dorul de acel salonaș la a cărui nouă tapetare contribuisese și el, în ajunul căsătoriei, și unde, după nopți de fericire, își prelungeau micul-dejun în atît de suave trîndăviri !

Și în timp ce-și netezea barba scurtă și fină, foarte ondulată, ochii-i zăboveau înduioșați pe mobilele acelea familiare, care se aflau acolo de pe vremea mamei sale : bătrînul bufet cu vitrină, în care farfuriile lustruite bine cu praf de cretă străluceau decorativ ; vechiul tablou în ulei, atît de drag, pe care-l știa în locul acela încă din copilărie și în care se zăreau doar, pe un fundal cam cojit, tonurile roșii-arămii ale unui pîntece de cratiță și rozul decolorat al unui sos de ridichi ! Pe celălalt perete, din față, se afla portretul tatălui său : îmbrăcat după moda din 1830, avea fața rotundă, ochii lucioși, buzele senzuale ; iar pe vestonul încheiat la toți nasturii strălucea ordinul Sfintei Fecioare a Concepțiunii. Fusesse un vechi funcționar al Ministerului de Finanțe, mare amator de petreceri, bun cîntăreț din flaut. Jorge nu-l cunoscuse, dar mama îl asigura „că portretul numai că nu vorbește“. Dintotdeauna locuise în casa asta cu mama. O chema Isaura : era o cucoană înaltă, cu nasul ascuțit, veșnic îngrijorată de ceva ; la prînz bea apă caldă ; și înapoiindu-se într-o zi de la biserica Grața, unde asistasese la slujbă, murise subit, fără să scoată un sunet !

Ca fizic, Jorge nu-i semănase. Întotdeauna fusese robust, cu o înfățișare virilă. Avea dinții admirabili ai tatălui său, umerii lați ai acestuia.

De la mamă însă moștenise placiditatea, firea blindă. Cînd era student la Politehnică, la ora opt se retrăgea în camera sa, aprindea șfeșnicul de alamă, își deschidea tratatele. Nu bătea cîrciumile, nu pierdea nopțile. Doar de două ori pe săptămînă, cu regularitate, se ducea în

vizită la o mică croitoreasă, Eufrásia, care locuia în Bor-ratém și care, în zilele când brazilianul, omul ei, mergea să joace *boston* la club, îl primea pe Jorge cu nenumărate precauții și cuvinte foarte exaltate; fusese copil găsit, iar trupușorul ei fin și firav emana întotdeauna boarea stătută a unei ușoare febre. Jorge o găsea romanțioasă, și o dojenea pentru asta. El nu fusese niciodată un sentimental: colegii săi, care-l citeau pe Alfred de Musset suspinînd și-și doreau o iubită ca Marguerite Gautier, îl numeau „prozaic“, „burghez“; Jorge rîdea; nu-i lipsea o dată un nasture la cămașă, era foarte dichisit, îi admira pe Louis Figuier, Bastiat¹ și Castilho², avea oroare de datorii, și se simțea fericit.

Dar cînd mama sa muri, începu să-l apese singurătatea: era iarnă, iar camera sa plasată în fundul casei, către sud, cam neîngrijită, primea urletele prelungi și triste ale rafalelor de vînt; noaptea mai ales, cînd ședea aplecat asupra cîte unui tratat, cu picioarele pe covorașul de pai împletit, îl năpădeau languroase melancolii; întindea brațele, cu pieptul copleșit de dorințe: ar fi vrut să poată înlănțui o talie subțire și atrăgătoare, să audă prin casă foșnetul unei rochii! Hotărî să se însoare. Pe Luiza o cunoscuse într-o seară de vară, pe Promenada publică³. Se îndrăgosti de părul ei blond, de mersul ei, de ochii ei căprui atît de mari. În iarna următoare fu numit în post, și se căsătoriră. Sebastião, prietenul său cel mai apropiat, bunul Sebastião, marele Sebastião, spusese, clătînînd grav din cap și frecîndu-și mîinile încet:

¹ Economist francez (1801—1850) (n.t.).

² Celebru poet și prozator romantic portughez (1810—1879) (n.t.).

³ Parc monden de distracții, cu mare proiecție socială în anii 1840—1880, simbol marcant al burgheziei comerciale lisaboneze (n.t.).

— S-a însurat cam aiurea ! S-a însurat puțin cam aiurea !

Dar Luiza, Luizinha, s-a dovedit pînă la urmă o foarte bună gospodină : avea tot soiul de atenții simpatice în felul cum aranja lucrurile în casă ; era îngrijită, veselă ca o păsărică, da, ca o păsărică dornică de un cuib și de mîngîierile bărbătușului : și ființa aceea blondă și blîndă a ajuns să dea farmec căminului lui.

— E un ingeraș plin de demnitate ! spunea acum Sebastião, bunul Sebastião, cu vocea sa profundă de bas.

Erau căsătoriți de trei ani. Ce bine fusese ! Creștea în propriii săi ochi ; se socotea mai deștept, mai vesel... Și gîndindu-se la existența aceea ușoară și dulce, sufla fumul țigării, stînd picior peste picior, cu sufletul copleșit, simțîndu-se la fel de bine în viață ca și în vestonul său de flanelă !

— Ia te uită ! se miră Luiza cu ziarul în mînă, zîmbind.

— Ce e ?

— Vine vărul Bazilio !

Și citi apoi cu voce tare :

„Zilele acestea trebuie să sosească la Lisabona, venind de la Bordeaux, domnul Bazilio de Brito, bine cunoscut în societatea noastră. Domnia-sa care, după cum se știe, era plecat în Brazilia unde se spune că și-a refăcut averea prin muncă cinstită, călătorește prin Europa de la începutul anului trecut. Înapoierea sa în Capitală este o adevărată sărbătoare pentru prietenii domniei-sale, care sînt numeroși.“

— Așa e, spuse Luiza cu multă convingere.

— Cred și eu, săracul ! făcu Jorge fumînd și netezindu-și barba cu palma mîinii. Și a făcut avere, va să zică ?

— Se pare că da.

Privi anunțurile, luă o înghițitură de ceai, se sculă, se duse să deschidă unul din canaturile ferestrei.

— Vai, Jorge, ce căldură e afară, Dumnezeuule !

Clipea sub radiația luminii crude și albe.

Salonul, situat în fundul casei, dădea spre un maidan împrejmuït cu un gard scund de scînduri și năpădit de ierburi înalte și de o vegetație necultivată; ici-colo, prin verdeața aceea pîrlită de arșița verii, scînteia cîte o piatră mare bătută de soarele perpendicular; și un bătrîn smochin sălbatic, izolat în mijlocul maidanului, își întindea frunzele mari și imobile care, sub lumina albă, căpătau nuanțele întunecate ale bronzului. Dincolo se vedeau zidurile din spate ale altor case, cu verande, rufe puse la uscat pe prăjini, gîrduțurile albe ale grădinilor de zarzavat, copaci scheletici. O pulbere fină mătuaia, îngroșa văzduhul luminos.

— Cad păsările,!"spuse ea închizînd fereastra. Și totmai acum ți-ai găsit și tu să te duci în Alentejo!

Veni să se sprijine de fotoliul lui Jorge, îi trecu ușor mîna prin părul negru și ondulat. Jorge o privi, întristat de pe acum din pricina despărțirii: primii doi nasturi de la capotul ei erau descheiați; se zărea începutul sînului, de un alb foarte gingaș, danteluța cămășii: pudic, Jorge îi încheie.

— Ce-i cu vestele mele albe? spuse.

— Trebuie să fie gata.

Ca să verifice, o chemă pe Juliana.

Se percepă mai întîi un foșnet duminical de jupoane-scrobite, apoi intră Juliana, potrivindu-și nervoasă gulerul și broșa. Avea vreo patruzeci de ani, era tare slabă. Trăsăturile ei, mici, supte, aveau galbejeala palidă pe care o dau bolile de inimă. Ochii mari, vîriți în fundul capului, se roteau neastîmpărați, iscoditori, injectați, între niște pleoape veșnic tivite cu roșu. Purta un coc de mătase răsucită imitînd niște codițe, ceea ce-i făcea capul enorm. Avea un neg pe nas. Iar rochia aplatisată peste piept, cu fusta scurtă, umflată din cauza jupoanelor scrobite, dezvelea un picior mic, drăgălaș, strîns tare în botine de doc cu vîrf de lac.

Vestele nu erau gata, spuse cu accentul ei foarte lisabonez, nu a avut timp să le calce.

— Dar de cîte ori ți-am spus, Juliana! făcu Luiza. Bine, du-te. Vezi cum faci! Deseară trebuie să fie puse în geamantan!

Și, de îndată ce ieși :

— Încep s-o urăsc pe ființa asta, Jorge!

De două luni o avea în casă, și nu se putuse deprinde cu urîtenia ei, cu afectările ei, cu modul ei subțire de a spune *pelerie*, *forfice*, de a alungi puțin *r*-urile, cu zgomotul tocurilor ei cu blacheuri de metal: duminicile, cocul, încălțăminte pretențioasă, mănușile din piele neagră fină o călcau pe nervi.

— Ce antipatică!

Jorge rîse :

— Vai de capul ei, e o nefericită! Și pe-urmă, nu uita ce admirabil știe să calce! — La Minister îi admirau plastroanele. — Bine zice Julião, eu nu sînt scrobit, sînt smălțuit! Nu e simpatică, asta așa-i, dar e curată, e exact cum trebuie...

Și ridicîndu-se de pe scaun, cu mîinile în buzunarele pantalonilor săi largi de flanelă :

— Și unde mai pui, scumpo, felul cum s-a purtat cînd cu boala mătușii Virgînia... A fost ca un înger pentru ea! — Repetă solemn : Ziua, noaptea, a fost ca un înger pentru ea! Îi sîntem îndatorați, fata mea!

Și începu să-și răsucescă altă țigară, cu chipul foarte serios.

Luiza, tăcută, se juca aruncînd ușor în sus tivul capotului cu virful papucului; și cercetîndu-și îndeaproape unghiile, puțin încruntată, începu să spună :

— Sper totuși că, atunci cînd n-am s-o mai suport, îmi voi permite s-o dau și afară.

Jorge se opri și scăpără un chibrit de talpa pantofului :

— Dacă am să fiu și eu de părere, iubito. Pentru mine e o chestiune de recunoștință !

Tăcură. „Cucul“ cîntă de amiază.

— Bine, acum mă duc, spuse Jorge. Se apropie de ea, îi luă capul între mîini.

— Mică viperă ce-mi ești ! murmură uitîndu-se tandru la ea.

Ea rîse. Își înălță spre el minunații ei ochi căprui, luminoși și galeși. Jorge se înduioșă, îi depuse pe pleoape două sărutări zgomotoase. Și, răsucindu-i buzița, spuse alintător :

— Vrei ceva din oraș, dragoste ?

Să nu întirzie prea mult.

Trebuia să lase niște bilete, se ducea cu o birjă, dădea doar o fugă...

Și ieși, fericit, cîntînd cu frumoasa-i voce de bariton :

*Dio del oro,
Del mundo signor ¹
La la ra, la ra.*

Luiza se întinse. Ce plictiseală, să trebuiască să se îmbrace acum ! I-ar fi plăcut să se afle într-o cadă de marmoră roz, în apă caldută, parfumată, și să adoarmă ! Sau într-un hamac de mătase, cu ferestrele închise, să se legene, ascultînd muzică ! Aruncă papucelul ; își privi apoi drăgăstos picorușul alb ca spuma laptelui, cu vinișoare albastre, gîndindu-se la o sumedenie de lucruri mărunte : la ciorapii de mătase pe care voia să și-i cumpere, la merindele pe care avea să i le pregătească lui Jorge pentru drum, la trei șervețele pierdute de spălătoreasă...

Își întinse brațele din nou. Și, sărind în vîrfurile picioarelor, se duse să scoată din bufet, de după un vas cu compot, o carte cam terfelită, veni apoi să se

¹ Zeu al aurului, / Al lumii stăpîn / ... (it.). Fragment din aria lui Mefisto din opera *Faust* de Gounod (n.t.).

lungescă, să se culce chiar, în fotoliul *voltaire* și, mîngîindu-și iar urechea cu degetele, drăgăstos, începu să citească, absorbită foarte.

Era *Dama cu camelii*. Citea roman după roman, își făcuse un abonament lunar în *Baixa*¹. Înainte de căsătorie, la optsprezece ani, se pasionase după Walter Scott și Scoția; își dorise atunci să locuiască într-un castel scoțian din cele care au blazonul familiei montat deasupra ogivelor, sînt mobilate cu lăzi gotice și panoplii de arme, au pereții căptușiți cu tapiserii mari pe care sînt brodate legende eroice agitate și însuflețite de vîntul ce suflă dinspre lac; și-i iubise pe Ervandal, Morton și Ivanhoe, tandri și gravi, care purtau lateral pe tichie pana de vultur prinsă cu ciulinul Scoției bătut în smaralde și diamante. Acum însă o captiva tot ce era *modern*: Parisul, mobiliierul parizian, sentimentalismul. Rîdea de trubaduri, se exalta acum după Mr. de Camors; iar bărbații ideali, pentru ea, purtau cravată albă, în pragul saloanelor de bal, aveau parcă un magnetism în privire, erau mistuiți de pasiuni, rosteau cuvinte sublime. De o săptămînă o interesa Marguerite Gautier: dragostea ei nefericită îi inspira o vagă melancolie; o vedea, înaltă și subțire, cu șalul ei lung de cașmir, cu ochii negri îngreunați de patimă și de frigurile tuberculozei; chiar și în numele personajelor — Julie Duprat, Armand, Prudence — simțea savoarea poetică a unei vieți intens amoroase; și întreg destinul acela se legăna purtat parcă de sunetele unei muzici triste, cu dineuri, nopți delirante, necazuri bănești și zile pline de melancolie petrecute pe pernele din fundul vreunui cupeu, în timp ce, sub un cer cenușiu și elegant, se aștern tăcute, peste Bois de Boulogne, primele ninsori.

— La revedere, Zizi, strigă Jorge din coridor, gata să iasă.

¹ Vechi cartier al Lisabonei (n.t.).

— Pa!

Intră o clipă, cu bastonul sub braț, punîndu-și mănușile.

— Să nu vii tirziu, da? Ascultă, adu-mi niște prăjituri de la Baltreschi pentru Dona Felicidade. Stai puțin. Treci pe la *madame* François și spune-i să-mi trimită pălăria. Ascultă.

— Și mai ce, Dumnezeule?

— Ah, nu! Voiam să te duci pe la librar să-i spui să-mi mai trimită niște romane... Dar e închis!

Cu două lacrimi tremurîndu-i sub pleoape, închise *Dama cu camelii*. Și, cuibărită în fotoliul *voltaire*, cu romanul căzut în poală, împingîndu-și pielița de la unghii, începu să cînte încetișor, duios, aria finală din *Traviata*:

Addio, del passato...

Deodată își aminti de știrea din ziar, de sosirea vărului Bazilio.

Un zîmbet pierdut îi dilată buzele roșii și pline. Vărul Bazilio fusese prima ei dragoste! Avea optsprezece ani pe atunci! Nu știa nimeni, nici Jorge, nici Sebastião...

Dealtfel, totul fusese o copilărie: chiar ea rîdea uneori cînd își aducea aminte de tandrețele și dulcemișurile din vremea aceea, de anumite lacrimi exagerate! Trebuie să se fi schimbat, vărul Bazilio. Și-l amintea bine — înalt, svelt, cu un aer aristocratic, cu mustăcioara neagră în furculiță, cu privirea îndrăzneată și cu obiceiul lui de a-și înfunda miinile în buzunare făcînd să sune banii și cheile! *Totul* începuse la Sintra¹, prin niște strașnice și foarte vesele partide de biliard, pe proprietatea unchiului João de Brito, de pe Colares². Bazilio tocmai sosise din Anglia:

¹ Localitate climaterică din apropierea Lisabonei, una din cele mai pitorești ale Portugaliei, cu numeroase minăstiri, palate și un Palat regal de mare importanță istorică și artistică (n.t.).

² Fluviu din Portugalia, care se varsă în Atlantic, pe plaja Maçãs; localitate cu același nume, din apropierea Sintrei (n.t.).

avea un aer foarte *biftec*, purta cravate roșii trecute printr-un inel de aur, haine din flanelă albă, uimea întreaga Sintra! Stăteau în sala de jos, zugrăvită cu vopsele naturale, care avea un aspect antic și nobiliar; o ușă mare cu geamlîc se deschidea spre grădină, unde duceau trei trepte de piatră. În jurul fîntinii arteziene creșteau rodii, din care el culegea flori stacojii. Frunzișul verde-închis și lucios al arbuștilor de camelii alcătua mici bolți întunecoase; razele soarelui scînteiau, tremurau în oglinda bazinului; într-o colivie de răchită împletită, două turturele gîngureau dulce; iar în liniștea aceea cîmpenească, zgomotul sec al bilelor de biliard aveau un ton aristocratic.

Apoi au urmat toate episoadele clasice ale micilor aventuri lisaboneze consumate la Sintra: plimbările la Seteais¹ sub clar de lună, agale, pe gazonul pal, cu lungi halte de tăcere la Stîncă Dorului ca să privească valea, nisipurile în depărtare, scăldate într-o lumină nostalgică, idealizatoare și albă; odihnele de după-masă, la umbra Stîncii Verzi, în șipotul răcoritor al picăturilor de apă care săreau din piatră în piatră; serile petrecute în-lunca fluviului Colares, vîslind într-o barcă veche, pe apa întunecată de umbra frasinilor — și ce-au mai rîs cînd au fost gata-gata să eșueze în stufăriș și i se agățase pălăria de pai în crengile de jos ale plopilor!

Dintotdeauna adorase Sintra! Încă de la intrare, parcul umbros și foșnitor de la Ramalhão² îi insufla o melancolie fericită!

Se bucurau de multă libertate, ea și cu vărul Bazilio. Mama, sărăcuța, atît de temătoare, reumatică, egoistă, îi lăsa în voia lor, zîmbea, moțăia: Bazilio era bogat pe

¹ Castel din apropierea Sintrei (n.t.).

² Complex arhitectonic din apropierea Sintrei, alcătuit dintr-un mare palat, parcuri, păduri și monumente de artă (n.t.).

vremea aceea, îi spunea tanti Jojó, îi aducea cornete cu dulciuri...

Sosi iarna, și amorul lor se cuibări în vechiul salon tapetat cu hirtie sîngerie din strada Madalena. Ce seri minunate au mai fost și acelea! Mama sforăia încetișor, cu picioarele înfășurate într-un pled, cu un volum din *Biblioteca doamnelor* căzut în poală. Iar ei doi, lipiți unul de altul, erau atît de fericiți pe divan! Ah, divanul! Cîte amintiri! Era îngust și jos, tapisat cu cașmir de culoare deschisă, avînd la mijloc o bandă brodată de ea cu pansele galbene și mov pe fond negru. Într-o zi totul luă sfîrșit. João de Brito, coproprietar al firmei Bastos & Brito, dădu faliment: Casa din Almada¹, proprietatea de la Colares fură vindute.

Bazilio, acum sărac, plecă în Brazilia. Ce dor i-a mai fost de el! Primele zile și le petrecu așezată de divanul îndrăgit, plîngînd cu sughițuri, pe înfundate, cu fotografia lui în mînă. Urmară apoi așteptările, pline de emoții, ale scrisorilor, comunicările verbale primite de la Compania navală, cînd vapoarele întîrziiau...

Trecu un an. Într-o dimineată, după o tăcere îndelungată a lui Bazilio, primi din Baía² o scrisoare lungă, care începea așa: „M-am gîndit mult și sînt de părere să considerăm înclinația noastră ca pe o copilărie...”

Păli. Bazilio se pretindea foarte îndurerat pe două pagini pline de explicații: mai era încă sărac; mai avea mult de tras pînă va putea să dispună de cele trebuincioase pentru doi; clima era groaznică; nu voia s-o sacrifice pe ea, biet îngeraș; o numea „porumbița mea” și iscălea cu numele său întreg, cu o semnătură fistiche.

¹ Localitate situată la sud de fluviul Tejo, cu o minunată panoramă (n.t.).

² Oraș din Brazilia, capitala statului cu același nume (n.t.).

Luni de zile ea nu-și mai descreți fruntea ; șezînd la fereastră, în spatele geamurilor, cu broderia de lînă, se socotea înșelată, se gîndea să se retragă la minăstire, urmărind cu privirea melancolică umbrele ude learcă ce treceau pe sub șiroaiele de apă ; sau așezată la pian, pe înserate, cînta din Soares de Passos ¹ :

*Adio, vai ! sfîrșitu-s-au zilele-acele
Pe care fericit le-am trăit lîngă tine...*

sau finalul din *Traviata* ori *Fado-ul lui Vimioso* ², atît de trist, pe care de la el îl învățase.

Dar atunci se agravă catarul mamei ; urmară spaimele, nopțile de veghe. În convalescență plecară la Belas ³ : acolo se împrietenii cu surorile Cardoso, slabe, zăpăcite și osoase, veșnic înlănțuite una de alta, cu pasul lor mic, tropăit și brusc, ca o pereche de ogari. Ce mai puteau să ridă, Dumnezeu! Ce mai puteau să vorbească despre bărbați ! Un locotenent de artilerie se îndrăgostise de ea. Era sașiu, îi trimise niște versuri, *Către crinul din Belas* :

*Sus pe coasta dealului
Crește crinul feciorelnic...*

A fost o epocă foarte veselă care o consolă pe deplin.

Cînd se înapoiară acasă, iarna, se îngrășase, avea culori în obraji. Și într-o zi, găsind într-un sertar o fotografie pe care i-o trimisese la început Bazilio din Baía, cu pantaloni albi și pălărie de panamă, o privi, ridicînd din umeri :

¹ Poet portughez (1826—1860), autor al unor versuri sentimentale cu mare vogă la vremea sa (n.t.).

² *Francisco de Portugal*, conte de *Vimioso*, nobil portughez care s-a remarcat în campaniile din Africa și a strălucit printre poeții de curte sub regele Manuel I. A scris *Sentenças* (*Sentințe*), publicate după moartea sa, care a survenit în 1549 (n.t.).

³ Plaja riului cu același nume, din apropierea Lisabonei, care trece prin localitățile Queluz și Carnaxide (n.t.).

— Și cît m-am mai perpelit eu pentru individul ăsta !
Proastă am fost !

Trei ani trecuseră de atunci, cînd îl cunoscuse pe Jorge. La început nu-i plăcu. Nu putea suferi bărbații cu barbă ; apoi observă că era prima lui barbă, fină, scurtă, sigur mătăsoasă ; pe urmă îi admiră ochii, aerul îngrijit. Și fără să-l iubească, simțea lingă el ca un soi de slăbiciune, de dependență și moleșală, dorința să adoarmă sprijinită de umărul lui, și să rămînă așa ani mulți, cuibărită, fără să se teamă de nimic. Ce senzație avu cînd el îi spuse : „Haide să ne căsătorim !“ Văzu deodată fața lui bărboasă, cu ochii foarte strălucitori, culcată pe aceeași pernă cu a ei. Roși. Jorge îi luase mîna : simțea cum o pătrunde, cum pune stăpînire pe ea căldura palmei lui mari ; spuse da, apoi rămase parcă zăpăcită, în timp ce sub corsajul rochiei de lînă își simțea sîinii dilatîndu-se ușor. În sfîrșit, era logodită ! Ce bucurie, ce ușurare pentru mama !

Se căsătoriră la ora opt, într-o dimineată de ceață. A fost neyoie să se aprindă lumina ca să-i pună coro-nița și voalul de tul. Ziua aceea îi apărea acum toată parcă pierdută în neguri, fără contururi, ca un vis îndepărtat — în care se detașa fața buhăită și galbenă a preotului, ca și chipul oribil al unei bătrîne care-și întindea mîna ca o gheară, cu o lăcomie colerică, înghe-suindu-se și înjurînd birjărește, cînd Jorge, în ușa bisericii, împărți emoționat niște bănuți. Pantofii de satin o strîngeau. În zorii zilei i se făcuse greață, trebuiră să-i prepare un ceai verde foarte tare. Și cît de obosită se simțise apoi seara, în casa aceea nouă, după ce-și desfă-cuse valizele. Cînd Jorge stinse lumînarea, cu o suflare tremurîndă, îi șerpuiau prin fața ochilor, scînteind, serpentine luminoase.

Dar el era soțul ei, era tînăr, era voinic, era vesel : începu să-l adore. Simțea o curiozitate permanentă pen-tru persoana și lucrurile lui, i se strecura în păr, în haine, în pistoale, în hîrtii. Îi urmărea întruna pe soții

celorlalte, făcea comparații, se mîndrea cu el. Jorge o copleșea cu drăgălășenii de amant, îngenunchea la picioarele ei, o răsfața. Și era veșnic bine dispus, plin de haz; dar în chestiunile profesionale sau de amor-propriu era exagerat de sever și atunci vorbea și se purta solemn și grav. O prietenă de-a ei, romanțioasă, și care în orice vedea numai drame, îi spusese: „E în stare să te înjunghie“. Ea, care pe atunci nu cunoștea temperamentul pașnic al lui Jorge, o crezu, fapt ce-i înzeci chiar dragostea pentru el. Era *totul* pentru ea — forța, scopul, destinul, credința, bărbatul ei! Începu să se gîndească ce s-ar fi întîmplat dacă s-ar fi căsătorit cu vărul Bazilio. Ce nenorocire, nu-i așa? Unde ar fi ajuns? Se pierdea în ipoteze privind alte destine, care se desfășurau ca niște scene de teatru: se vedea în Brazilia, printre cocotieri, le-gănîndu-se într-un hamac, înconjurată de negrișori, urmărind zborul papagalilor!

— A venit conîța Leopoldina, anunță Juliana.

Luiza se ridică, surprinsă.

— Cum? Conîța Leopoldina? De ce ai lăsat-o să intre?

Începu să-și încheie capotul în grabă. Isuse! Dacă ar ști Jorge! El care-i spusese de atîtea ori „să nu mai calce pe-aici!“ Dar dacă intrase deja în salon, sărăcuța!

— Bine, spunc-i că vin imediat.

Era prietena ei intimă. Fuseseră vecine, înainte de a se mărita, pe strada Madalena, și învățaseră la același liceu, pe strada Patriarcal, la Rita Pessoa, șchioapa. Leopoldina era unica fiică a vicontelui de Quebrais, desfrînatul, cașecticul, fostul paj al lui Dom Miguel¹. Fă-

¹ *Dom Miguel* (1802—1866), infante al Portugaliei, fiu al lui Dom João al VI-lea, a plecat cu familia regală în Brazilia, de unde revine în 1821, cu tatăl său. În urma unor comploturi este exilat la Viena, dar se întoarce în 1826, recunoscîndu-și fratele drept succesor legitim la tronul Portugaliei și jurînd fidelitate Cartei constituționale. În 1826 este numit regent și jură din nou credință reginei și Cartei, dar după cîteva săptămîni se proclamă rege absolut și inaugurează o perioadă de persecuție a liberalilor.

cuse o căsătorie nefericită cu un oarecare João Noronha¹, funcționar la vamă. I se spunea „a lui Québrais“; i se mai spunea „Piinea și brinza“².

Se știa că avea amanți, se spunea că are vicii. Jorge n-o putea suferi. Și-i zicea de multe ori Luizei: „Orice, numai Leopoldina să nu mai calce pe-aici!“

Leopoldina avea pe atunci douăzeci și șapte de ani. Nu era înaltă, dar trecea drept femeia cea mai bine făcută din Lisabona. Purta rochii strâmte, fără amplexare, adunate la spate, care-i scoteau în evidență, îi modelau corpul ca o piele. Se spunea despre ea, rotind ochii: „E o statuie, e o Venus!“ Avea umeri de manechin, rotunzi și plinuți; sinii ei, chiar prin sutien, aveau forma tare și armonioasă a două jumătăți de lămâie; linia șoldurilor, bogată și fermă, anumite unduiri vibrante ale taliei atrăgeau privirile infocate ale bărbaților. Trăsăturile feței erau puțin cam grosolane; nările cărnoase i se dilatau; pe pielea, foarte fină, de un brun cald și rumen, se mai ghiceau, aproape șterse, mici ciupituri de vărsat. Frumusețea ei sta mai ales în ochii de un negru profund, înecați parcă într-un lichid, foarte languroși, cu gene lungi.

Luiza veni spre ea cu brațele deschise, se sărutară îndelung. Iar Leopoldina, așezată pe divan, strângându-și alene umbreluța de soare din mătase de culoare deschisă, începu să se plîngă. Fusesse bolnavă, plictisită, avusese

Urmează luptele civile din 1832—1834, care se încheie cu Convenția de la Évora Monte. Dom Miguel pleacă acum într-un exil definitiv (n.t.).

¹ Atragem atenția asupra unei inadvertențe a autorului: la pag. 45, soțul Leopoldinei se va numi *Zagalão*, iar pe de altă parte, începînd de la pag. 31, numele *Noronha* va fi atribuit Doinei Felicidade (n.t.).

² Probabil de la proverbul portughez „Pîinii să-i spui pline și brnzei, brnză“. echivalent, în românește, cu „Lucrurilor să le spui pe nume“ (n.t.).

ameteți. O ucidea căldura. Dar ea, ce mai făcuse? Parcă se mai îngrășase.

Fiind puțin mioapă, ca să vadă mai bine strîngea ușor pleoapele, desfăcîndu-și buzele durdulii, de un roșu cald.

— Fericirea dă totul, pînă și culori în obraji, spuse apoi, zîmbind.

Venise s-o întrebe de adresa franțuzoaicei care-i confecționa pălăriile. Și de cînd n-o mai văzuse, i se făcuse dor de ea.

— Dar nici nu-ți poți închipui! E o căldură! Sînt ca și moartă.

Și se prăvăli pe divan, calmată, cu un surîs larg, arătîndu-și dinții albi și mari.

Luiza îi dădu adresa franțuzoaicei, i-o lăudă; era ieftină și avea mult gust. Cum salonul era întunecat, se duse să întredeschidă canaturile ferestrei. Tapițeria scaunelor și brizbizurile erau din rips verde-închis; tapetul și covorul cu desen în crenguțe aveau același ton, și în toată acea decorație sumbră se detașau net ramele aurite și grele a două gravuri (*Medeea* lui Delacroix și *Martirul* lui Delaroche), legăturile roșii ale celor două volume mari din Dante ilustrate de Gustave Doré, iar între ferestre o oglindă ovală în care se reflecta un napolitan de porțelan care dansa tarantela pe consolă.

Deasupra divanului atîrna portretul în ulei al mamei lui Jorge. Stătea jos, era îmbrăcată într-o elegantă rochie neagră, se ținea dreaptă în corsajul ei strîns în corset și plat: una din mîini, de o albeață cadaverică, supraîncărcată de inele, se odihnea pe genunchi; cealaltă se pierdea în dantelele foarte lucrate ale unei capeline de satin: și silueta aceea prelungă, palidă, cu ochi mari și negri, se detașa pe o draperie roșie, strînsă în falduri bogate ce dezvăluiau în depărtare cerul albastrui și coroanele rotunde ale copacilor.

— Și soțul tău? întrebă Luiza, așezîndu-se și ea foarte aproape de Leopoldina.

— Ca întotdeauna. Nedistractiv, răspunse, rîzînd. Și, cu aerul serios, puțin încruntată : Știi că am terminat-o cu Mendonça ?

Luiza se îmbujoră ușor.

— Da ?

Leopoldina îi furniză imediat amănunte.

Era foarte indiscretă, vorbea mult de sine, de senzațiile ei, de alcovul ei, de socotelile ei. Niciodată nu avea secrete față de Luiza ; și în nevoia ei de a face confidențe, de a se delecta cu admirația prietenei, își descria amantii, povestea despre părerile lor, modul lor de a face dragoste, ticurile și hainele lor, exagerînd întruna. Erau mereu chestiuni foarte picante, șușotite pe colțul unui divan, printre chicoteli : Luiza asculta, plină de interes, cu pomeții obrazilor puțin îmbujorați de rușine, uluită, savurînd totul, cu un mic aer cucernic. Ciudate lucruri !

— De astă dată pot să spun că m-am înșelat, scumpa mea ! exclamă Leopoldina ridicînd ochii dezolată.

Luiza rîse.

— Te-ai înșelat aproape întotdeauna !

Chiar așa ! Era o nefericită !

— Ce vrei ? De fiecare dată îmi închipui că e o pasiune, și de fiecare dată iese o plictiseală.

Și împungînd covorul cu virful umbreluței :

— Dar și cînd am s-o nimeresc într-o zi !

— Ai grijă, spuse Luiza. E și timpul !

Uneori în conștiința ei o găsea pe Leopoldina „indecentă“ ; dar avea o slăbiciune pentru ea : întotdeauna admirase mult frumusețea corpului ei, care îi inspira aproape o atracție fizică. Apoi, o scuza : o ducea atît de rău cu bărbatu-său ! Umbla după pasiune, săraca. Și cuvîntul acesta mare, scînteietor și misterios, din care se revarsă fericirea ca apa dintr-o cupă prea plină, o satisfăcea pe Luiza ca o justificare suficientă : aproape că i se părea o eroină ; și o privea uimită, așa cum sînt priviți cei care sosesc dintr-o călătorie minunată și dificilă, cu

aventuri neobișnuite. Doar că nu-i plăcea un anume miros de tutun amestecat cu fin pe care-l emanau veșnic rochiile ei. Leopoldina fuma.

— Și Mendonça ce-a făcut ?

Leopoldina ridică din umeri, plictisită de moarte :

— Mi-a trimis o scrisoare imbecilă că, judecînd bine lucrurile, mai bine că s-a sfîrșit totul, pentru că nu avea de gînd să se lege la cap fără să-l doară. Ca să vezi dobitocul ! Cred că mai am scrisoarea la mine.

Căută în buzunarul rochiei : scoase batista, o gentuță, niște chei, o mică pudrieră ; dar găsi doar programul de la Price.

Atunci începură să vorbească de circ. O plictiseală ! Cel mai bun rămînea un băiat care lucra la trapez. Frumușel, bine făcut, o perfecțiune !

Și, brusc :

— Va să zică, se întoarce vărul tău Bazilio ?

— Am citit și eu în *Ziarul știrilor*. Mă surprinde !

— Ah, încă ceva voiam să te întreb, pînă nu uit. Tu cu ce ți-ai garnisit rochia în carouri albastre ? Vreau să-mi comand una la fel.

Tot cu albastru, un albastru mai închis.

— Vino s-o vezi. Hai înăuntru.

Intrară în dormitor. Luiza deschise fereastra, descuie garderobul. Era o odaie mică, foarte răcoroasă, cu cretoane de un albastru pal. Covorul ieftin de pe jos avea desene albastre pe un fond alb. Măsuța de toaletă, înaltă, era așezată între cele două ferestre, sub un soi de baldachin din dantelă groasă, și era plină de sticlute tăiate în fațete. Între brizbizuri, pe niște mese rotunde cu un singur picior, cîteva plante stufoase, begonii, palmieri, își arcuiau decorativ frunzișul bogat și viguros în vase de lut roșu smălțuit.

Decorația aceasta plăcută a casei îi amintea desigur Leopoldinei de fericiri domestice, calme. Spuse încet, privind în jur :

— Și tu ești tot așa de îndrăgostită de soțul tău, nu-i așa? Bine faci, fetițo, tu chiar că faci bine!

Se duse la măsuța de toaletă ca să-și dea cu pudră pe gît, pe obraji.

— Tu chiar că faci bine! repetă. Dar cum să se îndrăgostească cineva de un bărbat ca al meu!

Se lăsă pe *causeuse*¹, fără nici un fel de reținere; începu ca de-obicei să se plîngă de soțul ei. Era atît de grosolan! Atît de egoist!

— Ce zici că, de cîtva timp, dacă nu sînt acasă la patru, nu mă mai așteaptă cu masa, se așează și mănîncă singur, îmi lasă resturile mie! Și apoi, e neglijent, murdar, scuipă pe jos... Camera lui — noi avem două camere, cum bine știi — e o cocină de porci!

Luiza spuse, severă:

— Ce oroare! Dar e și vina ta!

— A mea! — Și se îmbătoșă imediat, îi scînteiau ochii, mai mari, mai negri. — Asta-mi mai lipsește, să mă ocup și de camera individului!

Ah, era foarte nefericită, era cea mai nefericită femeie din lume!

— Nici măcar gelos nu e, bruta!

În clipa aceea intră Juliana, tuși, apoi, aranjîndu-și gulerul și broșa, spuse:

— Conița tot mai vrea să calc toate vestele?

— Toate, ți-am mai spus. Trebuie să fie puse în geamantan pînă nu te duci să te culci.

— Ce geamantan? Cine pleacă? întrebă Leopoldina.

— Jorge. Se duce la mină, în Alentejo.

— Atunci, înseamnă că rămîi singură, pot să mai vin pe la tine! Ce bine-mi pare!

Și se așează imediat lîngă ea, cu o privire acum împlînzită.

¹ Canapeluță (fr.).

— Pentru că am atâtea să-ți povestesc ! Dacă ai știi, fetițo !

— Ce anume ? Altă pasiune ? făcu Luiza rîzînd.

Chipul Leopoldinei deveni grav.

Nu era nimic de rîs. Ba chiar era ceva foarte serios ! De fapt, pentru asta venise. Se simțea atît de singură acasă, atît de nervoasă ! „Mă duc pînă la Luiza, să stau puțin de vorbă cu ea !“

· Apoi, cu glas încet, aproape solemn :

— De astă dată e serios, Luiza.

Îi dădu detalii. Era un tînăr înalt, blond, frumos.

— Și ce talent ! E poet ! — Rostea cuvîntul cu devoțiune, alungînd silabele. — E poet !

· Își descheie cu grijă doi nasturi de la bluză, scoase din sîn o hîrtie împăturită. Erau versuri.

Lipită apoi de Luiza, cu nările dilatate de încîntare, citi rar, cu mîndrie, cu pompă :

ȚIE

Farol da Guia, în 5 iunie

Cînd, la ora apusului, stau și visez

Pe stîncile de care marea se sparge...

Era o elegie. Tînărul povestea, în strofe, îndelungile contemplații în care o vedea pe ea, Leopoldina, *rădiaoasă viziune ce aluneci ușoară*, în apele amortite, în roșeața amurgului, în albul spumei. Era o compoziție pretențioasă, de un sentimentalism banal, parcă bolnăvicioasă, foarte lisaboneză, plină de versuri șchioape. Și încheind îi spunea că nu, nu în „splendorile saloanelor“ sau la „înfriguratele baluri“ îi plăcea să o vadă : ci acolo pe acele stînci :

Unde-n fiecare zi, la soare-apune,

Eu văd adormind gigantica mare.

— Ce frumos, nu-i așa ?

Tăcură, cuprinse de emoție.

Leopoldina, cu ochii tulburați, repeta data, dragăstos :

— Farol da Guia, în cinci iunie !

Dar pendula din cameră bătu de ora patru. Leopoldina se ridică repede, zăpăcită, își virî poemul în sîn.

Trebuia să plece ! Se făcea tîrziu, altfel individul se și așeza la masă. Avea o roșioară friptă la prînz. Iar pește rece e tot ce poate fi mai nesuferit !

— Cu bine. Pe curînd, nu-i așa ? — Acum că Jorge se ducea în provincie, avea să vină mai des. — Cu bine. Va să zică, franțuzaica, în strada Ouro, deasupra tutungeriei ?

Luiza o însoți pînă pe palier. Leopoldina, în fundul scării, se mai opri o dată și strigă :

— Deci, tu zici să garnisesc rochia cu albastru, da ?

Luiza se aplecă peste balustradă :

— Eu așa am făcut, e mai bine..

— La revedere ! Strada Ouro, deasupra tutungeriei.

— Da, Strada Ouro. La revedere.

Și strigînd după ea :

— Ușa din dreapta, *Madame François*.

Jorge se înapoie la ora cinci și, chiar din ușa dormitorului, punîndu-și bastonul într-un colț :

— Am aflat că ai primit o vizită, zise.

Luiza se întoarse, puțin îmbujorată. Ședea în fața măsutei de toaletă, gata pieptănată, într-o rochie de in alb garnisită cu dantele.

Intr-adevăr, venise Leopoldina. Juliana o poftise să intre... Fusesse destul de contrariată ! A venit să-i ceară adresa franțuzaicei cu pălăriile. A stat exact zece minute.

— Cine ți-a spus ?

— Juliana : că doamna Leopoldina a stat aici toată după-masa.

— Toată după-masa ! Ce prostie, a stat zece minute, cel mult !

Jorge își scotea mânușile, tăcut. Se apropie de fereastră, scutură frunzele unei begonii bătute, de un roșu bolnăvicios, stropit cu argintiu. Fluiera încetșor ; și părea foarte preocupat să sprijine un boboc de amarilis ce atârna prin frunzișul lucios ca o inimioară speriată.

Luiza tocmai își trecea medalionul de aur pe o panglică lungă de catifea neagră : mâinile îi tremurau, era îmbujorată.

— Le-a dăunat căldura, spuse.

Jorge nu răspunse. Fluieră mai tare, se duse la cealaltă fereastră, bătu cu degetele în frunzele elastice ale unui palmier cu flori verzi-sîngerii și spuse, lărgindu-și gulerul, ca un om care se înăbușe :

— Ascultă, trebuie să încetezi odată pentru totdeauna s-o mai primești pe ființa asta. Trebuie să încetezi odată !

Luiza se făcu roșie ca focul.

— Pentru reputația ta ! Din cauza vecinilor ! În numele decenței !

— Bine, dar Juliana... — bîigui Luiza.

— Să-i fi cerut să se mai ducă o dată să-i spună. Că ești plecată ! Că ești în China ! Că ești bolnavă !

Se opri, dezolat, deschizînd brațele :

— Scumpa mea, asta-i pentru că o cunoaște toată lumea. E „a lui Quebrais“ ! „Pîinea și brînza“ ! Mai mare rușinea !

Ieșindu-și din fire, începu să-i citeze toți amanții : Carlos Viegas, slăbănogul, cel cu mustața pe oală. care scria comedii pentru teatrul Ginásio ! Santos Madeira, unul ciupit de vărsat, cu o claie de păr ! Melchior pierde-vară, un „scălămbăit“ dezosat, cu privirea de berbec mort, care fumează întruna dintr-un enorm țigaret ! Pedro

Câmara, frumosul Mendonça cel cu bătăturile ! *Tutti quanti* ! ¹

Și, ridicînd din umeri, exasperat :

— Ca și cum n-aș fi putut observa că a fost pe aici !
Doar și după miros ! Mirosul ăsta oribil de fîn ! Ați crescut împreună și așa mai departe, foarte bine. Scuză-mă, dar dacă o întîlnesc pe scară, o dau afară ! O dau afară !

Se opri o clipă, apoi, emoționat :

— Acum, haide, Luiza, mărturisește. Am sau nu dreptate ?

Luiza își punea cerceii, la oglindă, tulburată :

— Ai, spuse.

— Atunçi, bine ! „

Și ieși, furios.

Luiza încremeni. O mică lacrimă rotundă, limpede, i se prelinse de-a lungul nării. Își suflă nasul, necăjită. Juliana asta ! Bîrfitoarea asta ! De rea ce este ! Ca să vire zîzanie !

O apucă furia. Se duse în călcătorie, trînti ușa :

— Ascultă, de ce te-ai apucat să spui cine a fost și cine n-a fost pe aici ?

Juliana, foarte mirată, puse jos fierul de călcat :

— Nu am știut că-i secret, conîță.

— Pă-i nici nu e ! Proasto ! De unde ai scos-o, că-i secret ? Și mai întîi și întîi, de ce-ai pofțit-o să intre ? Nu ți-am spus de atîtea ori că n-o primesc pe conîța Leopoldina ?

— Dar nu mi-ați spus niciodată nimic, replică femeia, foarte ofensată, sigură pe dreptatea ei.

— Minți ! Taci din gură !

Îi întoarse spatele ; reveni în dormitor, foarte nervoasă, se sprijini de pervazul ferestrei.

¹ Cu toții (it.).

Soarele apusese ; pe strada îngustă se întindea o umbră egală, de înserare fără vînt ; la casele de construcție vechi, întunecate, se deschisera verandele unde, în vase roșii, se vestejea cîte o bătrînă plantă prăpădită, busuioc sau garoafă ; de pe clapele melancolice ale unui pian se înălța *Rugăciunea unei fecioare*, cîntată de vreo domnișoară cuprinsă de sentimentalismul lînced al duminicii ; iar la fereastra de peste drum, cele patru fete ale lui Teixeira Azevedo, slăbuțe, cu părul foarte creț, cu cearcăne la ochi, își petreceau seara acelei zile de sărbătoare privind în stradă, în aer, pe ferestrele vecinilor, șușotind cînd trecea vreun bărbat — sau aplecate în afară, uitîndu-se țintă, prostește, scui-pau pe pavajul trotoarului.

Avea dreptate Jorge, bietul de el !, își spunea Luiza. Dar, ce putea să facă ea ? Oricum, nu se ducea la Leopoldina acasă, scosese portretul ei din albumul din salon, se văzuse obligată să-i mărturisească repulsia lui Jorge față de ea, plînseseră chiar împreună ! Săraca ! O primea doar cînd și cînd, destul de rar, o clipă ! Și pe urmă, după ce apuca să intre în salon, doar nu era să-i facă vînt pe scară !

Atunci apăru în susul străzii un bărbat gras, cu picioarele strîmbe, încovoiat peste o flașnetă ; barba neagră îi dădea o înfățișare feroce ; se opri, începu să învîrtă manivela, înălțînd spre ferestrele din jur zîmbetul trist al unor dinți albi, și *Casta diva*, cu o sonoritate metalică, seacă și foarte tremurătoare, se răspîndi pe toată strada.

Gertrudes, servitoarea și concubina doctorului în matematici, își lipi imediat de geamlicul îngust al ferestrei fața ei lată și oacheșă de femeie de patruzeci de ani, sătulă și căpătuită ; mai sus, de la balconul deschis al unui etaj al doilea, se aplecă în afară Cuhna Rosado, slab și supt, cu o beretă cu ciucure pe cap și cu aspectul dezolat al bolnavului de intestine, strîngîndu-și cu mîinile străvezii halatul de casă pe pîntece. Alte chipuri plictisite se arătară printre perdelele de muselină.

În stradă, tutungioaica, îmbrăcată în doliu, se apropie de uşă, întinzându-şi faţa mare de văduvă, cu braţele încrucişate peste şalul vopsit în negru, slăbănoagă în fustele lungi care curgeau de pe ea. Din prăvălia de sub casa lui Azevedo apăru cărbunăreasa, enormă din pricina unei gravidităţi bestiale, cu părul ciufulit atîrnîndu-i în laţe, cu faţa unsuroasă şi plină de funingine, cu trei copilaşi aproape goi, aproape negri, plîngăreţi şi păroşi, care i se agăţau de fusta din indian. Iar Paula, cel cu prăvălia de mobile vechi, înaintă pînă în mijlocul străzii ; cozorocul de lac de la şapca de pînză neagră nu i se ridica niciodată de pe ochi ; îşi ascundea întotdeauna miinile la spate, sub poalele hainei de dîc alb, ca pentru a sta mai în rezervă ; din papucul brodat cu mărgele îi ieşea călcîiul murdar al ciorapului ; şi-şi hîriia întruna, parcă înciudat, laringita cronică. Nu-i putea suferi pe regi şi pe preoţi. Stărea lucrurilor publice îl înfuria. Şi fluiera des *Maria da Fonte*¹ ; iar în cuvinte, în atitudini, se manifesta ca un patriot înfocat.

Flaşnetarul, continuînd să învîrte manivela, îşi scoase pălăria mare cu boruri pleoştite şi începu să o întindă celor din jur, pe sub ferestre, cu o privire de om nevoiaş. Fetele Azevedo trîntiră imediat fereastră. Cărbunăreasa îi aruncă un bănuţ de aramă ; dar începu să-l descoasă : voia desigur să ştie de unde era, pe unde venise, şi cite bucăţi putea cînta instrumentul său.

Trecători în haine de duminică se înapoiau acasă, osteniţi de lunga plimbare, cu încălţămîntea plină de praf ; femei îmbrobodite, venite de la ţară, purtau în braţe copii adormiţi de oboseala drumului şi a căldurii ; bătrîni placizi, cu pantaloni albi şi pălărie în mină, profitau de ră-

¹ Denumirea sub care este cunoscută în istorie mişcarea populară începută în provincia Minho în 1846. A existat într-adevăr o Maria da Fonte (Maria de la Fîntînă), hangită, în a cărei casă se întîlneau conspiratorii. Convenţia de la Gramido (1847) a pus capăt luptei (n.t.).

coarea serii ca să dea o raită prin cartier ; la ferestre, se căska ; cerul dobîndea o culoare albăstruie și lucioasă, ca de porțelan ; un clopot suna în depărtare sfîrșitul unei sărbători bisericești ; iar duminica se încheia într-o atmosferă de seninătate ostenită și tristă.

— Luiza, se auzi vocea lui Jorge.

Ea se întoarse, întrebînd într-o doară : „Ce-i ?“

— Vino la masă, fata mea ; e șapte.

În mijlocul camerei o luă de talie și, vorbindu-i încet, lîngă obraz :

— Te-ai supărat adineauri ?

— Nu. Ai dreptate. Știu că ai dreptate.

— Ah ! făcu el triumfător, foarte încîntat. Sigur că da.

Cine-i mai bun sfetnic și prieten

Decît soțul pe care sufletul mi l-a ales ?

Spuse apoi, cu o tandrețe gravă :

— Scumpa mea, căsuța noastră e atît de cîstită, că mă doare sufletul să o văd întrînd aici pe femeia asta, cu mirosul ei de fîn, de țigară și de tot restul... *Mà, di questo no parleremo più, o donna mia !*¹ La masă !

II

În serile de duminică avea loc în casa lui Jorge cîte o mică reuniune, o „cozerie“ de salon, în jurul bătrînului sfeșnic de porțelan roz. Veneau doar prietenii apropiați. „Inginerul“, cum i se spunea pe stradă, ducea o viață foarte retrasă, fără vizite. Se bea ceai, se stătea de vorbă. Domnea o atmosferă „studentească“. Luiza broda, Jorge fuma.

¹ Eh, despre asta nu vom mai vorbi, doamna mea (it.).

Primul sosit era întotdeauna Julião Zuzarte, o rudă foarte îndepărtată a lui Jorge, fostul lui coleg din primii ani de Politehnică. Era un bărbat uscățiv și nervos, cu ochelari albaștri, cu părul lung atîrnîndu-i peste guler. Urmase cursul de chirurgie la Școala de Medicină. Foarte inteligent, studia la disperare, dar, după cum zicea el, era un „păgubos“. La treizeci de ani, sărac, plin de datorii, fără clientelă, începea să se cam sature de locuința sa la etajul patru, undeva în Baixa, de prînzurile sale de doisprezece vinteni¹, de pardesiul său cu brandemburgi, ros tot; și înămolit în viața sa mizeră, vedea cum ceilalți, mediocri, superficialii, „străpung“, „urcă“, se instalează comod în prosperitate! „Ghinion“, zicea. Ar fi putut să accepte un post de medic de circă în vreun tîrg de provincie unde să aibă mină liberă, să posede acolo o casă a sa, o grădină de zarzavat a sa. Dar era de o mîndrie încăpățînată, avea multă încredere în capacitatea lui, în știința lui, și nu voia cu nici un chip să se îngroape într-un cătun pierdut în amorteală și lugubru, cu trei ulițe scurmate de porci. Tot ce era provincie îl îngrozea; se și vedea acolo, medic obscur, jucînd cărți la club, murînd de cașexie. De aceea nu „scotea piciorul“ din Capi-tală; și aștepta, cu tenacitatea plebeului jinduitor, să-i pice din cer o clientelă bogată, o catedră la Școala de Medicină, un cupeu pentru vizitele la bolnavi, o soție blondă cu zestre. Era convins că avea dreptul la aceste fericiri și, cum ele întîrziiau, era tot mai amar și plin de ranchiună; se supăraseră pe viață; și zilnic își prelungea mai mult tăcerile ostile, rozîndu-și unghiile; iar, în clipele mai bune, nu contenea cu răspunsurile seci, tiradele acrite — glasul său dezagreabil căzînd ca un tăiș înghețat.

Luiza nu-l plăcea; găsea că are ue aer de „vînt din nord-est“, nu putea suferi tonul lui didactic, reflexele negre ale ochelarilor, pantalonii scurți care dezgoleau

¹ *Vintém*, monedă de aramă care valora 20 de reali (n.t.).

elasticul rupt al cizmelor. Dar se abținea, îi zîmbea, pentru că Jorge îl admira și spunea mereu despre el : „E foarte deștept ! E plin de talent ! Mare om !“

Venind mai devreme, se ducea drept în sufragerie să-și bea ceașca de cafea ; și arunca totdeauna o privire piezișă spre farfuriile din bufet și toaletele vaporoză ale Luizei. Succesele acestei rude a lui, un „mediocru“, care locuia într-o casă confortabilă, făcuse o căsătorie bună, avea trupul satisfăcut, era stimat la Minister, și poseda și cîțiva *contos* de reali ¹ sub formă de titluri — i se păreau o nedreptate și-l apăsau ca o umilire. Dar se prefăcea că-l stimează pe Jorge ; duminicile venea întotdeauna la ei ; își ascundea atunci grijile, făcea conversație, glumea — trecîndu-și tot timpul degetele prin părul lung, uscat și plin de mătreață.

La ora nouă își făcea de-obicei apariția Dona Felicidade de Noronha. Chiar din ușă venea cu brațele întinse, rizînd tare și binevoitor. Avea cincizeci de ani, era foarte corpolentă și, cum suferea de dispepsie și de gaze, la ora aceea nu se putea strînge în corset, iar formele i se revărsau. În părul ei ușor ondulat se iviseră deja cîteva fire albe, dar fața o avea netedă și rotundă, plină, de un alb palid și molatic, ca de călugărită ; în ochii bulbucăți, cu pielea ridată în jur, strălucea o pupilă neagră și umedă, foarte mobilă ; iar la colțurile gurii, cîteva fire de mustăcioară păreau trăsăturile ușoare și circumflexe ale unui penel foarte fin. Fusesse prietenă intimă cu mama Luizei și-și luase obiceiul de-a veni în vizită la „micuță“ în fiecare duminică. Era de neam mare, din familia Noronha de Redondela, cu rude destul de sus-puse în protipendada Lisabonei, cam bisericoasă, foarte legată de mînăstirea Encarnação.

¹ Un *conto* valorează un milion de *escudos* (actuala monedă portugheză) ; valoarea unui real, veche monedă portugheză, variază în funcție de epocă (n.t.).

De cum intra, în timp ce o săruta zgomotos pe obraz, o întreba încet pe Luiza, îngrijorată :

— Vine ?

— Consilierul ? Da, vine.

Luiza ştia cu certitudine. Deoarece consilierul, cosilierul Acácio adică, nu venea niciodată la *ceaiurile Donei Luiza*, cum spunea el, fără să se fi dus mai întâi în ajun la Ministerul Lucrărilor Publice să-l caute pe Jorge, ca să-i declare grav, încovoiindu-şi puţin statura înaltă :

— Jorge, prietene, mâine voi veni pe la voi să-i cer bunei dumitale soţii ceaşca obişnuită de ceai.

Îndeobşte mai adăuga :

— Dar valoroasele dumitale lucrări, avansează, nu-i aşa ? Foarte bine ! Dacă-l vezi pe ministru, transmite-i respectele mele. Respectele mele pentru marele său talent !

Ieşea apoi, păşind solemn pe coridoarele murdare.

De cinci ani îl iubea Dona Felicidade. În casa lui Jorge se cam rîdea de acea „flacăra”. Luiza spunea : „Ei, aşi ! e un simplu capriciu de-al ei !” O vedeau rumenă şi dolofană, şi nici nu bănuiau că sentimentul acela concentrat, iritat săptămînal, arzînd mocnit, o mistuia ca o boală şi o demoraliza ca un viciu. Toate ardorile ei rămăseseră pînă atunci neutilizate. Iubise un ofiţer lăncier care murise, şi-i păstra doar daghereotipul. Pe urmă se îndrăgostise în mare taină de un ucenic brutar din vecini, şi într-o bună zi îl văzuse însurîndu-se. Atunci se dăruî trup şi suflet unui căţel, Sfîrlează ; o slujnică izgonită, ca să se răzbune, îi dădu să mănînce un dop fierţ ; Sfîrlează crăpă, şi acum îl avea în sufragerie, împăiat. Într-o zi apăruse pe neaşteptate persoana consilierului ca să atîţe focul tuturor acelor dorinţe, suprapuse ca nişte vechi combustibili. Acácio devenise *mania* ei : îi admira silueta şi gravitatea, holba ochii cînd el îşi desfăşura elocinţa, găsea că are o „poziţie frumoasă”. Consilierul era ambiţia

și viciul ei ! Avea el mai ales o anume frumusețe a cărei contemplare îndelungată o amețea ca un vin tare : chelia. Dintotdeauna simțise atracția perversă a anumitor femei pentru chelia bărbaților, și acea poftă nesatisfăcută i se accentuase odată cu vârsta. Când privea chelia consilierului, mare, rotundă, lucioasă, strălucind în lumină, o sudoare plină de anxiozitate îi umezea spinarea, ochii îi fulgerau, o apuca o dorință absurdă, avidă, să pună mina pe ea, s-o pipăie, să-i simtă formele, s-o frământa, să se pătrundă de ea ! Dar tănuia totuși, începea să vorbească tare zîmbind prosteste, își făcea vînt, nervoasă, iar picuri de transpirație îi apăreau pe cutele durdulii ale gîtului. Se ducea acasă și recita rugăciuni, își impunea drept penitență multe mătăanii pentru sfînta Fecioară ; dar nici nu-și termina bine rugăciunile, că și începea să se înfioare. Iar buna, biata Dona Felicidade avea acum coșmaruri lascive, și melancoliile unei isterii de femeie bătrînă ! Indiferența consilierului o ațîța mai mult : nici o privire, nici un oftat, nici o dezvăluire amoroasă nu-l emoționa ! Față de ea se purta glacial și politicos. Uneori se nimerise să fie singuri, separați de ceilalți, lîngă pervazul încurajator al unei ferestre, sau izolați pe un colț de divan prost luminat — dar era suficient ca ea să facă un gest sentimental, și el se scula brusc, se îndepărta, sever și pudic. Într-o zi i se păruse că observă cum consilierul, de după ochelarii săi negri, arunca pieziș o privire apreciatoare spre sînul ei planturos ; intențiile ei deveniră mai limpezi, mai presante, pomeni ceva despre „pasiune“, îi spuse încet : — Acácio !... Dar el cu un gest o îngheță — și în picioare, grav, îi spuse :

— Doamnă,

*Zăpada ce pe frunte se adună
În inimă sfîrșește a cădea...*

E inutil, doamnă !

Supliciu! Donei Felicidade era foarte tănu!t, foarte mascat; nimeni nu-l bănuia; i se cunoșteau nefericirile sentimentale, se ignorau însă chinurile dorinței. Și într-o zi Luiza rămase ca trăsniță cînd Dona Felicidade o apucă de încheietură cu mîna ei umedă și-i spuse încetîșor, cu ochii la consilier :

— Ce bărbat fermecător !

Se vorbea în seara aceea de Alentejo, de Évora și comorile ei, de Capela oaselor¹, cînd consilierul intră cu pardesiul pe braț. Și-l așeză pe un scaun, într-un colț, după ce-l împături cu grijă, și, cu pasul său oficial, în plin de aplomb, se duse să-i strîngă mîinile Luizei, întrebînd-o cu glas sonor și umflîndu-se în pene :

— Scumpă Dona Luiza, sinteți perfect sănătoasă, nu-i așa ? Mi-a spus-o și dragul de Jorge. Perfect ! Perfect !

Era înalt, slab, îmbrăcat în negru din cap pînă-n picioare, cu gîtul țeapăn în gulerul tare. Fața, ascuțită la bărbie, i se lătea pînă la chelia largă și lustruită, cu niște cucuie pe creștet; își vopsea părul, care forma un soi de colier la ceafă, de la o ureche la cealaltă — și negrul acela lucios dădea, prin contrast, mai multă strălucire cheliei; dar mustața nu și-o vopsea : o avea cărunță, stufoasă, căzută la colțurile gurii. Era foarte palid; nu-și scotea niciodată ochelarii negri. Avea o gropiță în bărbie, și urechile mari, clăpăuge.

Pe vremuri fusese director general în Ministerul Regatului² și, ori de cîte ori pronunța cuvîntul „Regele !“, se ridica puțin de pe scaun. Avea gesturile măsurate, chiar și atunci cînd priza tutun. Niciodată nu întrebuița

¹ Capelă din interiorul bisericii São Francisco din Évora, datînd din secolul al XVI-lea, ai cărei pereți sînt complet acoperiți cu osemintele a cinci mii de schelete umane provenite din cimitirele mînăstirești primitive (n.t.).

² Secretariat de Stat însărcinat, în timpul monarhiei, cu administrația politică și civilă, precum și cu instrucțiunea publică (n.t.).

expresii triviale ; nu spunea *a vărsa*, făcea un gest elocvent și folosea cuvîntul *a vomita*. Spunea întotdeauna „Garrett¹ al nostru, Herculano² al nostru“. Folosea multe citate. Era și el autor. Și, fără familie, locuind la etajul trei, undeva, pe strada Ferregial, trăia în concubinaj cu servitoarea și se ocupa de economie politică ; scrisese *Elementele generice ale științei bogăției și repartizarea ei, după cei mai buni autori*, avînd drept subtitlu *Lecturi de seară*. Cu puține luni în urmă publicase *Raport asupra tuturor miniștrilor statului de la marele Marchiz de Pombal pînă în zilele noastre, cu datele, atent verificate, ale nașterii și morții lor*.

— Ați fost vreodată în Alentejo, domnule consilier ?
îl întrebă Luiza.

— Niciodată, doamnă. — Și făcu o plecăciune. — Niciodată ! Și-mi pare rău ! Întotdeauna mi-am dorit să mă duc, pentru că mi s-a spus că toate curiozitățile din partea locului sînt de prim ordin.

Luă delicat între degete o priză dintr-o cutiuță aurită și adăugă, pompos :

— Dealtfel, e o regiune foarte bogată în porci !

— Jorge, află-mi cît primește un medic de circă la Évora, spuse Julião din colțul divanului.

— Vreo șase sute de mii de reali, domnule Zuzarte, și cu mînă liberă în toate. Mi-am notat eu. De ce, domnule Zuzarde, vreți să părăsiți Lisabona ?

— Poate !...

Toți îl dezaprobară.

¹ *Almeida Garrett* (1799—1854), romancier, poet, autor dramatic și om politic portughez, a cărui *Călătorie prin țara mea* s-a tradus în limba română (Editura Univers, 1979) (n.t.).

² *Alexandre Herculano* (1810—1878), istoric, poet și romancier portughez, al cărui *Măscăriciul* s-a tradus și în limba română (Editura Univers, 1976) (n.t.).

— Ah ! Lisabona e tot Lisabona ! oftă Dona Felicidade.

— Oraș de marmură și granit, după spusa sublimă a marelui nostru istoric¹ ! zise solemn consilierul.

Și priză, ținînd tutunul în degetele-i slabe, îngrijite, deschise în evantai.

Dona Felicidade spuse atunci :

— Cine n-ar fi în stare să părăsească Lisabona, nici chiar de mină cu Dumnezeu-Tatăl, e consilierul !

Întorcîndu-se încet spre ea, puțin înclinat, consilierul replică :

— M-am născut în Lisabona, Dona Felicidade, sînt lisabonez get-beget !*

— Consilierul, preciză Jorge, s-a născut în strada São José.

— La numărul 75, scumpul meu Jorge. În casa lipită de cea în care a locuit, pînă la căsătorie, prețuitul meu Geraldo, sărmanul meu Geraldo.

Geraldo, sărmanul său Geraldo, era tatăl lui Jorge. Acácio fusese prietenul său apropiat. Erau vecini. Acácio cînta pe atunci la vioară și, cum Geraldo cînta din flaut, făceau duete, erau chiar membri ai Filarmonicii din strada São José. Pe urmă Acácio, devenind funcționar ministerial, din scrupule și demnitate părăsi vioara, simțăminte tandre, seratele vesele ale Filarmonicii. Se dăruî trup și suflet statisticii. Dar îi rămase credincios lui Geraldo ; continuă apoi și cu Jorge aceeași prietenie vigilentă ; îi fusese naș la căsătorie, venea să-l vadă în fiecare duminică, iar la aniversarea lui îi trimitea punctual, împreună cu o scrisoare de felicitări, un pește cu icre.

— Aici m-am născut, repetă, despăturindu-și frumoașa-i batistă din mătase indiană, și aici intenționez să și mor.

După care-și suflă nasul, discret.

¹ Este vorba de Alexandre Herculano (n.t.).

— Pină atunci mai e timp destul, domnule consilier !

El spuse, cu o melancolie gravă :

— Nu mă tem de ea, scumpul meu Jorge. Mi-am construit deja ultimul lăcaș pe Alto de São José¹. Modest, dar decent. Este chiar la intrare, pe aleea din dreapta, într-un loc ferit, lângă lăcașul Prietenilor celor mai adevărați.

— Și v-ați compus cumva și epitaful, domnule consilier ? întrebă Julião, ironic, din colțul său.

— N-am nevoie, domnule Zuzarte. Nu-mi trebuie elogii pe mormînt. Dacă prietenii mei, compatrioții mei, vor socoti că am și eu ceva merite, vor găsi ei alte mijloace ca să le comemoreze ; au la îndemînă presa, comunicatul, necrologul, chiar poezia ! În ce mă privește, vreau doar să se înscrie, pe lespedeaua lustruită, cu litere negre, numele — cu titlul de consilier —, data nașterii și data morții.

Și, cu tonul tărăgănat al celui care stă și reflectează :

— Nu am nimic împotrivă să se mai adauge dedesubt, cu litere mai mici : „Rugați-vă pentru el“.

Se așternu o tăcere încărcată de emoție, pînă ce se auzi, din ușă, o voce subțire :

— E voie ?

— Oh, Ernestinho ! exclamă Jorge.

Cu pasul mărunț și iute, Ernestinho se apropie și îl luă de mijloc :

— Am auzit că pleci, vere Jorge... Ce mai faci, verișoară Luiza ?

Era un văr de-al lui Jorge. Fiind micuț, limfatic, membrele sale subțirate îi dădeau înfățișarea debilă a unui licean ; mustăcioara mică, năclăită cu ceară, i se ridica la colțurile gurii în vîrfuri ascuțite ca niște ace ; iar pe fața-i suptă, ochii bulbucăți se moleșeau într-o căutătură languroasă. Purta pantofi de lac legați cu funde mari de

¹ Colină pe care se află unul din cimitirele Lisabonei (n.t.).

panglică; pe vesta albă, lanțul de la ceas susținea un medalion enorm, de aur, cu fructe și flori din email în relief. Trăia cu o actriță de la teatrul Ginásio, o slăbănoagă, de culoarea pepenelui galben, cu părul foarte creț, înfățișare de tuberculoasă — și scria dramaturgie. Avea traduceri, două piese originale într-un act, o comedie, toată în calambururi. De curînd intrase în repetiții la „Varietăți“ o lucrare considerabilă a sa, o dramă în cinci acte, *Onoarea și pasiunea*. Era adevăratul său debut. Și de-atunci putea fi văzut pretutindeni, foarte aferat, cu buzunarele doldora de manuscrise, frecventînd cronicari de la ziare, actori, darnic în cafele și coniacuri, cu pălăria într-o parte, palid, și spunîndu-le tuturor: „Viața asta mă ucide!“ Scria însă dintr-o pasiune viscerală pentru artă — fiindcă, altfel, era funcționar la vamă, cu un salariu bun, și avea cinci sute de mii de reali rentă de la niște titluri de proprietate. Însăși arta, spunea el, îl obliga să facă o serie de cheltuieli: pentru actul balului din *Onoarea și pasiunea* comandase, pe cheltuiala sa, cizme de lac pentru junele-prim, cizme de lac pentru actorul care juca rolul tatălui! Numele său de familie era Ledesma.

Îi oferiră un loc, iar Luiza observă imediat, lăsîndu-și lucrul de mînă în poală, că era abătut! Se plînsese atunci de oboseală: repetițiile îl sicăiau, avea discuții cu impresarul; în ajun se văzuse obligat să refacă tot finalul unui act! Tot!

— Și astea toate; adăugă foarte exaltat, numai pentru că-i un dobitoc, un sărac cu duhul, și vrea neapărat să se petreacă într-un salon un act care se petrecea de fapt într-un abis!

— Într-un ce? întrebă mirată Dona Felicidade.

— Într-un abis, Dona Felicidade, într-o prăpastie. Se mai spune, în limbajul puriștilor, într-un *precipițiu*. Cită: — *Intr-un precipițiu-nspumat se aruncă...*

— Într-un abis ? întrebare. Dar, de ce ?

Consilierul dori să afle subiectul.

Radios, Ernestinho schiță în linii mari intriga : Era vorba de o femeie măritată. La Sintra întâlnise un bărbat fatal, contele de Monte Redondo. Soțul, ruinat, datora o sută de contos de reali la joc ! Era dezonorat, urma să fie închis. Femeia, înnebunită, aleargă la un castel în ruine unde locuiește contele, își lasă vâlul să-i cadă, îi povestește catastrofa. Contele își aruncă mantia pe umeri, pleacă, sosește în clipa când portăreii tocmai vor să-l ia cu ei pe soț. — E o scenă foarte emoționantă, spunea Ernestinho. — Și noaptea, sub clar de lună ! Contele își dezvăluie identitatea, aruncă o pungă cu aur la picioarele portăreilor, strigându-le : „Săturați-vă, hultanilor !...“

— Frumos final ! murmură consilierul.

— În sfârșit, adăugă Ernestinho rezumînd, aici intriga se complică : contele Redondo și femeia se iubesc, soțul află, azvîrle la rîndul său tot aurul înapoi la picioarele contelui, și-și omoară soția.

— În ce fel ? întrebare.

— O aruncă în abis. Asta-i în actul cinci. Contele vede, vine în goană, se aruncă și el. Soțul își încrucișează brațele și scoate un ultim hohotit, infernal. Așa am imaginat eu chestia !

Tăcu, trăgîndu-și sufletul : și, în timp ce-și făcea vînt cu batista, rotea în jurul său niște ochi languroși, argintii ca de pește mort.

— E o operă de mare clasă, în care se ciocnesc pasiuni puternice ! spuse consilierul trecîndu-și mîinile peste chelie. Felicitări, domnule Ledesma !

— Și ce vrea impresarul ? întrebă Julião, care ascultase în picioare, mirat. Ce tot vrea ? Vrea să muți abisul la etajul întii, într-un salon mobilat de Gardé ?

Ernestinho se întoarse spre el foarte afectuos, cu o voce aproape blindă :

— Nu, domnule Zuzarte, vrea doar ca deznodămîntul să se petreacă într-un salon. Așa că eu, continuă cu un gest resemnat, n-am încotro, trebuie să mă supun, și m-am apucat să scriu alt final. N-am închis ochii toată noaptea. Am băut trei cești de cafea...

Consilierul se apropie de el, cu degetele răsfirate :

— Atenție, domnule Ledesma, atenție ! Prudență cu excitantele astea ! Pentru numele lui Dumnezeu, prudență !

— Mie nu-mi fac rău, domnule consilier, spuse el zîmbind. L-am rescris în trei ore ! I l-am arătat adineauri. Îl am chiar la mine...

— Citește, domnule Ernesto, citește ! exclamă imediat Dona Felicidade.

Să citească ! Să citească ! De ce nu începe să citească ?

I-ar plictisi !... E o simplă ciornă !... În fine, cum doresc !

Și, radios, despături în tăcere o foaie mare de hirtie albastră liniată.

— Cer scuze. E o simplă ciornă. Încă nu e șlefuită cum trebuie.

Își luă atunci o voce teatrală :

— Agatha !... Asta-i femeia, acum e scena cu soțul, soțul a aflat deja tot...

„AGATHA (căzînd în genunchi la picioarele lui Júlio): Dar omoară-mă ! Omoară-mă, fie-ți milă ! Mai bine moartă, decît să-mi văd inima sfișiată fibră cu fibră de disprețul tău !

JÚLIO : Dar oare tu nu mi-ai sfișiat inima ? Ție fostu-ți-a milă ? Nu. Mi-ai făcut-o fărîme ! Dumnezeule, eu care o credeam atît de pură, în orele acelea cînd, ca vrăjiti...”

Draperia se strînse. Se auzi un ușor clinchet de cești. Era Juliana, cu șorț alb, aducînd ceaiul.

— Ce păcat ! exclamă Luiza. Citim după ceai. După ceai, neapărat.

Ernesto împături hîrtia aruncîndu-i Julianei o privire piezișă, plină de ciudă :

— Nu merită, verișoară Luiza !

— Ei, ași ! E frumos ! afirmă Dona Felicidade.

Juliana așeza pe masă platoul cu sandvișurile, cu biscuiții de Oeiras¹, cu prăjiturile de la Cocó.

— Acesta-i ceaiul dumneavoastră slab, domnule consilier, spuse Luiza. Servește-te, Julião. Pîinea prăjită a domnului Julião ! Mai doriți zahăr ? Cine dorește ? O felie de pîine prăjită, domnule consilier ?

— Am tot ce-mi trebuie, stimată doamnă, replică, înclinîndu-se, consilierul.

Și declară apoi, întors către Ernestinho, că dialogul era pur și simplu opulent.

— Dar, întrebare, acum ce mai vrea impresarul ? Și-a primit salonul...

Ernestinho, în picioare, agitat, ținînd o prăjitură cu ou între degete, explică :

— Ce vrea impresarul, e ca soțul s-o ierte...

Stupoare generală :

— Asta-i bună ! Nemaipomenit ! De ce ?

— Uite-așa ! exclamă Ernestinho, ridicînd din umeri. Zice că publicului nu-i place. Că nu sînt lucruri potrivite pentru publicul din țara noastră.

— La drept vorbind, spuse consilierul, la drept vorbind, domnule Ledesma, publicul nostru nu e, în general, amator de scene sîngeroase.

— Dar nu se vede nici un fel de sînge, domnule consilier ! protesta Ernestinho ridicîndu-se în vîrfurile picioarelor. Nu se vede nici un fel de sînge ! Doar o împușcătură ! O împușcătură în spate, domnule consilier.

¹ Localitate și plajă din împrejurimile Lisabonei (n.t.).

Luiza îi făcu „Pst !“ Donei Felicidade și, adresându-i-se încet, cu un zîmbet :

— Încearcă prăjiturile astea cu ou. Sînt foarte proaspete !

Ea răspunse, cu vocea plîngăreată :

— Vai, fata mea, nu !

Și-și arăta amărită stomacul.

Între timp consilierul îl sfătuia pe Ernestinho să dea dovadă de clemență : îi și așezase, pîrintește, mîna pe umăr și, cu vocea persuasivă :

— Dați o întorsătură mai veselă piesei, domnule Ledesma. Spectatorul pleacă mai ușurat ! Lăsați-l pe spectator să plece mai ușurat !

— O prăjiturică, domnule consilier ?

— Sînt totalmente sătul, stimată doamnă.

Și atunci invocă opinia lui Jorge. Nu-i așa că bunul Ernesto ar trebui să fie mai iertător ?

— Vreți părerea mea, domnule consilier ? Categorie. Eu sînt pentru uciderea ei. Sînt cu totul pentru uciderea ei ! Și îți cer s-o ucizi, Ernestinho !

Dona Felicidade, cu sufletul ei bun, interveni :

— Nu-l lua în seamă, domnule Ledesma. Glumește. Și el are o inimă de înger !

— Vă înșelați, Dona Felicidade, spuse Jorge, în picioare, în fața ei. Vorbesc serios și sînt o fiară ! Dacă i-a pus coarne bărbatului, sînt pentru uciderea ei. În prăpastie, în salon, pe stradă, nu mă interesează, numai s-o ucidă. Cum aș putea să consimt ca, într-un asemenea caz, un văr de-al meu, o persoană din familia mea, din sîngele meu, să se apuce să ierte ca un prostănac ! Nu ! Ucide-o ! E un principiu de familie. Ucide-o cît mai repede !

— Poftim un creion, domnule Ledesma, strigă Julião întinzîndu-i un port-creion.

Consilierul interveni atunci, grav :

— Nu, spuse el, nu cred că scumpul nostru Jorge vorbește serios. E prea instruit ca să aibă idei atît de...

Ezită, caută adjectivul potrivit. Juliana se înființă în fața lui cu o tavă pe care un maimuțoi de argint se ghemuia caraghios sub o umbrelă mare plină cu scobitori. Luă una, se înclină, și conchise :

— Atît de anticivilizatoare.

— Greșiți, domnule consilier, am asemenea idei, afirmă Jorge. Sînt ideile mele. Și iată, dacă în loc de un final de act, ar fi vorba chiar de un caz real, dacă ar veni Ernesto să-mi spună : „Știi, am prins-o pe nevas-tă-mea...”

— Oh, Jorge ! îl dojeniră cu toții.

— Să presupunem deci că ar veni să-mi spună așa, i-aș răspunde la fel. Vă dau cuvîntul meu de onoare că la fel i-aș răspunde : „Ucide-o !”

Protestară. Îi spuseră „tigrule“, „Otel“, „Barbă-albast-ră“. El rîdea, înfundîndu-și pipa pe îndelete.

Luiza broda, încutată : lumina sfeșnicului, răzbătînd prin abajur, dădea părului ei reflexe de un blond cald, luneca pe fruntea ei albă ca pe un fildeș bine lustruit.

— Tu ce spui de asta ? o întrebă Dona Felicidade.

Ea ridică obrazul, surîzătoare, dădu din umeri.

Iar consilierul, imediat :

— Dona Luiza spune cu mîndrie ce spun adevăratele mame de familie :

*Întinările lumii nu îmi ating
Nici tivul tunicii măcar.*

— Ei, bună seara, se auzi o voce groasă din ușă.
Se întoarseră cu toții :

— Sebastião, Domnul Sebastião ! Marele Sebastião !

El era, Sebastião, marele Sebastião, Sebastião-trunchi-de-copac — prietenul intim, colegul, *nedespărțitul* amic al lui Jorge, încă de la orele de latină, din clasa părintelui Libório, la Colegiul călugărilor pauliști ¹.

¹ Aparținînd ordinului Sfintului Paul (n.t.).

Era un bărbat scund și îndesat, îmbrăcat în negru din cap pînă în picioare, cu o pălărie moale și turtită în mînă. Pe frunte, părul castaniu și fin începuse să i se rărească. Avea pielea foarte albă, barba blondă și tăiată scurt.

Luă loc lîngă Luiza.

— De unde vii ? Ia spune, de unde vii ?

Venea de la ciroul lui Price. Rîsesse mult de clauni. Făcuseră gluma cu butoiul.

Fața sa, în plină lumină, avea o expresie cîstită, simplă, sinceră ; ochii mici, de un albastru deschis, de o suavitate gravă, se îmblinzeau mult cînd zîmbea ; iar buzele foarte roșii, mereu umede, dinții strălucitori erau o dovadă a vieții sale sănătoase și a obiceiurilor sale caste. Vorbea tărăgănat, încet, ca și cum s-ar fi temut să se manifeste ori să obosească. Juliana îi aduse ceașca lui de ceai, și el spuse, amestecînd zahărul cu lingurița ținută drept, cu ochii încă rîzînd, cu un zîmbet cumsecade :

— Gluma cu butoiul e foarte caraghioasă. Foarte caraghioasă !

Sorbi o înghițitură de ceai și, după o clipă :

— Și tu, hoinarule, tot pleci mîine ? Nu vă tentează deloc să vă duceți și dumneavoastră cu el, scumpă prietenă ?

Luiza zîmbi. S-ar ducé ea ! Ba bine că nu ! Dar era o călătorie atît de obositoare ! Pe urmă, cum să lase casa singură, nu poți avea încredere în slugi...

— Sigur că da, sigur, spuse el.

Atunci Jorge, care deschisese ușa de la birou, îl chemă :

— Sebastião ! Ești drăguț să vii puțin ?

El se duse imediat, cu călcătura sa apăsată, cu spatele lat, încovoiat : pulpanele vestonului său prost croit erau lungi ca ale unui popă.

Intrară amîndoi în birou.

Era o cămăruță neîncăpătoare, cu o bibliotecă înaltă cu uși de sticlă deasupra căreia se afla statueta din ipsos, veche și plină de praf, a unei bacante în delir. Masa de lucru, cu o călimară de argint care fusese tocmai a bunicului, era plasată lângă geam; într-un colț se stivuia o colecție din *Ziarul guvernului*; deasupra scaunului din piele neagră atârna, într-o ramă tot neagră, o fotografie mare a lui Jorge; iar peste ramă străluceau două spade încrucișate. În fund, o ușă ascunsă de o draperie din catifea roșie se deschidea spre palier.

— Știi cine a fost aici după-masă? întrebă imediat Jorge, aprinzându-și pipa. Nerușinata de Leopoldina! Ce părere ai?

— A intrat în casă? făcu Sebastião încet, trăgând pe dinăuntru draperia grea din stofă în dungi.

— A intrat, s-a așezat, a stat, s-a eternizat! A făcut ce-a vrut! Leopoldina, „Piinea și brînza“.

Aruncînd apoi chibritul, cu violență:

— Cînd mă gîndesc că nerușinata asta vine în casa mea! O ființă care are mai mulți amanți decît cămăși, care se destrăbălează prin Dafundo¹, care a frecventat balurile, chiar anul ăsta, în costum de domino, cu un tenor! Nevasta lui Zagalão, alt stricat, care a falsificat o poliță!

Și șoptindu-i la ureche lui Sebastião:

— O femeie care a trăit cu Mendonça cel cu bătăturile! Slinosul de Mendonça cu bătăturile!

Cu un gest furios exclamă:

— Și vine pe-aici, se așează pe scaunele mele, o îmbrățișează pe nevastă-mea, respiră aerul meu!... Pe cuvînt de onoare, Sebastião, dacă o prind, — căută în gînd cu privirea înflăcărată o pedeapsă suficientă — dacă o prind o bat cu biciul!

— Sebastião spuse tărăgănat:

— Cel mai rău e cu vecinii.

¹ Altă localitate din apropierea Lisabonei, pe malul drept al Tagelui (n.t.).

— Sigur că da ! exclamă Jorge. Toți ăștia de pe stradă o știu ! îi cunosc amantii, știu pe unde hoinărește. E „Piinea și brinza“ ! Toată lumea o cunoaște pe „Piinea și brinza“.

— Vecini răi, spuse Sebastião.

— Groaznici.

Dar, ce să facă ? Se deprinsese cu casa, era a sa, o aranjase, era o economie...

— Altfel, n-aș sta aici nici o zi !

Strada era oribilă ! Mică, îngustă, călare unii peste alții ! Vecini indiscreți, gata oricînd să bîrfească ! Orice fleac, o birjă care trecea, și se înființa la fiecare geam cîte o pereche de ochi holbați, la pîndă ! Și pe dată se și răspindeau vorbele, și tot soiul de șușoteli și prejudecăți ! Cutare e stricat, cutărică e bețiv !

— Al dracului ! făcu Sebastião.

— Luiza e un înger, biata de ea, spunea Jorge plimbîndu-se în sus și în jos prin încăpere, dar în multe lucruri e ca un copil ! Nu vede în ce constă răul. E foarte bună, se lasă dusă de nas. Uite cu Leopoldina asta, bunăoară ; au crescut împreună de mici, erau prietene, acum n-are curajul s-o dea afară. Din timiditate, din bunătate. O înțeleg ! Dar, în fine, legile vieții au și ele pretențiile lor !...

Și, după o pauză :

— De asta te rog, Sebastião, cît voi fi plecat, dacă observi că vine pe-aici Leopoldina, atrage-i atenția Luizei ! Pentru că așa e ea : uită, nu gîndește. Cineva trebuie s-o avertizeze, să-i spună : „Oprește-te, asta nu se poate !“ Atunci își revine imediat, ea prima !... Treci pe aici, îi ții companie, îi cînti ceva, și dacă vezi că apare Leopoldina la orizont, îi spui pe loc : „Scumpă doamnă, atenție, asta nu !“ Pentru că ea, dacă se simte sprijinită, e mai decisă. Altfel, se sfiește, o lasă să vină. Suferă din cauza asta, dar n-are curajul să-i spună : „Nu vreau să te văd, pleacă de aici !“ N-are curaj pentru nimic : încep să-i tremure mîinile, i se usucă gura... E femeie, e foarte femeie !...

N-ai să uiți, Sebastião, nu-i așa ?

— Cum să uit, frate ?

Atunci răzbătură note de pian din salon, iar glasul Luizei se înălță, proaspăt și limpede, cîntînd *Mandolinata* :

*Amici, la notte é bella,
La luna va spontari*¹...

— Rămîne atît de singură, sărăcuța !... spuse Jorge.

Făcu vreo cițiva pași prin birou cu capul în jos, fumiînd :

— Orice familie organizată trebuie să aibă doi copii ! Sau cel puțin unul !...

Sebastião, tăcut, se scărpină în barbă — și, atunci se auzi din nou glasul Luizei, ridicîndu-se în *alto*-urile melodiei, cu un oarecare efort :

*Di cà, di là, per la città
Andiamo a transnottari*²...

Era o supărare tainică a lui Jorge — faptul că nu avea un copil ! Cît de mult și-l dorea ! Încă de pe cînd mai era burlac, înainte de căsătorie, visa deja la acea fericire : copilul său ! îl vedea sub multe chipuri : ori băiețel cu piciorușele roșii, pline de inele, cu părul încîrliionțat, fin ca mătasea ; ori băiat voinic, venind de la școală cu cărțile în ghiozdan, vesel și cu ochii vioi, arătîndu-i notele bune date de profesori : ori, mai bine, fetiță mare, blondă și trandafirie, într-o rochie albă, cu două codițe, punîndu-și miinile pe părul lui încărunțit...

Uneori îl năpădea teama să nu moară fără a fi gustat această fericită împlinire !

Acum, în salon, se auzea perorînd glasul ascuțit al lui Ernestinho, pe urmă, la pian, Luiza reîncepu *Mandolinata*, cu un *brio* jovial.

¹ Prieteni, noaptea-i frumoasă, / Luna-i gata s-apară... (it.).

² Pe ici, pe colo, prin oraș / În noapte-om hoinări... (it.).

Ușa biroului se deschise, intră Julião :

— Ce stați și conspirați aici? Eu o șterg acum, că s-a făcut tirziu! Ne vedem la întoarcere, bătrîne, așa-i? Aș pleca și eu cu tine, să mai iau aer, să mai respir și eu, să văd cîmpul, dar...

Și zîmbi amar.

— *Addio! Addio!*

Jorge îl însoți cu lampa pe palier, îl mai îmbrățișă o dată. Dacă dorea ceva din Alentejo...

Julião își puse pălăria :

— Mai dă-mi o țigară, de despărțire! Sau mai bine, două!

— Ia tot pachetul! Eu, cînd călătoresc, nu fumez decît pipă. Ia, frate, pachetul!

Îl înfășură într-un număr din *Ziarul știrilor*; Julião și-l virî sub braț și, coborînd treptele :

— Ai grijă cu frigurile, și-ți urez să descoperi o mină de aur!

Jorge și Sebastião reveniră în salon. Ernestinho, sprijinit de pian, își răsucea vîrfurile mustăcioarei, iar Luiza începea un vals de Strauss — *Dunărea albastră*.

Rîzînd, întinzînd brațele, Jorge spuse :

— Îmi acordați un vals, Dona Felicidade?

Ea se întoarse, cu un zîmbet. De ce nu? În tinerețe se vorbea de ea! Pomeni imediat de valsul pe care-l dansase cu Dom Fernando¹ în vremea regenței, la Necessidades². Era un vals drăguț, la modă pe-atunci, *Perla din Ofir*.

¹ Este vorba de Dom Fernando al II-lea, duce de Saxa-Coburg-Gotha, rege al Portugaliei, prin căsătoria sa cu regina Dona Maria a II-a, în 1836. A fost regent, timp de doi ani, în urma morții suveranei. Mare amator și protector al artelor (1816—1885). (n.t.).

² Palatul Necessidades, construit între 1745 și 1750, a fost reședința regilor Portugaliei, cu puține excepții, începînd din acea epocă. Actualmente este sediul Ministerului Afacerilor Externe (n.t.).

Şedea lângă consilier, pe divan. Şi parcă reluînd un dialog mai drag ei, continuă, cu glas scăzut, numai pentru el, cu vocea blîndă :

— Credeţi-mă, găsesc că arătaţi foarte bine.

Consilierul îşi răsucea batista din mătase indiană.

— În anotimpul cald mă simt întotdeauna mai bine. Dar dumneavoastră, Dona Felicidade ?

— Vai ! Parcă-s alta, domnule consilier ! Am digestii foarte bune, nu mai am gaze... Parcă-s alta !

— Slavă Domnului, stimată doamnă. Slavă Domnului, spuse consilierul, frecîndu-şi încet mîinile.

Tuşi, dădu să se scoale, dar Dona Felicidade reîncepu :

— Nădăjduiesc că interesul dumneavoastră este real...

Roşi. Corsajul moale al rochiei de mătase neagră se umfla de gîfiiul pieptului ei.

Consilierul se lăsa să cadă din nou pe divan — şi, cu mîinile pe genunchi :

— Dona Felicidade, doar ştiţi că aveţi în mine un prieten sincer...

Ea înălţă spre el ochii ei încercănaţi, care dezvăluiau pasiune şi implorau fericire :

— Şi eu, domnule consilier !...

Oftă adînc, îşi duse evantaiul la obraz.

Consilierul se sculă, sec. Şi, cu capul sus, cu mîinile la spate, se apropie de pian şi o întrebă pe Luiza, înclinîndu-se :

— Să fie vreun cîntec din Tiriol, Dona Luiza ?

— E un vals de Strauss, îi murmură. Ernestinho la ureche, ridicîndu-se în vîrfurile picioarelor.

— Ah ! Mare celebritate ! Mare autor !

Îşi scoase atunci ceasul din buzunar. Sosise ora, spuse, ca să meargă să pună în ordine nişte însemnări. Se apropie de Jorge, solemn :

— Jorge, bunul meu Jorge, drum bun ! Ai grijă cu Alentejo-ul ăsta ! Clima e nesănătoasă, anotimpul înşelător !

Și-l îmbrățișă, emoționat.

Dona Felicidade își puneă și ea capă de dantelă neagră.

— De pe-acum, Dona Felicidade ? spuse Luiza.

Ea îi explică la ureche :

— Da, fata mea, pentru că m-am ghiftuit, am mâncat ce nu trebuia și am stat dăstul... Iar omul ăsta e ca un slăi de gheață ! Domnule Ernesto, mergi în direcția mea, nu-i așa ?

— Drept acolo, stimată doamnă !

Își pusese pardesiul din stofă de lână de culoare deschisă, fuma, cu fața suptă, printr-un port-țigaret enorm pe care se răsucea o Venus întinsă pe spinarea unui leu domesticit.

— La revedere, vere Jorge, sănătate și mulți bani ! La revedere ! Când o să se joace *Onoarea și pasiunea*, o să-i trimit o lojă verișoarei Luiza. Să ne vedem cu bine ! Sănătate !

Dădeau să iasă. Dar consilierul, la ușă, întorcându-se brusc, cu pulpanele pardesiului aruncate spre spate, cu mâna sprijinită pompos pe măciulia de argint a bastonului care repezenta un cap de harap, spuse, grav :

— Era să uit, Jorge ! Atît la Évora, cît și la Beja, fă-le cîte o vizită guvernatorilor civili ! Și am să-ți spun de ce : le datorezi asta în calitatea lor de primi funcționari ai districtului, și-ți pot fi de mare utilitate în peregrinările dumitale științifice !

Și, înclinîndu-se adînc :

— *Al rivedere*, cum se spune în Italia.

Sebastião mai rămase. Ca să aerisească după fumul de țigară, Luiza deschise ferestrele ; noaptea era călduroasă și nemișcată sub clarul de lună.

Sebastião se așeză la pian și, cu capul înclinat, străbătea alene claviatura.

Cînta admirabil, dovedind o înțelegere foarte subtilă a muzicii. Pe vremuri, compusese chiar o „meditație“, două valsuri, o baladă : dar erau niște studii foarte elaborate, pline de reminiscențe, lipsite de stil. „Din căpă-țină nu-mi iese nimic — spunea el mereu cu bonomie, lovindu-se peste frunte, cu un zîmbet pe buze —, în schimb, din degete !...“

Începu să cînte o nocturnă de Chopin. Jorge se așezase pe canapea, lîngă Luiza.

— E gata și pachetul cu merinde ! îi spuse ea.

— Mi-ajung niște pesmeți, scumpo. Dar n-aș vrea să uit acasă bidonașul cu coniac.

— Și vezi să trimiți o telegramă de cum sosești !

— Bineînțeles !

— De azi în două săptămîni ești din nou acasă !

— Poate...

Ea se bosumflă.

— Ah, bine ! Dacă nu te întorci, vin eu la tine ! E vina ta.

Și, privind în jur :

— Ce singură am să rămîn !

Își mușcă buza, se uită fix în covor. Și deodată, cu vocea încă tristă :

— Pst, Sebastião ! *Malagueña*, te rog !

Sebastião începu să cînte *malagueña*. Melodia aceea caldă, foarte lentă, o încînta. I se părea că se află la Málaga, sau la Granada, nu știa exact : undeva sub portocali, cu mii de stelute ce licăresc ; noaptea e caldă, aerul îmbălsămat ; sub un lampion atîrnat într-un copac, un cîntăreț așezat pe scăunașul maur face să geamă chitara ; în jur, femeile cu corsajele lor din catifelută roșie bat din mini în cadență ; și, în depărtare, doarme o Andaluzie de roman și *zarzuela*¹, înfocată și senzuală, unde totul este doar brațe albe ce se deschid pentru amor, cape

— ¹ Un fel de operă comică sau operetă tipic spaniolă (n.t.).

romantice care se strecoară pe lângă ziduri, ulicioare întunecoase în care luminată e doar nișa cu statueta sfințului și se aude cântat de chitară, *serenos*¹ care invocă pe preasfânta Fecioară anunțând orele...

— Foarte bine, Sebastião ! *Gracias*² !

El zîmbi, se sculă, închise pianul cu grijă și, luîndu-și pălăria turtită :

— Va să zică, mîine la șapte ? Am să fiu aici, ca să te însoțesc pînă la Barreiro³.

Bunul Sebastião !

Se aplecară peste marginea verandei ca să-l vadă ieșind. În noapte plutea o tăcere înaltă, o melancolie nepăsătoare ; gazul feliparelor părea mohorît ; umbra care se decupa pe stradă, foarte clară, avea o culoare caldă și suavă ; lumina așternea pe fațadele albe clarități vii, iar pe pietrele caldarimului, scînteieri sticloase ; o lucarnă ličarea, în depărtare, ca o veche lamă de argint ; nimic nu se mișca ; și instinctiv ochii se înălțau spre cer, căutau luna albă, atît de serioasă.

— Ce frumoasă noapte !

Se auzi poarta trîntindu-se, și Sebastião, de jos, din umbră :

— Îți vine chef de plimbare, nu-i așa ?

— Frumoasă noapte !

Rămaseră mai departe pe verandă, privind, reținuți acolo de liniște, de lumină. Începură să vorbească despre călătorie, cu glas scăzut. La ora aceea, unde se va afla oare ? Va fi ajuns în Évora, se va plimba plictisit pe podeaua din cărămizi a unei camere de han. Dar se va înapoia curînd ; spera să încheie o afacere bună cu

¹ Paznici de noapte, în Spania, care-și fac rondul pe străzi, anunțînd cu glas tare cum este vremea și ce oră e (n.t.).

² Mulțumesc (sp.) (n.t.).

³ Localitate de pe malul stîng al Tagelui, -față în față cu Lisabona (n.t.).

Paco, un spaniol de la minele din Portel¹, să aducă acasă poate citeva sute de mii de reali, și vor fi atunci în blînda lună septembrie, vor putea să facă o călătorie în nord, să se ducă în Buçaco², să se cațere pe munți, să bea apă rece de la izvoarele dintre stînci, sub desîșul umed al frunzelor ; să meargă la Espinho³ și, pe plajă, să se așeze pe nisip, în aerul sănătos, încărcat de azot, privind marea netedă, de un albastru metalic și scinteietor, marea de vară, cu cite un fum de vapor care trece spre sud, în depărtare, foarte subțiat. Făceau alte planuri, stînd lipiți unul de altul : o fericire îmbelșugată îi umplea de încîntare. Și Jorge spuse atunci :

— Dacă am avea un copilaș, n-ai rămîne atît de singur !

Ea oftă. Cit de mult își dorea și ea unul ! L-ar boteza Carlos Eduardo. Îl și vedea dormind în leagăn, sau în brațele ei, goluț, apucîndu-și cu mînuța degetul de la picior, sugînd sfîrcul roz al sînului ei... O înfiorare de o nespusă voluptate îi străbătu trupul. Își trecu brațul pe după talia lui Jorge. Va veni și asta într-o zi, va avea sigur un copil ! Și nu-l concepea pe fiul ei bărbat în toată firea, nici pe Jorge bătrîn ; îi vedea pe amîndoi tot la fel : unul mereu amant, tînăr, voinic ; celălalt mereu agățat de pieptul ei, de sîn, sau tirîndu-se în patru labe și gîngurind, blond și trandafiriu. Iar viața i se părea că se va depăna la nesfîrșit, cu o dulceață egală, străbătută de aceeași duioșie drăgăstoasă, caldă, calmă și luminoasă ca noaptea care-i învăluia.

¹ Localitate din districtul Évora, pe coasta muntelui Portel (n.t.).

² Munte din regiunea Aveiro, la nord de Coimbra, între râurile Douro și Mondego, acoperit de o vegetație variată și luxuriantă care atrage numeroși vizitatori portughezi și străini (n.t.).

³ Localitate de pe malul Atlanticului, cu o plajă foarte frecventată înainte de invadarea ei de către Ocean, care a început în 1890 (n.t.).

— Coniță, la ce oră doriți să vă trezesc? se auzi glasul sec al Julianeii.

Luiza se întoarse :

— La șapte, doar ți-am mai spus și adineaori, ființa lui Dumnezeu.

Inchiseră fereastra. În jurul luminărilor zburătăcea un fluture alb. Semn bun !

Jorge o luă în brațe.

— Acum rămii fără soțiorul tău, nu-i așa ? spuse trist.

Ea își apăsă trupul, greu, peste mâinile lui încrucișate, îl privi lung, cu ochi care se încetășau și se întunecau, și, înlănțuindu-i gîtul cu gestul lent, armonios și solemn al brațelor, îi depuse pe buze o sărutare gravă și profundă. Un vag suspin îi ridică pieptul.

— Jorge ! Scumpule ! murmură.

III

De douăsprezece zile plecase Jorge și, în ciuda căldurii și a prafului, Luiza se îmbrăca spre a se duce să-i facă o vizită Leopoldinei. Dacă ar ști Jorge, sigur că nu i-ar plăcea ! Dar se săturase să tot stea singură ! Se plictisea atît de tare ! Diminețile, se mai ocupa de găteli, de cusut, de Țoalet, mai citea cîte un roman... Dar după-amiezile !

La ora cînd Jorge se întorcea de obicei de la Minister, se simțea mai singură ca oricînd. Îi lipsea atît de mult soneria *lui*, pașii *lui* pe coridor !...

Către asfințit, văzînd cum se lasă noaptea, se întrista fără motiv, devenea ușor sentimentală ; se așeza atunci la pian, și *fado*-urile triste, cavatinele pătimașe gemeau instinctiv pe clape, sub degetele ei leneșe, în mișcarea parcă abandonată a brațelor ei molatice. La cîte prostii

nu se gîdea atunci ! Iar noaptea, singură, în patul dublu atît de lat, nu putea adormi din cauza căldurii și o apucau spaime, palpitații de văduvă.

Nu era obișnuită, nu putea să stea singură. I se năzărise chiar s-o cheme pe mătușa Patrocínio, o bătrînă rudă săracă ce locuia în Belém¹ : cel puțin ar fi avut pe *cineva* lângă ea ; dar se temea să n-o plictisească mai mult silueta ei lungă de văduvă taciturnă, care tricota întruna, cu niște ochelari enormi în ramă de bagă așezați pe nasul acvilin.

În dimineața aceea se gîndise la Leopoldina, încîntată să aibă cu cine sta la taifas, cu cine ride, șușoti, ca să treacă mai ușor orele de căldură. Se pieptăna, în corset și jupon alb : cămășuța decoltată îi descoperea umerii albi de o suavă rotunjire, gîtul gingaș ca neaua, străbătut de fine vinișoare albăstrui ; iar brațele durdulii, cu coatele roz, descopereau la subțioară, cînd se ridicau să prindă cosițele, niște firicele blonde, încîrlionțate, care alcătuiau parcă un cuibuleț.

Pielea ei încă mai păstra o nuanță de trandafiriu umed datorată apei reci ; prin cameră plutea un miros iute, de oțet aromatic ; jaluzelele din pînză de in alb, coborîte, lăsa-să treacă o lumină palidă, cu tonuri lăptoase.

Ah ! chiar că trebuia să-i scrie lui Jorge, să se întoarcă iute și degrabă ! Nostim ar fi fost să meargă să-l surprindă la Évora, să nimerească peste el la Tabaquinho, într-o zi, pe la orele trei ! Și cînd el avea să vină acasă plin de praf și încălzit, cu ochelari albaștri, să i se arunce de gît ! Iar pe înserate, la brațul lui, încă frîntă de obo-seala călătoriei, să meargă să viziteze orașul, într-o rochiță vaporosă. Pe străzile acelea înguste și triste ar fi foarte admirată. Bărbații ar ieși în ușa prăvăliilor. „Cine o fi ? E din Lisabona. Nevasta inginerului“. Și în fața mă-

¹ Fostă circumscripție a districtului Lisabonei, în prezent încorporată capitalei (n.t.).

sutei de toaletă, încheindu-și corsajul rochiei, zîmbea acelor închipuiri și obrazului ei, în oglindă.

Ușa dormitorului scîrțîi ușor.

— Cine e ?

Glasul Julianei se auzi, plîngăreț :

— Îmi dați voie să mă duc pe urmă la doctor ?

— Du-te, dar să nu întîrzii. Trage-mi puțin fusta la spate. Mai tare. Ce ai pățit ?

— Am grețuri, conîță, și o apăsare la inimă. N-am închis ochii toată noaptea.

Era mai galbenă, cu cearcăne mari la ochi, cu fața îmbătrînită. Își pusese o rochie de lînă neagră spălăcită și cocul din timpul săptămîinii, împletit din păr vechi.

— Sigur, du-te, spuse Luiza. Dar mai întii să faci ordine peste tot. Și să nu întîrzii, da ?

Juliana urcă imediat în bucătărie. Era la etajul doi, cu două ferestre de balcon dînd spre spatele casei, încăpătoare, podită cu cărămizi în fața vetrei.

— Zice că da, madam Joana, îi spuse bucătăresei, cică pot să mă duc. Merg să mă îmbrac. Și ăa e aproape gata. Rămii singură în toată casa !

Bucătăreasa roși, începu să cînte, se duse imediat să scuture, să întindă pe verandă un covor vechi cam destrămat ; și în acest timp nu slăbea din ochi o casă scundă de peste drum, zugrăvită în galben, cu un portal mare — atelierul de tîmplărie de mobilă al lui moș João Galho, unde lucra Pedro, amantul ei. Biata Joana se topea după el. Era un flăcăiandru palid și cam mitocan ; Joana se trăgea dintr-o familie de țărani din Minho¹, de pe riul Avintes, și silueta lui sveltă de lisabonez anemic o seducea cu o înflăcărată violență. Cum nu putea ieși în oraș în timpul săptămîinii, îl aducea pe el în casă, pe ușa de serviciu, ori de cîte ori rămînea singură ; ca să-i

¹ Provincie din nordul Portugaliei, care a constituit leagănul națiunii (n.t.).

dea de veste întindea atunci pe verandă un vechi covor decolorat, pe care încă se mai puteau zări niște coarne de cerb.

Era o fată zdravănă, cu sîni de doică, părul ca pana corbului, lucios din pricina uleiului de migdale dulci cu care și-l ungea. Avea fruntea îngustă de plebeie încăpățînată. Iar sprîncenele dese făceau ca privirea ei să pară și mai neagră.

— Vai, madam Joana, oftă Juliana, dumneata știu că o duci bine !

Fata roși.

Dar Juliana adăugă imediat :

— Și ce-i rău în asta ! Dacă aș fi eu ! Asta-i bună ! Să-ți fie de bine !

Juliana o lingusea întotdeauna pe bucatăreasă : depindea de ea ; Joana îi dădea cîte o supiță cînd se simțea slăbită, sau, dacă-i era mai rău, îi făcea cîte o fripturică, într-ascuns de conîta. Juliana se temea foarte să nu „betegească“, și tot timpul avea nevoie de ceva „substanță“. Sigur, urită și fată bătrînă cum era, detesta „scandalul cu tîmplarul“ ; dar îl ocrotea, pentru că prin el obținea multe delicatese binevenite slăbiciunilor ei de femeie pofticioasă.

— Dacă aș fi eu ! repetă. I-aș da crema ! Că doar n-o să ne sinchisim acum de stăpîni, asta ar mai lipsi ! Că și avem pentru cine ! Văd omul că moare, și-l lasă în plata lui ca pe un cîine.

Și cu un ușor rîs amar :

— Cică să nu stau mult la doctor. Ca și cum ar zice : vindecă-te odată, sau crapă mai repede !

Se duse să-și ia mătura dintr-un colț și, oftînd tare :

— Toate-s la fel, a tunat și le-a adunat !

Cobori, începu să măture coridorul. Toată noaptea îi fusese rău : camera de la pod, sub acoperișul din țigle, înăbușitoare, cu o duhoare de cărămidă arsă, îi provoca grețuri, o împiedica să respire, de cînd începuse vara ; în

ajun chiar vomitase ! Și sculată încă de la șase, nu se odih-nise o clipă, tot curățind, călcînd, aruncînd gunoiul, cu un junghi într-o parte și tot stomacul răscolit ! Deschisese larg ușa de la intrare și, tot văicărindu-se, trăgea fu-rioasă cu mătura în treptele cu balustradă.

— Doamna Luiza e acasă ?

Se întoarse. Pe ultimele trepte ale scării se afla un bărbat care i se păru „străin“. Era brunet, înalt, cu o mustăcioară în furculiță, cu o floare la butoniera redin-gotei albastre, iar pantofii săi de lac străluceau.

— Conița tocmai se pregătea să iasă, spuse ea privin-du-l îndelung. Vreți să-mi spuneți cine sînteți ?

Individul zîmbi. “

— Spune-i că a venit cineva pentru o afacere. O afa-cere legată de minerit.

Luiza, în fața măsutei de toaletă, cu pălăria deja pe cap, își prindea la corsaj doi boboci de trandafir roz.

— O afacere ! spuse foarte mirată. Trebuie să fie vreun comision pentru conașul Jorge, desigur ! Spune-i să intre. Ce fel de om e ?

— Un filfizon !

Luiza își coborî voaleta albă, își puse încet mănușile din *peau de suède*¹ de culoare deschisă, își potrive în oglindă jaboul de dantelă, și deschise ușa salonului. Dar era cît pe ce să se dea înapoi, făcînd „Ah !“, roșie ca focul. Îl recunoscuse imediat. Era vărul Bazilio.

Își strînseseră miinile îndelung, tremurînd puțin. Tă-ceau amîndoi — ea cu tot sîngele în obraz, zîmbind vag ; el uitîndu-se la ea lung, cu o privire admirativă. Dar cuvintele, întrebările țîșniră imediat, una după alta : Cînd sosise ? Știa că el se afla în Lisabona ? Cine-i dăduse adresa ?

¹ Piele foarte fină, specială pentru mănuși (n.t.).

Sosise în ajun, cu vaporul, de la Bordeaux. Întrebase la Minister : i se spusese că Jorge era plecat în Alentejo, îi dăduseră adresa...

— Cum te-ai mai schimbat, Dumnezeule !

— Am îmbătrînit ?

— Te-ai făcut mai frumoasă !

— Asta-î bună !

Dar el, ce mai făcuse ? Rămînea mai mult pe-aici ?

Se duse să deschidă o fereastră, să lumineze încăperea mai mult, mai puternic. Luară loc. El pe divan, foarte languros ; ea lîngă el, pe marginea unui fotoliu, foarte nervoasă.

Renunțase la *exil*, spuse el. Venise să mai respire puțin aer în vechea Europă. Fusese la Constantinopol, pe Pămîntul Sfînt, la Roma. Ultimul an îl petrecuse la Paris. De acolo venea acum, din sătucul acela de Paris ! Vorbea rar, sprijinit de spătar, cu un aer intim, întinzîndu-și pe covor, confortabil, pantofii de lac.

Luiza îl privea. Se făcuse parcă mai viril, mai brunet. În părul negru buclat se zăreau acum cîteva fire albe, dar mustăcioara avea tot vechiul ei aer tineresc, tru-faș și îndrăzneț ; ochii, atunci cînd rîdea, aceeași dulceață cam molatică, umedă. Remarcă potcoava din perle de pe cravata de satin negru, stelutele albe brodate pe ciorapii de mătase. Baia nu-l vulgarizase. Acum, la înapoiere, era mai interesant !

— Dar tu, povestește-mi de tine, spunea el zîmbind, aplecat spre ea. Ești fericită, ai un bebeluș...

— Nu, exclamă Luiza rîzînd. Nu am ! Cine ți-a spus ?

— Mi s-a spus. Și soțul tău mai lipsește mult ?

— Vreo trei-patru săptămîni, cred.

Patru săptămîni ! O adevărată văduvie ! Se oferi imediat s-o viziteze mai des, să mai stea de vorbă, diminețile...

— Cum să nu ! Ești singura rudă pe care o mai am acum..

Adevărat!... Și conversația luă o întorsătură de melancolică intimitate: vorbiră despre mama Luizei, tanti Jojó, cum îi spunea Bazilio. Luiza povesti cum murise, foarte ușor, în fotoliu, fără să scoată un vaiet...

— Unde e înmormintată? întrebă Bazilio cu vocea gravă; și adăugă, trăgîndu-și manșeta cămășii din indian: În cavoul nostru?

— Da.

— Am să mă duc pe acolo. Săraca tanti Jojó!

Tăcură o clipă.

— Dar tu tocmai voiai să ieși! spuse Bazilio deodată, dînd să se ridice.

— Nu! exclamă ea. Nu! Mă plictiseam, n-aveam nimic de făcut. Mă duceam să iau aer. Nu mai ies nicăieri.

— Să nu te încurc...

— Nu vorbi prostii! Mă duceam la o prietenă, să stau puțin cu ea.

Își scoase imediat pălăria; datorită aceluia gest brațele ridicate întinseră corsajul strîmt, mulînd formele sînului.

Bazilio își răsucea încet vîrfurile mustății; și, văzînd-o că-și scoate mănușile:

— Pe vremuri eu îți puneam și-ți scoteam mănușile... Mai ții minte? Cred că mai am acest privilegiu exclusiv...

Ea rise.

— Bineînțeles că nu....

Bazilio spuse atunci încet, cu ochii în pămînt:

— Ah! Alte timpuri!

Și începu să vorbească de Colares; primul său gînd, de îndată ce sosise, a fost să ia o trăsură și să se ducă acolo: voia să revadă vechea lor proprietate. O mai fi existînd leagănul de sub castan? Dar chioșcul cu tranșafirași albi lîngă Cupidonul din ipsos cu o aripă frîntă?...

Luiza auzise că proprietatea aparținea acum unui brazilian : către șosea se înălțase o terasă cu acoperiș chinezesc, împodobită cu globuri de sticlă ; iar vechea casă bătrânească fusese reconstruită și mobilată de Gardé.

— Biata noastră sală de biliard de culoare galbenă, cu ghirlande de trandafiri ! spuse Bazilio. Privind-o apoi fix : Ți mai aduci aminte de partidele noastre de biliard ?

Luiza, puțin îmbujorată, răsucea degetele mânușilor ; ridică ochii și spuse, zimbînd :

— Eram doi copii !

Bazilio dădu trist din umeri, se uită la buchetele din covor : parcă-l cuprinsese deodată un dor de altădată. Și cu glasul înecat de emoție :

— Frumoase vremuri ! Cele mai frumoase din viața mea !

Ea îi privea capul bine făcut, cufundat în melancolia acelor fericiri apuse, cu părul despărțit de o cărare foarte subțire, și firele albe — pe care i le adusese despărțirea. Simțea și ea o vagă nostalgie copleșindu-i pieptul : se sculă, se duse să deschidă și cealaltă fereastră, ca pentru a risipi tulburarea în lumina vie și puternică. Îl întrebă atunci despre călătoriile lui, despre Paris, Constantinopol.

Întotdeauna își dorise să călătorească, spunea, să se ducă în Orient. I-ar plăcea să meargă cu caravanele, legănată pe spinarea cămilelor ; și nu i-ar fi teamă, nici de deșert, nici de fiare...

— Ești foarte curajoasă ! spuse Bazilio. Erai o specioasă, ți-era frică de orice... Pînă și de pivnița din casa lui papă, la Almada !

Ea roși. Își amintea bine de pivniță, de răceala ei subterană care te înfiora ! Lampa cu gaz atîrnată în perete răspîndea o lumină roșietică și fumegătoare peste

bîrnele groase pline de pinze de păianjeni și peste și-
rul tenebros al butoaielor pîntecoase. Uneori, acolo, prin
unghere, i se furau săruturi...

Îl întrebă atunci ce făcuse la Ierusalim, dacă era frumos.

Mai curînd ciudat. Diminețile se ducea puțin la Sfin-
tul Mormînt; după micul-dejun, făcea plimbări călare...
Nu se stătea rău la hotel, întîlnise niște englezoaice frumoa-
se... Legase cîteva prietenii strînse cu oameni
iluștri...

Vorbea de ei tărăgănat, stînd picior peste picior :
prietenul său, patriarhul de Ierusalim, vechea sa prietenă,
prințesa de La Tour d'Auvergne. Dar cele mai plăcute
clipe ale zilei le petrecea după-amiaza, spunea el, pe
Muntele Măslinilor, de unde vedea în față zidurile
templului lui Solomon, lîngă satul obscur Betania unde
Marta torsese la picioarele lui Isus, și mai în depărtare,
scînteind nemișcată sub soare, Marea Moartă ! Acolo își
petrecea timpul așezat pe o bancă, fumîndu-și pipa li-
niștit !

Dacă trecuse prin primejdii ?

Bineînțeles. O furtună de nisip în deșertul Petra ! Ori-
bilă ! Dar ce călătorie frumoasă, caravanele, taberele ! Își
descrie ținuta : o pătură din păr de cămilă în dungi
roșii și negre, un pumnal de Damasc într-o cingătoare
cumpărată la Bagdad, și lancea lungă a beduinilor.

— Cred că arătai bine.

— Foarte bine. Am fotografii.

Făgădui să-i dea una, și adăugă :

— Știi că ți-am adus niște cadouri ?

— Serios ?

Ochii ei străluceau.

Cele mai de preț erau niște mătânii.

— Mătânii ?

— O relicvă. Au fost mai întâi binecuvîntate de patriarhul de Ierusalim deasupra mormîntului lui Cristos, apoi și de Papă...

Ah! Fiindcă-l întilnise pe Papa! Un bătrînel foarte îngrijit, complet cărunt, îmbrăcat în alb, deosebit de amabil!

— Tu nu prea erai cucernică înainte, spuse.

— Nu, nici acum nu mă ocup de lucrurile astea, răspunse rîzînd.

— Ți-amintești de capela casei noastre din Almada?

Petrecuseră acolo frumoase după-amiezi. Lîngă vechea capelă a familiei se afla o piațetă năpădită de ierburi înalte presărate cu flori — iar macii, cînd venea cîte o adiere, se agitau ca aripile roșii ale unor fluturi opriți să se odihnească...

— Dar teiul pe care făceam gimnastică, ți-l amintești?

— Să nu mai vorbim despre ce-a fost.

Atunci, despre ce ar fi vrut să vorbească el? Doar asta fusese tinerețea lui, tot ce a avut mai frumos în viață...

Ea zîmbi, întrebă:

— Dar în Brazilia?

O oroare! Făcuse curte pînă și unei mulatre.

— Și de ce nu te-ai însurat?

Rîdea de el? Cu o mulatră?

— Dealtfel, adăugă, cu o căință tristă în glas, dacă tot nu m-am însurat cînd trebuia, acum s-a terminat...

— Ridică din umeri melancolic. — Mi-a trecut vremea. O să rămîn burlac.

Luiza se făcu roșie ca focul. Tăcură o clipă.

— Și ce alt dar mi-ai mai adus, în afară de mătănii?

— Ah! niște mănuși. Mănuși de vară, din *peau de suède*, cu opt nasturi. Niște mănuși decente. Voi aici purtați mănuși cu doi nasturi, de vi se vede încheietura mîinii, o oroare!

Dealtfel, după cîte văzuse, femeile se îmbrăcau tot mai prost la Lisabona ! Groaznic ! Nu vorbea de ea ; pînă și rochia asta a ei avea șic, era simplă, onestă. Dar, în general, întîlnise numai orori. Cîtă vreme la Paris ! Ce delicioase, ce vapoase erau toaletele din vara aceea ! Oh ! La Paris !... Totul era superior ! Bunăoară, de cînd a sosit, n-a putut să pună nimic în gură. Pur și simplu, nu putea mîncă !

— Numai la Paris se mănîncă, rezumă.

Luiza își răsucea între degete medalionul de aur, prins la gît cu o panglică de catifea neagră.

— Va să zică, ai stat un an la Paris ?

Un an divin. Avea un apartament superb, care aparținuse lordului Falmouth, în *rue Saint-Florentin*, avea trei cai...

Și, tolănindu-se pe divan, cu mîinile în buzunare :

— În fine, fac tot ce se poate ca să transform această vale a plîngerii într-un locșor cît mai confortabil cu putință !... Ia spune, ai vreun portret în medalionul ăsta ?

— Portretul soțului meu.

— Ah ! Dă să văd !

Luiza desfăcu medalionul. El se aplecă ; își apropiase fața de pieptul ei. Luiza respiră parfumul fin pe care îl emana părul lui.

— Foarte bine, foarte bine ! făcu Bazilio.

Tăcură.

— Ce cald e astăzi ! spuse Luiza. Te sufoci, nu alta !

Se ridică, se duse să întredeschidă ușa cu geam. Soarele părăsise veranda. O boare ușoară umflă faldurile largi ale perdelelor.

— Parcă ar fi zăpușeala din Brazilia, spuse el. Știi că ai mai crescut ?

Luiza stătea în picioare. Privirea lui Bazilio luneca peste liniile trupului ei ; și cu glasul foarte intim, cu coatele pe genunchi, cu fața ridicată spre ea :

— Spune drept, te-ai gîndit că am să vin să-ți fac o vizită ?

— Asta-i bună ! Adevărul e că, dacă nu veneai, m-aș fi supărat. Ești doar singura mea rudă... Dacă-mi pare rău de ceva, e că nu-i și bărbatul meu aici..

— Dinspre partea mea, sări Bazilio, tocmai pentru că nu e...

Luiza roși. Bazilio se corectă imediat, puțin îmbujorat și el :

— Adică... poate că știe ce a fost între noi...

Ea îl întrerupse :

— Prostii ! Eram doi copii ! Ce-are a face ?

— Eu aveam douăzeci și șapte de ani, observă el, înclinîndu-se.

Rămaseră tăcuți, puțin stînjiți. Bazilio își netezea mustața, privind în jurul său.

— Ești foarte bine instalată aici, spuse.

Nu era rău... Casa era mică, dar foarte confortabilă. Le aparținea.

— Ah ! Locuiești în condiții perfecte ! Cine-i doamna asta, cu *pince-nez* de aur ?

Și arăta spre portretul ce atîrna deasupra divanului.

— Mama soțului meu.

— Ah ! Mai trăiește ?

— A murit.

— E tot ce poate face mai bun o soacră...

Căscă ușor, își privi un moment pantofii cu virfurile foarte ascuțite și, cu o mișcare bruscă, se sculă, își luă pălăria.

— Deja ? Unde stai ?

— La Hotel Central. Cînd ne mai vedem ?

— Cînd vrei. N-ai spus că vii mîine să-mi aduci mă-tăniile ?

El îi luă mîna, făcu o plecăciune :

— Se mai poate săruta mîna unei vechi verișoare ?

— De ce nu ?

Îi sărută mîna lung, cu o apăsare ușoară.

— La revedere ! spuse.

Și întorcîndu-se din ușă, cu draperia pe jumătate ridicată :

— Știi că, în timp ce urcam scara, mă întrebam în sinea mea cum o să se petreacă asta ?

— Asta, adică ce ? Revederea noastră ? Păi, perfect. Ce ți-ai închipuit ?

El șovăi, zîmbi :

— Mi-am închipuit că nu ești o fată chiar așa de bună. La revedere. Pe mîine, da ?

Ajuns la capătul scării, își aprinse țigara, încet.

„Ce frumoasă e !“ își zise.

Zvirli apoi chibritul :

„Și cînd te gîndești că eu, dobitocul de mine, eram aproape hotărît să n-o caut ! E foarte apetisantă ! Arată mult mai bine ca înainte ! Și singurică acasă, plictisită poate !....

La capătul străzii Patriarcal opri un cupeu gol ; și, prăvălit pe perne, cu pălăria pe genunchi, în timp ce caii tropăiau osteniți :

„Și-mi pare a fi foarte curățică, lucru mai rar pe aici ! Are mîini îngrijite ! Picioar foarte frumoși !“

Revedea piciorul mic, începu să deseneze în gînd conturul altor frumuseți, despuind-o, încercînd s-o ghicească... Amanta pe care o lăsase la Paris era foarte înaltă și slabă, de o eleganță de tuberculoză ; cînd se decolta, i se vedeau protuberanțele primelor coaste. Și formele rotunjite ale Luizei îl deciseră.

— Pe ea ! exclamă pofticios. Pe ea, ca sfîntul Iacob pe mauri !

Luiza, cînd auzi închizîndu-se jos poarta dinspre stradă, intră în dormitor, aruncă pălăria pe *causeuse* și se duse imediat să se privească în oglindă. Ce fericire că fusese îmbrăcată ! Dacă o găsea în capot, și nepieptă-

nată!... I se păru că e foarte îmbujorată, așa că se dădu cu pudră. Se duse la fereastră, se uită o clipă în stradă, soarele încă mai bătea în casele de peste drum. Se simțea oștenită. La ora aceea Leopoldina era desigur la masă... Se gândi să-i scrie lui Jorge „ca să-și omoare timpul“, dar o apucă lenea; era atât de cald! Pe urmă, nici n-avea ce să-i spună! Începu să se dezbrace în fața oglinzii, pe îndelete, privindu-se îndelung, admirându-și pielea albă, mîngiindu-i finețea, cu un căscat languros, cu o oboseală fericită. De șapte ani nu-l mai văzuse pe vărul Bazilio! Era mai ôacheș, mai ars de soare, dar îi ședea bine!

Și după ce luă masa de prînz rămase lîngă fereastră, întinsă în fotoliul *voltaire*, cu o carte uitată în poală. Vîntul se potolise și vîzduhul, de un albastru intens spre cer, era nemișcat; praful gros se așezase, după-amiaza avea o calmă transparență luminoasă; păsări cipeau în smochinul sălbatic; de la fierăria din vecini răzbătea ciocănitul neînterupt și sonor al fierului. Încetul cu încetul albastrul deveni mai spălăcit; spre asfințit, pete portocalii, șterse, se decolorau ca niște mari tușe neglijente făcute cu penelul. Apoi totul se acoperi de o umbră difuză, tăcută și caldă, în care strălucea și clipea foarte viu o stelută. Și Luiza rămase așezată în fotoliul *voltaire*, uitînd de sine, absorbită, fără să ceară să i se aducă lampa.

„Ce viață interesantă a mai dus și vărul Bazilio!“ își spunea. Cîte mai văzuse! Dacă ar putea și ea să-și facă geamantanele, să plece în lumea largă, să admire priveliști noi și necunoscute, zăpada de pe munți, cascadele sclipitoare! Cît de mult dorea să viziteze țările pe care le cunoștea din romane — Scoția cu lacurile ei taciturne, Veneția cu palatele ei tragice; să debarce în golfurile unde marea luminoasă și scînteietoare moare pe nisipul galben; și din colibeale pescarilor, cu acoperișul lor plat,

în care trăiesc Graziellele¹, să vadă ivindu-se, albastre, la orizont, insule cu nume sonore! Și să se ducă la Paris! Mai ales la Paris! Dar, ce! Nu va călători desigur niciodată; erau săraci; Jorge era casanier, atât de lisabonez în felul său!

Cum o fi patriarhul de Ierusalim? Și-l închipuia cu o lungă barbă albă, îmbrăcat tot în aur, în mijlocul sunetelor solemne ale instrumentelor muzicale, în fum de tămâie! Dar prințesa de La Tour d'Auvergne? Trebuia să fie frumoasă, cu o statură regească, trăia înconjurată de paji, se îndrăgostise de Bazilio. — Noaptea se adîncea, alte stele licăreau acum. — Dar la ce bun să călătorești, să ai rău de mare pe vapoare, să caști prin vagoane de tren, și, hurducat de diligență, să moțâi de somn prin munți, în diminețile friguroase? Nu e mai bine să locuiești în condiții confortabile, lângă un soț iubitor, într-o căsuță adăpostită, cu perne moi, cu cite o seară de teatru, cînd și cînd, și un bun mic-dejun în diminețile serene cînd cîntă canarii? Asta avea ea. Era foarte fericită! Atunci o năpădi dorul de Jorge; dorea să-l îmbrățișeze, să-l aibă acolo, lângă ea, sau să-l găsească fumîndu-și pipa, jos, în birou, în vestonul său de catifea. Avea totul pentru a face o femeie fericită și mîndră lângă el: era frumos, cu niște ochi minunați, era drăgostos, credincios. Nu i-ar fi plăcut un soț care să ducă o viață sedentară și să fie încăpățînat; dar profesiunea lui Jorge era interesantă: cobora în puțurile întunecoase ale minelor, într-o zi scosesse piedica de la pistoale în fața unor nemernici răsculați; era plin de curaj, de talent! Dar fără să vrea, vărul Bazilio, fluturîndu-și burnusul alb pe întinderile Pămîntului Sfînt, sau, la Paris, țepăn pe capră, minîndu-și calm caii sforăitori, îi inspira dorul de o viață mai poetică, mai potrivită pentru aventurile sentimentale.

¹ Graziella este eroina titulară a unei povestiri romantice de Lamartine, fîcă de pescar napolitan (n.t.).

Din cerul înstelat cobora o lucire difuză ; în depărtare se zăreau ferestre luminate deschise spre noaptea încinsă ; lilieci treceau în zbor zvicnit prin fața ușii cu geam.

— Nu doriți să vă aduc lampa, coniță ? întrebă din ușă glasul obosit al Julianei.

— Pune-o în dormitor.

Cobori. Căsca tare, se simțea frintă.

„Vine furtuna“, își zise.

Intră în salon, se așază la pian, cîntă la întîmplare fragmente din *Lucia*, din *Somnambula*, din *Fado* ; și oprindu-se, cu degetele abia atingînd clapele, își spuse că a doua zi trebuie să vină Bazilio : își va pune capotul cel nou din *foulard* castaniu ! Reîncepu *Fado*-ul dar ochii i se închideau.

Se duse în dormitor.

Juliana aduse lista cumpărăturilor și veioza. Umbla tîrșindu-și papucii, cu o jachetică pe umeri, sfioasă și lugubră. Silueta ei care aducea a infirmerie o scoase din sărite pe Luiza :

— Zău așa, femeie ! Parcă ai fi moartea în vacanță !

Juliana nu crîcni. Puse jos veioza ; luă de pe scrin banii pentru cumpărături, monedă cu monedă ; și, cu ochii în jos :

— Conița mai are nevoie de ceva ?

— Pleacă, femeie, pleacă odată !

Juliana se duse să ia lampa cu gaz și urcă în camera ei. Dormea sus, la mansardă, lîngă bucătăreasă.

— Parcă aș fi moartea în vacanță pentru tine, bombănea furioasă.

Camera era scundă, foarte îngustă, cu tavanul de lemn înclinat ; soarele, încălzind toată ziua țiglele de pe acoperiș, o încingea ca pe un cuptor ; întotdeauna domnea un miros stătut, de cărămidă arsă. Dormea într-un pat de fier, pe o saltea de paie moale, acoperită cu un cear-

șaf din indian; de bara de la căpătii atirneau scapularul și fileul murdar pe care și-l puneă pe cap; alături își ținea cu mare grijă lada cea mare de lemn, vopsită în albastru, cu ditamai lacătul. Pe masa din lemn de pin se aflau oglinda de sertar, peria de cap în-negrită și roasă, un pieptene de os, sticlutele cu doctorii, un ghem vechi de mătase galbenă și, înfășurat într-un ziar, cocul de duminică. Iar singurele podoabe de pe pereții murdari, jupuiți de scăpărarea chibriturilor, erau o litografie a Sfintei Fecioarei a Durerilor, atirnată deasupra patului, și un daghereotip pe care abia se mai deslușeau, din cauza reflezelor sticlei, niște mustăți îmbibate cu ceară și niște galoașe de sergent.

— Conița s-a și culcat, madam Juliana? întrebă bucătăreasa din odaia alăturată, de unde ieșea o diră de lumină puternică despicînd bezna coridorului.

— Da, s-a culcat, madam Joana. E cam acră azi. Îi lipsește bărbatul!

Joana, zvîrcolindu-se, făcea să scîrțîie lemnul vechi al patului. Nu putea dormi! Se înăbusea! Uff!

— Vai! Dar la mine! exclamă Juliana.

Deschise luminatorul care dădea pe acoperiș, ca să aerisească; își puse tirlicii și se duse spre camera Joanei. Dar nu intră înăuntru, se opri în ușă; era „jupîneasă“, evita familiarismele. Își scoase cocul și, din pricina basmalei negru cu galben de pe cap, fața ei părea mai suptă, urechile mai clăpăuge; cămașa decoltată îi descoperea claviculele descărnate; fusta scurtă dezgolea niște pulpe foarte albe, numai pielea și osul. Și cu jachetița pe umeri, scărpinîndu-și încet coatele ascuțite, întrebă discret:

— Spune-mi ceva, madam Joana, a stat mult individul? Ai băgat cumva de seamă?

— A plecat chiar în clipa cînd te-ai întors mata. Uff!

Înfierbîntată, aproape dezgolită, cu picioarele desfăcute, Joana se scărпина cu furie pe sub cămașa groasă cu

volane, după portul din Minho, care-i descoperea pieptul. Nu putea să stîrpească ploșnițele ! Scîrba aceea de odaie avea o mulțime de cuiburi ! I se întorcea stomacul pe dos.

— Vai ! e mai rău ca în iad ! se văicări și Juliana. Eu nu pot să adorm decît în zori. Dar abia acum observ ceva... Îl ai pe sfîntul Petru la căpătîi. Te închini lui ?

— E sfîntul băiatului meu, spuse cealaltă. Se așează pe pat. Uff ! Toată seara îi fusese așa de sete !...

Sări jos și, cu pași mari și grei care făceau să tremure podeaua, se duse la ulcior, îl puse la gură, sorbi o înghițitură. Cămașa strîmtă, confecționată din material puțin, îi dezvăluia formele opulente, zdravene.

— Eu am fost la doctor, spuse Juliana. Și, cu un oftat adînc : Vai ! Numai Dumnezeu știe, madam Joana ! Numai Dumnezeu !

Dar de ce nu se hotăra madam Juliana să se ducă și la baba cu descîntecele ? Era sănătate curată. Locuia în mahalaua Poço dos Negros ; avea rugăciuni și unsori pentru orice boală. Cerea o jumătate de monedă¹ pentru „preparație“...

— Că astea la mata sînt năduhuri, madam Juliana. Ce ai mata, așa se cheamă, năduhuri.

Juliana înaintase cu doi pași în odaie. Cînd era vorba de boli, de leacuri, devenea mai familiară.

— M-am gîndit și eu... m-am gîndit să mă duc la babă. Dar și o jumătate de monedă !

Rămase pe gînduri, cu privirea tristă.

— E tot ce am adunat și eu pentru o pereche de botine cu căpute !

Botinele erau viciul ei ! Se ruina pentru ele : avea botine din doc cu vîrf de lac, din piele de Córdoba cu fundă, din șevrou cu tighel colorat, le ținea înfășurate

¹ Denumire a unei vechi monede portugheze care valora 4,880 *escudos* (n.t.).

în hîrtie de mătase, în ladă, sub cheie — păstrîndu-le pentru zilele de duminică.

Joana o dojeni.

— Vai de mine! Eu, cînd e vorba de sănătate, pe dinăuntru, le dau dracului de găteli!

Se plînsese și ea de mizeria în care trăia. Îi ceruse conîței o lună avans! Rămăsese fără cămăși! Cele două pe care le mai avea erau ferfeniță! Numai bune de aruncat!

— Dar, s-a întîmplat ceva! oftă. S-a întîmplat că băiatul meu a avut nevoie de niște bani...

— Și dumneata, madam Joana, te lași jecmănită de bărbat!

Joana zîmbi.

— Chiar dacă ar trebui să ajung să rod oase, madam Juliana, și tot îi dau lui ultima fărîmătură!

Juliana avu un rîs sec și spuse, cu vocea tărăgănată:

— Chiar și merită!

Dar o invidia cumplit pe bucătăreasă pentru amorul acela, pentru plăcerile pe care i le hărăzea. Repetă, prefăcută:

— Chiar și merită! Strașnic tînăr, continuă apoi, cel care a venit azi în vizită la conîța! Mai strașnic ca bărbatu-său!

Și, după o pauză:

— Zici că a stat mai bine de două ore?

— Tocmai plecase cînd te-ai întors mata.

Dar lampa cu gaz se stîngea, lăsînd un miros fetid și o fumăraie neagră.

— Noapte bună, madam Joana. Mă duc să-mi spun rugăciunile.

— Ascultă, te rog, madam Juliana! spuse cealaltă de sub cearșaf. Dacă ai vrea mata să spui trei rugăciuni către Sfînta Fecioară pentru sănătatea băiatului meu, care a fost bolnav, am să-ți spun și eu trei ca să te vindeci de piept.

— Bine, madam Joana !

Dar, după o clipă de gîndire :

— Ştii ceva ? Eu cu pieptul o duc mai bine ; mai degrabă roagă-te Sfintei Engrácia să mi se uşureze durerile de cap !

— Cum vrei mata, madam Juliana.

— Fii drăguţă ! Noapte bună ! Ți-a rămas o duhoare aici ! Zău așa !

Se duse la ea în cameră. Își făcu rugăciunile, stinse lumina. O căldură înăbușitoare, nesfîrșită, cobora din tavan ; începu să se resimtă de lipsa aerului : deschise din nou luminatorul, dar boarea fierbinte care venea dinspre acoperișuri îi făcea greață ; și așa se întîmpla noapte de noapte, de la începutul verii ! În plus, în lemnăria veche mai colcăiau și insectele ! Niciodată, niciodată, în casele unde slujise, nu avusese o odaie mai proastă. Niciodată !

Alături bucătăreasa începuse să sforăie. Și trează, zvîrcolindu-se, cu o greutate pe inimă, Juliana simțea cum o apăsa viața, cu o mai mare amărăciune !

Se născuse la Lisabona. Numele ei era Juliana Couceiro Tavira. Mama ei fusese călătoreasă ; și de mic copil cunoscuse în casă un individ căruia prin vecini i se spunea *boierul*, în timp ce mama îl numea domnu Augusto. Venea zilnic, după-amiaza în timpul verii, dimineața iarna, în odăița unde călca mama ei, și ședea acolo pe bancheta de sub fereastră ce dădea spre o grădiniță de zarzavat, fumînd pipă, netezindu-și în tăcere o enormă mustață neagră. Cum bancheta era de piatră, punea pe ea, metodic, o pernă pneumatică, pe care și-o umfla chiar el. Era chel, și purta de obicei o haină din catifea castanie și un joben alb. La ora șase se scula, golea de aer perna, își trăgea puțin pantalonii în sus și ieșea, cu bastonul de bambus sub braț, unduindu-și talia. Ea și cu mama se duceau atunci să mănînce pe măsuta din lemn de pin de la bucătărie, sub un luminator în fața căruia

se legănau, vară și iarnă, crengile subțiri ale unui arbore trist.

Seara, domnu Augusto venea din nou; întotdeauna aducea un ziar; mama îi făcea ceai cu piine prăjită, îl servea, sorbindu-l din ochi. De multe ori Juliana o văzuse plângînd de gelozie.

Într-o zi o venică rea, pe care nu voise s-o ajute la spălat rufe, se înfurie și, împrôșcînd-o cu injurii de pe treptele de la intrare, îi strigă că mama ei era o nerușinată, și că tatăl ei se afla în Africa fiindcă-l omorîse pe „riga de roșu“!

Curînd după aceea intră în serviciu. Mama muri după citeva luni de o boală de uter. Juliana nu-l mai văzu decît o singură dată pe domnu Augusto — într-o după-amiază, îmbrăcat într-o robă violetă, lugubră, de confrerie, în timpul procesiunii sfintelor Patimi!

Era în serviciu de douăzeci de ani. Cum spunea ea, schimba locul, dar nu și norocul. Douăzeci de ani de dormit în coșmelii, de sculat în zori, de mîncat numai rămășițe, de îmbrăcat numai vechituri, de îndurat îmbrîncelile copiilor și vorbele aspre ale stăpînelor, de dus gunoiul, de mers la spital cînd se îmbolnăvea, de spetit cu munca de îndată ce se făcea bine!... Era prea mult! Avea acum zile cînd, numai dacă vedea căldarea cu lături și fierul de călcat, i se și întorcea stomacul pe dos. Niciodată nu se deprinsese cu servitul. De fată, ambiția ei fusese să aibă o prăvălioară, o tutungerie, o mercerie sau un mic magazin de mărunțișuri, să hotărască, să dirijeze, să fie patroană: dar, cu toate economiile ei meschine și socotelile pe care și le făcea, nu izbutise, după ani de zile, să adune decît șapte monede: atunci se îmbolnăvise; avînd oroare de spital, se dusesese să se îngrijească în casa unei rude; iar banii, vai! se topiră! În ziua

cînd trebui să schimbe ultima liră¹, plînze ore în şir cu capul sub cearşaf.

De atunci era mereu bolnavă, şi-şi pierduse orice speranţă să se stabilească vreodată pe cont propriu. Trebuia să servească pînă la bătrîneţe, mereu, din stăpîn în stăpîn ! Certitudinea asta o lăsa veşnic nemîngîiată. Începu să se acrească.

Şi pe urmă, nu era pricepută, nu ştia să profite de casele în care servea : le vedea pe altele distrîndu-se, împrietenindu-se cu vecinele, uitîndu-se pe fereastră, birfind, ieşind duminica prin parcuri şi locuri de odihnă, petrecîndu-şi ziua cîntînd, iar cînd stăpînele mergeau la teatru, deschizîndu-le uşa drăguţilor — şi destrăbălîndu-se prin dormitoare ! Ea, nu. Întotdeauna umblase îmbufnată. Îşi îndeplinea obligaţiile, mîncă, se ducea să se întindă pe pat ; iar duminicile, cînd nu mergea la plimbare, se aşeza la fereastră, cu basmaua întinsă pe pervaz ca să nu-şi tocească mînecele, şi şedea acolo nemîscată, privind, cu broşa ei de filigran şi cocul de zile mari ! Altele se arătau foarte devotate stăpînelor, se umileau în faţa lor, le linguşeau, le povesteau tot ce se petrecea pe stradă, duceau şi aduceau scrisorele şi comisoane, primeau confidenţe — şi multe cadouri, totodată ! Ea, nu putea. Ea, doar *coniţă*, *asta ! coniţă, ailaltă !* Şi fiecare la locul ei ! Aşa-i era felul !

De cînd intrase la stăpîn, cum punea piciorul într-o casă, simţea imediat, dintr-o străfugerare, ostilitatea, adversitatea : stăpîna îi vorbea sec, de sus ; copiii n-o ascultau ; celelalte slugi, dacă sporovăiseră, tăceau de îndată ce apărea silueta ei ascuţită ; îi puneau porecle — „Momeala uscată“, „Bobul prăjit“, „Tirbuşonul“ ; îi imitau ticurile nervoase ; rîdeau, şuşoteau pe seama ei prin unghere ; şi nu întâlneau o oarecare simpatie decît la gunoierii galicieni, taciturni şi nostalgici, care vin dimineaţa

¹ Veche monedă portugheză de argint (n.t.).

cînd dormitoarele sînt încă pe întuneric, cu pașii lor mari, ca să golească lăzile și să măture strada.

Treptat deveni neîncrezătoare, tăioasă ca vîntul de nord-est; răspundea grosolan, se certa cu celelalte slugi; nu se lăsa călcată pe coadă!

Antipatia care o înconjura o făcea să fie veșnic eneruată, așa cum un cerc de puști întinse îl fac să turbeze pe lup. Deveni rea; ciupea copiii pînă-i învinețea; și dacă era certată, minia ei izbucnea în rafale. Începură s-o tot dea afară. Într-un singur an schimbase trei case. Pleca întotdeauna cu scandal, cu țipete, trîntind ușile, lăsîndu-și stăpînele albe ca varul, nervoase toate...

Misita care recomanda personalul de serviciu, vechea ei prietenă, mătușă Vitória, îi spuse:

— Pînă la urmă n-o să mai ai unde să te plasezi, și o să-ți lipsească și bucățica pe piine de la gură!

Piinea! Cuvîntul acela care reprezintă spaima, visul, apăsarea săracului o sperie. Era șireată, și hotărî să se stăpînească. Începu să facă pe „biata femeie“, să se prefacă zeloasă, să arate că suportă orice, cu ochii în pămînt. Dar se rodea pe dinăuntru; mușchii feței începură să-i zvicnească și căpătă ticul de a-și încreți nasul: pielea i se înverzi de fiere.

Nevoia de a se constrînge o deprinse să urască: își ura mai ales stăpînele, cu o ură irațională și copilărească. Avusese stăpîne bogate locuind în palate, și sărace, nevaste de funcționari, bătrîne și tinere, colerice și răbdătoare — dar le ura pe toate, fără deosebire. Era de-ajuns să fie stăpînă! Pentru cel mai simplu cuvînt, pentru gestul cel mai neînsemnat! Dacă le vedea stînd jos: „Sigur, trîndăvește, că muncește sclava!“ Dacă le vedea ieșind în oraș: „Haide, du-te, că rămîne negresa aici, în hruba asta!“ Orice ris al lor era o ofensă adusă tristeții ei bolnăvicioase; orice rochie rouă, un afront adus vechii ei rochii de lînă vopsită. Le detesta cînd se bucurau de copiii lor și de prosperitatea casei. Le înjura în sinea ei.

Dacă stăpînii aveau vreo contrarietate, sau citea tristețe pe chipurile lor, fredona toată ziua cu voce de falset *Scrisoare adorată!* Cu ce plăcere aducea factura întîrziată a unui creditor impacientat, cînd presimțea că sînt încurcături bănești în casă! „A venit hîrtia asta!“, striga cu vocea stridentă, „zice că nu pleacă fără un răspuns!“ Toate doliile o încîntau — și sub șalul negru, pe care i-l cumpăraseră, avea palpații de bucurie. Văzuse copilași murind, și nici măcar durerea mamelor nu o mișca; ridica din umeri: „Hai, du-te să-ți faci altul. Cățelelor!“

Chiar și vorbele bune, amabilitățile erau pierdute cu ea, ca niște picături de apă aruncate în foc. Le aduna pe stăpîne sub un singur cuvînt — *o cireadă*. Și le ura pe cele bune din cauza jignirilor îndurate de la cele rele. Stăpîna era pentru ea Dușmanul, Tiranul. Văzuse două murind — și de fiecare dată simțise, fără să știe de ce, o vagă ușurare, ca și cum o parte din uriașa povară care o sufoca în viață s-ar fi desprins și risipit în văzduh!

Dintotdeauna fusese invidioasă; cu vîrsta simțămîntul acesta deveni și mai aprig. Invidia totul într-o casă: deserturile pe care le mîncău stăpînii, hainele pe care le îmbrăcau. În serile în care mergeau la petreceri, la teatru, era ca ieșită din minți. Cînd se proiecta vreo plimbare, și ploua apoi din senin, ce fericire pe ea! Văzîndu-le pe cucoane gătite și cu pălăria pe cap, cum se tot uită plictisite pe geam, era încîntată, devenea vorbăreață:

— Vai, conîță! S-a pornit o furtună! Plouă cu găleata, cred că n-o să stea toată ziua! Mare năpastă!...

Și era foarte curioasă: ușor o puteai găsi, pe neașteptate, lipită de perete, în spatele vreunei uși, cu mătura țeapănă în mînă, cu privirea sfredelitoare. Orice scrisoare care sosea era întoarsă pe dos, adulmecată... Răscolea pe neobservate prin toate sertarele descuiate, scotocea prin

toate hîrtille ce se aruncau. Avea un anume fel de a merge, ușor și oricînd gata să surprindă. Îi cerceta pe musafiri din cap pînă în picioare. Umbla după un *secret*, dar un *secret bun*! Dacă i-ar cădea vreunul în mînă!

Era foarte lacomă. Nutrea dorința nesatisfăcută să mănînce bine, delicate, prăjituri. În casele unde era angajată, la prînz, ochiul ei injectat urmărea avid porțiile servite la masă; și oricine cu o poftă de mîncare mai zdravănă, care repeta felurile, o scotea din sărute, de parcă i-ar fi diminuat propria ei porție. Fiindcă întotdeauna îi reveniseră doar resturi, avea un aer spălăcit, părul uscat, de culoarea șoarecîlui. Era pofticioasă: îi plăcea vinul; cîteodată își cumpăra o sticlă de optzeci de reali și o bea singură, încuiată în odaie, pe săturate, plescăind din limbă, cu tivul rochiei puțin ridicat, răsucit pe picior.

Și nu avusese niciodată un bărbat, era virgină. Urită dintotdeauna, nu se apropiase nimeni de ea: și din orgoliu, din încăpăținare, de teama unui refuz, nici nu se oferise singură, cum le vedea pe atîtea altele făcînd. Singurul bărbat care-i arătase din priviri că o dorește fusese un grăjdar, bondoc și scîrbos, cu o înfățișare de canalie: slăbiciunea ei, cocul ei, aerul ei duminical ațîțaseră bruta. O fixa cu ochi de bulldog. Îi provoca oroare — dar și vanitate. Iar primul bărbat pentru care simțise ceva, un valet frumuseț și blond, rîsesse de ea, o poreclise „Momeala uscată“! Nu se mai gîndi la bărbați, din ciudă, din neîncredere în sine. Răzvrătirile firii și le înăbușea; avea valuri de căldură, momente de sfîrșeală. Treceau. Dar o făceau să fie încă și mai uscățivă; iar lipsa acestei mari mîngîieri îi adîncea și mai mult mizeria vieții.

Într-o zi, în sfîrșit, începu să nutrească o mare speranță. Intrase în serviciul doamnei Virgînia Lemos, o văduvă bogată, mătușa lui Jorge, foarte bolnavă, cu un

picioar în groapă din pricina unei inflamații a vezicii. Mătușa Vitória, misita, o preveni :

— Tu ocupă-te de babă, răsfăț-o, că tot ce-și dorește ea e o infirmieră care s-o suporte. E bogată, nu e strînsă la pungă, și e în stare să-ți lase atît cît să te poți instala pe contul tău !

Un an de zile Juliana, roasă de ambiție, făcu pe infirmiera bătrînei. Cît zel ! Cît răsfăț !

Virginia era foarte arțăgoasă, gîndul morții o înfuria ; cu cît bombănea mai tare cu glasul ei gutural, cu atît Juliana se făcea mai slugarnică. În cele din urmă, baba se înduioșă : o lăuda tuturor celor care veneau s-o viziteze, o numea *providența* ei. I-o recomandase călduros lui Jorge.

— N-ai să mai găsești alta ca ea ! Să știi că n-ai să mai găsești ! exclama.

— Ai cucerit-o, îi zicea mătușa Vitória. Să vezi că-ți lasă cel puțin un conto de reali.

Un conto de reali ! Noaptea, în timp ce bătrîna gema pe vechiul ei pat din lemn de palisandru, Juliana și vedea în lumina mohorîtă a veiozei strălucind, în fișicuri, tot aurul acela ineputabil și miraculos. Ce va face cu atîta bănet ? Șezînd la căpătiul bolnavei cu o pătură pe umeri, cu ochii mari și ficși, făcea planuri : va deschide o mercerie ! Deodată o străfulgerară tot soiul de alte fericiri : un conto de reali însemna o dotă, putea să se și mărite, să aibă un soț !

Se sfîrșise cu toate oboselile. Avea să mănînce, în fine, *propria ei* mîncare. Să dea ordine, în fine, *propriei ei* servitoare ! Servitoarea *ei* ! Se și vedea chemînd-o, spunîndu-i, de sus : — Fă asta, du-te acolo, strînge aici, ieși ! — De bucurie, o apucau și crampele la stomac. Va fi o stăpînă bună. Dar și ele să se poarte cum trebuie ! Neglijențe, răspunsuri obraznice, asta n-o să înghită ea de la o slujnică ! Și, împinsă de asemenea închipuiri, își

tîrșia ușor papucii prin cameră, vorbind singură. — Nu, neglijențe n-o să înghită ! Le va ține bine, desigur, fiindcă cine muncește trebuie să aibă ce pune în burtă ! Dar o să le-o scoată pe nas. Asta da, vor trebui să se poarte cum se cuvine... — Bătrîna gema atunci mai tare.

„Acum e momentul !“ își spunea Juliana. „De-ar muri odată !“

Și privirea ei neliniștită se îndreptă imediat spre ser-tarul scrinului, unde se aflau desigur banii, hîrțiile. Dar nu ! Bătrîna voia să bea doar puțină apă, să se întoarcă pe partea cealaltă...

— Cum vă simțiți ? întreba Juliana cu vocea plîngă-reată.

— Mai bine, Juliana, mai bine, murmură bătrîna.

Întotdeauna se credea mai bine.

— Dar ați fost cam agitată ! spunea Juliana, inciu-dată de această ameliorare.

— Ba nu, suspina bolnava, am dormit bine !

— Asta nu se cheamă dormit... V-am auzit gemînd ! Ați gemut toată noaptea !

Voia să discute cu ea, s-o convingă că-i era mai rău ! Să se convingă pe sine că ameliorarea era trecătoare, că va muri curînd ! Și în fiecare dimineată îl conducea pe doctorul Pinto pînă la ușă cu brațele încrucișate, cu în-fățișarea tristă :

— Ce spuneți, domnule doctor, nu sînt speranțe ?

— E o chestiune de zile !

Atunci voia să știe cîte : două ? cinci ?

— Ei da, madam Juliana, spunea bătrînul punîndu-și mînușile negre, cîteva zile, șapte, opt.

— Opt zile !

Și cum fericirea se apropia, pusese deja ochii pe trei perechi de botine pe care le văzuse în vitrină, la Manuel Lourenço !

În sfîrșit, bătrîna muri. Nici măcar nu o menționa în testament !

Căzu la pat, cu febră. Jorge, recunoscător pentru grija cu care se ocupase de mătușa Virginia, îi plăti o rezervă la spital și promise că o ia jupîneasă. Cea pe care o avea atunci, Emilia, foarte frumușică, se mărita.

Cînd ieși din spital și intră în serviciu la Jorge, începu să se plîngă mai tare de inimă. Era lipsită de orice speranță, uneori ar fi preferat să moară. Toată ziua se auzeau prin casă vaietele ei. Luiza o găsea funebră.

Vru s-o dea afară după două săptămîni. Se opuse Jorge, îi era îndatorat, spunea el. Dar Luiza nu-și putea ascunde antipatia — și Juliana începu s-o deteste: îi și dădu imediat o poreclă: „coțofana“! Apoi, peste două săptămîni, văzu apărînd tapițerii: se renova mobilierul din salon! Mătușa Virginia îi lăsase lui Jorge trei contos de reali — iar ea, ea care timp de un an fusese infirmiera, umilă ca un cîine și neclintită ca o umbră, ducînd tot greul, ajunsese drept răsplată la spital, cu febră, din cauza nopților de veghe și a oboselii! Se socotea jefuită. Începu să urască acea casă.

Dealtfel, spunea ea, avea și destule motive: dormea într-o odăiță înăbușitoare; la masă nu-i dădeau vin, nici desert; avea mult de călcat; Jorge și Luiza făceau baie zilnic, și era o întreagă tevatură să umpli și să golești în fiecare dimineată lighenele mari de tablă; găsea nelalocul ei mania asta să se bălăcească în fiecare zi lăsată de Dumnezeu; servise la douăzeci de stăpîni și așa ceva nu mai întîlnise! Singurul avantaj, îi spunea ea mătușii Vitória, e că nu au copii; avea oroare de copii! În plus, era un cartier sănătos: și cum o avea pe bucătăreasă „la mînă“, nu-i așa? se înfrupta din tot soiul de supite, din cîte o mîncărică mai bună cînd și cînd! De asta și rămînea; altfel, de mult ar fi plecat!

Își făcea totuși serviciul, nimic de zis. Cu ochii mereu treji și cu urechea la pîndă, vezi bine! Și cum pierduse orice speranță să se instaleze pe cont propriu, în-

cetase să mai facă economii : de aceea se consola cînd și cînd cu cîte o picăturică de vin bun ; și-și satisfăcea și viciul — să fie încălțată elegant. Picioarele erau mîndria ei, mania ei, cheltuiala ei. Le avea frumoase și micuțe.

— Ca puține femei, spunea ea. Nu vezi altele la fel pe toată Promenada !

Și-le strîngea, le încheșta în botine ; purta rochiile scurte, umbla aruncînd mult picioarele înainte. Bucuria ei era să se ducă duminica pe Promenada Publică și acolo, cu tivul rochiei ridicat, cu fața ocrotită de umbrela de mătase, să șadă toată după-amiaza în praf, în căldură, nemișcată, fericită — arătîndu-și, expunîndu-și picioarele !

IV

Pe la ora trei după-amiază, Juliana intră în bucatărie și se prăvăli pe un scaun, frîntă. Nu se mai putea ține pe picioare de slăbiciune ! De la ora două tot deretica în salon ! Ajunsese ca un grajd. Filfizonul din ajun lăsase pînă și scrum de țigară pe mese ! Și ea plătea acum oalele sparte. Și ce căldură ! Să te topești, nu alta ! Uff !

— Supița o fi gata, nu-i așa ? spuse îndulcindu-și glasul. Vrei să-mi dai și mie o porție, madam Joana, te rog ?

— Matale parcă arăți altfel astăzi, remarcă bucătăreasa.

— Vai ! Chiar că mă simt ca alta, madam Joana ! Am reușit să adorm către ziuă. Se luminease deja.

— Dar eu !

Cîte vise nu visase ! Zău așa ! Se făcea că o măgăoaie roșie ca focul i se plimba pe corp, și fiecare pas

il simțise în gura stomacului, parcă ar fi călcat cineva struguri în teasc !

— Te-ai culcat prea sătulă, spuse sentențios Juliana, și repetă : Chiar că mă simt ca alta. De luni de zile nu mi-a mai fost atât de bine !

Zîmbea cu dinții ei gălbui. Supa pe care o turna Joana în castronul alb, cu aburii ei aromați de verdețuri, îi inspira o veselie pofticioasă. Întinse picioarele, se lăsă pe spătarul scaunului, fericită, în senzația aceea plăcută a după-amiezii călduroase și pline de lumină care pătrundea prin ferestrele larg deschise.

Soarele se retrăgea de pe verandă, iar pe dale, în niște ghivece de lut, bieteile plante își chirceau frunzele arse de zăpușeală ; pe o scindură, într-un colț, într-o veche oală pîntecoasă, creșteau cîteva fire de pătrunjel foarte îngrijite ; pisica dormea pe un capăt de rogojină ; cîrpe de bucătărie erau întinse la uscat pe o frînghie ; și în depărtare se zărea albastrul intens ca un metal incandescent, arborii din grădini luau tonurile înflăcărâte ale soarelui, acoperișurile cenușii cu vegetațiile lor țepoase se coceau în căldură, iar din zidurile văruiate se răsfrîngeau reflexe vii.

— Îți deschide pofta de mîncare, madam Joana, zău așa ! spunea Juliana, amestecînd supa încetișor, cu lăcomie. Bucătăreasa, în picioare, cu brațele încrucișate pe pieptul ei generos, se bucura :

— Ce vreau eu e să fie gustos.

— E o perfecțiune.

Zîmbeau, mulțumite de intimitatea dintre ele, de vorbele bune. Iar clopoțelul de la poartă, care mai țîrîise o dată, răsună din nou, discret.

Juliana nu se clinti. În bucătărie pătrundeau răbufneli de aer cald : se auzea oala fierbînd pe plită, iar afară ciocănitul neîntrerupt al fierarului ; uneori gînguritul trist a două turturele care trăiau pe verandă, într-o co-

livie de răchită, așternea peste după-amiaza de zăduf o senzație de suavitate.

Clopoțelul sună din nou, scuturat de o mînă nerăbdătoare.

— Dă și cu capul, măgarule ! spuse Juliana.

Rîseră. Joana se așază la fereastră, pe un taburet ; își întindea picioarele groase, în tîrlici ; se scărpinga încet, la subțioară, simțindu-se la largul ei.

Clopoțelul sună violent.

— Așteaptă, bestie ! mîrii Juliana, foarte calmă.

Dar glasul enervat al Luizei se auzi, de jos :

— Juliana !

— Nu poate omul nici să stea la masă liniștit ! A dralui de casă ! Naiba s-o ia !

— Juliana ! strigă Luiza.

Bucătăreasa se întoarse, acum speriată :

— Conița o să se supere, madam Juliana.

— Dracul s-o ia !

Își șterse buzele unsuroase cu șorțul și coborî, furioasă.

— Nu auzi, femeie ? De o oră se sună !

Juliana holbă ochii, uluită : Luiza își pusese capotul nou din *foulard* castaniu cu picățele galbene !

„Vești mari ! Și încă din cele gogonate !“ își spuse Juliana pe coridor.

Clopoțelul suna întruna. Iar pe palier, îmbrăcat în culori deschise, cu un trandafir în piept și un pachet sub braț, se afla *individul cu afacerea legată de minerit* !

— Cetățeanul de ieri ! veni să spună, foarte mirată.

— Poftește-l înăuntru...

„Ura !“ gîndi.

Urcă în goană scara spre bucătărie și spuse încă din ușă, cu vocea stridentă, plină de bucurie :

— A venit filfizonul de ieri ! Iar a venit ! A adus un pachet ! Ce zici de asta, madam Joana ? Ce părere ai ?

— Ia, musafiri..., spuse bucătăreasa.

Juliana rinji sec. Se așază, își termină supa în grabă.

Joana, indiferentă; fredona prin bucătărie; gînguritul turturelelor continua languros și slab.

— Apăi, domnilor, începe balul! spuse Juliana.

Se îndeletnici un moment să-și curețe dinții cu limba, privind fix, dusă pe gînduri. Își scutură șorțul și coborî în camera Luizei: ochii ei sfredelitori zăriră imediat, uitate pe măsuta de toaletă, cheile de la cămară: putea să urce, să-i tragă o dușcă de vin bun, să înfulece două cubulețe de marmeladă... Dar o stăpînea o curiozitate mai mare și, în vîrfurile picioarelor, se duse să se ghemuiască lîngă ușa ce dădea spre salon, așezîndu-se la pîndă. Draperia era trasă pe dinăuntru: abia putea să distingă vocea groasă și jovială a tipului. Se întoarse, prin coridor, la cealaltă ușa, de lîngă scară; își lipi ochiul de gaura cheii, alătură urechea de crăpătura îngustă a ușii. Draperia era trasă și aici.

Diavolii aștia s-au pus la adăpost! gîndi.

I se păru că aude tîrîndu-se un scaun, apoi că se închide o fereastră. Ochii îi scoteau scînteii. Se desluși un hohot de ris al Luizei, apoi din nou tăcere; iar vocile reîncepură, senine și fără pauze. Deodată tipul ridică glasul, iar dintre cuvintele pe care le rostea, în picioare desigur, plimbîndu-se, Juliana auzi clar: „Tu, tu ai fost!”

— Ia te uită, stricata!

Clinchetul sfios al clopoțelui, lîngă ea, o făcu să tresară. Se duse să deschidă. Era Sebastião, îmbujorat tot din cauza soarelui, cu cizmele pline de praf.

— E acasă? întrebă, ștergîndu-și fruntea transpirată.

— Are un musafir, domnule Sebastião!

Și, trăgînd ușa după ea, reluă, mai încet:

— Un tînăr care a mai fost aici și ieri, un filfizon!
Vreți să mă duc să-i spun?

— Nu, nu, mulțumesc, la revedere.

Cobori discret. Juliana reveni imediat la postul ei, lingă uşă, cu urechea lipită de tăblia de lemn, cu mâinile la spate: dar conversaţia decurgea calm şi nedesluşit, fără cuvinte rostite mai tare. Urcă în bucătărie.

— Se tutuiesc! exclamă. Se tutuiesc, madam Joana!

Şi continuă, foarte excitată:

— Treaba merge repede! La naiba! Aşa îmi plac mie femeile!

Individul pleacă la ora cinci. Juliana, de cum auzi uşa deschizându-se, veni fuga; o văzu pe Luiza pe palier, aplecată peste balustradă, spunând către cel de jos, cu un aer intim:

— Bine, aşa am să fac. La revedere.

O cuprinse atunci o curiozitate care o scutura ca o febră. Toată după-amiaza, în sufragerie, în dormitor, o cercetă pe Luiza cu priviri piezişe. Dar Luiza, înfăşurată într-un capot mai vechi de în, părea senină, perfect nepăsătoare.

— Ce prefăcută!

Naturalitatea Luizei trezea în ea dorinţa s-o birfească.

— Te prind eu, neruşinato! se socotea.

I se păru că Luiza avea ochii uşor încercănaţi! Îi studia poziţiile, tonul vocii. O văzu luîndu-şi încă o porţie de friptură — şi-şi spuse imediat: „I-a deschis pofta de mâncare!“

Iar cînd Luiza la sfîrşitul mesei se întinse în fotoliul *voltair*e cu un aer ostentit: „E frîntă de oboesală“, îşi spuse Juliana.

Luiza, care nu bea niciodată cafea, ceru în seara aceea „o jumătate de ceşcuţă, dar tare, foarte tare“.

— Vrea cafea! se duse să-i zică bucătăresei, nespun de excitată. Totul pe scară mare! Şi încă din cea tare. Vrea cafea tare! Asta-i culmea!

Era furioasă.

— Toate-s la fel ! Niște cățele !

A doua zi era duminică. În zorii zilei, cînd Juliana tocmai se pregătea să plece la liturghie, Luiză o chemă din ușa dormitorului și-i dădu o sorisoare ca s-o ducă Donei Felicidade. De obicei trimitea un comisionar — iar curiozitatea Julianei se aprinse imediat la vederea acelui plic lipit și sigilat cu pecetea Luizei pe ceară, un L gotic înlăuntrul unei coroane de trandafiri

— Aștept răspuns ?

— Da.

Cînd se înapoie la ora zece cu un bilet de la Dona Felicidade, Luiza se interesă dacă era foarte cald afară, dacă era mult praf. Pe masă se afla o pălărie de pai neagră pe care prinsese doi trandafiri din mușchi.

Se stîrnise un pic de vînt, dar pînă după-amiază avea să se potolească, fără doar și poate. Și se gîndi imediat : „Pleacă la plimbare, se duce cu tipul !“

Dar toată ziua Luiza, în capot, nu ieși din camera ei sau din salon, cînd întinsă pe *causeuse* și citind cîte o pagină, două, cînd bătînd distrată în clapele pianului fragmente de vals. Luă masa la ora patru. Bucătăreasa ieși în oraș, iar Juliana începu să-și petreacă după-amiaza la fereastra sufrageriei. Își pusese rochia nouă, jupoanele foarte scrobite, cocul de sărbătoare — și-și sprijinea solemn coatele pe o basma întinsă pe bordura verandei. Peste drum păsările ciripeau în smochinul sălbatic. De ambele părți ale gîrduțului care înconjura maidanul se ghemuiau acoperișurile întunecate de pe cele două străduțe paralele : erau case de oameni săraci, locuite de femei care, după-amiaza, în halat sau *garibaldi*, cu părul foarte unsuros, împleteau ciorapi la fereastră, acostînd bărbații, fredonînd cuprinse de un trist plictis.

De cealaltă parte a maidanului, verdele grădinilor de zarzavat, zidurile albe dădeau acelui loc o înfățișare amorițită de tîrg pașnic. Nu trecea aproape nimeni. Domnea o tăcere obosită ; și doar din cînd în cînd sunetele îndepărtate ale unei caterinci, cîntînd *Norma* sau *Lucia*, melancolizau după-amiaza. Iar Juliana ședea acolo nemișcată, pînă ce tonurile fierbinți ale înserării păleau, și începeau să zboare liliiecii.

Pe la orele opt intră în odaia Luizei — și rămase trăsniță cînd o văzu îmbrăcată toată în negru, cu pălăria pe cap ! Aprinsese candelabrele de pe pereți, sfeșnicele de pe măsuta de toaletă ; și așezată pe *causeuse*, își puneă încet mînușile, cu fața foarte serioasă, ușor mătuită de pudră, cu privirea încărcată de strălucire.

— S-a potolit vîntul ? întrebă.

— E o seară foarte frumoasă, conită.

Puțin înainte de ora nouă se opri o trăsură la poartă. Era Dona Felicidade, foarte încălzită. Se sufocase toată ziua ! Iar seara, nici o adiere măcar ! Trîmisesese după o trăsură deschisă, pentru că într-un cupeu, Doamne, s-ar fi prăpădit, nu alta !

Juliana, făcîndu-și de lucru prin cameră, strîngea, împăturea, moartă de curiozitate. Unde se duceau oare ? Unde puteau să se ducă ? Dona Felicidade, prăvălită pe un scaun, cu pălăria pe cap, sporăvăia întruna : avusese o indigestie în ajun din cauza unor prăjituri ; bucătăreasa voise s-o „înșele“ cu patru poli ; contesa de Arruela fusese la ea în vizită...

În sfîrșit, Luiza spuse, coborîndu-și voaleta albă :

— Să mergem, scumpo. Se face tîrziu.

Juliana le însoți cu lampa, furioasă. Ce idee, să plece două femei singure, cu trăsura ! Și, dacă o servitoare întîrzie în oraș mai mult de o jumătate de oră, Doamne, ce scandal ! Ce stricate astea două !

Se duse la bucătărie să se răcorească cu Joana. Dar fata, întinsă pe un scaun, moțăia.

Urcase cu Pedro al ei pe Alto de São João. Și toată după-amiaza se plimbaseră prin cimitir, lipiți unul de altul, admirînd mormintele, silabisind epitafurile, sărutîndu-se prin ungherele umbrite de sălciile pletoase și bucurîndu-se de răcoarea de sub chiparoși și de gazonul de pe morți. Se înapoiaseră pe la casa Serenei; intrară să bea o litră de vin de Espregueira... O după-amiază plină. Și acum era frîntă de zăpușeală, de praf, de admirația față de atîtea morminte bogate, de băiatul ei, și de picătura de vin.

Ce-i trebuia ei acum, era să se arunce în pat!

— Zău așa, madam Joana, dumneata toată ziua ai dormi! Ce femeie! Mai scutură-te puțin! Pe crucea mea!

Coborî în camera Luizei, stinse luminile, deschise ferestrele, își trase fotoliul pe verandă — și, tolănindu-se în el, cu brațele încrucișate, începu să petreacă noaptea.

Tutungeria nu se închisese încă, iar lumina ei lugubră ca și tutungioaica însăși răzbătea trist pînă la pavajul mărunț al străzii; ferestrele din vecini erau deschise; prin unele din ele, prost luminate, se zăreau melancolice scene de seară; la altele, în care se arătau siluete nemîșcate, licărea uneori vîrfurile cîte unei țigări; ici, colo, se tușea: iar ucenicul brutal, în tăcerea caldă a serii, făcea încetișor arpegii la chitară.

Juliana își pusese o rochie din indian de culoare deschisă; doi indivizi care se opriseră în ușa tutungeriei rîdeau din cînd în cînd spre fereastră, spre silueta aceea albă de femeie. Juliana, atunci, se simți încîntată! O luau drept conîța, drept nevasta inginerului; îi făceau cu ochiul, spuneau necuviințe... Unul din ei avea pantaloni albi și joben; erau niște filfizoni... Și cu picioarele întinse, cu brațele încrucișate, cu capul într-o parte, savura îndelung considerația pe care i-o acordau.

Pași grei care urcau strada se opriră la poartă: clopoțelul clincheți ușor.

— Cine e ? întrebă, foarte nemulțumită.

— E acasă ? se auzi vocea groasă a lui Sebastião.

— A ieșit cu Dona Felicidade, au plecat cu trăsura.

— Ah ! făcu el.

Și adăugă :

— Plăcută seară !

— Strașnică, domnu Sebastião ! Strașnică ! exclamă ea cu glas tare.

Și când îl văzu coborînd strada, îi strigă, cu afectare :

— Complimente Joanei ! Nu uitați ! — arătîndu-se intimă, cucoană, aruncîndu-le o ochiadă tandră bărbaților.

La ora aceea Dona Felicidade și cu Luiza soseau la Promenadă.

Era zi de intrare gratuită ; încă de afară se auzea vacarmul leneș și monoton și se vedea înălțîndu-se un nor de praf, gălbui și luminos.

Intrară. Chiar lingă bazin îl întîlniră pe Bazilio. Se arătă foarte surprins, exclamă :

— Ce întîmplare fericită !

Luiza roși, îl prezentă Donei Felicidade.

Preabuna doamnă era toată numai zîmbete. Și-l amintea, desigur, dar dacă nu i-ar fi spus, poate că nu l-ar fi recunoscut ! Se schimbase foarte mult !

— Munca, doamna mea..., spuse Bazilio înclinîndu-se.

Și adăugă rîzînd, lovind bastonul în bordura de piatră a bazinului :

— Și bătrînețea ! mai ales bătrînețea !

În apa întunecată și murdară, lumina felinarelor cu gaz se înșuruba pînă la o mare adîncime. Frunzișul din jur era nemișcat, în aerul imobil, cu tonuri de un verde palid și artificial. Între cele două șiruri lungi și paralele de arbori prăpădiți, alternînd cu felinarele, se înghesuia o mulțime compactă și obscură ; iar prin rumoarea densă,

stridențele metalice ale fanfarei străbăteau prin văzduhul greu cu vioaie cadențe de vals.

Se opriseră, stînd de vorbă.

Ce căldură, nu-i așa? Dar seara era frumoasă! Nici o adiere! Ce îngrămădeală!

Și se uitau la lumea care acum venea: tineri cu părul foarte creț, cu pantaloni de culoarea rosmarinului, fumîndu-și ceremonios țigările de sărbătoare; un elev aspirant cu talia strînsă în cîrset și pieptul căptușit cu pernițe; două fete încîrlionțate, cu un mers legănat ce le desena oasele omoplaților sub stofa rochiilor șlampete; o față bisericească de culoarea cidrului, cu un aer molatic, cu țigara în gură, cu ochelari fumurii; o spanioloaică înfășurată în doi metri de fustă albă foarte creată, foșnind prin praf; tristul Xavier, poetul; un nobil în haină încheiată la două rînduri, cu un baston mare în mînă, cu pălăria dată pe ceafă, cu ochii încețoșați de vin: și Bazilio rîse mult de doi băieței pe care-i ducea de mînă tatăl lor cu un aer caraghios și grav — îmbrăcați în bleu, cu o panglică roșie la talie, șepcuțe de lăncieri, cizme ungurești, amîndoi cretini și somnambuli.

Un tip înalt trecu atunci pe lîngă ei și, întorcîndu-se, aținti asupra Luizei ochii săi mari, languroși și argintii: avea un barbișon lung și ascuțit; sub vesta decoltată se vedea un plastron frumos; fuma dintr-un port-țigaret enorm reprezentînd un zuaz.

Luiza își exprimă dorința să stea jos.

Un băiat în salopetă, murdar ca o zdreanță, dădu fuga să le facă rost de scaune; și luară loc lîngă o familie melancolică și taciturnă.

— Ce-ai făcut azi, Bazilio? Întrebă Luiza.

Fusese la coridă.

— Și cum a fost? Ți-a plăcut?

— Total lipsit de haz. Fără căderea lui Peixinho, muream de plictiseală. Animalele slabe, călăreții neînde-

minatici, n-am avut noroc ! Ah, coridele din Spania ! Alea da, coride !

Dona Felicidade protestă. Ce oroare ! Fusesse și ea la o coridă la Badajoz¹, cînd îi făcuse o vizită la Elvas² mătușii Francisca de Noronha, și nu i-a lipsit mult să leșine. Sîngele, măruntaiele cailor... Puah ! E ceva de-o cruzime !

Bazilio spuse, cu un zîmbet :

— Ce vă faceați dacă vedeați niște lupte de cocoși, doamnă !

Dona Felicidade auzise povestindu-se — dar găsea toate distracțiile astea ceva barbar, împotriva religiei.

Și spuse, cu o amintire plăcută care-i așternea un suris pe fața grasă :

— Pentru mine nu există nimic mai agreabil decît o seară frumoasă petrecută la teatru ! Nimic !

— Bine, dar aici actorii joacă atît de prost ! replică Bazilio cu dezolare în glas. Atît de prost, scumpă doamnă !

Dona Felicidade nu răspunse ; pe jumătate ridicată de pe scaun, cu privirea înviorată de o strălucire umedă, făcea niște semne disperate cu mîna :

— Nu m-a văzut, spuse neconsolată.

— Cine, consilierul ? întrebă Luiza.

— Nu. Contesa de Alviela. Nu m-a văzut ! Vine des la Encarnação, sîntem foarte apropiate. E un înger ! Nu m-a văzut. Era eu socru-său.

Bazilio nu-și lua ochii de la Luiza. Sub voaleta albă, în lumina artificială a gazului, în aerul încețoșat de praf, avea o față palidă și suavă pe care ochii întunecați de noapte așterneau o expresie pasionată ; cîrlionții blonzi, îngustîndu-i fruntea, îi dădeau o grație copilărească și drăgăstoasă ; iar mînușile *gris-perle* puneau în relief, pe rochia neagră, forma elegantă a mîinilor care, lă-

¹ Oraș spaniol, la frontiera cu Portugalia (n.t.).

² Oraș portughez, la frontiera spre Spania (n.t.).

sate în poală, țineau evantaiul, cu o dantelă moale și albă în jurul încheieturilor fine.

— Dar tu, ce-ai făcut azi? o întrebă Bazilio.

Se plictisise tare. Citise toată ziua.

Și el își petrecuse dimineața întins pe divan, citind *Femeia de foc*, de Belot. O citise cumva și ea?

— Nu, ce e?

— Un roman, o noutate.

Și adăugă, zîmbind :

— Poate puțin prea picant; nu ți-l recomand.

Dona Felicidade citea *Rocambole*. Atita i-l lăudaseră! Dar totul era tare încurcat! Pierdea șirul, uita... Și-l va da încolo, pentru că observase că lectura îi agrava indigestia.

— Sînteți bolnavă? întrebă Bazilio, cu un interes politic.

Dona Felicidade îi relată pe dată istoricul dispepsiei de care suferea. Bazilio îi recomandă să folosească gheață. În rest, o felicita, fiindcă în ultimul timp bolile de stomac erau foarte șic. Se interesă de a ei, ceru detalii.

Felicidade se întrecu pe sine; și, în timp ce vorbea, i se ghicea din priviri, din voce, cum îi crește simpatia pentru Bazilio. Sigur că da, o să folosească gheață!

— În vin, nu-i așa?

— În vin, doamnă!

— Cine știe? exclamă Dona Felicidade, deja cuprinsă de speranțe, atingînd cu evantaiul brațul Luizei.

Aceasta surise, dădu să răspundă — dar îl văzu din nou pe individul palid cu barbișonul lung care ațîntea asupra ei niște ochi languroși, neclintiți. Întoarse capul stînjinită. Individul se îndepărtă, răsucindu-și vîrfurile barbișonului.

Luiza se simțea moleșită; tumultul monoton, noaptea caldă, înghesuiala, verdețea din jur dădeau trupului ei de femeie obișnuită să stea mult în casă o toropeală agreabilă, o inerție plăcută, o învăluiau ca în dulceața lîn-

cezitoare a unei băi călduțe. Privea cu un zîmbet vag, cu ochii pierduți; aproape că-i era lene să ridice mîinile, să deschidă evantaiul.

Bazilio reîmărcă tăcerea ei. I se făcuse cumva somn? Dona Felicidade zîmbi cu șiretenie.

— Ei, s-a trezit și ea deodată fără scumpul ei soțior! De cînd nu-l mai are lîngă ea a devenit mutulică.

Luiza îi răspunse, privindu-l instinctiv pe Bazilio:

— Ce prostie! Zilele astea am fost chiar foarte veselă!

Dar Dona Felicidade o ținea una și bună:

— Ehei, știm noi, știm noi. Inimioara ta se află pe undeva în Alentejo!

Luiza spuse, simțind că-și pierde răsuflarea:

— Că doar n-ai vrea să salt și să mă veselesc aici, pe Promenadă.

— Bine, bine, nu te înfuria! exclamă Dona Felicidade.

Iar către Bazilio:

— Ce ziceți, ce temperament pe ea!

Bazilio se porni pe rîs.

— Pe vremuri, verișoara Luiza era o viperă. Acum nu mai știu...

Dona Felicidade sări însă:

— E o porumbiță, săraca, o porumbiță! Nu, cît despre asta, vă asigur eu, e o porumbiță.

Și o învăluia într-o privire maternă.

Dar familia taciturnă se sculă atunci, fără zgomot — și, cu fetele înainte și părinții în urmă, se îndepărtară cu toții lugubri, descurajați.

Bazilio puse imediat stăpînire pe scaunul de lîngă Luiza — și văzînd că Dona Felicidade privea distrată înaintea ei:

— Era cît pe ce să vin la tine de dimineață, îi spuse încetișor Luizei.

Ea ridică vocea, foarte natural, cu indiferență:

— Și de ce n-ai venit? Am fi făcut muzică. Foarte rău. Trebuia să vii...

Dona Felicidade voi atunci să știe ce oră era. Începea să se plictisească. Sperase să-l înlănească pe consilier: pentru el, ca să arate bine, făcuse sacrificiul să se strângă în corset; Acácio nu se vedea apărînd, gazele începeau s-o chinuie; iar în ciudarea provocată de absența lui îi accentua torturile digestiei. De pe scaunul ei, toropită, urmărea mulțimea care se învîrtea neconținut, într-o ceață încărcată de praf.

Dar fanfara din chioșc atacă deodată tare, cu zgomot de alămuri, primele cadențe ale marșului din *Faust*. Asta o învioră. Era un potpuriu din operă — și nu exista muzică să-i placă mai mult. Oare domnul Bazilio va veni la deschiderea stagiunii de la teatrul São Carlos¹?

Bazilio spuse cu intenție, întorcîndu-se spre Luiza:

— Nu știi, doamnă, depinde...

Luiza privea tăcută. Mulțimea se îndesea. Pe aleile laterale, mai spațioase, mai răcoroase, se plimbau, în penumbra copacilor, doar mohoriții, persoanele în doliu, cei cu hainele roase. Toată burghezia îmbrăcată ca de duminică se îngrămădise pe aleea din mijloc, în coridorul format de șirurile dese ale scaunelor; și pe acolo înainta parcă împiedicată, cu încetineala densă a unei mase viscoase, tirîndu-și picioarele, zgîriind asfaltul, într-o mototoaleală plebee, cu gîtlejul uscat, cu brațele moi, cu vorba rară. Se duceau, veneau, la nesfîrșit, în sus și în jos, într-o legănare delăsată și o rumoare groasă, fără veselie, nici bonomie, cu încîntarea pasivă specifică raselor trîndave; în mijlocul aceluia belșug de lumini și de sunete festive, o plictiseală mohorită circula, se înșinua ca o ceață; praful fin învăluia siluetele, le dădea o înfățișare neutră; iar pe chipurile celor care treceau pe sub felinare, în zonele luminate mai direct, se citeau descu-

¹ Teatrul de operă din Lisabona (n.t.).

rajarile provocate de oboseală, plictiselile unei zile de sărbătoare.

Peste drum, pe fațadele caselor de pe strada Ocidental, se reflectau luminile de pe Promenadă; câteva ferestre erau deschise; perdelele de culoare închisă se detașau pe claritatea interioară provenită de la lămpi. Pe Luiza o năpădi dorul de alte nopți de vară, de seri de reculegere. Unde? Nu-și amintea. Mulțimea atunci începu să se retragă; și-l zări din nou în față-i, fixînd-o într-o atitudine lugubră, pe tipul cu barbișon lung. Sub voaleță simțea cum praful îi arde ochii: în jurul ei lumina căsca.

Dona Felicidade propuse o scurtă plimbare. Se sculară, o porniră agale; șirurile de scaune se înghesuiau compacte, și o infinitate de chipuri pe care lumina gazului așternea tonuri gălbui priveau fix și obosit, abătute și totodată perplexe. Priveliștea îl enervă pe Bazilio, și cum le era greu să înainteze, propuse „să plece din plictiseala aceea“.

Ieșiră. În timp ce el se dusesese după bilete, Dona Felicidade, prăvălindu-se pe o bancă, sub frunzișul unei sălcii pletoase, exclamă îngrijorată:

— Vai, scumpo, simt că plesnesc!

Își trecea mîna peste stomac, parcă îmbătrînită deodată..

— Și consilierul, ce spui de asta? Ca să vezi ce ghinion pot să am! O dată vin și eu astăzi la Promenadă...

Oftă, făcîndu-și vînt cu evantaiul. Și, cu zîmbetul ei cumsecade:

— E foarte simpatic, vărul tău! Și ce mîniere! Un adevărat aristocrat. Se vede de la o poștă, scumpo!

Se declară frîntă de oboseală de cum ieșiră pe poartă. Mai bine să ia o trăsură.

Bazilio găsea preferabil să urce pe jos pînă în Piața Loreto. Era o seară atît de plăcută! Și mersul pe jos nu putea decît să-i facă bine Dinei Felicidade!

Apoi, ajungînd în faţă la Martinho, propuse să intre şi să ia o îngheţată; dar Dona Felicidade se temea să nu răcească, Luizei îi era ruşine. Prin uşile deschise ale cafenelei se vedeau ziare murdare zăcînd pe mese; şi cîte un individ, ici şi colo, cu pantaloni albi, îşi mîncea îngheţata de căpsuni.

În Piaţa Rossio, pe sub copaci, lumea se plimba; pe bănci, oameni nemişcaţi păreau să moţăie; indivizi treceau, cu pălăria în mînă, făcîndu-şi vînt, cu vesta deschiată; la fiecare colţ se făcea reclamă pentru apă rece „de la Arsenal”; în jurul pieţii, trăsurile decapotabile înaintau la pas. Cerul era apăsător — şi în bezna nopţii coloana statuii lui Dom Pedro avea aspectul spălăcit şi palid al unei lumînări de stearină colosale şi stinse.

Bazilio, lingă Luiza, păşea fără să scoată un cuvînt. „Ce oroare de oraş!”, îşi spunea în sinea sa. „Cîtă tristeţe!” Şi-şi amintea de Paris, pe timp de vară: serile, urcă încet în trăsura sa pe Champs-Élysées; sute de alte trăsură coboară, suie rapid, cu un tropăit discret şi vesel; iar lanternele lor împrăştie pe tot bulevardul o învolburare jovială de puncte luminoase; siluete albe şi gingaşe de femei stau sprijinite pe perne, legănate de arcurile moi; aerul în jur are o dulceaţă catifelată, iar castanii răspîdesc un parfum subtil. De ambele părţi, dintre copaci, răsar lăminile violente de la *café-concert*-uri, pline de vacarmul mulţimilor vesele, de *brio*-urile impulsive ale orchestrelor; restaurantele strălucesc; pretutindeni domneşte o intensă viaţă amoroasă, fericită; iar mai încolo, prin ferestrele micilor palate, pe după storurile de mătase, răzbate lumina sobră şi voalată a existenţelor celor bogaţi. Ah! dacă ar fi acolo! Dar cînd treceau pe lingă un felinar privea lateral spre Luiza: profilul ei fin sub voaleta albă avea o mare dulceaţă; rochia îi îmbrăca bine curba pieptului; iar oboseala din mers îi unduia languros şi promiţător linia taliei.

Atunci îi veni o idee, și spuse :

— Ce păcat că nu există în toată Lisabona un restaurant unde să poți merge ca să măninci o aripă de prepeliță și să bei o sticlă de șampanie frapată !

Luiza nu răspunse. „Ar fi delicios“, gîndea. Dar Dona Felicidade exclamă :

— Prepeliță, la ora asta ?

— Prepeliță, sau orice altceva.

— Orice ar fi, ar însemna să plesnesc ! Zău așa !

Urcau pe strada Nova do Carmo. Felinarele răspîndeau o licărire moartă ; de pe ambele trotuare casele înalte, cu luminile stinse, copleșeau, adînceau întunericul ; iar patrula, înarmată pînă în dinți, cobora la pas, fără zgomot, sinistră și insinuantă.

Pe bulevardul Chiado un băiat cu șapcă albastră îi urmări cu bilete de loterie ; glasul său ascuțit și plîngăreț promitea averi, o sumedenie de contos de reali. Dona Felicidade se opri chiar, tentată... Dar o ceată de tineri băuți care coborau cu pălăriile pe ceafă, vorbind tare, tropăind, băgară spaîma în cele două doamne. Luiza se strînse imediat lîngă Bazilio, Dona Felicidade, palidă, i se agăță speriată de braț, voi să se urce într-o trăsură ; și pînă la Piața Loreto, cu glasul schimbat, tot explică ce teamă-i era de bețivi, povestind tot soiul de cazuri, de înjunghieri cu cuțitul, fără să se desprindă de brațul lui Bazilio. Din șirul de trăsuri ce staționa lîngă grilajul din Piața Camões, un birjar își porni imediat caleașca descoperită, stînd în picioare pe capră, trăgînd hăturile aiurea, lovind tare cu biciul în cai și strigînd, foarte excitat :

— Imediat, boierule, imediat !

Mai stătură o clipă de vorbă. Un bărbat trecu atunci pe lîngă ei, le dădu ocol — și Luiza, disperată, recunoscu ochii ovini ai individului cu barbișon.

Urcară în caleașcă. Luiza se mai întoarse o dată ca să-l vadă pe Bazilio nemișcat în piață, cu pălăria în

mină; apoi se așază comod, își urcă piciorușele pe locul din față și, legănată de trapul iute, privi, tăcută, cum trec pe lângă ele casele întunecate din strada São Roque, arborii din parcul São Pedro de Alcântara, fațadele înguste de pe strada Moinho de Vento, grădinile adormite din strada Patriarcal. Noaptea era nemișcată, de o căldură molcuță: și-și dorea, fără să știe de ce, să cutreiere tot mereu așa, la nesfârșit, străzile, printre grilajurile înfrunzite ale unor proprietăți nobiliare, fără țință, fără griji, spre o fericire pe care încă nu o distingea bine! Un grup în fața Școlii mergea cîntînd *Fado-ul lui Vimioso*; notele acelea îi pătrundeau în suflet ca o adiere blîndă, agitînd ușor nenumărate sensibilități apuse; oftă încet.

— Un mic suspin care zboară spre Alentejo, spuse Dona Felicidade, atingîndu-i brațul.

Luiza simți cum i se urcă tot sîngele în obraz. Bătea ora unsprezece cînd intră în casă.

Juliana veni cu lampa.

— Ceaiul e gata, cînd dorește conîța...

Luiza urcă după scurt timp, într-un larg capot alb, foarte obosită, și se întinse în fotomul *voltaire*; simțea că o cuprinde somnul, capul începu să-i atîrne, pleoapele să i se închidă... Și Juliana asta care întîrzie atîta cu ceaiul! O chemă. Unde era? Zău așa!

Coborîse, în vîrfurile picioarelor, pînă în camera Luizei. Și acolo, luîndu-i rochia, jupoanele scrobite pe care le dezbrăcase ea și le aruncase pe *causeuse*, le despături, le întoarse pe dos, le cercetă și, cu o anume intenție, le miroși! Aveau aroma vagă a unui trup spălat și cald, cu un ușor iz de sudoare și de apă de colonie. Cînd o auzi chemînd, impacientîndu-se acolo sus, urcă în fugă.

— Se dusesese jos să strîngă puțin. Dorea ceaiul? Imediat...

Și, intrînd cu plinea prăjită:

— A fost pe aici domnu Sebastião, pe la nouă...

— Ce i-ai spus ?

— Că ați ieșit cu doamna Felicidade. Neștiind unde, nu i-am spus altceva.

Și adăugă :

— A stat de vorbă cu mine, domnu Sebastião... A stat de vorbă mai bine de o jumătate de ceas !...

În dimineața următoare, Luiza primi din partea lui Sebastião un buchet de trandafiri roșu-închis, minunați. Îi cultiva chiar el pe moșia din Almada, și se numeau „trandafiri Dom Sebastião“. Ceru să-i așeze în vasele din salon, și, cum ziua era înnoirată, de o căldură apăsătoare și sufocantă :

— Ascultă, îi spuse Julianei, deschide fereastra.

„Bun“, se gândi Juliana, „vine mierloiul.“

Într-adevăr, la ora trei sosi „mierloiul“. Luiza era în salon, așezată la pian.

— A venit tipul care vine de-obicei, spuse Juliana.

Luiza se întoarse roșie ca focul, scandalizată de expresia ei :

— Ah ! vărul meu Bazilio ? Poftește-l aici.

Și, rechemînd-o :

— Ascultă, dacă vine domnul Sebastião, sau oricine altcineva, să între.

Va să zică, îi era văr ! Deodată „tipul“, vizitele sale pierdură pentru ea orice interes picant. Răutatea ei satisfăcută, umflată pînă acum, căzu, se dezumflă întocmai unei vele lipsite de vînt. Deci, asta era ! Îi era văr !

Urcă în bucătărie, încet — înșelată.

— Vești mari, madam Joana ! Filfizonul e vărul ei. Zice că e vărul Bazilio.

Și, cu un rîs ușor :

— Bazilio ! Cică-i Bazilio. Ne-a răsărit și un văr acum, de ultima oră ! Dracu are haz !

— Păi, ce altceva putea să fie decît rudă? observă Joana.

Juliana nu răspunse. Dori să ştie dacă fierul de călcat era încins, fiindcă avea o groază de rufe de călcat! Şi se aşeză la fereastră, în aşteptare. Cerul coborît şi cenuşiu era apăsător, încărcat cu electricitate; din cînd în cînd cite o adiere neaşteptată şi uşoară trecea prin frunzişurile din grădini, înfiorîndu-le de un tremur.

„E văru-său! reflecta. Şi nu vine decît cînd pleacă bărbatul. Asta-i bună! Şi-i complet dată peste cap după ce a fost aici, şi-şi schimbă întruna rufăria, şi-şi pune capotul cel nou, şi pleacă la plimbare cu trăsura, şi dă-i cu suspinele şi cu oftaturile! Ce mai ştrică! Rufe se spală în familie!“

Ochii îi străluceau. Acum nu se mai simţea chiar atît de înşelată. Mai rămîneau încă multe pe-aici „de văzut şi de auzit“. S-o fi înciîns fierul de călcat?

Dar clopoţelul, jos, sună.

— Bun! Acum începe circul! Parcă am fi la poştă!

Coborî; şi exclamă imediat, văzîndu-l pe Julião cu o carte sub braţ:

— Fiţi bun şi intraţi, domnu Julião! Coniţa e cu vărul dumneaei, dar a spus să poftesc pe oricine-o veni!

Deschise uşa salonului brusc, ca pentru a-i surprinde,

— A venit domnu Julião, spuse cu satisfacţie.

Luiza făcu prezentările.

Bazilio se ridică alene de pe divan şi, într-o clipită, îl măsură pe Julião de la părul răvăşit pînă la cizmele nevăcsuite, cu o privire aproape îngrozită.

„Ce prăpădit!“ îşi spuse.

Luiza, foarte fină, pricepu, şi roşi, ruşinată de Julião.

Bărbatul acesta cu gulerul murdar şi cu o haină vechi din stofă neagră prost croită — ce idee îi va da lui Bazilio despre relaţiile lor, despre prietenii casei! Sim-

tea deja cum îi scade farmecul. Și, instinctiv, deveni foarte rezervată — ca și cum o asemenea vizită ar fi surprins-o, o asemenea ținută ar fi indignat-o.

Julião observă stînjeneala ei și spuse, deja încurcat, potrivit-și ochelarii :

— Am trecut întîmplător pe-aici, am intrat doar să întreb dacă sînt ceva vești de la Jorge...

— Mulțumesc. Da, a scris. E bine...

Bazilio, sprijinit de spătarul divanului, ca o rudă apropiată, își examina ciorapii de mătase brodați cu stelute roșii și-și netezea indolent mustața, ridicînd puțin degetul mic — pe care străluceau, în două inele groase de aur, un safir și un rubin.

Atitudinea lui afectată, scînteierea bijuteriilor îl iritară pe Julião.

Dori să-și arate și el intimitatea, drepturile, și spuse :

— Dacă n-am mai trecut deloc să-ți țin puțină tovarășie, e pentru că am fost foarte ocupat...

Luiza îi replică imediat, ca pentru a-i interzice orice familiarism :

— Nici eu nu m-am simțit prea bine. N-am primit pe nimeni — în afară de vărul meu, bineînțeles !

Julião se simți renegat ! Și, roșu tot de surprindere, de indignare, începu să-și legene piciorul, tăcut, cu cartea pe genunchi ; cum pantalonii erau prea scurți, se vedea elasticul deșirat al cizmelor lui vechi.

Se așternu o tăcere plină de stînjeneală.

— Frumoși trandafiri ! spuse în cele din urmă Bazilio, tărăgănat.

— Foarte frumoși ! răspunse Luiza.

Acum i se făcuse milă de Julião, căuta un cuvînt pe care să i-l adreseze ; îi spuse în sfîrșit, foarte precipitat :

— Și ce căldură ! Să mori, nu alta ! Ai avut mulți bolnavi ?

— Deranjamente de stomac, răspunse Julião. Din cauza fructelor. Și crampe.

Luiza lăsă ochii în jos. Bazilio începu atunci să vorbească despre vicontesa de Azeias : o găsisese cam prăpădită ; și ce se întâmplase cu sora ei, cea mare ?

Conversația asta în legătură cu niște boieroaice pe care nu le cunoștea îl izola și mai mult pe Julião : simțea cum sudoarea îi umezește gîtul ; căuta un cuvînt, o ironie, o vorbă de duh ; și mașinal deschidea și închidea cartea cea groasă cu copertă galbenă.

— Vreun roman ? îl întrebă Luiza .

— Nu. E tratatul doctorului Lee despre bolile uterului.

Luiza se făcu roșie ca racul : la fel și Julião, furios de cuvîntul care-i scăpase. Iar Bazilio, după ce zîmbi, întrebă de o anume Dona Rafaela Grijó, care venea des în strada Madalena, purta ochelari și avea un cumnat bilbiit...

— I-a murit bărbatul. S-a măritat cu cumnatul.

— Cu bilbiitul ?

— Da. Au un băiețel, și el bilbiit.

— Ce conversație, în familia lor ! Dar Dona Eugénia, aceea din Braga¹ ?

Julião, exasperat, se ridică ; și, cu o voce din gît, seacă :

— Mă grăbesc, nu pot să mai stau, spuse. Cînd îi scrii lui Jorge, transmite-i salutări din partea mea, da ?

Înclină brusc capul spre Bazilio. Dar nu-și găsea pălăria, i se rostogolise sub un scaun. Se împiedică de draperie, se lovi tare de ușa închisă, și ieși în sfîrșit, disperat, cuprins de dorințe de răzbunare, urînd pe Luiza, pe Jorge, luxul, viața — debordînd acum de ironii, de vorbe spirituale, de replici. Trebuia să-i fi făcut praf, pe dobitoc și pe proastă... Și nu-i venise nimic în minte !

Dar de îndată ce închise ușa de la stradă, Bazilio se ridică, încrucișîndu-și brațele :

¹ Important oraș portughez din nord, cunoscut încă din antichitatea romană sub denumirea de Bracara (n.t.).

— Cine-i prăpăditul ăsta ? întrebă.

Luiza roși tare, blîgui :

— Un tînăr medic...

— O ființă imposibilă, un soi de student !

— Săracul, nu prea are mijloace...

Dar nu-i nevoie să ai mijloace ca să-ți perii hainele și să te scuturi de mătreață ! Nu trebuie să primească la ea un asemenea individ ! Face casa de rușine. Dacă soțului ei îi plăcea, n-avea decît să-l primească la birou !...

Se plimba prin salon, stîrnit, cu miinile în buzunare, făcînd să sune banii și cheile.

— Grozavi prieteni ai casei mai aveți !... continuă. Ce dracu ! Tu n-ai fîșt crescută așa. Niciodată n-au călcat oameni de teapa asta în strada Madalena.

Așa era : și i se păru că legăturile căsniciei îi aduseră și ceva din plebeismul promiscuității. Dar respectul pentru părerile, pentru simpatiile lui Jorge o făcu să spună :

— Zice că are mult talent...

— Mai bine ar avea cizme.

Luiza, din lașitate, căzu de acord.

— Și eu îl găsesc cam ciudat ! spuse.

— Oribil, fața mea.

Cuvîntul acesta făcu să-i bată inima. Așa-i spunea el, pe vremuri ! Se așternu o clipă de tăcere : — și clopoțelul de la ușă răsună tare.

Luiza se sperie. Isuse ! Dacă era Sebastião ! Bazilio avea să-l găsească încă și mai ordinar ! Dar Juliana veni să-i spună :

— Domnul consilier. Îl poftesc ?

— Sigur că da, exclamă.

Și silueta înaltă a lui Acácio își făcu apariția, cu poalele sacoului de lînă aruncate spre spate, cu pantalonii albi foarte bine călcați căzînd peste ghetele cu carîmbul scurt, legate cu șireturi.

De îndată ce Luiza i-l prezintă pe vărul Bazilio, spuse, respectuos :

— Aflasem deja că ați sosit, am citit în interesantele știri din *High Life*. Ceva vești de la Jorge ?

Jorge e la Beja... Zice că se plictisește tare...

Bazilio, mai amabil, spuse și el :

— Eu, zău că n-am nici cea mai mică idee ce poate să facă cineva la Beja. Trebuie să fie groaznic !

Consilierul, netezindu-și mustața cu mîna albă pe care se dețasa inelul cu blazon, observă :

— E totuși capitala districtului !

Bine, dar nici în Lisabona nu se poate face nimic, și e capitala regatului ! — Și Bazilio își trăgea, sprijinit de spătar, manșeta cămășii. — Pur și simplu, mori de plictiseală !

Luiza, foarte mulțumită de afabilitatea lui Bazilio, începu să ridă :

— Nu spune asta de față cu domnul consilier. E un mare admirator al Lisabonei.

Acácio se înclină :

— M-am născut în Lisabona, și apreciez Lisabona, scumpă doamnă.

Continuă, cu bonomie :

— Cunosce însă și că nu suferă comparație cu Parisul, cu Londra, cu Madridul...

— Bineînțeles, făcu Luiza.

Și consilierul continuă, pompos :

— Lisabona are totuși frumuseți inegalabile ! Intrarea în port, după cît se spune (eu n-am venit niciodată dinspre mare), e o panoramă grandioasă, rivalizînd cu Constantinopolul și cu Neapole. Demnă de pana unui Garrett și a unui Lamartine ! Proprie ca să inspire o minte superioară !...

Luiza, temîndu-se de citate sau aprecieri literare, îl întrerupse ca să-l întrebe ce a mai făcut. Fuseseră du-

minică la Promenadă, ea și cu Dona Felicidade, se așteptaseră să-l întâlnească, și când colo, nimic !

Nu se ducea niciodată la Promenadă duminica — declară. Recunoștea că era foarte plăcut, dar mulțimea îl zăpăcea. Observase — și glasul său luă inflexiunile tăgățate ale unei revelații — observase că multă lume, adunată la un loc, produce amețeală oamenilor de studiu. Dealtminteri, se plînsese de sănătate și de povara lucrărilor sale. Nu făcea altceva decît să scrie o carte și să bea apă minerală de Vichy.

— Poți fuma, spuse Luiza deodată, zîmbindu-i lui Bazilio. Vrei un foc ?

Se duse chiar ăi să-i caute chibrituri, ușurată, fericită. Își pusese o rochie de culoare deschisă, puțin transparentă, foarte răcoroasă. Părul ei părea mai blond, pielea mai fină.

Bazilio suflă fumul țigării și declară, foarte apăsător :

— Promenada, duminica, e pur și simplu ceva idiot !...

Consilierul reflectă și spuse :

— N-aș fi atît de sever, domnule Brito. — Dar i se părea că, într-adevăr, pe vremuri, fusese un divertisment mai agreabil. — În primul rînd, exclamă cu multă convingere îndreptîndu-se pe scaun, nimic, dar nimic, absolut nimic nu poate înlocui fanfara militară ! — În afară de asta, mai era și chestiunea prețurilor... Ah ! studiase bine problema ! Prețurile scăzute favorizează aglomerația în clasele subalterne... Departe de el gîndul să denigreze această parte a populației... Erau bine cunoscute ideile sale liberale. — Apelez la dumneavoastră, Dona Luiza ! spuse. — Dar, în fine, oricum e mai plăcut să ai de-a face cu un cerc ales ! El personal nu se ducea niciodată la Promenadă. Poate că nu-l vor crede, dar nici măcar cînd erau focuri de artificii ! În zilele acelea, da, se ducea să le vadă de dincoace de grilaj. Nu din economie ! Bineînțeles că nu. Nu era bogat, dar putea să facă față acestei mărunte contribuții ! Povesti

despre un cetățean al cărui nume îi scăpa și căruia un artificiu îi perforase craniul. — Și, în afară de asta, nimic mai ușor decât să-ți cadă o scînteie aprinsă în obraz, pe un pardesiu nou... E mai bine să fii prudent, încheie convins, ștergîndu-și buzele cu batista din mătase de India, foarte mototolită.

Vorbiră atunci despre vreme: multă lume se dusesse la Sintra; dealtfel, la Lisabona, vara, e atît de plicticos!... Iar consilierul declară că Lisabona nu era impunătoare, cu adevărat impunătoare, decît cînd erau deschise Camelele și teatrul São Carlos!

— Ce cîntai tu cînd am intrat? întrebă Bazilio.

Consilierul interveni imediat:

— Dacă făceați cumva muzică, vă rog, vă rog... Sint un vechi abonat la São Carlos, de optsprezece ani...

Bazilio îl întrerupse:

— Cîntați la vreun instrument?

— Am cîntat. Nu ascund. În tinerețe cîntam din flaut.

Și adăugă, cu un gest binevoitor:

— Ale tinereții valuri!... Vreo noutate, ceea ce cîntați, Dona Luiza?

— Nu! Ceva foarte cunoscut, vechi deja: *Fiica pescarului*, de Meyerbeer! Am libretul tradus în portugheză.

Închise geamurile, se așeză la pian.

— Sebastião cîntă bine asta, nu-i așa, domnule consilier?

— Sebastião al nostru, spuse consilierul cu autoritate, e un rival al lui Thalberg și Liszt. Îl cunoașteți pe Sebastião al nostru? îl întrebă pe Bazilio.

— Nu, nu-l cunosc.

— O perlă!

Bazilio se apropiase încet de pian răsucindu-și mustața.

— Tu mai cînți? îl întrebă Luiza, surîzînd.

— Cînd sint singur.

Dar consilierul îi ceru imediat să le cînte ceva. Bazilio rîdea. Se temea să nu scandalizeze pe un vechi abonat de la São Carlos.

Consilierul se însufleți; ba chiar spuse, patern:

— Curaj, domnule Brito, curaj!

Atunci Luiza începu să preludieze.

Și Bazilio își lansă imediat vocea, o voce plină, bine timbrată, de bariton; notele sale înalte sonorizau întregul salon. Consilierul, stînd drept în fotoliu, asculta concentrat; fruntea sa, încrețită într-un rid, părea să se incline sub responsabilitatea juriului; iar ochelarii fumurii se detașau, cu reflexe întunecate, pe fizionomia aceea de chel, pe care căldura o făcea și mai palidă.

Bazilio rostea cu o gravă melancolie prima frază, atît de largă, a cîntecului:

*Egal cu marea sumbră
Sufletul meu profund...*

Un poet, cu o silință plină de modestie, tradusese cuvintele în *Almanahul doamnelor*. Luiza le copiasse cu propria ei mîină direct pe portativ. Iar Bazilio, aplecat peste partitură, răsucindu-și mai departe vîrfurile muștății:

*Are furtuni, minii,
Dar și perle pe fund!*

Ochii mari ai Luizei erau ațintiți pe partitură — sau, din cînd în cînd, cu o mișcare rapidă, se ridicau spre Bazilio. Atunci cînd, la nota finală, prelungită ca implorarea unei inimi rugătoare, Bazilio își lansă chemător vocea:

*Vino! vino
Să-ți odihnești, dulce iubită,
Sînul tău la pieptul meu...*

ochii Luizei se opriră asupra lui atît de încărcați de dorință, încît pieptul ei gîfii, degetele i se încurcă pe clape.

Consilierul bătui din palme.

— O voce admirabilă ! exclamă. O voce admirabilă !
Bazilio se prefăcu rușinat.

— Nu, domnule, nu, domnule ! protestă Acácio, ridicîndu-se. Un organ excelent ! Aș spune chiar, cel mai bun organ din societatea noastră !

Bazilio rîse. De vreme ce avea atît succes, le va cînta și o șansonetă braziliană din Baía. Se așeză la pian și, după ce preludie o melodie foarte dansantă, cu o legănată mișcare tropicală, începu :

*Da, sînt negruță, dar pieptul meu
Simte mai mult decît un piept de alb.*

Și, întrerupîndu-se :

— Asta făcea furori la petrecerile din Baía, cînd am plecat.

Era povestea unei mici negrese născute la țară, care-și istorisea, cu lirisme de almanah, pasiunea pentru întendentul alb.

Bazilio parodia tonul sentimental al unei fetișcane din Baía ; iar vocea lui căpăta inflexiuni de comică prețiozitate cînd ajungea la refrenul plîngăreț :

*Iar negresa peste mări
Privirea-și aruncă ;
Pe înaltul cocotier
Cîntă'o arapongă¹.*

Consilierul găsi că era delicios ; și, stînd în picioare, profită de ocazie ca să deplîngă, în legătură cu acest cîntec, condiția sclavilor. Deși îi afirmau prietenii din Brazilia că negrii erau foarte bine tratați. Dar, în fine, ci-

¹ *Araponga*, pasăre albă din Brazilia, caracteristică prin sunetul metalic al cîntului ei (n.t.).

vilizația e civilizație! iar sclavia rămîne un stigmat! Avea totuși mare încredere în împărat¹...

— Monarh de o rară cultură..., adăugă respectuos.

Își luă pălăria și, ținînd-o la piept, cu o plecăciune, jură că de mult nu mai petrecuse o dimineată atît de completă. Dealtfel, nu punea nimic mai presus decît o conversație interesantă și o muzică bună...

— Unde locuiți, domnule Brito?

Pentru Dumnezeu! Să nu se deranjeze! Locuia la Hotel Central.

Nu exista nimic pe lumea asta care să-l împiedice să-și îndeplinească datoria, declară. Și-o va îndeplini! El era o persoană inutilă, știa Dona Luiza.

— Dar dacă veți avea nevoie de ceva, o informație, o prezentare la forurile oficiale, o autorizație să vizitați vreo instituție publică, credeți-mă că vă stau oricînd la dispoziție!

Și, continuînd să vorbească în timp ce-i ținea mîna lui Bazilio într-a sa:

— Strada Ferregial de Cima numărul trei, etajul al treilea. Modestul bordei al unui pustnic.

Se înclină din nou în fața Luizei:

— Și cînd îi mai scrieți călătorului nostru, spuneți-i că-i urez sincer prosperitate în întreprinderile sale. Fiți drăguță! La dispoziția dumneavoastră!

Și ieși, țeapăn și grav.

— Asta cel puțin e curat, mirii Bazilio, cu țigara în colțul gurii.

Se așezase din nou la pian, degetele îi alergau peste clape. Luiza se apropie:

— Cîntă ceva, Bazilio!

Bazilio se uită lung la ea.

¹ Este vorba de împăratul Dom Pedro al II-lea (care a domnit între 1831 și 1889), monarh luminat, tolerant, cu idei democratice, sub domnia căruia a fost efectiv abolită sclavia (n.t.).

Luiza roși, surîse ; prin materialul străveziu și de culoare deschisă al rochiei se întrezărea albul mătăsos și lăptos al gîtului și al brațelor ; iar în ochii ei, în îmbujorarea caldă a obrazilor, se citea parcă o însuflețire, o vitalitate amoroasă.

Bazilio îi spuse, încet :

— Azi ești într-una din zilele tale bune, Luiza.

Privirea lui, atît de încărcată de dorință, o tulbura ; insistă :

— Haide, cîntă ceva.

Sinul ei gîfîia.

— Cîntă tu, murmură Bazilio.

Și, încetișor, îi luă mîna. Palmele lor, puțin umede, puțin tremurătoare, se uniră.

Clopoțelul, afară, sună. Luiza își desprinsese mîna brusc.

— Vine cineva, spuse agitată.

Voci șoptite vorbeau la ușa de la intrare.

Bazilio ridică din umeri contrariat, își luă pălăria.

— Pleci ? exclamă ea, dezolată.

— Sigur ! Nu pot să stau singur cu tine o clipă !

Ușa de la intrare se închise cu zgomot.

— Nu-i nimeni, s-a dus, spuse Luiza.

Stătea în picioare, în mijlocul salonului.

— Nu pleca ! Bazilio !

Ochii ei adînci îl implorau dulce. Bazilio își depuse pălăria pe pian ; își mușca mîstața, puțin nervos.

— Și de ce vrei tu neapărat să fii singur cu mine ? spuse ea. Ce, dacă vine cineva ?

Și se căi apoi imediat de aceste cuvinte.

Dar Bazilio, cu o mișcare bruscă, își trecu brațul pe după umerii ei, îi luă capul în mîini, și o sărută pe frunte, pe ochi, pe păr, cu lăcomie.

Ea se desprinsese tremurînd, roșie ca focul.

— Iartă-mă, exclamă el repede, cu un elan pătimaș. Iartă-mă. Am făcut-o fără să mă gîndesc. Dar să știi că te ador, Luiza !

Îi luă mîinile în chip de stăpîn, aproape cu un drept asupra lor.

— Nu. Trebuie să mă ascuți. Din prima zi cînd te-am revăzut sint nebun după tine, ca și înainte, e absolut la fel. Niciodată n-am încetat să te iubesc. Dar n-aveam avere, știi și tu foarte bine, și voiam să te văd bogată, fericită. Nu puteam să te iau în Brazilia. Însemna să te ucid, dragostea mea ! Îți închipui și tu cum e acolo ! De asta ți-am scris scrisoarea aceea, dar cît am suferit, cîte lacrimi am vărsat !

Luiza îl asculta nemișcată, cu capul plecat, cu privirea pierdută ; glasul lui cald și puternic, al cărui suflu drăgăstos îl simțea, o domina, o înfrîngea ; mîinile lui Bazilio pătrundeau cu înfrigurata lor căldură însăși substanța mîinilor ei ; și, cuprinsă brusc de oboseală, se simțea parcă gata să adoarmă.

— Vorbește, răspunde ! spuse el îngrijorat, scuturîndu-i mîinile, căutîndu-i privirea, avid.

— Ce vrei să-ți spun ? murmură ea.

Glasul ei avea un ton distrat, parcă atunci trezit din somn.

Și se desprinsese de el ușurel, întorcînd fața :

— Să vorbim despre altceva !

El bîiguiă, cu brațele întinse :

— Luiza ! Luiza !

— Nu, Bazilio, nu !

Și în vocea ei se strecura parcă o tînguire, parcă gingășia unei mîngîieri.

El nu mai șovăi atunci și o luă în brațe.

Luiza rămase inertă, cu buzele albe, cu ochii închiși — iar Bazilio, punîndu-i mîna pe frunte, îi înclină capul spre spate, o sărută încet pe pleoape, pe față, apoi pe buze, foarte apăsător ; buzele ei se întredeschiseră, genunchii i se înmuieră.

Dar deodată tot corpul i se îndreptă, cu o pudoare indignată, își îndepărtă obrazul, exclamă amărită :

— Lasă-mă, lasă-mă !

O apucase un soi de forță nervoasă ; se desprinsese, îl îndepărtă de lângă ea ; și, trecându-și palmele desfăcute peste frunte, prin păr :

— Oh, Dumnezeu! E oribil ! murmură. Lasă-mă ! E oribil !

El înainta spre ea cu dinții încleștați ; dar Luiza se dădea înapoi, șpunea :

— Pleacă. Ce vrei ? Pleacă ! Ce faci aici ? Lasă-mă !

El o liniști atunci, cu glasul brusc înșeninat și umil. Nu înțelegea. De ce se supăra ? Ce însemna un sărut ? Nu cerea mai mult. Ce-și închipuise ea ? O adora, desigur, dar cu puritate.

— Ți-o jur ! spuse apăsător, bătându-se în piept.

O făcu să se așeze pe divan, luă loc lângă ea. Îi vorbi cu blindețe. Vedea situația, și se va resemna. Va fi ca o prietenie între frați, nimic mai mult.

Ea-l asculta, pierdută.

— Sigur, spunea el, pasiunea asta e o teribilă turmă. — Dar și el era puternic, se va stăpîni. Voia doar s-o vadă, să-i vorbească. Va fi un sentiment ideal. — Și o sorbea din ochi.

Îi întoarse mîna, se aplecă, îi depuse un sărut apăsător în palmă. Ea se înfioră, se ridică imediat :

— Nu ! Pleacă !

— Bine, la revedere atunci.

Se sculă, resemnat și nefericit. Și, scuturîndu-și încet pălăria de mătase :

— Bine, la revedere atunci, repetă melancolic.

— La revedere.

Bazilio mai spuse, foarte tandru :

— Ești supărată ?

— Nu !

— Ascultă, murmură, apropiindu-se.

Luiza bătu din picior.

— Of, ce om! Lasă-mă! Pe mine! La revedere. Pleacă! Pe mine!

— Pe mine! spuse el încetișor.

Și ieși repede.

Luiza intră în camera ei, foarte nervoasă. Și, trecând prin fața oglinzii, rămase surprinsă: niciodată nu i se păruse că e atât de frumoasă! Făcu vreo câțiva pași, tăcută.

Juliana aranja rufăria într-un sertar al dulapului.

— Cine a sunat adineauri? întrebă Luiza.

— Domnul Sebastião. N-a vrut să intre. A zis că mai trece.

„
Într-adevăr, spusese „că mai trece“. Dar începea să-i fie aproape rușine să tot vină așa în fiecare zi, și s-o găsească mereu „cu un mîșafir“!

Încă din prima zi rămase foarte surprins cînd îi spusese Juliana: „E cu un tip! Un tînăr care a mai fost aici și ieri!“ Cine o fi? Cunoștea pe toți prietenii casei... Să fie vreun funcționar de la Secretariat? ori vreun proprietar de mine, fiul lui Alonso, poate, o afacere de-a lui Jorge, desigur...

Apoi, duminică, pe seară, venea să-i aducă partitura de la *Romeo și Julieta* de Gounod, pe care Luiza dorise atât de mult s-o audă, dar cînd Juliana îi spusese de pe verandă „că a ieșit cu Dona Felicidade, au plecat cu „trăsură“, rămase foarte încurcat, cu volumul cel gros sub braț, scărpinîndu-se încet în barbă. Unde s-or fi dus? Își aminti de entuziasmul Donei Felicidade pentru teatrul Dona Maria. Dar să meargă așa, singure, pe zăpușeala aceea de iulie, la teatru! În fine, imposibil nu era. Se duse și el la teatru.

Sala, aproape goală, era lugubră; ici și colo, în cîte o lojă, se profila o familie de oameni urîți, cu părul foarte

negru încărcat de meşe false, gustindu-şi mohorîţi seara de duminică ; la parter, la largul lor pe băncile goale, nişte persoane bătrînicioase şi inexpressive ascultau, cu un aer încălzit şi sătul, ştergîndu-şi cînd şi cînd, cu batista de mătase, sudoarea de pe gît ; la galerie, holbau ochii muncitori cu feţe oacheşe şi unsuroase ; lumina avea un aspect somnolent ; se căsca. Iar pe scenă, care închi-puia un salon galben de bal, un bătrînel decorat vorbea întruna cu o slăbănoagă cu părul creţ, folosind un ton diluat ca o apă viscoasă şi călduţă care se scurge.

Sebastião ieşi. Unde o fi ? Află a doua zi de dimineaţă. Cobora pe strada Moinho de Vento, cînd un vecin, Neto, care urca încovoiat sub umbrela de soare, cu ţigara în colţul mustăţii cărunte, îl opri pe neaşteptate, ca să-i spună :

— Prietene Sebastião, ascultă aici. Am văzut-o aseară la Promenadă pe Dona Luiza cu un tînăr pe care-l ştiu de undeva. Dar de unde cunosc eu chipul ăsta ? Cine dracu e ?

Sebastião ridică din umeri.

— Un tînăr înalt, frumos, cu aer de străin. Îl cunosc de undeva. Zilele trecute l-am văzut intrînd aici. Nu ştii cine e ?

Nu ştia.

— Eu cunosc chipul ăsta. Încerc să-mi amintesc... — Îşi trecea mîna peste frunte. — Eu cunosc chipul ăsta ! E din Lisabona. Din Lisabona e precis !

Şi, după o clipă de tăcere, rotindu-şi umbrela de soare :

— Şi ce mai e nou, Sebastião ?

Iar nu ştia.

— Nici eu !

Şi, căscînd tare :

— Mare plictiseală, domnule !

În după-amiaza aceea la ora patru, Sebastião reveni la Luiza acasă. Era cu „individul“ ! Începu să se îngri-

joreze. Sigur că era vorba de vreo afacere a lui Jorge ; pentru că nu înțelegea ca ea să vorbească, să simtă, să trăiască ceva care să nu fie în interesul casei și spre cea mai mare fericire a lui Jorge. Dar atunci trebuia să fie ceva grav — de vreme ce necesita atâtea vizite, întâlniri, relații. Aveau deci niște probleme importante pe care el nu le cunoștea ! Și asta i se părea ingratitudine, și parcă scădea din prietenia lor.

Mătușa Joana îl găsisese taciturn.

A doua zi află că individul era vărul Bazilio, Bazilio de Brito. Vaga sa îngrijorare se risipi, dar o temere mai precisă începu să-l frământa.

Sebastião nu-l cunoștea personal pe Bazilio, dar știa toată cronica tinereții lui. Desigur, nu cuprindea nici vreun scandal răsunător, nici vreo idilă sfișietoare. Bazilio fusese doar un „chefliu“ și, ca atare, trecuse metodic prin toate episoadele clasice ale petrecerilor lisaboneze : partide de cărți pînă în zori cu bogătași din Alentejo ; o trăsură distrusă, într-o simbătă de coridă ; supeuri repetate cu o anume bătrînă Lola și o la fel de bătrînă salată de languste ; cîteva certuri, în aplauzele celor din jur, la Salvaterra¹ sau la Alhandra ; nopți petrecute în cîrciumile în care se cînta *fado*-ul, cu mîncăruri de pește și vin de Colares ; multă chitară ; încăierări bine conduse în nasul vreunui polițist aiurit ; și o profuziune de gălbenușuri de ou aruncate în celebritățile Carnavalului. Singurele prezențe feminine care se consemnaseră în istoria vieții lui, în afară de uzualele Lole și Carmene, erau Pistelli, o nemțoaică dansatoare cu picioare mușchiuloase ca de atlet, și contesa de Alvim, o nebună, mare călăreață, care se despărțise de soțul ei, după ce-l bătuse cu biciul, și se îmbrăca bărbătește ca să colinde singură în trăsură de piață din Rossio pînă

¹ Salvaterra de Magos, orașel la nord-est de Lisabona, fostă reședință regală (n.t.).

la Dafundo. Dar toate acestea erau suficiente ca Sebastião să-l considere un „desfrinat“, un „om pierdut“; auzise că a plecat în Brazilia ca să scape de creditori; că s-a îmbogățit întîmplător, grație unei speculații, în Paraguai; că nici chiar în Baia, cu cuțitul la os, tot nu se apucase de muncă; și presupunea că faptul de a fi făcut avere însemna, pentru el, doar întetșirea viciilor. Și omul acesta venea acum în vizită la Luizinha zi de zi, stătea cu ea ore în șir, o însoțea la Promenadă...

Pentru ce?... Era clar, ca s-o tulbure!

Tocmai cobora strada, încovoiat sub povara dezolată a acestor gînduri, cînd o voce răgușită i se adresă, respectuoasă:

— Vă rog, domnu Sebastião!

Era domnul Paula, de la mobile.

— Să trăiești, domnule João.

Paula mai întii lansă pe pietrele pavajului un scuipat negru, apoi, cu miinile încrucișate sub poalele lungului său veston din pînză de in, spuse cu un ton grav:

— Vă rog, domnu Sebastião, e cineva bolnav acolo, la domnu inginer?

— Nu. De ce?

Paula își drese glasul, scuipă iar:

— Pentru că am văzut că în fiecare zi vine acolo un bărbat. Mi-am zis că o fi doctorul.

Și, scuipînd mai tare:

— Din ăștia tinerii, cu homeopatia!

Sebastião roși.

— Ași, spuse. E vărul Donei Luiza.

— Aha! făcu Paula. Păi mă gîndeam și eu... Vă rog să mă scuzați, domnu Sebastião.

Și-i trase o plecăciune, respectuos.

„A și început bîrfa!“, își spuse Sebastião.

Și intră în casă, nemulțumit.

Locuia la capătul străzii, într-un imobil al său, de construcție veche, cu grădină.

Sebastião era singur. Poseda o mică avere sub formă de titluri de proprietate, niște pământ arabil în regiunea Seixal¹, și moșia din Almada — numită Rosegal. Cele două slujnice îmbătrîniseră în casă. Vicência, bucătăreasa, o negresă din São Tomé, era acolo încă de pe vremea mamei lui Sebastião. Mătușa Joana, menajera, îl slujea de treizeci și cinci de ani; încă-l mai numea pe Sebastião „micuțul”; dăduse aproape în mintea copiilor, și se bucura de respectul datorat unei bunici. Era de fel din Porto, din *Poárto*, cum spunea ea, pentru că nu-și pierduse niciodată accentul din Minho. Prietenii lui Sebastião o numeau „bătrînă de comedie”. Era foarte scundă și grasă, cu un zîmbet cumsecade; avea părul alb ca un fuior de in, înnodat în vârful capului într-un coculeț prins cu un vechi pieptene din carapace de broască țestoasă; întotdeauna purta, încrucișată peste piept, o basma albă, foarte curată. Și toată ziua ciripea prin casă, cu pași mici și tirșiți, făcînd să sune legătura de chei, mormăind proverbe, prizînd tutun dintr-o cutie rotundă pe capacul căreia se vedea, cam jupuit, un desen copilăros cu podul suspendat de la Porto.

În toată casa domnea o atmosferă îmbîcsită și duioasă: în salonul aproape mereu închis, vasta canapea, fotoliile, își mențineau aspectul țeapăn din vremea lui Dom José I², iar tapițeria din damasc roșu decolorat amintea de pompa unei curți de mult apuse; pe pereții din sufragerie atîrnau gravuri reprezentînd primele bătălii ale lui Napoleon, din cele în care se poate vedea, invariabil, pe o înălțime, calul alb al Împăratului, spre care galopează nebu-

¹ Regiune din jurul orașelului cu același nume, la sud-est de Lisabona, pe malul stîng al Tagelui (n.t.).

² Rege al Portugaliei, supranumit „Reformatorul”, care a domnit între 1750 și 1777 (n.t.).

nește din prim plan un husar cu sabia în aer. Sebastião își dormea somnul regulat de șapte ore, fără vise, pe un pat vechi din lemn-negru¹ strunjit; iar într-o odăiță întunecoasă, pe o comodă cu încuietori de metal galben, se păstra, de ani de zile, patronul casei, sfântul Sebastian — care se răsucea, ciuruit de săgeți, sub frînghiile ce-l legau de trunchiul copacului, în lumina unei candelă întreținute de mătușa Joana, printre zgomotele surde ale șoarecilor care-și găsiseră culcuș pe sub lambriuri.

Casa i se potrivea stăpînului. Sebastião avea un spirit învechit. Era singuratic și timid. Încă de la orele de latină i se spunea „rușinosul“; ceilalți copii îi atîrnau cozi, îi furau cu nerușinare gustarea din ghiozdan. Sebastião, care avea o forță de gimnast, oferea o resemnare de martir.

A fost mereu respins la examenele de admitere la liceu. Era inteligent, dar o simplă întrebare, o lucrare a ochelarilor vreunui profesor, chiar tabla neagră îl anihila; rămînea complet îndobitocit, cu fața umflată și roșie, scărpinîndu-și genunchii, cu privirea în gol.

Mama sa, care era de la țară și fusese brutăreasă, foarte mîndră acum de titlurile ei de proprietate, de moșia ei, de mobilele ei tapițate cu damasc, îmbrăcată întotdeauna în rochii de mătase, încărcată de inele, avea obiceiul să spună :

— Asta e ! Are ce mînca și ce bea ! Să mai necăjim acum copilul cu cartea ! Lasă-l în pace, lasă-l în pace !

Sebastião avea înclinație pentru muzică. Mama sa, după sfaturile mamei lui Jorge, vecina și prietena ei apropiată, îi luă un profesor de pian; chiar de la primele lecții, la care asistase și ea înfășurată în catifea roșie și plină de bijuterii, bătrînul profesor Aquiles Bentes, cu

¹ Esență de lemn din Brazilia (n.t.).

ochelari rotunzi și față de cucuvea, exclamase surescitat, cu glasu-i nazal :

— Scumpă doamnă ! Băiatul dumneavoastră e un geniu ! E un geniu ! Va fi un Rossini !! Trebuie să-l împingem ! Trebuie să-l împingem !

Dar tocmai asta nu voia ea, să-l împingă, pe el, sărăcuțul ! De aceea n-a devenit un Rossini. Și totuși bătrînul Bentes continua să spună, din obișnuință :

— Va fi un Rossini ! Va fi un Rossini !

Numai că, în loc s-o mai strige, fluturînd notele muzicale, o murmura acum, printre căscături enorme de leu plictisit.

Încă de pe atunci cei doi băieți vecini, Jorge și Sebastião, erau prieteni intimi. Jorge, mai vioi, mai inventiv, îl domina. În grădină, cînd se jucau, Sebastião era veșnic „calul“ cînd era vorba de poștalion, și „învinsul“ în războaie. Sebastião era cel care căra greutățile, care-și oferea spinarea lui Jorge ca să se cațăre ; din gustări, mîncea el toată pîinea, și-i lăsa lui Jorge toate fructele. Crescură. Și prietenia lor mereu egală, fără certuri, deveni în viața amîndurora un interes esențial și permanent.

Cînd muri mama lui Jorge, li se năzări chiar să se mute împreună ; aveau să locuiască în casa lui Sebastião, mai mare și cu grădină ; Jorge voia să cumpere un cal ; dar o cunoscu pe Luiza la Promenadă, și, după două luni, își pîtrecea aproape toată ziua în strada Madalena.

Întreg acel jovial proiect al *Societății Sebastião și Jorge* — cum îi spuneau, rizînd — se prăbuși, întocmai unui castel din cărți de joc. Sebastião rămase cu o imensă părere de rău.

După aceea, el era cel care furniza buchetele de trandafiri pe care i le ducea Jorge Luizei, fără spini, înfășurați cu evlavie în hîrtie de mătase. Tot el se ocupa de amenajarea „cuibului“, se ducea să-i zorească pe tapițeri, să discute prețul rufăriei, să supravegheze munca

oamenilor care lipeau tapetele, să stea de vorbă cu misionara despre personalul de serviciu, să procure actele pentru cununie !

Iar seara, obosit ca un procurist zelos, mai trebuia și să asculte zîmbind revărsările de fericire ale lui Jorge, care se plimba prin cameră pînă la ora două din noapte, în cămașă, îndrăgostit, vorbăreț, gesticulînd cu pipa !

După căsătorie, Sebastião se simți foarte singur. Se duse la Portel să-și viziteze un unchi, un bătrîn ciudat, cu o privire de nebun, care-și petrecea existența combinînd altoiuri în livadă și citind, recitind pe *Eurico*¹. După o lună, cînd se înapoie, Jorge îi spuse radios :

— Știi ceva ? Asta acum e casa ta ! Aici locuiești și tu !

Dar nu obținu niciodată ca Sebastião să se simtă la ei ca la el acasă. Sebastião bătea la ușă, timid. Roșea în fața Luizei ; fostul „rușinos“ de la orele de latină reapăruse. Jorge luptase ca să-l facă să stea, fără ceremonie, picior peste picior, să fumeze pipă în prezența ei, să nu-i spună la tot pasul : — Dumneavoastră, dumneavoastră — pe jumătate ridicat de pe scaun.

Niciodată nu venea să ia masa la ei decît tîrît cu forța. Dacă se întîmpla ca Jorge să nu fie acasă, vizitele lui erau scurte, cu lungi tăceri. Se socotea mîrlan, se temea să nu plictisească !

În după-amiaza aceea, cînd se duse în sufragerie, mătușa Joana veni să-l întrebe de Luizinha.

O adora, o găsea un „îngerăș“, un „crin“.

— Ce mai face ? Ai văzut-o ?

Sebastião roși, nu voi să mai spună, ca în ajun, „că avea lume, că nu mai intrase“ ; și, aplecîndu-se, începu să se joace cu urechile lui Trajano, bătrînul său prepeli-car :

¹ Celebru roman al lui Alexandre Herculano (1843), una din marile opere romantice portugheze (n.t.).

— E bine, mătușă Joana, e bine. Cum să fie? E cît se poate de bine!

La ora aceea Luiza primea o scrisoare de la Jorge. Venea din Portel, era înțesată de văicăreli din cauza căldurii, a hanurilor proaste, tot soiul de povești despre ciudata rubedenie a lui Sebastião — dor și mii de sărutări...

Nu se așteptase la scrisoare, și foaia aceea de hîrtie acoperită de un scris mărunț, care i-l readucea viu în minte pe Jorge, silueta lui, privirea lui, tandrețea lui, îi dădu o senzație aproape dureroasă. Rușinea de slăbiciunile ei lașe, sub sărutările lui Bazilio, îi înflăcăra obrazii. Ce oroare să se lașe, îmbrățișată, strînsă în brațe de el! Pe divan, cîte nu-i spusese, cum o mai sorbea din ochi!... Își amintea totul — atitudinea lui, căldura mîinilor lui, tremurul din vocea lui... Și mașinal, încetul cu încetul, se pierdea în amintirile acelea, abandonîndu-se, cu delicioasa oboseală pe care i-o insuflau, cu privirea languroasă, cu brațele moleșite. Dar gîndul la Jorge o trezea atunci din nou la realitate, ca o lovitură de bici. Se scula brusc, începea să se plimbe prin odaie, foarte nervoasă, gata să izbucnească în plîns...

— Ah! Nu! E oribil, e oribil! spunea cu glas tare. Trebuie să punem capăt!

Se hotărî să nu-l mai primească pe Bazilio, să-i scrie, să-i ceară să nu mai vină, să plece! Medita chiar asupra cuvintelor; va folosi un ton sec și rece, nu-i va spune „scumpul meu văr“, ci, simplu, „vere Bazilio“.

Dar ce o să facă el primind scrisoarea? O să plîngă, săracul!

Și-l închipuia singur, în camera de hotel, nefericit și palid; și de aici, prin meandrele sensibilității, trecea la amintirea persoanei lui, a vocii lui convingătoare, a tulburării din privirea lui dominatoare, și memoria ei întîrzia asupra acelor amintiri cu o senzație de fericire, la fel cum

mîna uită de sine mîngiînd penajul mătăsos al unei păsări rare. Scutura capul nerăbdătoare, ca și cum viziunile acelea ar fi fost înțepăturile unor insecte stînjenoare : se străduia să se gîndească numai la Jorge ; dar gîndurile rele reveneau, o mușcau parcă ; și se simțea nefericită, fără să știe ce voia, dorindu-și ba să fie cu Jorge, ba să se consulte cu Leopoldina, ba să fugă undeva, departe, la întîmplare. Isuse, ce nenorocită era ! Și, din străfundurile firii ei de ființă leneșă, se indigna oarecum împotriva lui Jorge, a lui Bazilio, a simțămintelor, a îndatoririlor, împotriva a tot ce o făcea să se agite și să sufere. S-o lase cu toții în pace, pentru Dumnezeu !

După ce luă masa de prînz, așezată la fereastra salonului, reciti scrisoarea lui Jorge. Începu atunci cu tot dinadinsul să-și amintească ce o încînta la el, din trupul și din calitățile lui. Și acumula parcă la nimereală argumentele, unele izvorîte din sentimentul onoarei, altele din cel al dragostei, ca să-l iubească, să-l respecte. Totul se întîmplase numai fiindcă era plecat în provincie ! Dacă ar fi fost aici, lîngă ea ! Dar să fie atît de departe, și să-și prelungească atîta șederea acolo ! Pe de altă parte, fără voia ei, certitudinea absenței lui îi dădea o senzație de libertate ; gîndul că se putea mișca după bunul plac al dorințelor, al curiozităților ei, o copleșea de o mare mulțumire, ca o rafală de independență.

Dar de fapt, stînd și judecînd, la ce-i folosea că era liberă, singură ? Și deodată, tot ce ar putea face, simți, poseda, îi apărea dintr-o perspectivă îndepărtată, străfulgerătoare : ca o ușă deschisă brusc și închisă apoi la loc, care lasă să se întrevadă, dintr-o ochire, ceva nedefinit, minunat, care palpită și scînteiază. Oh ! Era desigur nebună !

Se întuneca. Începu să umble prin salon, deschise fereastra ; seara era caldă și densă, străbătută de electricitate prevestind furtuna. Respira greu, se uita la cer, dorindu-și ceva puternic, fără să știe ce anume.

Ucenicul brutarului de jos, ca întotdeauna, cînta un *fado*; sunetele acelea banale îi pătrundeau acum în suflet, cu blîndeţea unui suflu cald şi melancolia unui geamăt.

Îşi sprijini capul în miini, obosită. O mie de gînduri neînsemnate îi alergau prin creier aşa cum aleargă punctele de lumină pe o hîrtie căreia i s-a dat foc; îşi aminti de mama ei, de pălăria cea nouă trimisă de *madame François*, de vremea de la Sintra, de blîndeţea nopţilor călduroase în umbra crengilor...

Inchise fereastra, îşi întinse braţele; şi, aşezată pe *causeuse*, în camera ei, rămase în nemişcare, cu gîndul la Jorge, la ce o să-i scrie, cum o să-l roage să vină acasă. Dar foarte curînd, visarea aceea începea să se tot intrerupă ca o pînză sfîşiată în fişii late, şi de sub ea apărea pe dată, cu o mare intensitate luminoasă, gîndul la vărul Bazilio.

Călătoriile, mările străbătute îl făcuseră mai brunet; melancolia despărţirii îl încărunţise. Suferise din cauza ei! a spus. Şi la urma urmei, ce era rău în asta? Îi jurase că dragostea lui e castă, total sufletească. Venise de la Paris, bietul băiat, aşa-i jurase, numai ca s-o vadă pe ea, o săptămînă, cincisprezece zile. Şi cum putea atunci să-i spună ea: „Nu mai veni, pleacă...”?

— Dacă doriţi ceaiul, conită..., spuse Juliana din pragul uşii.

Luiza scoase un oftat puternic, parcă atunci s-ar fi trezit. Nu; să aducă veioza, dar ceva mai tîrziu.

Era ora zece. Juliana se duse să-şi bea ceaiul în bucatărie. Focul era gata să se stingă, lampa cu petrol aşternea reflexe roşietice pe tingirile de alamă.

— Azi s-a întîmplat ceva, madam Joana, spuse Juliana aşezîndu-se. E întoarsă pe dos! Şi oftează întruna! Acolo s-a petrecut ceva, şi nu-i de joacă.

Joana, în faţa ei, cu coatele pe masă şi faţa în pumni, clipea de somn.

— Ei, acuma și mata, madam Juliana, toate le vezi în rău, spuse.

— Doar nu sînt nebună, madam Joana !

Tăcu, mirosi zahărul ; era una din supărările ei : îi plăcea să fie bine rafinat — și zahărul acela nerafinat și grosolan, care dădea ceaiului un gust de furnici, o scotea din sărite.

— E mai rău decît luna trecută ! Dar pentru o să-răntoacă merge orice ! bombăni cu amărăciune în glas.

Și, după o pauză, repetă :

— Doar nu sînt nebună, madam Joana !

Bucătăreasa spuse, leneșă :

— Fiecare și le știe pe-ale lui...

— Și Dumnezeu pe-ale tuturor, oftă Juiliana.

După care tăcură un timp.

De jos, Luiza sună clopoțelul.

— Ce-o mai fi vrînd acum ? Are mîncărimi !

Coborî. Se întoarse cu stropitoarea, foarte plictisită :

— Mai vrea apă ! Ce nebunie mai e și asta, să se bălăcească acum, la miezul nopții ! Mare-i grădina...

Se duse să umple stropitoarea și, în timp ce apa de la robinet cînta pe fundul de tablă :

— Și zice că să-i pregătești pentru mîine, la micul-dejun, o bucată de șuncă friptă, din cea sărată. Vrea picanterii !

Și, zeflemitoare :

— Mare-i grădina lui Dumnezeu ! Acum vrea picanterii !

La miezul nopții, toată casa era adormită și cu lumina stinsă. Afară, cerul se înnegrise și mai mult ; fulgeră, și un tunet sec se rostogoli, cu mare zgomot.

Luiza deschise ochii pe jumătate adormită ; începuse să plouă cu picături mari și sonore ; furtuna mocnea în depărtare. O clipă stătu să asculte streșinile cîntînd pe lespezi ; în alcov aerul devenise înăbușitor ; se dezveli ; somnul îi pierise acum și, culcată pe spate, cu privirea

ațintită spre claritatea nedeslușită ce răzbătea de afară, de la veioză, urmărea tic-tacul ceasului. Se întinse, și un anume gând, o anume imagine i se formă în creier, întregindu-se, foarte limpede, atât de vizibilă că Luiza se răsuci în pat încetișor, își aruncă brațele în jurul pernei, tuguind buzele uscate — ca să sărute un păr negru în care luceau fire albe.

Sebastião dormise prost. Se trezi la ora șase și, în papuci, coborî în grădină. Ușa cu geam de la sufragerie se deschidea spre un balconș lat doar cît să încapă pe el trei scaune din fier vopsit și cîteva glastre cu garoafe; de-acolo, pe patru trepte de piatră se cobora spre grădină; era o grădină îngrijită, foarte încărcată, cu ghi-vece cu flori, salate stropite regulat, trandafiri agățători pe lingă ziduri, un puț și un bazin pe sub o mică boltă, și arbori; se termina prin altă terasă umbrită de un tei, cu un parapet care dădea spre o stradă în pantă și pustie; în față se înălța zidul bine văruit al unei grădini. Un loc retras, în care domnea o pace cîmpenească. Acolo se ducea Sebastião adesea, în zori, ca să-și fumeze țigara.

Era o dimineată plăcută, cu un aer transparent și fin. Cerul foarte înalt avea nuanța albăstruie a anumitor porțelanuri vechi și, ici-colo, cîte un norișor ca o bucățică de vată, răsucit molatic, de culoarea laptelui; frunzișul avea tonuri de verde spălăcit, apa din bazin era cristalină și rece; păsări ciripeau zvicnind în zboruri rapide.

Sebastião privea în stradă cînd vîrful unui baston, niște pași tirșiți risipiră tăcerea răcoroasă. Trecea un vecin de-al lui Jorge, Cunha Rosado, cel bolnav de intestine; se țira, încovoiat, încotoșmănat într-un fular și cu un pardesiu verde-cafeniu pe umeri, cu barba căruntă neglijată, în creștere.

— Te-ai și sculat, vecine! spuse Sebastião.
Celălalt se opri, ridică încet capul.

— Oh, Sebastião ! zise cu vocea plîngăreată. Îmi plimb și eu laptele de dimineată !

— Pe jos ?

— Înainte mergeam cu măgarul pînă afară din oraș, dar cică mi-ar face bine o plimbărică pe jos...

Ridică din umeri cu o tristă îndoială, cu dezolare.

— Cum îți mai merge ? întrebă Sebastião, aplecîndu-se mult în afară, spre stradă, cu compasiune.

Pe buzele albe ale lui Cunha flutură un zîmbet nemîngîiat :

— Prost !

Sebastião tuși, stînjenit, negăsind un cuvînt de consolare.

Dar bolnavul, cu ambele mîini sprijinite în baston, cu o subită rază de interes în privirea stinsă :

— Ascultă, Sebastião, tînărul acela înalt, pe care l-am văzut în fiecare zi intrînd la Jorge, e Bazilio de Brito, nu-i așa ? Vărul cucoanei ? Fiul lui João de Brito ?

— Da, de ce ?

Cunha făcu „Aha ! aha !“, cu mare satisfacție.

— Așa spuneam și eu ! exclamă. Așa spuneam și eu ! Da'ncăpățînata asta, că nu ! Nu și nu !...

Și începuse să explice, cu o bruscă mîncărime de limbă, în ciuda glasului ostenit :

— Odaia mea dă spre stradă, și zilnic, cum stau eu aproape tot timpul la fereastră ca să mă distrez... zilnic l-am văzut pe tînărul ăsta, cu aerul lui de străin, că intră acolo !... „Ăsta-i Bazilio de Brito !“ zic. Dar nevastă-mea, că nu ! Nu și nu !... „Cum naiba, frate !“ Eram aproape sigur... Să nu-l cunosc eu ?... Chiar că a fost cît pe ce să se însoare cu Dona Luiza. Oho ! Știu toată povestea de-a fir-a-păr... Ea stătea pe atunci în strada Madalena !...

Sebastião spuse, vag :

— Da, e Brito...

— Aşa ziceam şi eu !

Rămase o clipă nemişcat, cu ochii în pământ, apoi, cu acelaşi glas bolnăvicios :

— Păi, acum să mă tirăsc şi eu spre casă.

Oftă. Şi, făcînd ochii mari :

— Ce n-aş da să fiu săntăos ca dumneata, Sebastião !

Şi luîndu-şi rămas-bun cu un gest din mîna înmănuşată în caşmir de culoare închisă, se îndepărtă, încovoiat, pe lîngă zid, stringîndu-şi cu braţul pe pîntece pardesiul larg, verde-cafeniu.

Sebastião intră în casă îngîndurat. Va să zică, toată lumea începuse să observe ! Păi, cum să nu ? Un tinăr elegant care vine zilnic cu trăsura, stă acolo două-trei ore ! Cu vecini căre locuiesc atît de aproape şi sînt atît de clevetitori !...

La începutul după-amiezii ieşi. Voia să se ducă la Luiza ; dar, fără voia lui, se simţea foarte intimidat ; ca şi cum s-ar fi temut să n-o găsească diferită, sau cu altă expresie pe chip... Şi urca strada agale, sub umbrela de soare, şovăind, cînd un cupeu ce cobora în trap se opri la poarta Luizei.

Un individ sări repede din el, aruncă ţigara, intră în casă. Era înalt, cu mustaţa în furculiţă, cu o floare la butonieră ; trebuie să fie vărul Bazilio, îşi spuse. Birjarul îşi şterse sudoarea de pe frunte şi, stînd picior peste picior, se apucă să răsucească o ţigară.

Auzind zgomot de trăsură, Paula se proţăpi în uşă, cu şapca trasă pe ochi, cu mîinile înfundate în buzunare, cu priviri piezişe ; cărbunăreasa de peste drum, oribilă, diformă din pricina obezităţii şi a sarcinii, veni să se zgîiască şi ea, cu o mirare nătîngă înscrisă pe chipul unsuros ; slujnica doctorului deschise precipitat fereastra. Atunci Paula traversă repede strada ce scînteia în soare şi intră în tutungerie ; după o clipă apăru în uşă împreună cu tutungioaica, cu faţa ei lată de văduvă ; şi şuşoteau, aruncau ochiade perfide spre ve-

randă Luizei, spre cupeu. După care Paula, tîrșiindu-și tîrlcii, se duse să-i șoptească ceva cărbunăresei, provocîndu-i un hohot de rîs care-i scutura întreaga masă a sînilor ; și se postă în cele din urmă în ușa sa, între un portret al lui Dom João al VI-lea¹ și două scaune vechi de piele, fluierînd vesel. În liniștea străzii răsuna, de la un pian, în ritm de studiu, *Rugăciunea unei fecioare*.

Sebastião, în trecere, privi mașinal spre ferestrele Luizei.

— Căldură mare, domnu Sebastião ! observă Paula înclinîndu-se. E o plăcere să stai la răcoare !

Luiza și Bazilio ședeau foarte liniștiți, foarte fericiți în salon, cu ușile pe jumătate închise, într-o agreabilă semiobscuritate. Luiza apăruse în capot alb, foarte proaspătă, emanînd un parfum bun de levănțică.

— Eu te primesc așa cum sînt, spuse ea. Fără ceremonii.

Păi tocmai așa era frumoasă ! Așa voia s-o vadă întotdeauna ! exclama Bazilio foarte mulțumit, ca și cum capotul acela de dimineață ar fi fost deja o făgăduială a goliciunii viitoare.

Venise foarte calm, afecta un ton de rubedenie. Nu o neliniști cu vehemente verbale sau cu gesturi de dorință : pomeni de căldură, de o *zarzuela* pe care o văzuse în ajun, de niște vechi prieteni cu care se întîlnise, și-i spuse doar că a visat-o.

Și cum anume ? Se făcea că erau undeva departe, într-o țară străină, trebuie să fi fost Italia, fiindcă se vedeau atîtea statui prin piețe, atîtea fîntîni sonore ce cîntau în bazine de marmoră ; erau într-o grădină antică, pe o terasă în stil clasic ; flori rare se revărsau din vase florentine ; urcați pe balustrade sculptate, păuni își des-

¹ Rege al Portugaliei, supranumit „Clementul“, care a domnit între 1816 și 1826 (n.t.).

chideau cozile ; iar ea își tîra încet pe dalele pătrate trena lungă a unei rochii de catifea albastră. De fapt, spunea el, era o terasă ca aceea de la Santo Donato, vila prințului Demidov — pentru că menționa întotdeauna înțimitatea sa cu personaje ilustre, și nu uita niciodată să-i fluture prin fața ochilor gloria voiajurilor sale.

Dar ea, visase ceva ?

Luiza roși. — Nu, se speriasse tare de furtună. El auzise furtuna ?

— Tocmai luam dineul la Grémio¹, cînd a început să tune.

— Ai obiceiul să dinezi ?

El zîmbi dezolat. Să dineze ? Dacă se putea numi a dina faptul că se ducea la Grémio să roadă un biftec tare ca o talpă și să dea de dușcă un vin coclit de Colares !

Ațintindu-și apoi ochii asupra ei :

— Din cauza ta, ingrato !

Cum așa, din cauza ei ?

— Păi altfel, din cauza cui ? De ce am venit eu la Lisabona ? De ce am lăsat Parisul ?

— Din cauza afacerilor tale...

El o privi sever.

— Mulțumesc, spuse, înclinîndu-se pînă la pămînt.

Și, străbătînd salonul cu pași mari, pufăia furios din țigară.

Brusc se așează lîngă ea. Nu, chiar că era nedreaptă. Dacă se afla acum la Lisabona, era din cauza ei. Numai din cauza ei !

Și cu o voce tandră o întrebă dacă are într-adevăr o fărîmă de dragoste pentru el, uite atîtica... — Îi arăta lungimea unei unghii.

Rîseră.

— Atîtica, poate.

¹ Este vorba de *Grémio Literário*, club la modă la sfîrșitul secolului trecut, situat pe eleganta arteră Chiado (n.t.).

Și pieptul Luizei gîfîia.

El îi examină atunci unghiile; le admiră și-i recomandă lacul folosit de cocote, care le dă un anumit luciul; îi strinse mîna, îi depuse un sărut pe vîrful degetelor, supse degetul cel mic, jură că e foarte dulce; îi aranjă timid cîteva fire de păr ce i se desprinseseră — și, spuse, voia s-o roage ceva!

O privea implorator.

— Ce anume?

— Să vii cu mine la țară. Trebuie să fie frumos la țară!

Ea nu răspunse; își potrivea cu mici palme faldurile moi ale capotului.

— E foarte simplu, adăugă el. Te întâlnești cu mine undeva, departe de aici, bine înțeles. Eu te aștept cu trăsura, tu sari înăuntru, și *fouette, cocher* ¹!

Luiza ezita.

— Nu spune nu.

— Dar unde?

— Unde vrei. La Paço de Arcos ², la Loures ³, la Queluz ⁴. Spune da.

Vocea lui devenise foarte stăruitoare, iar el aproape, că înghenunchease.

— Ce are a face? E o plimbare între prieteni, între frați.

— Nu! asta, nu!

Bazilio se supără atunci, o numi „preacucernică“. Dădu să plece. Ea-i luă pălăria din mînă, foarte tandră, aproape învinsă.

— Poate, mai vedem noi, zise.

¹ Dă bice, birjar (fr.).

², ³, ⁴ Paço de Arcos: reședința conților cu același nume; Loures: localitate din împrejurimile Lisabonei, înconjurată de moși întinse; Queluz: palat din localitatea cu același nume, în apropierea Lisabonei, actualmente reședința Președintelui Republicii (n.t.).

— Spune da ! insista el. Fii fată bună !

— Ei bine, mai vedem mâine, mai vorbim mâine.

Dar, foarte dibaci, Bazilio nu pomeni nimic a doua zi de plimbare, nici de mers la țară. Nu-i vorbi nici de dragoste, nici de dorințele lui. Părea foarte vesel, foarte superficial ; îi aduse romanul lui Belot, *Femeia de foc*. Și, așezându-se la pian, interpretează cîntece de *café-concert*, foarte picante ; imită răgușeala acră a celor mai deșuchiaie cîntărețe ; o făcu să ridă.

Apoi vorbi mult de Paris, îi povesti din cronica mondenă amoroasă, anecdote, pasiuni șic. Totul se petrecea numai printre ducese și prințese, într-o manieră dramatică și sensibilizatoare, uneori jovială, întotdeauna plină de delicii. Și despre toate femeile de care pomenea nu uita să spună, sprijinindu-se de spătar : „Era o femeie foarte distinsă, avea, firește, un amant...”

Adulterul apărea astfel în lumina unei îndatoriri aristocratice. Dealtfel, după povestirile lui, virtutea părea defectul unui spirit meschin, sau ocupația josnică a unui temperament burghez...

Și cînd să iasă, mai spuse, parcă amintindu-și deodată : deodată :

— Știi că mă gîndesc să plec ?...

Ea întrebă, puțin palidă :

— De ce ?

Bazilio răspunse, foarte indiferent :

— Ce dracu' fac eu aici ?...

Se uită o clipă fix în covor, oftă și, parcă stăpînin-du-se :

— Cu bine, dragostea mea...

După care ieși repede.

În după-amiaza aceea, cînd intră în sufragerie, Luiza avea ochii roșii.

A doua zi aduse ea vorba de plimbarea la țară. Se plînsese de zăpușeala neîntreruptă, de seceta din Lisabona. Ce frumos trebuie să fie la Sintra !

— Tu nu vrei, sări el. Am putea face o plimbare adorabilă.

Dar se temea, puteau să fie văzuți...

— Ei, așa! Într-un cupeu închis? Cu stolurile trase?

Dar atunci ar fi mai rău ca într-un salon, însemna să se sufoce într-o cutie!

Ba nu! Mergeau pe o moșie. Puteau să se ducă la Alegrias, moșia unui prieten al lui care se afla la Londra. Nu locuiau acum acolo decât paznicii, era lângă Olivais¹, o frumusețe! Alei minunate mărginite de lauri, umbre adorabile. Puteau să ia cu ei gheață, șampanie...

— Vino! spuse brusc, apucându-i mîinile.

Ea roși. — Poate. Va vedea duminică.

Bazilio îi ținea mîinile prizoniere. Ochii lor se întîlniră, se umeziră. Ea se tulbură tare; își desprinsese mîinile; se duse să deschidă amîndouă ferestrele, să lumineze pu-ternic salonul, în văzul lumii, parcă; se așează pe un scaun lângă pian, temîndu-se de penumbră, de divan, de orice complicitate; și-i ceru să cînte ceva, pentru că acum se temea de cuvinte, la fel ca și de tăceri! Bazilio cîntă *Medjé*, melodia lui Gounod, atît de senzuală și tulburătoare. Notele acelea calde îi pătrundeau în suflet ca tot atîtea răsufări dintr-o noapte încărcată de electricitate. Iar cînd Bazilio plecă, rămase așezată, frîntă, ca după un efort.

Sebastião fusese în ultimele trei zile la Almada, pe moșia Rosegal, unde se executau niște lucrări. Reveni luni în zori și, pe la ora zece, așezat la pervazul ferestrei de la sufragerie care dădea spre balconaș, își aștepta micul-dejun jucîndu-se cu Torcătorul, cotoiul său, prieten și

¹ Moșie pe care se va petrece o bună parte din acțiunea romanului *Familia Maia*, de același autor, apărut și în traducere românească (Editura Univers, 1978) (n.t.).

confident al ilustrei Vicência, gras ca un prelat, ingrat ca un tiran.

Dimineața începea să se încălzească; grădina era deja scaldată în soare; în apa bazinului, sub boltă, licăriri oglindite scînteiau, tremurătoare. În cele două colivii, canarii cîntau strident.

Mătușa Joana, care punea masa pentru micul-dejun, foarte tăcută de-obicei, începu atunci să spună cu glăsiorul ei târăgănat și cu accent din provincia Minho:

— A fost ieri pe aici Gertrudes, aia de la doctoru' cu niște bîrfe, niște prostii !...

— În legătură cu ce, mătușă Joana ? întrebă Sebastião.

— În legătură cu "un tînăr care cică vine acum în fiecare zi la Luizinha.

Sebastião se sculă imediat :

— Și ce-a spus, mătușă Joana ?

Bătrîna întindea fața de masă încet, cu mîna ei durdulie cu degete răsfirate :

— A trîncănit verzi și uscate. Că cine o fi, că cine n-o fi ? Cică-i un tînăr strașnic. Vine în fiecare zi. Vine cu trăsura, pleacă cu trăsura... Simbătă a stat acolo pînă aproape de înnoptat. Și a cîntat în salon, cică are o voce cum nici la teatru...

Sebastião o întrerupse, pierzîndu-și răbdarea :

— E vărul ei, mătușă Joana. Cine să fie ? E vărul care a sosit din Brazilia.

Mătușa Joana zîmbi cu bunătate.

— Am știut eu imediat că-i ceva rubedenie. Păi cică-i un tînăr strașnic ! Și foarte elegant !

Și îndreptîndu-se spre bucătărie, încet :

— Am știut eu imediat că-i ceva rubedenie, am spus-o eu !...

Sebastião își luă micul-dejun, îngrijorat. Categorie, vecinii începuseră deja cu bîrfele, cu comentariile ! Avea să

iasă scandal ! Și, speriat, se grăbi să meargă imediat să se consulte cu Julião.

Cobora strada São Roque spre casa acestuia, cînd îl văzu urcînd încet prin umbră, cu un sul de hîrtie sub braț, cu niște pantaloni albi murdari, transpirat tot.

— Veneam la tine, băiete ! spuse Sebastião imediat.

Julião se miră de neobișnuita agitație din vocea lui.

Se întîmplase ceva ? Ce anume ?

— Ceva al dracului ! exclamă Sebastião cu glas scăzut.

Se opriseră lingă cofetărie. În vitrină, în spatele lor, fusese aranjată o expoziție cu vinuri de Malvasia în sticle cu etichete foarte colorate, gelatine cu transparente roșietice, prăjituri cu ouă, de un galben grețos, și checuri castanii-închis avînd înfipte în ele garoafe jalnice din hîrtie albă sau roz. Vechi creme livide se topeau printre foietajuri ; cuburi mari de marmeladă se crăpau de căldură ; micile pateuri cu scoici își încrețeau crustele uscate. Iar în centru, foarte arătos pe o tavă, se răsucea un pește făcut din ouă, oribil și pîntecos, cu burta de un galben scîrbos, spinarea stropită cu arabescuri de zahăr, cu gura larg deschisă : în capul lui mare se holbau doi groaznici ochi de ciocolată ; dinții lui din migdale mușcau dintr-o mandariună de dovleac ; iar în jurul monstrului terciuit, bizîiau muștele.

— Haide să intrăm înăuntru, spuse Julião. Aici pe stradă ne coacem !

— Am fost amărit, spunea Sebastião. Foarte amărit ! Vreau să stau de vorbă cu tine.

În cafenea, tapetul bleumarin și ușile închise atenuau intensitatea vie a luminii, răspîndind o răcoare tăcută.

Se așezară în fund. De cealaltă parte a străzii, fațadele văruiate răsfrîngeau o licărire scînteietoare. De dincolo de tejghea, pe care străluceau sticle de cristal, un chelner în sacou la două rînduri, adormit și ciufulit, moțăia de somn. O pasăre ciripea pe undeva ; se auzea lovitura intermitentă a bilelor de biliard printr-o ușă căptușită cu

catifea verde ; cîteodată ȕipetele unui c  r  uş răzbăteau din stradă —   i toate sunetele acestea, în anumite momente, se pierdeau în rostogolirea unei trăsuri ce cobora strada cu caii   inu  i în friu.

  n fa  a lor un individ cu aspect de om destrăbălat, cu   uvi  ele cărunte lipite de craniul gălbui, citea ziarul ; musta  a-i era pe alocuri arsă de   igar   ; iar de la at  tea nop  i pierdute   i rămăsese o inflama  ie a pleoapelor. Din c  nd în c  nd ridica lene   capul, lansa spre podeaua acoperită cu nisip un jet de salivă neagră, lovea cu un gest de lehamite ziarul   i începea din nou să se uite   int   în paginile lui, cu o căutătură nefericită. C  nd intrară cei doi   i cerură   nghe  at  ,   i salută grav din cap.

— Dar ce s-a   nt  mplat ?   ntreb   imediat Juli  o.

Sebasti  o se apropie mai mult de el.

— E vorba de prietenii no  tri. Din cauza vărului, spusese   optit.

  i adăugă :

— Tu l-ai văzut, nu-i a  a ?

La amintirea bruscă a umil  n  ei de care avusese parte în salonul Luizei, Juli  o ro  i. Dar foarte orgolios, spusese sec :

— L-am văzut.

—   i atunci ?

— Mi-a făcut impresia unui măgar ! exclamă, nemai-put  ndu-se st  p  ni.

— E un extravagant, spusese îngrozit Sebasti  o. Nu   i s-a părut ?

— Mi-a făcut impresia unui măgar, repetă. Niște maniere, o afectare, un alambicat, se uită tot timpul la ciorapi, ni  te ciorapi ridicoli, de femeie...

  i cu un anume zîmbet acru :

— Eu i-am arătat fără jenă cizmele mele. Astea, spusese cu un gest spre ghe  tele nev  csuite, mă sim   onorat în ele, sînt cizme de om care munce  te...

Pentru că în public obi  nuia să se laude cu sărăcia, de care în sinea sa de fapt se sim  tea tot timpul umilit.

Și amestecînd încet cu lingurița în înghețată :

— Un dobitoc ! rezumă.

— Știai că a fost în vorbă cu Luiza ? spuse Sebastião încet, parcă speriat de gravitatea confidenței.

Și, răspunzînd imediat privirii mirate a lui Julião :

— Da. Nu știe nimeni. Nici Jorge. Eu am aflat de curînd, acum cîteva luni. Da. Au fost pe punctul să se căsătorească. Pe urmă tatăl lui a dat faliment, el a plecat în Brazilia, și de acolo i-a scris că rupe logodna.

Julião zîmbi și, sprijinindu-și capul de perete, spuse :

— Păi asta-i intriga din *Eugénie Grandet*, Sebastião ! Tu îmi povestești romanul lui Balzac ! Asta e *Eugénie Grandet* !

Sebastião îl privi țintă, speriat.

— Ascultă, cu tine nu se poate vorbi serios. Îți dau cuvîntul meu de onoare ! adăugă imediat.

— Haide, Sebastião, haide, spune.

Se făcu o clipă de tăcere. Individul chel contempla acum ștucăria plafonului murdărit de fumul țigărilor și de urme de muște ; și, cu mîna lui grosolană, de o nuanță cleioasă, își netezea drăgăstos lațele cărunte. La biliard izbucniră altercații.

Sebastião, luînd parcă o hotărîre, spuse atunci brusc :

— Și acum se duce la ea zilnic, stă tot timpul acolo !

Julião se dădu înapoi pe banchetă și-l privi în față :

— Tu vrei să-mi dai a înțelege ceva, Sebastião ?

Și, cu o vioiciune aproape jovială :

— Vărul s-a obrăznicit ?

Cuvîntul acesta îl scandaliză pe Sebastião.

— Vai, Julião ! Adăugă apoi sever : Cu lucrurile astea nu se glumește !

Julião ridică din umeri.

— E limpede că s-a obrăznicit ! exclamă. Tu ai rămas mult în urmă ! E limpede că-i așa ! A curtat-o cînd era domnișoară, acum o vrea gata măritată !

— Vorbește încet, sări Sebastião.

Dar chelnerul dormita, iar individul chel se cufundase iar în lectura sa funebră.

Julião coborî vocea :

— Păi așa se întimplă mereu, Sebastião. Vărul Bazilio are dreptate : vrea plăcerea, fără să aibă și răspunderea !

Și, vorbindu-i la ureche :

— Unde mai pui că-i și pe gratis, amice Sebastião !
Pe gratis ! Nici nu-ți imaginezi ce influență poate avea asta asupra sentimentului !

Rîse. Radia tot ; cuvintele, glumele îi veneau acum noian :

— Există undeva un soț, care o îmbracă, o încălță, o hrănește, o dichisește, o veghează cînd e bolnavă, o suportă cînd e nervoasă, are toate îndatoririle, toate plicti-selile, toți copiii, toți, toți cei care vor veni, doar cunoști legea... Prin urmare, vărul n-are nimic altceva de făcut decît să apară, să bată la ușă, s-o găsească spălată, proaspătă, apetisantă pe cheltuiala soțului, și...

Rîse ușor, se sprijini foarte satisfăcut de spătar, ră-sucindu-și încîntat țigara, bucurîndu-se de pe acum de scandal.

— E perfect ! adăugă. Toți verii judecă așa. Bazilio e văr, prin urmare... Cunoști silogismul, Sebastião ! Cunoști silogismul, băiete ! strigă, dîndu-i o palmă peste picior.

— A dracului treabă, murmură Sebastião, cu capul în pămînt.

Dar, revoltîndu-se împotriva bănuielii care-l cuprindea tot mai mult :

— Va să zică, tu presupui că o fată bine...

— Eu nu presupun nimic ! sări Julião.

— Vorbește, frate, mai încet !

— Eu nu presupun nimic, repetă Julião cu glas scăzut. Eu afirm ce face el. Cît despre ea...

Și adăugă sec :

— Cum e fată cinstită...

— Sigur că e ! exclamă Sebastião bătînd cu pumnul în tăblia de piatră a mesei.

— Vineee ! cîntă hîriit chelnerul.

Bătrînul chel se ridică imediat ; dar, văzîndu-l pe chelner că se retrage după tejghea și cască, și pe ceilalți doi că amestecă mai departe cu lingurița în înghețată, își sprijini coatele de masă, trase un scuipat și, împingînd ziarul, lăsă să cadă asupra lui aceeași privire dezolată.

Sebastião spuse atunci trist :

— Nu e vorba de ea. E vorba de vecini.

Rămaseră o clipă tăcuți. Altercațiile din sala de biliard se amplificau.

— Păi, spusé Julião parcă desprinzîndu-se de un gînd anume, vecinii ? Cum așa, vecinii ?

— Da, frate, vecinii ! Îl vād pe tinăr că intră acolo. Vine cu trăsura, scandalizează toată strada. A și început să se vorbească. Au și venit cu birfele la mătușa Joana. Acum cîteva zile l-am întîlnit pe Neto, care observase tot. Cunha la fel. Omul de la mobile, de-acolo, de jos, nimic nu se întîmplă să nu fie și el martor : au niște limbi de te îngrozesc, nu alta. Acum cîteva zile treceam pe acolo cînd a coborît vărul din trăsură și a intrat în casă, și pe loc s-au pornit discuțiile pe stradă, privirile spre fereastră, și dracu și lacu ! Vine la ea în fiecare zi. Toți știu că Jorge e în Alentejo... Stă cîte două-trei ore. E o chestie foarte serioasă, foarte, foarte serioasă !

— Bine, dar atunci ea e nebună !

— Nu vede unde e răul...

Julião înălță din umeri, părăind să se îndoiască.

Dar ușa cu catifea dinspre sala biliardului se deschise : un bărbat herculean, cu mustață neagră, foarte roșu la

față, ieși brusc și, oprindu-se, ținând ușa larg deschisă, strigă spre cineva dinăuntru :

— Și află că ai avut de a face cu un bărbat adevărat.

O voce groasă, din sala de biliard, îi răspunse o obsce-nitate.

Individul herculean trînti ușa, furios ; străbătu apoi ca-feneaua sforăind, apoplectic ; un tînăr supt, în palton de iarnă și pantaloni albi, îl urma, legănîndu-se pe picioare.

— Ce trebuia eu să fac, exclama uriașul ridicînd pumnul, era să-i sparg capul derbedeului !

Tînărul supt spunea, cu blîndețe și servilism, bălăbă-nindu-se :

— Certurile nu servesc la nimic, domnule Correia !

— Adevărul e că sînt foarte prudent, urlă namila. Adevărul e că mi-am adus aminte de nevastă și copii ! Altfel îl făceam praf !

Și ieșind, vocea lui răgușită se pierdu în vacarmul străzii.

Chelnerul, alb ca varul, tremura pe după tejghea ; iar individul chel, care înălțase capul, avu un zîmbet plictis-it și-și reluă trist ziarul.

Sebastião spuse atunci, după un moment de reflecție :

— Nu crezi că ar fi bine s-o avertizăm ?

Julião ridică din umeri, pufăi din țigară.

— Spune ceva ! îl imploră Sebastião. N-ai vrea tu să te duci să-i vorbești ?

— Eu ? exclamă Julião cu un gest care respingea ho-tărît această idee. Eu ! Ești nebun !

— Dar spune măcar ce părere ai.

Vocea lui Sebastião era acum aproape îndurerată.

Julião șovăi :

— Du-te tu, dacă vrei. Spune-i că s-a observat... În fine, nu știi, băiete !

Și începu să sugă din țigară.

Muțenia lui îl afectă pe Sebastião. Spuse, dezolat :

— Frate, eu venisem să-ți cer un sfat...

— Și ce dracu' mai vrei acum ?

Vocea lui Julião se irita pe măsură ce vorbea.

— E vina ei. Numai a ei ! insistă, văzînd privirea lui Sebastião. E o femeie de douăzeci și cinci de ani, măritată de patru, trebuie să știe că nu e permis să primești în fiecare zi în casă un filfizon, pe o stradă mică, și cu vecinii la pîndă ! Dacă o face, e pentru că așa-i place.

— Vai, Julião ! spuse foarte sever Sebastião.

Și, stăpînindu-se, cu glasul înecat :

— N-ai dreptate, n-ai dreptate !

Tăcu, foarte amărit.

Julião se sculă.

— Amice Sebastião, eu spun ce gîndesc, tu faci cum crezi.

Chemă chelnerul.

— Lasă, spuse Sebastião repede, plătind consumația.

Dădura să iasă. Dar atunci individul chel, aruncînd ziarul cît colo, se repezi la ușă, o deschise, făcu o plecăciune și-i întinse lui Sebastião o hîrtie murdară.

Sebastião, mirat, citi tare, mașinal :

„Subsemnatul, fost salariat public, redus la o stare de mizerie...”

— Am fost prieten cu nobilul duce de Saldanha¹ ! gemu cu o voce plîngăreată, răgușită, individul chel.

Sebastião roși, îl salută, îi vîrî discret în palmă două monede de cinci tostoni².

Individul își încovoie adînc șira spinării și declamă, cu vocea profundă :

— Mii de mulțumiri excelenței-voastre, domnule conte !

¹ Celebru mareșal portughez (1790—1876 (n.t.).

² Tostão, veche monedă portugheză valorînd 100 de reali (n.t.).

Dimineata era înăbușitoare. Puțin după ora douăsprezece, Joana, întinsă într-un scaun vechi de răchită de Madeira, care se afla în bucătărie, moțăia. Cum se scula foarte de dimineată, la ora aceea de liniște o apuca în totdeauna o sfîrșeală.

Ferestrele erau închise ca să nu pătrundă razele scînteietoare ale soarelui; cratițele zumzăiau amorțit pe plită; și toată casa, cufundată în tăcere, părea ațipită, moleșită de zăpușeală, cînd Juliana intră ca o rafală, aruncă furioasă pe jos un braț de rufe murdare și începu să strige:

— Să mă trzneasă dacă n-o să iasă un scandal în casa asta de-o să rămînă de pomină!

Joana sări în sus, încă adormită.

— Cine vrea să fie toate lucrurile în ordine, să aibă singur grijă de ele! urla cealaltă cu ochii injectați. Nu să stea toată ziua în salon la taifas cu musafirii!

Bucătăreasa dădu fuga să închidă ușa, speriată foarte.

— Dar ce s-a întîmplat, madam Juliana, ce s-a întîmplat?

— I-a sărit muștarul! I s-a înfierbîntat singele! Să-și pună lipitori! Asta să facă, să-și pună lipitori! Caută cearta cu lumînarea! Dar nici eu nu mai rabd, nu mai rabd!

Și bătea din picior, parcă nebună.

— Dar ce s-a întîmplat? Ce s-a întîmplat?

— Zice că nu-s bine scrobite gulerele, vorbește aiurea! Eu ună m-am săturat! M-am săturat! Mi-a ajuns pînă aici! țipa trăgînd de pielea ridată a gîtului. Păi să nu mă facă pe mine să-mi ies din pepeni! Că eu plec, și-i arunc în obraz și de ce! De vreme ce au început să mișune bărbații pe-aici fără pic de rușine, adio și n-am cuvinte!... Cine vrea n-are decît să intre la bucluc...

— Oh, madam Juliana, pentru Dumnezeu ! Isuse Cristoase ! Și Joana își luă capul în mâini : Vai, dacă aude conia !

— N-are decît, că i-o spun de la obraz ! M-am săturat ! M-am săturat !

Dar deodată se făcu albă ca varul, căzu pe scaunul de răchită cu ambele mâini la inimă, cu ochii peste cap.

— Madam Juliana ! strigă Joana. Madam Juliana ! Vorbește !

O stropi cu apă ; o zgîlții, îngrijorată.

— Slavă Domnului ! Slavă Domnului ! Te simți mai bine ? Spune ceva !

Juliana scoase un oftat lung, de ușurare, închise pleoapele. Și acum gîfîind încet, parcă încremenită.

— Cum te simți ? Vrei un pic de supîță ? Ai avut o sfîrșeală, asta trebuie să fi fost, o sfîrșeală...

— M-a apucat iar junghiul într-o parte, murmură Juliana.

Vai !, furiile astea puteau s-o și ucidă, spunea bucătăreasa amestecîndu-i supa, foarte palidă și ea. Pe stăpîni trebuie să-i rabzi ! Haide, să ia puțină substanță, să se liniștească !...

În clipa aceea Luiza deschise ușa. Era în corset și jupon alb.

Ce era cu gălăgia asta ?

Madam Juliana se simțise rău, aproape că leșinase...

— M-a apucat iar junghiul într-o parte, biîgui Juliana.

Și, ridicîndu-se, cu un efort :

— Conia, dacă n-aveți nevoie de nimic, m-aș duce la doctor...

— Du-te, du-te ! spuse Luiza imediat. Și cobori.

Juliana începu să-și soarbă supa încet, de parcă ar fi fost pe patul de moarte. Joana o consola pe șoptite.

— Dar și mata, madam Juliana, prea te superi pentru orice. Cînd ești mai belaliu, n-ai voie să-ți ieși din fire !

— Dar habar n-ai cum a fost! — Și cobora vocea, holbînd ochii. — A fost de nesuportat! Tocmai se gătea ca o prințesă ca să iasă în oraș! A șifonat vreo cîteva gulere, le-a aruncat pe jos, că-i o porcărie cum le-am călcat, că nu-s bună de nimic... Vai! M-am săturat! repeta. M-am săturat!

— Trebuie să fii mai răbdătoare! Toți avem o cruce de purtat!

Juliana zîmbi livid, se sculă văicărindu-se tare, se scobi în dinți, luă rufelee murdare și urcă la pod.

Curînd după aceea, galbenă ca lămîia, cu mînuși negre în mîini, ieși.

Cînd să dea colțul străzii, în fața tutungeriei, se opri nehotărîtă. Pînă la doctor avea mult de mers!... Și-i tremurau picioarele!... Dar și să arunce trei tostoni pe trăsura!...

— Pst, pst! făcu de lingă ea un glas blind.

Era tutungioaica, în rochia ei lungă de doliu, vopsită, cu zîmbetul ei neconsolat.

Cum îi mai mergea coanei Juliana? Se ducea la plimbare, care va să zică?

Îi admiră umbrela neagră cu mînerul de os. De foarte bun gust, spuse. Și cum se mai simțea cu sănătatea!

Prost. O apucase iar junghiul într-o parte. Se ducea la doctor...

Dar tutungioaica nu avea încredere în doctori. Erau bani aruncați... Pomeni de boala bărbatului ei, de cheltuieli, o grămadă de bani. Și toate astea, pentru ce? Ca să-l vadă chinuîndu-se și murînd ca un pui de găină! Au fost niște bani după care-i mai părea rău și astăzi!

Și oftă. În sfîrșit, asta a fost voia Domnului! Și pe-acolo, pe la domnu inginer pe-acasă, ce mai e?

— Nimic nou.

— Dar ia spune, coană Juliana, cine-i tînărul care vine acum în fiecare zi la dumneavoastră?

Juliana răspunse imediat :

— E vărul conitei.

— Sînt foarte legați !...

— Așa s-ar zice.

Tuși, apoi, salutînd ușor din cap :

— Păi atunci, la revedere, coană Helena.

Și plecă mîrîind :

— Acu, stai și-ți suge degetul, c-ai rămas cu el în gură !

Juliana nu-i înghițea pe vecini ; știa că-și bat joc de ea, că o imită, că-i zic „Mațe bătrîne“ !... Ei bine, de la ea n-o să afle nimic ! Puteau să și plesnească de curiozitate ! Hop și ei acuma ! Treaba lor ! Tot ce văzuse sau mirosise va păstra numai pentru ea, în străfundurile ei. „Pentru vreo ocazie !“ gîndea cu pică, legănîndu-și șoldurile.

Tutungioaica rămase în ușă, inciudată. Iar Paula de la mobile, care le văzuse stînd de vorbă, veni imediat, lunecînd ușor în tîrlicii săi :

— Ei, ia spune, „Mațe bătrîne“ și-a dezlegat limba ?

— Ași ! Nimic nu poți scoate de la ea !

Paula își înfundă mîinile în buzunare, plictisit :

— O unge bine a inginerului... Ea duce scrisorele, ea deschide porțița la ceas de noapte...

— Chiar așa ceva n-aș zice ! Zău că nu !

Paula o privi cu un aer superior :

— 'Dumneata, coană Helena, stai aici după teighea... Dar eu le cunosc, pe femeile astea din marea societate ! Le cunosc ca-n palmă. Niște nerușinate !

Cită imediat cîteva nume, dintre care unele erau ilustre ; aveau amanți cu duiumul, se încurcau pînă și cu vaeții lor ! Unele fumau, altele „beau pe rupte“. Și chiar mai rău ! Mai rău !

— Și se plimbă pe-urmă, răsturnate pe pernele din trăsuri, în nasul oamenilor cumsecade !

— N-au nici un dumnezeu ! oftă tutungioaica.

Paula înălță din umeri :

— Mai dă-l încolo pe Dumnezeu, coană Helena ! Mai dă-i încolo și pe preoți !

Și, ridicînd furios pumnul :

— Preoții ăștia-s niște canalii !

— Zău așa, domnu Paula, să nu care cumva să pățești ceva !...

Și fața lată și gălbejită a tutungioaicei căpătă o expresie severă, de cucernică ofensată.

— Astea-s baliverne, coană Helena ! exclamă bărbatul cu dispreț.

Și, brusc :

— De ce s-au desființat minăstirile¹ ? Spune și dumneata ! Pentru că prea se petreceau multe nerușinări acolo !

— Oh, domnu Paula ! Oh, domnu Paula ! biigui coana Helena, dîndu-se înapoi, retrăgîndu-se.

Dar Paula continua să lanseze necuviințele ca niște lovituri de pumn.

— Da, da, nerușinări ! Noaptea călugărițele se duceau la călugări printr-un subteran. Și beau acolo vin cu căldarea. Și dansau *fandango* numai în cămașă ! Așa scrie în toate cărțile !

Și, ridicîndu-se în virful papucilor :

— Darămite iezuiții, dacă tot a venit vorba ! Da, da ! spune !

Se dădu brusc înapoi și, ducînd mîna la cozorocul sepcii :

— Servitorul dumneavoastră, spuse respectuos.

¹ Între 1832 și 1834 va culmina lupta dintre burghezia în ascensiune și păturile deținătoare de averi feudale (printre care și minăstirile), luptă ce se va transforma într-o adevărată revoluție socială prin abolirea drepturilor senioriale și desființarea ordinelor călugărești (n.t.).

Tocmai trecea Luiza, îmbrăcată toată în negru, cu voaleta trasă peste ochi. Rămaseră tăcuți, privind-o din spate.

— E frumoasă de pică ! murmură tutungioaica, plină de admirație.

Paula se încruntă :

— Nu e bucățică rea..., spuse. Și adăugă, cu dispreț :
Pentru cine apreciază așa ceva !...

Tăcură. Iar Paula mîrii :

— Nu cu fustele îmi pierd eu timpul, să știi mata !...

Și se lovi peste buzunarul vestei, făcînd să sune niște bani.

Tuși, își limpezi glasul și, încă aspru :

— Că de-acolo n-aș avea nici un cîștig !

Se duse în ușa tutungeriei ca să-și răsucească țigara, să fluiera ; dar deodată holbă ochii, indignat ; la una din ferestrele de la mansarda casei inginerului zărise, printre batantele deschise, silueta slăbănoagă a lui Pedro, lemnarul.

Se întoarse către tutungioaică și, încrucișînd dramatic brațele :

— Și acum, că stăpîna s-a dus să se distreze, hop și flăcăiașul nostru la taclale cu servitoarea !

Suflă fumul pe nas și spuse, cu voce sumbră :

— Nu zău, dar casa asta o să devină un adevărat lupanar !

— Un ce, domnu Paula ?

— Un lupanar, coană Helena ! Altfel spus, un bordel !
Și, scandalizat foarte, patriotul se îndepărtă.

Luiza se ducea în sfîrșit la țară cu Bazilio. Acceptase în ajun, declarînd imediat „că e vorba doar de o plimbare de o jumătate de oră, cu trăsura, fără să coboare“. Bazilio mai insistă încă, pomenind de „umbrele aleilor de

plopi, o mică gustare, gazonul verde...“ Dar ea refuză, foarte încăpățînată, rîzînd, spunînd : — Nici un gazon...

Și stabiliseră să se întîlnească în Piața Alegria. Sosi tirziu, trecuse deja de două și jumătate, cu umbrela foarte trasă pe față, speriată grozav.

La colțul străzii, sub un copac, aștepta Bazilio, fumînd, într-un cupeu. Deschise repede portiera, și Luiza se urcă închizînd tulburată umbrela ; rochia i se prinse de scara trăsुरii, i se rupse garnitura de mătase ; și se pomeni așezată lingă el, foarte nervoasă, gîfîind, cu fața în flăcări ; murmură :

— Ce prostie, ce prostie am făcut !

Abia putea să vorbească. Trăsura porni imediat în trap. Birjarul era, Pintéus.

— Cît de tare ai obosit, sărăcuța de tine ! îi spuse Bazilio foarte tandru.

Îi ridică voaleta ; era transpirată ; ochii ei mari străluceau de excitație, de grabă, de frică...

— Ce căldură, Bazilio !

El dădu să coboare unul din geamurile cupeului.

Nu, asta nu ! Puteau să fie văzuți ! După ce vor trece de porțile orașului...

— Încotro mergem acum ?

Încea să vadă, ridicînd storul.

— Mergem spre Lumiar, e cel mai bine. Nu vrei ?

Înălță din umeri. Îi era tot una. Începea să se liniștească ; își scosese voaleta și mânușile ; zîmbea, făcîndu-și vînt cu batista, care emana un parfum proaspăt.

Bazilio îi apucă încheietura mîinii, depuse pe ea multe sărutări prelungite, delicate, pe pielea fină, pe vinișoarele albastrii.

— Mi-ai promis că ai să fii cuminte ! făcu ea cu un zîmbet cald, privindu-l cu coada ochiului.

Asta-i acum ! încă un sărut, pe braț ! Ce era rău în asta ? Se cuvenea să nu faci pe cucernica !

Și-i arunca priviri lacome.

Storurile vechi ale cupeului, trase acum, era din mă-tase roșie, iar lumina care le străbătea o învăluia într-un nimb egal, roz și cald. Buzele ei, roșii și umede, aveau luciul sănătos al unei petale de trandafir; iar la coada ochiului, un punct luminos licărea, într-un lichid suav.

Nu se mai stăpini, își trecu degetele puțin tremurătoare peste timplele, peste părul ei, cu o mângiere fugitivă și sperioasă; și, cu glasul umil:

— Nici măcar o singură sărutare pe obraz?

— Una singură?... făcu ea.

I-o depuse delicat lingă ureche. Dar atingerea aceea îi întei dorința brutală; scose un suspin, ca un sughiț; o strinse cu lăcomie în brațe și începu s-o sărute, pe gît, pe față, pe pălărie...

— Nu! nu! biiguia ea, rezistînd. Vreau să cobor! Spune-i să oprească!

Bătea în geam; se opintea să deschidă unul, disperată, rănindu-se la degete din cauza pielii tari și murdare.

Atunci Bazilio o imploră să-l ierte! Ce prostie, să se supere pentru un sărut! Dacă era atît de frumoasă!... Îl înnebunea. Dar îi jura că va sta liniștit, foarte liniștit...

Trăsura, apropiindu-se de porțile orașului, înainta acum hurducată de pavajul mărunț; pe terenurile de pe marginea drumului măslinii, de un verde prăfuit, stăteau nemișcați în lumina albă; iar pe iarba pîrlită, soarele bătea dur, scinteind neconținut.

Bazilio coborîse una din ferestre; storul tras tremura ușor; începu atunci să-i vorbească duios de sine, de dragostea sa, de proiectele sale. Era hotărît să vină să se stabilească la Lisabona, spunea. Nu avea de gînd să se însoare; o iubea și nu concepea altceva în viață decît să trăiască în preajma ei, întotdeauna. Se pretindea decepționat, plictisit. Ce-i mai putea oferi existența? Trăise toate senzațiile dragostelor efemere, toate aventurile că-

lătoriilor lungi. Adunase ceva avere — și se simțea bătrîn.

Repetă, privind-o țintă și luîndu-i miinile într-ale sale.

— Nu-i așa că sînt bătrîn ?

— Nu prea. — Și ochii ei se umezeau.

Ba da, era bătrîn ! era bătrîn ! Nu-și mai dorea acum decît să trăiască pentru ea, să se odihnească în duioșia intimității ei. Ea rămăsese acum singura lui rudă. Deveni atunci foarte „familiară“.

— În fond, familia e tot ce există mai bun pe lume. Nu te deranjează că fumez ?

Și adăugă, scăpărînd chibritul :

— Tot ce există mai bun în viață e o afecțiune profundă, ca a noastră. Nu-i așa ? Dealtfel, mă mulțumesc cu puțin. Să te văd în fiecare zi, să stăm mult de vorbă, să știu că mă stimezi... Înăuntru în Campo¹, măi Pin-téus ! strigă tare deschizînd portiera.

Cupeul intră la pas în Campo Grande. Bazilio ridică storurile ; pătrunse un aer mai rece. Soarele cădea pe copaci, străpungîndu-i cu o lumină scînteietoare și alcătuiind, pe solul alb, plin de praf, umbrele fierbinți ale crengilor. Totul în jur părea uscat și epuizat. Pe pămîntul crăpat, iarba scurtă, pîrlită, bătea în cenușiu. Pe șosea, lîngă ei, se tira o pulbere gălbuie. Țărani treceau călare pe catiri, moțîind în șea, bălăbănindu-și picioarele, adăpostiți sub umbrele mari și roșii ; iar lumina care cobora dintr-un cer de-un albastru intens, copleșitor, făcea să strălucească viu pereții bine văruiți, apa din cite o căldare uitată la o poartă, pietrele albe.

Și Bazilio continua :

— Vind tot ce am în străinătate, închiriez o casuță aici în Lisabona, poate în cartierul Buenos Aires... Nu ți-ar plăcea ? Spune...

¹ Parc în mijlocul căruia se află un lac cu bărci, și care astăzi este înglobat în Lisabona (n.t.).

Ea tăcea ; cuvintele acelea, făgăduielile, cărora vocea lui, metalică și voalată, le dădea o vigoare mai dragăstoasă, o tulburau, o îmbătau ca o licoare tare. Sînul ei gîfîia.

Bazilio coborî glasul, spuse :

— Cînd sînt lîngă tine mă simt atît de fericit, mi se par toate atît de bune !...

— De-ar fi adevărat ! oftă ea, sprijinindu-se de perne, în fundul cupeului.

Bazilio o prinse imediat de mijloc ; îi jură că da ! O să-și transforme toată averea în acțiuni. Începu să-i furnizeze dovezi : vorbise deja cu un procurist ; îi spuse numele lui, unul uscățiv, cu nasul ascuțit...

Și stringînd-o lîngă el, sorbind-o din ochi :

— Și dacă ar fi adevărat, spune, ce ai face ?

— Nici eu nu știu, murmură ea.

Tocmai ajungeau la Lumiar și, din prudență, coborîră storurile. Ea dădu unul puțin la o parte și văzu zburînd, pe lîngă trăsură, copaci prăfuiți ; un zid de fermă, roz-murdar ; fațadele unor case prăpădite ; un poștalion cu caii deshămați ; femei așezate în poartă, la umbră, despăduchiindu-și copiii ; și un tip îmbrăcat în alb, cu pălărie de pai, care se opri locului și holbă ochii spre perdelele trase ale cupeului. Își dorea să locuiască aici, pe o moșie, departe de șosea ; ar avea o căsuță răcoroasă cu plante agățătoare în jurul ferestrelor, bolți de viță de vie cățarate pe spaliere de piatră, mici alei dragălașe pe sub copaci înlănțuiți, un bazin sub un tei unde, dimineața, slujnicele ar veni să săpunească, să bată rufe, sporovăind. Iar pe înserate, ea și cu el, puțin obosiți după fericirile siestei, s-ar duce pe cîmp ca să asculte tăcuți, sub cerul împînzit de stele, orăcăitul trist al broaștelor.

Închise ochii. Legănarea cupeului, căldura, prezența lui, atingerea mîinii lui, a genunchiului lui o moleșeau. Își simțea pieptul umflat de dorință.

— La ce te gîndeşti ? o întrebă el şoptit, foarte tandru.

Luiza roşi. Nu răspunse. Îi era teamă să vorbească, să-i spună...

Bazilio îi luă mîna încetişor, cu respect, cu atenţie, ca pe un obiect de preţ şi sfînt ; şi i-o sărută uşor, cu servilitatea unui negru şi mîroşenia unui preacucernic. Mîngierea aceea atît de umilă, atît de mişcătoare, o frînse ; nervii i se destinseră ; se cuibări într-un colţ al cupeului şi izbucni în plîns...

Ce se întîmplase ? Ce avea ? O luă în braţe, o sărută, îi spuse cuvinte nebuneşti.

— Vrei să fugim împreună ?

Micile ei lacrimi rotunde şi luminoase, rostogolindu-se încet pe faţa aceea răsfătăată, îl înduioşau şi dădeau dorinţelor lui o vibraţie aproape dureroasă.

— Fugi cu mine, vino, te răpesc ! Să plecăm la capătul lumii !

Ea sughiţă de plîns, murmură foarte îndurerată :

— Nu vorbi prostii.

El tăcu ; îşi duse mîna la ochi într-o atitudine melancolică, gîndind „Chiar că vorbesc prostii !“

Luiza îşi ştergea lacrimile, suflîndu-şi nasul încet.

— E ceva nervos, spuse. E ceva nervos. Ne întoarcem, da ? Nu mă simt bine. Spune-i să întoarcă.

Bazilio porunci să mîne spre Lisabona.

Ea se plînsese atunci de un început de migrenă. El îi luă mîna, îi repetă aceleaşi cuvinte duioase : o numea „porumbiţă“, „idealul său“. Şi-şi spunea în sinea lui : „Te-am prins în laţ !“

Opriră în Piaţa Alegria. Luiza pîndi mai întîi prin crăpătura portierei, sări repede jos, spunînd :

— Pe mîine, să vii neapărat, da ?

Îşi deschise umbrela de soare, o trase peste faţă, urcă repede spre strada Patriarcal.

Bazilio coborî atunci geamurile și respiră cu satisfacție. Își aprinse o nouă țigară, întinse picioarele, strigă :

— La Grémio, măi, Pintéus !

În sala de lectură prietenul său, viconte Reinaldo, care de ani de zile trăia la Londra, și de asemenea la Paris, citea *Times*, languros, cufundat într-un fotoliu. Veniseră amândoi de la Paris, făgăduindu-și să plece tot împreună la Madrid. Dar căldura îl dezola pe Reinaldo ; găsea că temperatura Lisabonei e „mitocănească“ ; purta ochelari fumurii ; și umbla suprasaturat de parfumuri, din cauza „duhoriilor din Portugalia“. De îndată ce-l văzu pe Bazilio, lăsă să-i alunece *Times* pe covor și, cu brațele moi, cu vocea leșinată :

— Ascultă, povestea cu verișoara, merge sau nu merge ? Aici e totul oribil, băiete ! Mor ! Am nevoie de aerul nordului ! Am nevoie de Scoția ! Haide să plecăm ! Termină cu verișoara. Violează-o. Dacă-ți rezistă, ucid-o !

Bazilio, care se prăvălise pe un fotoliu, spuse, întinzînd brațele :

— Oho ! E gata caldută !

— Atunci, dă-i zor, băiete, dă-i zor !

Apucă mai mult decît viu exemplarul din *Times*, căscă, ceru soda — soda englezească !

— N-avem, veni să-i spună chelnerul.

Reinaldo se uită la Bazilio cu spaimă, cu teroare, și murmură, sumbru :

— Ce țară prăpădită !

Cînd intră Luiza în casă, Juliana, încă îmbrăcată, îi spuse chiar de la ușă :

— E în salon domnu Sebastião. Stă și așteaptă de o groază de timp... Era deja aici cînd m-am întors eu.

Într-adevăr, venise de o jumătate de oră. Cînd îi deschise Joana, foarte îmbujorată, cu aerul cam adormit, mîriind că „nu-i acasă conîța“, Sebastião dădu să coboare imediat, ușurat că se amîna momentul dificil. Dar

reacționă, își încordă voința, intră în casă, se puse pe așteptat... Se hotărîse în ajun să-i vorbească, s-o avertizeze că vizitele vărului, atît de frecvente, ostentative, pe o stradă cu oameni răuvoitori, puteau s-o compromită... Îi venea al dracului de greu să-i spună toate astea !... Dar avea datoria s-o facă ! Pentru ea, pentru soțul ei, pentru respectabilitatea casei ! Trebuia neapărat să-i atragă atenția... Și căpătă curaj. În fața chemărilor datoriei, se simțea mai decis, plin de energie. Inima îi bătea puțin, e drept, și era cam palid... Dar, pe naiba, nimic nu-l va împiedica să-i spună tot !...

Și, plimbîndu-se prin salon cu mîinile în buzunare, își tot ticluia frazele, căutînd să se exprime cît mai delicat, cît mai prietenos..!

Dar clopoțelul sună, un foșnet de rochie străbătu coridorul — și tot curajul i se dezumflă ca un balon găurit. Se așează imediat la pian, începu să bată vioi în clape. Cînd intră Luiza, fără pălărie, scoțîndu-și mănușile, se ridică și spuse stînjenit :

— Am rămas să cînt puțin... Așteptam... Dar, de unde veniți ?

Ea se așează, obosită. Se întorcea de la modistă, spuse. Ce căldură ! De ce nu intrase de cîte ori venise, că doar nu avusese musafiri ceremonioși ! Era cu cineva din familie, vărul ei care a sosit din străinătate.

— E bine vărul dumneavoastră ?

— Da, e bine. A stat destul de mult aici. Se plictisește tare la Lisa Bona, săracul ! Așa-i cînd trăiești în străinătate !

Sebastião repetă, frecîndu-și încet genunchii :

— Sigur, cînd trăiești în străinătate !

— Dar Jorge, ți-a scris ? întrebă Luiza.

— Am primit ieri o scrisoare.

La fel și ea. Vorbiră atunci de Jorge, de enervările călătoriei, despre ce povestea el în legătură cu ruda aceea excentrică a lui Sebastião, despre absența lui, care se prelungea...

— Mult ne mai lipsește, pișicherul ! spuse Sebastião. Luiza tuși. Era puțin palidă acum. Își trecea uneori mâna peste frunte, închizînd ochii.

Sebastião luă deodată o hotărîre :

— Păi, eu am venit, scumpă prietenă..., începu.

Dar o vedea șezînd în colțul divanului, cu capul în jos, cu mâna la ochi.

— Ce aveți ? Vă simțiți rău ?

— M-a apucat deodată o migrenă. Simțisem deja ceva pe stradă.

Sebastião își luă imediat pălăria :

— Și eu, care stau și vă pisez ! Aveți nevoie de ceva ? Vreți să mă duc să chem doctorul ?

— Nu ! Am să mă culc cîteva clipe, îmi trece imediat.

Cel puțin, să fie atentă să n-o tragă vreun curent, recomanda el. Poate niște sinapisme, sau felii de lămîie la tîmple... În tot cazul, dacă nu-i va trece, să trimită după el...

— O să-mi treacă ! Și mai vino pe-aici, Sebastião ! Nu te ascunde...

Sebastião coborî, respiră adînc ; și-și spuse : „Nu îndrăznesc, Dumnezeuule sfinte !...” Dar la ușă, ridicînd ochii, văzu în fundul întunecos al prăvăliei de cărbuni silueta enormă a cărbunăresei, în capot alb, cu privirea fixă, la pîndă ; deasupra, trei dintre fetele Azevedo, pe după perdelele vechi de muselină, își reuneau căpșoarele încîrționate în cine știe ce conciliabul răutăcios ; din spatele ferestrei, slujnica doctorului în matematici cosea, aruncînd tot timpul ochiade piezișe în stradă ; și de alături, din magazinul de mobile, răzbăteau exectorațiile patriotului.

„Nu trece nici un cotoi pe aici, fără să fie martori toți oamenii ăștia !”, gîndi Sebastião. „Și ce limbi ascuțite au ! Ce limbi ! Pînă la urmă, trebuie să mă încumet, de-ar fi să plesnesc după aceea ! Dacă mîine se simte mai bine, îi spun tot !”

• Într-adevăr, se simțea bine a doua zi, la ora nouă, când veni s-o trezească Juliana cu „o scrisorică de la conîta Leopoldina“.

Slujnica Leopoldinei, Justina, o slăbănoagă foarte brunetă, cu mustăcioară și ochi sașii, aștepta în sufragerie. Era prietenă cu Juliana, se sărutau când se vedeau, își făceau întotdeauna complimente. Și, după ce puse bine răspunsul Luizei într-un coșuleț pe care-l purta pe braț, își dădu șalul la o parte și, foarte zîmbitoare, întrebă :

— Și ce mai e nou pe aici, madam Juliana ?

— Toate-s vechi, madam Justina.

Și, mai încet :

— Vărul conîței vine acum în fiecare zi. Un tânăr strașnic !

Tușiră amîndouă, încetișor, cu subînțeles.

— Dar pe acolo, madam Justina, pe acolo pe la dumneavoastră, cine mai vine ?

Justina făcu un gest de dispreț.

— Un băiețaș, un student. Slabă mișcare !...

— Dacă nu curge ! spuse Juliana surîzînd.

Cealaltă exclamă :

— Ți-ai găsit ! Un sărăntoc ! Fără o lețcaie !

Și, înălțînd o privire nostalgică :

— Ehe, ca Gama nu se mai află altul ! Pe vremea lui Gama, ei da ! Nu pleca niciodată fără să-mi dea zece tostoni, uneori chiar și o jumătate de liră. Vai, trebuie să-ți spun, el m-a ajutat cu rochia de mătase ! Cîtă vreme ăsta acum !... E un mucos. Nici nu știu cum îl rabdă conîta ! E gălbejit, stafidit ! ăsta nu poate să fie bun de nimic !

Juliana spuse atunci :

— Vezi, madam Justina, eu abia acum încep să mă gîndesc : bine nu poate să fie decît în casele unde e ceva putred ! Ieri am întîlnit-o pe Agostinha, cea care-i la comandor, în piața Rato... Ei bine, nici nu-ți închipui.

O duce ca în sînul lui Avram ! Are de toate ! Inel, rochie de mătase, umbreluță, pălărie ! Cît despre lenjerie, cică are un întreg trusou. Și totul de la Couceiro, care se ține cu stăpîină-sa. Și de sărbători, bacșișuri. Cică-i minăspartă. Dar și ea, ce-i drept e drept, are multă treabă : îi dă drumul prin grădină, și ca să poată să iasă, trebuie să aștepte tot ea...

— Oho, la noi, nu-i așa ! sări Justina. La noi, urcă pe scara din față.

Rîseră încetișor, savurînd scandalul.

— Fel și fel..., spuse Juliana.

— Cît despre asta, conașu nostru nu-și bate capul, afirmă Justina. Îi întilnește pe scară, și puțin îi pasă !...

Spuse apoi, cu afecțiune, potrivindu-și șalul :

— Acum, rămii cu bine, că se face tîrziu, madam Juliana. Conița mea vine azi la masă aici. Toată dimineața am călcat la o fustă ; de la șapte !

— Și eu la fel, spuse Juliana. Așa-s ele ; cînd au un amant, e întotdeauna mai mult de călcat.

— Schimbă lenjeria mai des, asta fac, observă Justina.

— Cele care o schimbă ! exclamă Juliana, cu dispreț. Dar Luiza sună de la clopoțelul din casă.

— Cu bine, madam Juliana, spuse cealaltă imediat, aranjîndu-și pălăria.

— Cu bine, madam Justina.

O însoți pe palier. Se pupară. Juliana reveni în grabă la Luiza în odaie ; aceasta era deja sculată, se îmbrăca, foarte veselă, fredonînd.

Biletul Leopoldinei glăsuia, cu scrisul ei întortocheat :

„Bărbatul meu pleacă astăzi la țară. Vin la tine la masă, dar nu înainte de șase. Îți convine ?“

Era foarte mulțumită. De cîteva săptămîni n-o mai văzuse... Ce-o să mai ridă, să sporovăiască ! Și Bazilio

trebuia să vină la două. Se anunța o zi distractivă, foarte plină...

Se duse imediat la bucătărie ca să dea dispoziții pentru masă. Pe cînd cobora, tocmai suna la ușă micul servitor al lui Sebastião, cu un buchet de trandafiri, „să întrebe dacă se simte mai bine conîța“.

— Da, da! strigă imediat Luiza. Și, ca să-l liniștească, de frică să nu vină și el: Sînt bine, poate că am să și ies în oraș...

Trandafirii, într-adevăr, soseau la țanc. Îi așeză chiar ea în vase, fredonînd, cu ochii vioi, satisfăcută de sine, de viața ei care devenea interesantă, plină de evenimente...

Iar la ora două, gata îmbrăcată, se duse în salon, se așeză la pian să studieze partitura de la *Medjé* de Gounod pe care i-o adusese Bazilio, și care o încînta acum nespus, cu accentele ei suspinat și calde.

La două și jumătate începu să-și piardă răbdarea; degetele i se încurcau pe clape „Trebuia să fie deja aici Bazilio!“ își spunea.

Se duse să deschidă ferestrele, să se aplece în afară; dar servitoarea doctorului în matematici, care cosea în spatele geamului, ridică niște priviri atît de lacome, că Luiza închise imediat. Se apucă din nou de cîntat, acum mai nervoasă.

Se auzi o trăsura. Se ridică agitată, inima îi bătea. Trăsura trecu...

Se făcuse ora trei! Căldura i se părea mai mare, insuportabilă; avea obraji în flăcări, se duse să-și dea cu puțină pudră. Dacă Bazilio era bolnav! Într-o cameră de hotel! Singur, cu un personal de serviciu neglijent! Dar nu, în cazul ăsta i-ar fi scris!... Nu venise, nu-i păsa de ea! Ce grosolan, ce egoist!

Proastă era ea că se necăjea. Mai bine așa! Dar, categoric, simțea că se înăbușe! Voi să-și caute un evantai, dar mîinle ei nervoase zgîlțuiră tare sertarul care, fiind

puțin stricat, nu se deschise pe loc. Ei, bine, n-o să-l mai primească niciodată! Și totul lua sfârșit!

Deodată marele ei amor, că un fum risipit de o rafală, pieri! Simți o ușurare, o mare dorință de liniște. Era într-adevăr absurd, cu un soț ca Jorge, să se mai gândească la alt bărbat, un ușuratic, un petrecăreț!...

Bătu ora patru. O apucă disperarea, alergă la masa de scris a lui Jorge, luă o foaie de hîrtie, scrise precipitat:

„Dragă Bazilio,

De ce nu vii? Ești bolnav? Dacă ai ști prin ce chinuri trec din cauza ta...”

Sună clopoțelul. El era! Mototoli biletul, și-l vîri în buzunarul rochiei, rămase în așteptare, cu inima bătîndu-i puternic. Pași de bărbat călcară pe covorul din salon. Intră, cu privirea scînteietoare... Era Sebastião.

Sebastião, puțin palid, care-i strînse tare mîinile. Se simțea mai bine? Dormise?

Da, mulțumesc, era mai bine. Luă loc pe divan, foarte îmbujorată. Abia știa ce să spună.

Repetă, cu un surîs vag:

— Sînt mult mai bine! Și gîndea: „Nu mă mai slăbește acum, pisălogul ăsta!”

— Va să zică, n-ai mai ieșit? întrebă Sebastião, așezat în fotoliu, păstrîndu-și pălăria cu borul mare în mîină.

Nu, se mai simțea încă puțin obosită.

Sebastião își trecu mîna prin păr și, cu vocea îngroșată de stînjeneală:

— Dealtfel, acum vă ține întotdeauna cineva companie, diminețile...

— Da, a apărut vărul meu Bazilio. De atîta timp nu ne-am mai văzut! Am fost crescuți împreună, de mici... L-am văzut aproape zilnic.

Sebastião împinse puțin fotoliul și, aplecîndu-se spre ea, spuse cu glas coborît:

— Tocmai despre asta am venit să vă vorbesc...

Luiza îi aruncă o privire surprinsă.

— Despre ce ?

— Adevărul e că se observă... Vecinii sînt tot ce poate fi mai rău, scumpă doamnă. Observă tot. A și început să se comenteze. Servitoarea profesorului, Paula. S-au dus pînă și la mătușa Joana. Și cum Jorge nu-i aici... A observat și Neto. Cum ei nu știu că sînteți rude... Și cum vine în fiecare zi...

Luiza se ridică brusc, cu fața schimbată :

— Va să zică, eu nu-mi pot primi rudele, în casa mea, fără să fiu insultată ? exclamă.

Sebastião se ridică și el. Minia aceasta neașteptată la ea, atît de blindă de obicei, îl tulbură ca un tunet din senin.

Începu, aproape îngrijorat :

— Oh ! scumpă doamnă ! observați, eu nu spun... E vorba numai de vecini !...

— Dar ce pot să zică vecinii ?

• Glasul ei vibra ascuțit. Și, împreunîndu-și, frîgîndu-și mîinile, exaltată, continuă :

— Asta-i bună ! Am o singură rudă, cu care am fost crescută de mică, nu l-am văzut de cîtiva ani, vine să-mi facă trei-patru vizite, stă aici un moment, și oamenii au și început să vadă ceva rău în asta !

Vorbea convinsă, uitînd de cuvintele lui Bazilio, de sărutări, de cupeu...

Sebastião, intimidat, își răsucea pălăria în mîinile tremurătoare. Și, cu vocea înăbușită :

— Mie mi s-a părut prudent să vă atrag atenția ; lui Julião la fel...

— Lui Julião ! strigă ea. Dar ce legătură are Julião cu toate astea ? Cu ce drept se amestecă el în casa mea ? Julião !

Intervenția, deciziile lui Julião îi apăreau ca un adaus la afrontul primit. Căzu pe un scaun, cu mâinile la piept, cu ochii în tavan.

— Oh! De ar fi Jorge aici! Oh! numai de ar fi el aici, sfinte Dumnezeu!

Sebastião biigui, pierdut :

— Am spus-o pentru binele dumneavoastră...

— Dar ce rău se poate întâmpla ?

Și, ridicându-se, începu să umble în sus și în jos prin salon, surescitată :

— E singura mea rudă. Am fost crescuți împreună, ne jucam unul cu altul. La mama acasă, în strada Madalena, era nelipsit. Venea să ia masa zilnic. E ca și cum am fi frați. Când eram mică mă ținea pe genunchi...

Și acumula amănunte despre frăția lor, exagerînd unele, născocind altele, la nimereală, improvizînd de minie.

— Vine aici, adăugă, stă puțin, facem muzică, el cîntă admirabil la pian, fumează o țigară, pleacă...

Instinctiv se justifica .

Sebastião se simțea golit de orice idee, de orice hotărîre. I se părea că are în fața lui altă Luiza, diferită, care-l speria ; și aproape că pleca umerii sub stridența vocii ei, pe care nu o cunoscuse niciodată atît de sonoră, vibrînd de locvacitate dezordonată.

Sculîndu-se în cele din urmă, spuse, cu o demnitate melancolică :

— Am socotit că e de datoria mea, doamnă.

Se lăsă o tăcere gravă. Tonul lui sobru, aproape sever, o făcu să roșească puțin de tot tapajul acela ; lăsă ochii în jos ; spuse, stînjenită :

— Iartă-mă, Sebastião. Dar, zău așa !... Crede-mă, ți-o jur, îți sînt foarte recunoscătoare că mi-ai atras atenția. Ai făcut foarte bine, Sebastião !

El exclamă imediat, mai înviorat acum :

— Am vrut să evit calomniile din partea limbilor ăstora blestemate, credeți-mă ! Nu-i așa ?

Începu atunci foarte prietenos să-și justifice intervenția : uneori cu un singur cuvânt se poate urzi o întreagă intrigă, iar când ești prevenit...

— Sigur, Sebastião ! repetă ea. Ai făcut foarte bine că mi-ai atras atenția ! Sigur că da !...

Se așezase acum ; privirea îi strălucea, febrilă ; și tot timpul își ștergea cu batista colțurile uscate ale gurii.

— Dar ce trebuie să fac acum, Sebastião ? Spune-mi !

El se emoționează văzînd-o că cedează așa, că-i cere sfatul ; aproape că regreta de a fi venit, cu gravitatea avertismentelor sale, să tulbure bucuria intimității dintre ei. Spuse :

— Bineînțeles că trebuie să continuați să vă vedeți cu vărul dumneavoastră, să-l primiți în casă... Dar, mă rog, tot e bună o oarecare rezervă, din cauza vecinilor ! Eu, în locul dumneavoastră, i-aș povesti tot, i-aș explica...

— Bine, dar ce spun oamenii ăștia, Sebastião ?

— Stau și observă. Că cine-o fi, că cine n-o fi ? Că a venit, că a stat, și dracu și lacu !

Luiza se sculă în picioare, impetuoasă :

— Bine-i spuneam eu lui Jorge ! De-atîtea ori i-am spus-o ! Strada asta e imposibilă ! Nu poți să miști un deget să nu te pîndească, să nu șuşotească !

— N-au altceva de făcut...

Tăcură. Luiza se plimba prin salon, cu capul în jos, cu fruntea încruntată ; și, oprindu-se, privindu-l neliniștită pe Sebastião :

— Dacă ar ști Jorge, tare s-ar mai necăji ! Sfinte Dumnezeu !

— Nu-i nevoie să știe, sări imediat Sebastião. Asta rămîne între noi !

— Ca să nu-l amărim, nu-i așa ? răspunse și ea repede.

— Sigur că da. Rămîne între noi.

Și Sebastião, întinzîndu-i mîna, îngăimă, umil :

— Atunci, nu sînteți supărată pe mine, nu-i așa ?

— Eu, Sebastião ? Ce prostie !

— Bine, bine ! Vă rog să mă credeți ! — Și-și răsfirea palma pe piept. — Am socotit că-i de datoria mea. Pentru că, în fine, scumpă doamnă, dumneavoastră nu aveți de unde să știți...

— Habar n-aveam !...

— Sigur că nu ! Ei bine, eu acum am să mă duc. Nu vreau să vă mai plictisesc.

Și, cu un glas profund, emoționat :

— Vă stau oricînd la dispoziție, să știți asta !

— Cu bine, Sebastião... Dar ce oameni ! Pentru că l-au văzut pe bietul băiat intrînd aici de trei-patru ori !...

— Niște canalii, niște canalii ! spuse Sebastião cu ochii holbați.

Și plecă.

De cum închise ușa :

— Ce obrăznicie ! exclamă Luiza. Asta numai mie mi se poate întîmpla.

Pentru că intervenția lui Sebastião o irita în fond mai mult chiar decît birfele vecinilor ! Viața ei, vizitele pe care le primea, lucrurile care se petreceau în casa ei erau comentate, rezolvate de Sebastião, de Julião, de *tutti quanti* ! La douăzeci și cinci de ani, mai avea mentori ! Bine-i mai ședea ! Și toate astea, de ce, sfinte Dumnezeule ? Pentru că vărul ei, singura ei rudă, îi făcea cîte o vizită !...

Dar, deodată, amuți în sinea ei. Își amintise de privirile lui Bazilio, de cuvintele lui exaltate, de sărutări, de plimbarea la Lumiar. Sufletul ei roșea într-ascuns, dar înciudarea continua să declame, cu glas tare : Sigur, exista un sentiment, dar era cîstit, ideal, cu totul platonic !... Niciodată nu se va transforma în *altceva* ! Putea să aibă, în străfundurile ei, o slăbiciune... Dar va rămîne întotdeauna o soție cîstită, credincioasă, femeia unui singur bărbat !...

Și certitudinea asta o irita din nou contra „bîrfitorilor“ de pe stradă ! Era oare posibil ca, doar fiindcă-l văzuseră pe Bazilio intrînd de patru-cinci ori, la ora două, să și înceapă să șușotească, să despică firul în patru ? Sebastião era un îmbicsit, cu mentalitatea lui terorizată, de pustnic ! Și ce idee pe el, să se mai consulte și cu Julião ! Julião ! Sigur că ăsta-l instigase să vină, să-i țină predici, s-o sperie, s-o umilească !... De ce ? Din acreală, din invidie ! Fiindcă Bazilio era frumos, se îmbrăca elegant, avea maniere, avea bani !... Ba bine că nu !

Calitățile lui Bazilio îi apăreau atunci magnifice și nenumărate ca atributele unui zeu ! Dragostea acelui bărbat, care golise pînă în fund cupa tuturor senzațiilor, abandonînd fără doar și poate atîtea femei, i se părea încununarea glorioasă a frumuseții și a seducției ei irezistibile.

Bucuria pe care i-o insufla acel cult îi inspira și teama de a nu-l pierde. Nu voia să-l vadă diminuînd ; și-l dorea mereu prezent, mereu amplificat, aducîndu-i neîncetat în urechi murmurul languros al unor tandreți pline de umilință ! Cum să se despartă de Bazilio ! Dar dacă vecinii, cunoscuții începeau să comenteze, să clevească... Jorge putea afla ! Față de o asemenea supoziție simțea un fior în inimă... De fapt, Sebastião avea dreptate, evident !

Pe o stradă mică, de douăsprezece case, faptul că un tînăr arătos, elegant, venea zilnic, acum că soțul ei era plecat... Teribil ! Ce să facă, Dumnezeuule !...

Clopoțelul sună tare ; intră Leopoldina.

Era furioasă pe birjar. Culmea, dragă ! Oprise la Poștă, și acum omul pretindea să i se plătească două curse. Un nemernic, zău așa !...

— Și ce căldură, uff ! Aruncă umbrela, mănușile ; își agită mîinile în aer, ca să coboare singele din ele, să le redea paloarea ; și, în fața măsuței de toaletă, potrivîn-

du-și cîrlionții, îmbujorată, foarte strînsă în corset, admirabilă în corsajul ei pe balene :

— Dar tu ce ai, iubit-o ? Parcă ești cam întoarsă pe dos !

Nimic. Se supărase pe servitoare...

— Vai ! sînt insuportabile !

Povesti despre pretențiile Justinei, despre neglijențele ei.

— Și unde mai pui că trebuie să-i fiu foarte recunoscătoare că nu pleacă ! Așa-i cînd depinzi de ele !...

Și, dîndu-și cu pudră pe obraz, continuă cu glas tă răgănat :

— Acum, domnul meu s-a dus la Campo Grande. Eu urma să iau masa în oraș cu...

Se opri, zîmbi și, întoarsă spre Luiza, mai încet, cu un glas vesel, foarte sincer :

— La drept vorbind, nici nu știam unde, nici bani n-aveam... Că lui, săracul, cît primește pe lună abia-i ajunge. Mi-am zis : „Nu-i nimic, mă duc la Luiza.“ Că și cu bărbații, întruna, întruna, ajungi să te sature de ei !... Ce ai de mîncare ? Sper că n-ai făcut o masă ceremonioasă, nu-i așa ?

Și, străfulgerată de un gînd :

— Ai cumva cod ?

Trebuia să aibă, e foarte posibil. Ce extravagantă ! De ce ?

— Vai ! exclamă ea. Spune să-mi prăjească o bucatică de cod ! Bărbatul meu nu poate să-l sufere ! Animalul ăsta ! Cît despre mine, e pasiunea mea. Cu ulei și usturoi !

Dar tăcu brusc, contrariată.

— Drace !

— Ce e ?

— E că azi nu pot mîncă usturoi.

Și trecu în salon, rîzînd. Luă un trandafir din buchetul lui Sebastião, și-l virî în corsaj. Își dorea un sa-

Ion ca ăsta — își spuse în sinea ei, aruncînd o privire în jur. Și-l dorea tapițat cu rips albastru, cu două oglinzi mari, o lustră de gaz, portretul ei în ulei, în picioare, decoltată, lîngă o vază mare cu flori... Se așeză la pian, lovi tare în clape, atacă teme din *Bărbă-Albastră*.

Și, văzînd-o pe Luiza că intră :

— Ai spus să-mi facă niște cod ?

— Da.

— Prăjit ?

— Da.

— *Gracias !*

Și lansă, cu vocea ei mușcătoare, aria preferată din *Marea-Ducesă* :

*Am auzit că bunicul meu de vin
Era atît de amator...*

Dar Luiza găsea „zgomotoasă” acea muzică ; voia ceva trist, dulce... *Fado*-ul ! să cînte *fado*-ul...

Leopoldina exclamă imediat :

— Vai, *fado*-ul cel nou ! Nu-l știi ? E frumos ! Are versuri divine !

Preludie, cîntă legănîndu-și languros capul, cu ochii în sus, tulburați :

*Băiatul pe care ieri l-am văzut
Era brunet și bine făcut...*

— Nu-l știi, Luiza ? Oh, fata mea ! E ultimul ștrigăt ! Te face să plîngi !

Reincepu, cu un ton sfîșietor. Era povestea rimată a unei dragoste nefericite. Se vorbea de „turbările geloziei, stîncile de la Cascais, nopțile cu lună, suspinele de dor”, toată acea recuzită morbidă a sentimentalismului lisabonez. Leopoldina își învăluia vocea în inflexiuni de durere, rostogolea priviri pierdute în gol ; o strofă o înduioșa mai ales ; o repeta pătimaș :

*Il văd în norii cerului,
În valurile mării fără sfârșit,
Și oricît de departe s-ar afla,
Lîngă mine îl simt la infinit !...*

— Frumos ! ofta Luiza.

Și Leopoldina încheia cu niște vaiete în care vocea ei se tira, dezacordată.

Luiza, în picioare lîngă pian, îi simțea parfumul de fin ; *fado*-ul, versurile, o întristau puțin ; și, cu privirea plină de dor urmărea pe clape degetele agile și subțiri ale Leopoldinei, pe care străluceau pietrele inelelor dăruite de Gama.

Dar intră Juliana, îmbrăcată ca de plimbare, cu cocul de zile mari. Masa era servită !

Leopoldina declară fără înconjur că moare de foame ! Iar sufrageria cu ferestrele deschise, verdele maidanelor din față, zarea albastră pe care se desluseau niște norișori foarte albi — ca de vată — o înveseliră : propria ei sufragerie îi tăia pînă și pofta de mîncare, era de-o tristețe, dădea spre curtea interioară !

Începu să ciugulească boabe de strugure, să rônțăie biscuiți și, observînd portretul tatălui lui Jorge, spuse în timp ce-și despătura șervețelul :

— Trebuie să fi fost tare amuzant socrul tău ! Are o înfățișare de chefliu !...

De cît timp nu mai mîncaseră împreună ! De cînd ?

— Din primul meu an de căsătorie, aminti Luiza.

Leopoldina roși puțin. Se vedeau des pe vremea aceea ; Jorge le lăsa să meargă împreună prin magazine, la co-fetărie, la biserica Graça... Amintirea acelor timpuri îi purtă gîndul la alte amintiri mai îndepărtate, din vremea școlii. O întîlnise cu cîteva zile în urmă pe Rita Pessoa, cu nepotul ei.

— Ți-l amintești ?

— „Spanacul“ ?

„Spanac“ sau nu, el era, la școală, bărbatul, idealul, eroul fetelor; toate-i scriau bilețele, îi desenau inimi din care ieșeau flăcări, îi puneau buchețele de flori artificiale în șapca soioasă... Dar când au prins-o pe Micaela în boxa cuferelor, devorându-l cu sărutări!...

Luiza spuse:

— Ce oroare!

— Nu, că Micaela era nebună!

Săraca! Se măritase cu un sublocotenent care o snopea în bătai. Avea o groază de copii...

— Aici e valea lacrimilor! rezumă Leopoldina, sprijinindu-se pe spătar.

Era vorbăreață. Eacomă, își punea porții mari în farfurie; pe urmă lua o îmbucătură în virful furculiței, o gusta, o pune la loc, începea să ronțăie coji de pâine pe care și le ungea cu unt. Și se delecta cu amintirile din vremea școlii! Ce timpuri bune!

— Ți-ai aduci aminte când ne-am certat?

Luiza nu-și amintea.

— Pentru că i-ai dat o sărutare Teresei, care era „simpatia“ mea, spuse Leopoldina.

Atunci începură să vorbească despre „simpatii“. Leopoldina avusese patru; cea mai frumoasă era Joaninha Freitas. Ce ochi! Și ce corp! O lună i-a făcut curte!...

— Prostii! spuse Luiza roșind un pic.

— Prostii? de ce?

Vai! Întotdeauna vorbea cu nostalgie de acele „simpatii“. Fuseseră primele lor senzații, cele mai intense. Ce crize de gelozie! Ce împăcări delirante! Dar sărutările pe furis! Și privirile! Și bilețelele, și bătaile de inimă, primele din viața ei!

— Niciodată, exclamă, niciodată, după ce am devenit femeie, nu am simțit pentru un bărbat ce simțisem pentru Joaninha!... Poți să mă crezi...

O privire a Luizei o opri. Juliana! Drace!, uitase. Le stînjenea mult, cu zîmbetul ei pieziș, cu pieptul plat, cu tic-tacul metalic al tocurilor.

— Și ce s-a mai ales de Joaninha? întrebă Luiza.

Murise de tuberculoză — iar glasul Leopoldinei era plin de dor. O boală foarte tristă, nu-i așa? Dar ea nu avea de ce să se teamă! Se bătea peste sinul bine format:

— Țasta e zdravăn, Țasta e sănătos!

Juliana ieși, iar Luiza îi atrase atenția imediat:

— Ai grijă ce vorbești, fată! Fii atentă!

Leopoldina se înclină:

— Ah! respectabilitatea casei! Ai dreptate! murmură.

Și cum Juliana intra cu codul prăjit, o primi cu ovații:

— Bravo! E superb!

Îl atinse cu vârful degetului, lacomă; era auriu, puțin rumenit, se desfăcea în fișii.

— Să vezi tu acum, spunea ea. Nu te tentează? Rău faci!

Avu atunci un gest hotărît de curaj și spuse:

— Știi ceva, madam Juliana? Adu-mi un cățel de usturoi! Un cățel bun de usturoi!

Și, de îndată ce ea ieși:

— Trebuie să mă întîlnesc acum cu Fernando, dar nu-mi pasă!... Ah! Mulțumesc, madam Juliana! Nimic nu-i mai bun pe lumea asta decît usturoiul!...

Îl strivi pe marginea farfuriei, stropi grav fișile de cod cu un fir subțire de ulei.

— Divin! exclamă.

— Își umplu iar paharul, găsea că „era un chef pe cînte“.

— Dar tu, ce ai?

Într-adevăr, Luiza părea preocupată. Suspinase încet. De două ori, îndreptîndu-se pe scaun, îi spusese Julianei, îngrijorată:

— Parcă a sunat, du-te să vezi.

Nu era nimeni.

— Cine să fie? Cred că nu-l aștepti pe bărbatul tău.

— Ah! nu!

Atunci Leopoldina, cu ochii în farfurie, tăind încet, foarte atentă, feliuțe de cod:

— Văru-tău a dat pe la tine?

Luiza roși.

— Da, a fost. A venit de mai multe ori.

— Ah!

Și, după o tăcere:

— Tot frumos e?

— Nu-i urît...

— Ah!

Luiza se grăbi, ș-o întrebe dacă-și comandase rochia în carouri. Nu. Și începură să vorbească despre toalete, materiale, magazine, prețuri... Apoi, despre cunoscuți, alte cucoane, zvonuri — pierzându-se într-o conversație de femei singure, mărunță și plină de divagații, asemănătoare cu foșnetul frunzelor.

Se aduse friptura. Leopoldinei i se urcase deja o culoare caldă în obraji. O rugă pe Juliana să-i caute evantaiul; și sprijinită de spătar, făcându-și vînt, declară că se simțea ca un pașă! Și tot sorbea întruna mici înghițituri de vin. Ce idee bună avusese, să ia masa împreună!...

De îndată ce Juliana așeză farfuriile de fructe, Luiza îi spuse „că o s-o cheme pentru cafea, că poate să se ducă acum“. Merse chiar ea să închidă ușa spre salon, să tragă draperia de creton.

— Acum sîntem numai noi două! Mă îmbătrînește ființa asta numai cînd mă uit la ea! Mor s-o văd din spate!

— Și de ce n-o dai afară?

Jorge nu voia, că altfel...

Leopoldina protestă. Asta-i bună! Soții nu trebuie să aibă voința lor proprie!... Asta ar mai lipsi!...

— Dar al tău ? spuse Luiza rîzînd.

— Mulțumesc ! exclamă Leopoldina. Un bărbat care are dormitor separat !

Dealtfel, nu-i putea suferi pe bărbații care se ocupau de slugi, de lista cumpărăturilor, de ulei și de oțet...

— Că domnul meu cîntărește pînă și carnea ! Zîmbi, cu ură. Dealtfel, doar de asta e bun !... Eu, numai dacă mă duc la bucătărie, și mi se face greață...

Voi să-și mai toarne vin, dăr sticla se golise.

Luiza sări imediat :

— Vrei șampanie ? Avea o șampanie foarte bună, pe care i-o trimitea lui Jorge un spaniol, proprietar de mine.

Se duse chiar ea după sticlă, o desfășură din hîrtia albastră, — și cu mici chicoteli, sperieturi, făcură să pocnească dopul. Spuma le încîntă : priveau cupele, tăcute, fericite. Leopoldina se lăudă că știe foarte bine să destupe șampania ; vorbea vag de niște dineuri din trecut...

— În marțea grasă ¹, acum doi ani !...

Și sprijinită pe spătarul scaunului, cu un zîmbet cald, cu nările dilatate, cu pupilele umezite, privea cu senzualitate bășicuțele sprînzare care urcau neîncetat în cupa îngustă.

— Dacă aș fi bogată, aș bea șampanie mereu, spuse.

Luiza nu ; ambiția ei era să aibă un cupeu ; și mai voia să călătorească, să se ducă la Paris, Sevilla, Roma... Dar dorințele Leopoldinei erau mai cuprinzătoare : își dorea o viață îmbelșugată, cu trăsuri, abonament la teatru, o casă la Sintra, dineuri, baluri, toalete, jocuri de noroc... Pentru că-i plăceau cărțile de joc, spunea, făceau să-i bată inima. Și era convinsă că ar adora ruleta.

— Ah ! exclamă. Bărbații sînt mult mai fericiți ca noi ! Eu ar fi trebuit să mă nasc bărbat. Ce-aș mai face !

¹ Ultima zi din carnaval, la catolici (n.t.).

Se sculă, se prăvăli languroasă în fotoliul *voltaire*, lângă fereastră. Înserarea cobora senină; prin spatele caselor, dincolo de maidane, se zăreau nori rotunzi, gălbui, tiviți cu tonuri sîngerii sau portocalii.

Și, revenind la ideea acțiunii, a independenței :

— Un bărbat poate face orice ! Nimic nu-i șade rău ! Poată să călătorească, să aibă aventuri... Știi tu, acum aș fuma o țigaretă...

Cel mai rău e că Juliana putea să simtă mirosul. Și părea ceva atît de nelalocul său !...

— E o adevărată minăstire aici, la tine ! murmură Leopoldina. Altfel, n-ai o închisoare de lepădat, fata mea !

Luiza nu răspunse ; își sprijinise capul în mină și, cu privirea pierdută, parcă urmînd firul unui gînd :

— Astea-s prostii, pînă la urmă, să vrei să pleci, să călătorești ! Singurul lucru bun pe lumea asta e să fii la casa ta, cu bărbatul tău, cu un copil-sau doi...

Leopoldina sări în sus de pe fotoliul *voltaire*. Copii ! Zău așa, să nu pomenească de asta ! În fiecare zi îi mulțumea Domnului că nu avea copii !

— Ce oroare ! exclamă cu convingere. Cît de mult pot să te incomodeze tot timpul !... Cheltuieli, oboseală, boli ! Să mă ferească Dumnezeu ! Ar fi o pacoste ! Și pe urmă cînd cresc, sînt martori la tot ce se întîmplă, trîncănesc, spun tot ce văd... O femeie cu copii nu mai e bună de nimic, e ca legată de mîini și de picioare ! Nu mai are nici o plăcere în viață. Nu face altceva decît să stea și să rabde... Zău așa ! Eu ? Să mă ferească Dumnezeu, dar dacă mi s-ar întîmpla nenorocirea asta, cred că m-aș duce la baba din Travessa da Palha !

— Ce babă ? întrebă Luiza.

Leopoldina îi explică. Luiza găsea că-i o „infamie“. Cealaltă înălță din umeri, adăugă :

— Și pe urmă, scumpo, mai e și faptul că o femeie se trece : oricît de frumoasă ar fi, nu rezistă. Se pierde

ce-i mai bun. Cînd ești ca prietena ta, Dona Felicidade, mai treacă-meargă!... Dar cînd ești dreaptă și frumuseică!... Nu, scumpa mea! Și-așa sînt destule încurcături!

Jos, în stradă, flașnetă cartierului, în turul de după-amiază, cînta finalul din *Traviata*; începea să se întunece; verdele grădinilor căpătase o nuanță cenușie uniformă; iar casele de peste drum își pierdeau culorile în umbră.

Traviata îi aminti Luizei de *Dama cu camelii*; vorbiră de roman; menționară anumite episoade...

— Ce îndrăgostită am fost eu de Armando, ca fată! spuse Leopoldina.

— Iar eu, de D'Artagan, exclamă Luiza, ingenuă. Riseră mult.

— Am început-o devreme, observă Leopoldina. Mai dă-mi o picăturică.

Bău, puse jos paharul — și, ridicînd din umeri:

— Oh! Am început-o devreme? Toate încep așa! La treisprezece ani ești deja la o patra pasiune. Toate sînt femei, toate simt la fel!

Și, bătînd ritmul cu piciorul, cîntă în ton de *fado*:

*Dragoștea e ca o boală
Care prin văzduhuri zboară;
Doar mergînd la geam, uneori
Capeți febra iubirilor.*

— Azi sînt cam întoarsă pe dos!

Și, întinzîndu-se, foarte lunguroasă:

— La urma urmei e tot ce există mai bun pe lume: restul e numai plictiseală! Nu-i așa? Spune tu! Nu-i așa?

Luiza murmură:

— Sigură că da! Adăugă însă imediat: Așa cred!

Leopoldina se ridică și, luînd-o peste picior:

— Așa crede! Biata nevinovată! Uită-te la ea, în-gerașul!

Se duse să se sprijine pe pervazul ferestrei; privea prin geam cum coboară amurgul; deodată, începu să spună, încet :

— Chiar și merită să stai ca o proastă și să te lipsești de toate, să duci o viață de cucuvea, să te chinui, ca să te ia într-o zi cu febră, un curent, o insolatie, adio și n-am cuvinte, te trezești drept la cimitirul de pe Alto de São João ! Biată turturică !

Acum încăperea se întunecase puțin.

— Nu ești de aceeași părere ? întrebă ea.

Conversația aceasta o stînjenea pe Luiza : se simțea roșind ; dar asfințitul, cuvintele Leopoldinei îi insuflau parcă slăbiciunea unei tentații. Declară totuși „imorale“ asemenea ideii.

— De ce imorale ?

Luiza pomeni vag de „datorie“, de „religie“. Dar „datoria“ o enerva pe Leopoldina. Dacă o scotea ceva din sărite, spunea ea, era să audă vorbindu-se de datorie !...

— Datorie ? Față de cine ? Față de un ștregar ca bărbatul meu ?

Tăcu și, plimbîndu-se prin cameră, surescitată :

— Cit despre religie, povești ! Nu-mi spunea mie părintele Estêvão, cel cu ochelari și cu dinți frumoși, că mă iartă de orice, dacă mă duc cu el la Carriche !

— Ah, preoții..., murmură Luiza.

— Preoții, ce ? Ei sînt religia ! Alta nu cunosc. Pentru că Dumnezeu, scumpo, e departe, nu se ocupă de treburile femeiești.

Luiza găsea oribil „acest fel de a gîndi“. Fericirea, fericirea adevărată, după ea, era să fii cinstită...

— Și să joci tabinet în familie ! mîrii Leopoldina, cu ură.

Luiza spuse, însuflețită :

— Păi vezi și tu că pasiunile tale, una după alta... Leopoldina încremeni :

— Ce anume ?

— Nu te pot face fericită !

— Bineînțeles că nu ! exclamă cealaltă. Dar... — Căută cuvîntul ; nu vru să-l folosească, desigur ; spuse doar, cu un ton sec : — Mă distrează !

Tăcură. Luiza ceru cafeaua.

Juliana intră cu tava, aduse lampa ; după aceea trecură în salon.

— Știi cine mi-a vorbit ieri de tine ? spuse Leopoldina, mergînd să se întindă pe divan.

— Cine ?

— Castro.

— Care Castro ?

— Cel cu ochelari, bancherul.

— Ah !

— E la fel de îndrăgostit de tine.

Luiza rîse.

— E nebun, pe cuvîntul meu ! afirmă Leopoldina.

Salonul era cufundat în întuneric, cu ferestrele deschise ; strada se estompa într-un asfințit cenușiu ; un aer languros și dulce amorțea înserarea.

Leopoldina rămase o clipă tăcută ; dar șampania, semiobscuritatea o îmboldiră foarte curînd să șuşotească mici confidențe. Se întinse pe divan, într-o atitudine de totală abandonare ; începu să vorbească de „el“. Tot de Fernando, poetul, era vorba. Îl adora.

— Dacă ai ști ! murmură, cu un aer extaziat. E un amor de băiat !

Vocea ei voalată avea inflexiuni de o caldă tandrețe. Luiza îi simțea răsuflarea și căldura trupului, aproape culcată și ea, surescitată ; respirația ei profundă se termina uneori în suspine : și la unele amănunte mai picante ale Leopoldinei chicotea fierbinte și scurt, parcă ar fi gîdilă-o... Dar pașii grei ai unor bocanci cu ținte urcară strada, și din felinarul de peste drum țîșni un jet luminos. O suavă claritate palidă pătrunse în salon.

Leopoldina se sculă brusc. Trebuia să plece imediat, acum că se aprinseseră felinarele. Bietul băiat o aștepta ! Intră în dormitor, chiar așa pe întuneric, ca să-și pună pălăria, să-și ia umbrela. Îi promisese, săracul, nu putea să nu se ducă. Dar îi venea destul de greu să meargă singură. Era atât de departe ! Dacă ar putea s-o însoțească Juliana...

— Sigur că da, scumpo ! făcu Luiza.

Se ridică leneșă cu un „Vai !“ puternic, se duse să deschidă ușa, și dădu nas în nas cu Juliana, în umbra coridorului.

— Zău așa, femeie, m-ai și speriat !

— Veneam să întreb dacă doriți lampa...

— Nu. Du-te să-ți pui un șal ca s-o însoțești pe conia Leopoldina ! Repede !

Juliana plecă alergînd.

— Cînd mai vii, Leopoldina ? întrebă Luiza.

Cînd va putea. În timpul săptămînii avea de gînd să meargă la Porto să o vadă pe matusa Figueiredo, să petreacă două săptămîni pe plaja de la Foz...

Se deschise ușa.

— Cînd dorește conia..., spuse Juliana.

Își făcură una alteia mari manifestații de despărțire, se sărutară lung. Luiza îi spuse rîzînd Leopoldinei la ureche :

— Fii fericită !

Rămase singură. Închise fereastra, aprinse luminările, începu să se plimbe prin salon, frecîndu-și miinile încet. Și, fără să vrea, nu putea să se desprindă de gîndul că Leopoldina se ducea la amantul ei ! Amantul ei !...

O urmărea în inchipuire : umbla desigur repede vorbind cu Juliana ; sosea ; urca scara, nervoasă ; trîntea ușa — și ce delicios, ce lacom, ce profund trebuia să fie primul sărut ! Oftă. Și ea iubea — și încă pe unul mai frumos, mai fascinant. De ce nu venise oare ?

Se așază la pian, languroasă ; începu să cînte încetișor, trist, *fado*-ul Leopoldinei :

*Și oricît de departe s-ar afla,
Lîngă mine îl simt la înfinit !...*

Dar o cuprinse un simțămînt de solitudine, de părăsire. Ce plictiseală, să stea aici atît de singură ! Noaptea aceea atît de caldă, de frumoasă și blîndă o atrăgea, o chema afară, la plimbări sentimentale, sau la contemplarea cerului, pe o bancă de grădină, cu mîinile înlănțuite. Ce viață searbădă ducea ! Oh ! și Jorge ăsta ! Ce idee pe el, să se ducă în Alentejo !

Convorbirea cu Leopoldina și gîndul la fericirea ei îi reveneau tot timpul în minte ; șampania îi răscolea sîngele. Pendula din cameră începu să bată ora nouă — și deodată sună clopoțelul.

Avu o tresărire : încă nu putea să fie Juliana ! Trase cu urechea, speriată. Se auzeau voci la ușa de intrare.

— Coniță, veni să spună Joana încet, e vărul dumneavoastră, zice că vrea să-și ia rămas-bun...

Își înăbuși un strigăt, îngăimă :

— Poftește-l !

Ochii ei dilatați se aținteau cu înfrigurare asupra ușii. Draperia se strînse. Intră Bazilio, palid, cu un zîmbet înghețat pe buze.

— Pleci ! exclamă ea surd, alergînd spre el.

— Nu ! Și o luă în brațe. Nu ! Mi-era teamă că n-ai să mă primești la ora asta, și am născocit un pretext.

O strînse lîngă el, o sărută ; ea îl lăsa, abandonîndu-i-se toată ; buzele ei se agățau de ale lui. Bazilio aruncă o privire rapidă, în jur, prin salon, și o ridică în brațe, murmurînd : Dragostea mea ! scumpa mea ! Se împiedică de blana de tigru întinsă lîngă divan.

— Te ador !

— Ce frică mi-a fost ! suspină Luiza.

— Adevărat ?

Ea nu răspunse ; începea să nu mai deslușească clar lucrurile ; se simțea parcă adormită. Îngăimă : Isuse ! Nu ! Nu ! Ochii i se închiseră.

Cînd clopoțelul sună tare la ora zece, Luiza se așezase de cîteva momente pe marginea divanului. Abia avu putere să-i spună lui Bazilio :

— Trebuie să fie Juliana, a fost plecată...

Bazilio își netezi mustața, dădu de două ori ocol salonului, își aprinse o țigară. Ca să rupă tăcerea, se așeză la pian, făcu vreo cîteva acorduri la întîmplare și, ridicînd puțin vocea, începu să fredoneze aria din actul trei al lui Faust :

*Al pallido chiarore
Dei astri d'oro¹...*

Luiza, prin ultimele vibrații ale nervilor ei, revenea încet, încet la realitate ; genunchii îi tremurau. Și atunci, auzind aria aceea, o amintire începu să i se înfiripe în mintea încă amorțită. Era într-o seară, cu ani în urmă, la teatrul São Carlos, într-o lojă cu Jorge ; lumina electrică învăluia grădina de pe scenă în tonalitatea lividă a unui clar de lună legendar ; și într-o atitudine extatică și suspinătoare, tenorul invoca stelele ; Jorge se întorsese spre ea ca să-i spună : Ce frumos ! Și o sorbea parcă din ochi. Erau în a doua lună de căsnicie. Ea purta o rochie bleumarin. Iar la întoarcere, în trăsură, trecîndu-i mina pe după mijloc, Jorge repeta :

*Al pallido chiarore
Dei astri d'oro...*

Și o strîngea lingă el..

Rămase nemișcată pe marginea divanului, gata să alunece în jos, cu brațele moi, cu privirea fixă, cu fața îmbătrînită, cu părul ciufulit. Bazilio se așeză atunci încet lingă ea. — La ce se gîndea ?

¹ În palida lumină / A astrilor de aur... (it.).

— La nimic.

El îi înlănțui talia cu brațul și începu să spună că va căuta o căsuță unde să se poată întâlni, ca să se simtă în largul lor ; aici, la ea acasă, nu era prudent...

Și, vorbind, își întorcea tot timpul fața, sufla fumul țigării într-o parte.

— Nu crezi că faptul că vin eu aici, în fiecare zi, poate să se observe ?

Luiza se ridică brusc, își amintise de Sebastião !... Și, cu vocea cam alterată :

— E atît de tîrziu ! spuse.

— Ai dreptate.

Se duse în vîrful picioarelor să-și ia pălăria, o sărută lung, ieși.

Luiza îl auzi scăpărînd un chibrit, închizînd încet ușa de la intrare.

Era singură ; începu să privească în jur, parcă prostită. Liniștea din salon i se părea fără sfîrșit. Lumînările aveau o flacără roșie. Clipea, își simțea gura uscată. Una din pernele de pe divan căzuse jos, o ridică.

Și, ca o somnambulă, intră în dormitor. Juliana veni cu lista de cumpărături. Va aduce imediat și veioza, tocmai o aranja...

Își scoase cocul ; urcă în bucătărie aproape alergînd. Joana, care moțăia acolo, se întindea căscînd întruna.

Juliana începu să potrivească fitilul veiozei ; degetele îi tremurau ; avea în ochi o strălucire ascuțită ; și, după ce tuși, încetîșor, cu un zîmbet spre Joana, o întrebă :

— La ce oră zici că a venit vărul conitei ?

— Imediat după ce ai plecat matale, tocmai bătea de nouă.

— Aha !

Coborî cu veioza ; și, auzind-o pe Luiza că se dezbracă în alcov :

— Conița nu dorește ceaiul ? întrebă, cu mult interes.

— Nu.

Se duse în salon, închise pianul. Plutea un miros puternic de țigară. Își aruncă ochii în jur, încet, călcînd cu pași ușori... Deodată se aplecă, agitată : lingă divan strălucea ceva. Era un pieptene de-al Luizei, din carapace de broască țestoasă, cu cerc auriu. Intră din nou în dormitor în vîrfurile picioarelor, îl puse pe măsuta de toaletă, printre bigudiuri.

— Cine-i acolo ? întrebă din alcov vocea somnoroasă a Luizei.

— Eu sînt, conită, eu, am închis salonul. Noapte bună, conită.

La ora aceea Bazilio intra la Grémio. Străbătu saloanele. Erau aproape pustii. Doi indivizi, cu obraji în pumni, încovoiați în niște atitudini lugubre, rumegau ziarele ; ici, colo, lingă măsuțe rotunde, alți bărbați în pantaloni albi mestecau felii de pîine prăjită, cu un aer satisfăcut ; ferestrele erau închise, noaptea fierbinte, iar căldura molcuță a gazului înăbușea. Tocmai dădea să coboare cînd, dintr-o mică sală de joc, răzbătu deodată zarva iritantă a unei altercații ; se schimbau injurii, se tipa : — Minți ! Măgarul ești dumneata !

Bazilio se opri, ascultînd. Dar, brusc, se așternu tăcerea ; una dintre voci spuse, cu blîndețe :

— Treflă !

Cealaltă răspunse, cu bunăvoință :

— Asta trebuia să faci și adineauri.

Și imediat cearta izbucni iar, stridentă. Se înjurau, proferau obscenități.

Bazilio se duse în sala de biliard. Viconte Reinaldo, în picioare, sprijinindu-se în tac, urmărea cu o imobilitate gravă jocul partenerului său ; dar, de îndată ce-l văzu pe Bazilio, veni repede spre el și, foarte interesat :

— Ei ?

— Chiar adineauri, spuse Bazilio mușcîndu-și țigara.

— În sfîrșit, nu-i așa ? exclamă Reinaldo foarte bucuros, făcînd ochii mari.

— În sfîrșit !

— Bravo, băiete ! Bravo !

Îl bătea pe umăr, emoționat.

Dar îl cheamă să joace ; și, întins peste biliard cît era de lung, cu un picior în aer ca să lovească mai sigur și mai eficient, spuse, cu vocea stînjinită de poziție :

— Cred și eu, cred și eu, prea se lungise mult...

Tac ! Rată carambolul.

— Am făcut-o de oaie ! mîrîi înciudat.

Și, apropiindu-se de Bazilio, în timp ce-și freca tacul cu cretă :

— Spune-mi...

Îi vorbi la ureche.

— Ca un înger, băiete ! oftă Bazilio . .

VI

A doua zi de dimineată, Juliana o trezi pe Luiza spunînd, din ușa alcovului, cu glas înăbușit, confidențial :

— Coniță ! Coniță ! A venit un om cu o scrisoare, zice că-i de la hotel.

Deschise o fereastră umblînd în vîrfurile picioarelor ; și, revenind la alcov, cu precauții misterioase :

— Și așteaptă răspuns, e la ușă.

Luiza, încă adormită, deslipi imediat plicul albastru cu monogramă — doi de B, unul purpuriu, altul auriu, sub o coroană de conte.

— Bine, nu-i nici un răspuns.

— Nici un răspuns, se duse Juliana să-i spună comisionarului care aştepta, sprijinit de balustradă, fumînd o ţigară şi netezindu-şi favoriţii negri.

— Nici un răspuns ? Bine, bună ziua. Îşi duse, sec, degetul la borul pălăriei melon şi coborî, legănîndu-se.

„Straşnic bărbat !“, gîndi Juliana, urcînd scara spre bucătărie.

— Cine era, madam Juliana ? o întrebă imediat bucătăreasa.

Juliana mîrîi :

— Nimeni, un comisionar de la modistă.

Încă de dimineaţă, Joana găsise că jupîneasa are un „aer ciudat“. De la ora şapte o tot văzuse măturînd, ştergînd praful, scuturînd, spălînd geamurile de la sufragerie, aranjînd vesela în bufet. Şi cu ce aferare ! O auzise cîntînd *Scrisoare adorată*, în timp ce canarii, pe veranda deschisă, ciripeau strident spre soare. Cînd veni să-şi bea cafeaua la bucătărie, nu mai sporovăi, cum îi era obiceiul ; părea îngîndurată şi absentă.

Ba Joana o şi întrebă :

— Te simţi mai rău, madam Juliana ?

— Eu ? Slavă Domnului, nu m-am simţit niciodată mai bine.

— Pentru că te văd aşa tăcută...

— Mă gîndesc şi eu... N-are omul chef de vorbă întotdeauna.

Deşi se făcuse ora nouă, nu voia s-o trezească pe co-niţa.

— O las să se odihnească, sărăcuţa, spuse.

Se duse în virful picioarelor să umple încetişor cada mare pentru baie, în cameră ; ca să nu facă zgomot, scutură pe coridor fustele, rochia din ajun ; şi ochii îi străluciră lacomi cînd pipăi în buzunăraş o hîrtie mototolită ! Era biletul pe care Luiza i-l scrisese lui Bazilio : „De ce nu vii ? Dacă ai şti prin ce chinuri trec din cauza ta !...“

Îl ținu o clipă în mână, mușcându-și buza; cu privirea fixă, calculînd cu înfrigurare; în cele din urmă îl virî la loc în buzunarul Luizei, împături rochia, o întinse cu multă grijă pe *causeuse*.

În sfîrșit, mai tirziu, cînd auzi „cucul“ bătînd ora, se hotărî să meargă să-i spună Luizei, cu vocea mieroasă :

— E zece și jumătate, conită !

Luiza, în pat, citise, recitise biletul de la Bazilio : „N-am putut, scria el, să stau mai mult timp fără să-ți spun că te ador. Abia am adormit ! M-am sculat foarte devreme ca să-ți jur că sînt nebun, și că-mi aștern viața la picioarele tale.“ Compusese proza aceea în ajun, la Grémio, la ora trei, după cîteva partide de *whist*, un biftec, două pahare cu bere și o lectură trîndavă a revistei *L'Illustration*. Și încheia, exclamînd : „Dorească-și alții averi, glorii, onoruri, eu pe tine te doresc ! Numai pe tine, porumbița mea, pentru că tu singură mă mai legi de viață, iar dacă mîine aș pierde dragostea ta, îți jur că aș pune capăt, cu un glonte bine țintit, existenței mele inutile !“ Mai ceruse bere, și luase scrisoarea cu el în cameră ca s-o sigileze, într-un plic cu monogramă, „pentru că întotdeauna are mai mult efect“.

Iar Luiza suspinase, sărutase hîrtia cu religiozitate. Era prima oară că primea o scrisoare atît de sentimentală, iar orgoliul ei se dilata la căldura drăgăstoasă pe care o emana ea, așa cum se întinde un corp secătuit într-o baie călduță ; simțea cum îi crește stima pentru propria ei persoană, și i se părea că pătrunde în fine într-o existență mult mai interesantă, în care fiecă oră își are farmecul ei deosebit, fiecă pas duce la un extaz, iar, sufletul se învăluie într-un lux radios de senzații !

Se ridică dintr-un salt, își puse repede capotul, se duse să ridice jaluzelele de la fereastră... Ce dimi-

neață frumoasă ! Era una din zilele acele de sfârșit de august cînd parcă vara se oprește în loc ; se ghicește deja, în căldură și lumină, un oarecare abur autumnal ; soarele cade din belsug, strălucitor, dar se așterne ușor ; aerul nu are mătuirea caniculară, iar înălțimile albastre sclipesc cu o claritate parcă spălată ; se respiră mai neîncătușat ; și nu se mai observă, la cei care trec, moleșeala produsă de căldură. O cuprinse bucuria : se simțea ușoară, dormise noaptea cu un somn sănătos, fără întreruperi, și toate agitațiile, nerăbdările din zilele trecute păreau să se fi risipit odată cu odihna aceea. Se duse să se uite în oglindă ; pielea i se părea mai albă, mai proaspătă, și-și găsi privirea încărcată de o înduioșare umedă. Oare să fie adevărat ce spunea Leopoldina, „că nimic nu te face mai frumoasă decît o mică faptă rea“ ? Avea un amant, așadar !

Și, nemișcată în mijlocul odăii, cu brațele încrucișate, cu privirea fixă, repeta : „Am un amant !“ Își amintea cum fusese salonul în ajun, flacăra ascuțită a luminărilor, anumite tăceri neobișnuite în care parcă se oprise și viața, în timp ce ochii din portretul mamei lui Jorge, negri pe fața galbenă, își lansau din perete privirea lor nemișcată, de tablou. Dar întră Juliana cu un vraf de rufe călcate. Era timpul să se îmbrace...

Cîte rafinamente nu folosi în dimineața aceea ! Își parfumă apa, își alèse cămășuța cu dantelele cele mai frumoase. Și ofta că nu e bogată ! Își dorea pînzeturile și mătăsurile cele mai scumpe, mobilele cele mai somptuoase, bijuterii mari englezești, un cupeu tapițat cu sațen... Pentru că la firile sensibile, bucuriile inimii se întregesc cu senzualitățile luxului : prima greșeală care se instalează într-un suflet pînă atunci apărat le ușurează celorlalte intrarea ; — tot astfel, un hoț care pătrunde într-o casă deschide pe furiș ușile celorlalți înfometați ai bandei.

Urcă pentru micul-dejun, foarte proaspătă, cu părul împletit în două codițe, îmbrăcată într-un capot alb. Juliana alergă să închidă ferestrele, „deoarece chiar dacă nu e foarte cald, cănaturile închise mențin oricum mai multă răcoare!“ Și, observînd că-și uitase batista, dădu fuga să-i aducă una pe care o parfumă cu apă-de-colonie. O servea cu tandrețe. Văzînd-o că mănîncă smochine mai multe :

— No să vă facă rău, conîță ? exclamă aproape lăcrimînd.

Se foia în jurul ei cu un zîmbet servil, fără zgomot ; sau, postată în fața mesei, cu brațele încrucișate, părea s-o admire, cu orgoliu, ca pe o ființă prețioasă și scumpă, toată a ei, *stăpîna ei* ! Cu privirea holbată punea stăpînire pe ea.

Și-și zicea, în gînd :

„Ce mai cățea ! Ce mai stricată !“

• După micul-dejun Luiza se duse în dormitor să se întindă pe *causeuse*, cu *Ziarul știrilor*. Dar nu putea să citească.

Amintirile din ajun îi răscoleau neîncetat sufletul ca frunzele pe care un vînt de octombrie le ridică din cînd în cînd de pe un sol liniștit : anumite cuvinte ale lui, anumite elanuri, felul său de a iubi... Și rămînea nemișcată, cu privirea înecată într-un fluid, simțea cum acele aduceri aminte îi vibrau îndelung, suav, în memorie. Totuși gîndul la Jorge n-o părăsea ; îl avusese tot timpul în minte, din ajun ; nu o speria, nici n-o chinuia ; era acolo, nemișcat dar prezent, fără să-i provoace frică, nici să-i stîrnească remușcări ; parcă ar fi fost mort, sau undeva atît de departe încît nu se putea înapoia, sau ar fi părăsit-o ! Se minuna singură de calmul ei. Și cu toate acestea o enerva să aibă neconținut în minte chipul lui, impasibil, persistent ca un spectru ; începu instinctiv să-și caute justificări. Nu fusese vina ei. Nu-i deschisese de

bună voie brațele lui Bazilio!... Fusesse o „fatalitate“ : căldura acelei ore, înserarea, poate un piculeț de vin... Era nebună, desigur. Și-si repeta tradiționalele circumstanțe atenuante : nu era prima femeie care-si înșela soțul ; și multe o făceau doar din viciu, cită vreme la ea era vorba de o pasiune... Cîte femei nu aveau o dragoste nelegitimă, și totuși erau cunoscute, admirate ! Pînă și reginele aveau amanți. Iar el o iubea așa de mult. Va fi atît de credincios, atît de discret ! Cuvintele lui erau atît de captivante, sărutările lui atît de ametoare !... Și, la urma urmei, ce mai putea face acum ? *Acum, gata !...*

Și hotărî să-i răspundă la scrisoare. Se duse în birou. Încă de la intrare dădu cu ochii de fotografia lui Jorge — capul lui în mărime naturală — în rama de lac negru. Își simți inima încheștată de emoție ; rămasese parcă încremenită — ca o persoană încălzită de atîta alergat care pătrunde brusc în răcoarea unui subteran ; și-i cerceta părul ondulat, barba neagră, cravata cu picățele, cele două spade încrucișate care străluceau deasupra portretului. Dacă ar ști, ar omori-o !... Se făcu albă ca varul. Privea pierdută în jurul ei, halatul de catifea atîrnat de un cui, pledul în care-si înfășura picioarele, împăturit într-un colț, colile mari de hîrtie de desen pe masa din fund, borcânașul cu tutun, caseta cu pistoalele !... Sigur că ar omori-o !

Încăperea era atît de pătrunsă de personalitatea lui Jorge, încît i se părea că trebuie să vină, să intre dintr-o clipă într-alta... Dacă se înapoia pe neașteptate !... De trei zile nu primise nici o scrisoare — iar în timp ce ședea acolo scriindu-i amantului, în orice moment putea să apară *celălalt* și s-o prindă !... Prostii, își spuse. Vaporul sosea la Barreiro abia la ora cinci ; și pe urmă, în ultima scrisoare spusese că poate mai rămîne acolo o lună, ori chiar mai mult...

Se așază, alege o foaie de hîrtie, începu să scrie, cu scrisul ei puțin lăbărțat :

„Adoratul meu Bazilio“.

Dar o spaimă neașteptată o paraliza ; îi bătea inima de frică să nu vină, să nu intre în odaie... Poate mai bine să nu se apuce să-i scrie !... Se ridică, se duse încet în salon, se așază pe divan ; și ca și cum atingerea acelei canapele largi și înfocarea amintirilor din ajun i-ar fi insuflat curajul unor acțiuni amoroase și vinovate, se întoarse foarte decisă la birou și scrise repede :

„Nici nu-ți închipui cu ce bucurie am primit azi de dimineață scrisoarea ta...”

Penița veche scria rău ; o înmuie mai mult și, cînd s-o scuture, cum îi tremura puțin mîna, o picătură neagră căzu pe hîrtie. Rămase foarte contrariată, i se părea „semn rău“. Ezită o clipă — și, scărpinîndu-se în cap, cu coatele pe masă, o auzea pe Juliana cum mătură afară, pe palier, și fredonează *Scrisoare adorată*. În fine, pierzîndu-și răbdarea, rupse foaia de hîrtie în bucățele mici — și le aruncă într-o lădiță de lemn lăcuit, cu două verigi de metal, care se afla în colț, lângă masă, și în care Jorge arunca ciornele vechi și hîrțiile inutile : îi spuneau „sarcofagul“ ; Juliana, sigur, neglijase s-o golească la gunoi, pentru că se revărsa de hîrtoage.

Alese altă foaie, reîncepu :

„Adoratul meu Bazilio,

Nici nu-ți închipui cum am rămas primind scrisoarea ta, azi de dimineață, cînd m-am trezit. Am acoperit-o cu sărutări...”

Dar draperia se dădu la o parte în falduri moi și glasul Julianei spuse, discret :

— A venit croitoreasa, conită.

Luiza, tresărind, acoperi foaia de hîrtie cu palma.

— Să aştepte.

Şi continuă :

„Ce păcat că n-ai venit chiar tu, ci doar scrisoarea ! Mă mir şi eu de mine, cum de ai pus stăpînire atît de repede pe inima mea, dar adevărul e că niciodată n-am încetat să te iubesc. Nu mă considera uşuratică din cauza asta, nici nu gîndi ceva rău despre mine, pentru că eu îmi doresc stima ta, dar fapt e că niciodată n-am încetat să te iubesc şi, revăzîndu-te, după acea stupidă călătorie atît de departe, nu mi-am putut stăpîni sentimentul care mă atrăgea spre tîne, adoratul meu Bazilio. Era mai puternic decît mine, scumpul meu. Ieri, cînd blestemata de servitoare a venit să-mi spună că voiai să-ţi iei rămas-bun, Bazilio, am crezut că mor ; dar cînd am văzut că nu-i aşa, nici eu nu mai ştiu, te-am adorat ! Iar dacă mi-ai fi cerut să-ţi dau şi viaţa, aş fi făcut-o, pentru că te iubesc atît de mult, că mă mir şi eu... Dar de ce a fost nevoie de acea minciună, şi de ce ai venit, de fapt ? Aş fi vrut să-ţi spun adio pentru totdeauna, dar nu pot, adoratul meu Bazilio ! Mă depăşeşte. Întotdeauna te-am iubit, şi acum, că sînt a ta, că-ţi aparţin trup şi suflet, mi se pare că te iubesc mai mult, dacă se poate...”

— Unde e ? Unde e ? se auzi o voce în salon.

Luiza se ridică dintr-un salt, galbenă ca ceara. Venise Jorge ! Mototoli convulsiv scrisoarea, voi s-o ascundă în buzunar — capotul n-avea buzunare ! Atunci, zăpăcită, fără să se gîndească ce face, o aruncă în „sarcofag“. Rămase în picioare, aşteptînd, cu amîndouă mîinile sprijinite de masă, mai mult moartă decît vie.

Draperia se dădu la o parte — şi imediat recunoscui pălăria de catifea albastră a Dinei Felicidade.

— Aici te-ai ascuns, șmechero ! Ce faci ? Dar ce ai, fată, ești albă ca varul...

Luiza se prăbuși în fotoliu, palidă și rece, spunînd cu un zîmbet obosit :

— Scriam ceva, mi-a venit amețală...

— Vai ! Amețeli am și eu ! sări imediat Dona Felicidade. E o nenorocire, tot timpul trebuie să mă sprijin de mobile, mi-e frică și să umblu singură. Trebuie să iei niște curățenie !

— Haidem în dormitor, spuse imediat Luiza. O să fim mai la largul nostru în dormitor.

Cînd să se ridice, îi tremurau picioarele.

Traversară salonul : Juliana tocmai începea dereticatul. Luiza, în trecere, zări pe consola de marmoră, sub oglinda ovală, puțin scrum : rămăsese acolo din ajun, de la țigara *lui* ! Îl scutură — și, ridicînd ochii, se sperie de paloarea ei.

Croitoreasa, îmbrăcată în negru, cu o pălărie cu panglici violete pe cap, aștepta așezată pe *causeuse*, cu o privire nefericită, cu pachetul pe genunchi ; venise să probeze corsajul unei rochii combinate ; întinse materialul, îl îndoi, îl surfilă, vorbind încet, cu o umilință încărcată de tristețe, cu o mică tuse uscată ; de îndată ce plecă, ușurel, cu mersul ei ca de umbră, cu șalul vopsit, foarte strîns pe omoplații slabi — Dona Felicidade și începu să vorbească de *el*, de consilier. Îl întâlnise pe strada Moinho de Vento. Ei bine, nici măcar nu-i adresase cuvîntul ! Abia dacă-i făcuse o plecăciune foarte seacă și o ștersese apoi tiptil, de ai fi zis că fuge de ea ! Ce părere avea ? Vai ! Indiferența asta o ucidea. Și nu putea s-o înțeleagă, nu, realmente, nu putea s-o înțeleagă...

— Pentru că, în fine, exclama ea, mă cunosc bine, nu mai sînt un copil, dar nici hîrb n-am ajuns ! Păi, nu-i așa ?

— Sigur, spuse Luiza distrată. Își amintise de scrisoare.

— Uite că, așa cum mă vezi, la cei patruzeci de ani ai mei, dacă mă decoltez, tot mai arăt bine! În privința umerilor și a gîtului, nu mi se poate reproșa nimic!

Luiza dădu să se ridice. Dar Dona Felicidade repetă:

— Nu mi se poate reproșa nimic! Ar vrea ele, multe din tinerele astea, să arate ca mine!

— Cred și eu, o aprobă Luiza, zîmbind vag.

— Tot așa și el: nu mai e un băiețandru...

— Nici vorbă...

— Dar se ține foarte bine. Și ochii îi străluceau. Încă mai poate să facă fericită o femeie!

— Chiar foarte...

— Un bărbat pe cînte! oftă Dona Felicidade.

Atunci Luiza o întrerupse:

— Mă aștepți o clipă? Vin imediat înapoi.

— Du-te, fată dragă, du-te.

Luiza alergă în birou, drept la „sarcofag“. Era gol! Și scrisoarea ei, Dumnezeu!

Speriată, o chemă imediat pe Juliăna.

— Ai aruncat hîrțiile din coș?

— Da conîță, le-am aruncat, răspunse aceasta foarte calmă.

Și, manifestînd deodată interes:

— De ce, s-a pierdut vreo hîrtie?

Luiza păli.

— O hîrtie pe care am aruncat-o în coș. Unde l-ai golit?

— În lada cu gunoi, ca de obicei, conîță; mi-am zis că nu mai trebuie nimic de acolo...

— Ah! Stai să văd!

Urcă repede în bucătărie.

Juliăna, în urma ei, nu mai contenea:

— Asta-i bună! Păi n-au trecut nici cinci minute! Coșul era plin ochi... M-am dus să deretic puțin prin birou... Doamne iartă-mă, dar dacă-mi spuneți ceva, conită...

Însă lada era goală. Joana tocmai se dusesse jos s-o răstoarne; și, văzînd îngrijorarea Luizei:

— De ce, s-a pierdut ceva?

— O hîrtie, spuse Luiza, care privea în jur, albă ca varul.

— Erau și cîteva hîrtii, conită, spuse fata, am aruncat tot la gunoi.

— O fi rămas vreuna căzută pe dinafară, madam Joana, pomeni timid Juliana.

— Du-te de vezi, Joana, du-te de vezi, sări Luiza, cu o licărire de speranță.

Juliana părea neconsolată:

— Isuse! Doamne! De unde era să ghicesc? Dar de ce n-ați spus nimic, conită...?

— Bine, bine, nu-i vina dumitale, femeie...

— Zău că parcă mi s-a întors stomacul pe dos... Era ceva important, conită?

— Nu, o socoteală...

— Doamne iartă-mă!...

Joana se întoarse fluturînd o hîrtie murdară. Luiza i-o smulse din mînă, citi: „... diametrul primului puț de exploatare...”

— Nu, nu-i asta! exclamă, foarte contrariată.

— Atunci s-a dus pe canal în jos, conită, n-a mai rămas nimic.

— Ai văzut bine?

— Am răscolit tot...

Și Juliana continua, dezolată:

— Mai bine pierdeam eu zece tostoni! Așa ceva nu mi s-a mai întîmplat? Dar și eu, conită, de unde puteam să ghicesc...?

— Bine, bine, murmură Luiza, coborînd.

Dar era speriată, o cuprinsese chiar o vagă bănuială...
Își aminti de biletul pe care i-l scrisese lui Bazilio în
ajun și-l vîrîse apoi mototolit în buzunarul rochiei... Intră
în dormitor, agitată.

Dona Felicidade își scosese pălăria, se făcuse comodă
pe *causeuse*.

— Mă scuzi, da ? făcu Luiza.

— Vezi-ți de treabă, fată ! Ce s-a întîmplat ?

— Am pierdut niște socoteli, răspunse.

Alergă la garderob, dădu imediat de bilet în buzunar...
Asta o înșenină. Scrisoarea se dusesse la gunoi, desigur.
Dar ce imprudență !

— Bine, acum sînt gata ! spuse, luînd loc, resemnată.

Și Dona Felicidade începu imediat, cu glas scăzut,
foarte confidențial :

— Venisem să-ți spun ceva. Dar fii atentă ! Vezi că-i
secret.

Luiza tresări toată.

— Știi, continuă Dona Felicidade încet, cu pauze, ser-
vitoarea mea, Josefa, e pe cale să se mărite cu un galician,
comisionar... Omul e de lîngă Tui¹, și zice că pe-acolo, pe
la ei, e o femeie care se pricepe să lege cununiile, cu
farmece... Cică-i ceva nemaipomenit... Dacă-i face farme-
ce unui bărbat — îl apucă așa, deodată, o pasiune, că pe
loc încheie căsătoria, și-i toată lumea fericită.

Luiza, acum mai liniștită, zîmbi.

— Ascultă, sări Dona Felicidade, nu începe tu ime-
diat cu ale tale...

În tonul ei grav se vădea respectul pentru superstiții.

— Cică a făcut minuni. Bărbați care-și părăsiseră ne-
vestele, alții care nici nu le luau în seamă, soți care aveau

¹ Localitate din Spania, cu o celebră catedrală din secolul
al XIV-lea (n.t.).

amante, în fine, tot soiul de nenorociri... Dacă femeia face farmecele, bărbații încep să se înmoaie, să se căiască, să fie drăgăstoși, și se împlinzesc ca niște mielusei... Fata mi-a povestit asta. Eu m-am gândit imediat...

— Să-i faci farmece consilierului! exclamă Luiza.

— Ce părere ai?

Luiza izbucni într-un ris sonor. Dar Dona Felicidade aproape că se scandaliză. Povesti fel și fel de cazuri: un nobil necinstise o spălătoreasă; un bărbat își părăsise nevasta și copiii și fugise cu o „stricată“... La toți farmecele acționaseră fulgerător, provocând un amor subit și înfocat pentru persoana delăsată. Dacă erau aproape, veneau imediat înapoi, înfrinți; dacă erau departe, se întorceau cu-prinși de dorință, pe jos, călare, cu poșalionul, în goana mare, arzînd... Și se dăruiau, împlinziți și umili ca niște sclavi puși în lanțuri...

— Dar galicianul, continua ea foarte surescitată, zice așa, ca să meargă pînă acolo, să vorbească cu femeia, să-i ducă portretul consilierului, fiindcă e nevoie de portretul lui, al meu, fiindcă și de-al meu e nevoie, să meargă să vorbească, să vină înapoi — cere șapte monede!...

— Vai de mine, Dona Felicidade! făcu Luiza cu reproș.

— Nu spune nimic, nu începe iar cu ale tale! Vezi că eu cunosc cazuri...

Și, ridicîndu-se:

— Dar e vorba totuși de șapte monede! șapte monede! exclama, făcînd ochii mari.

Juliana apăru în ușă și, foarte încet, zîmbind cu subînțeles:

— Coniță, vreți să veniți puțin?

O chemă pe coridor, în secret:

— Scrisoarea asta. A adus-o de la hotel.

Luiza se făcu roșie ca focul.

— Zău așa, femeie! Nu-i nevoie să faci atâtea mistere!

Dar nu intră în dormitor, o deschise chiar pe coridor; era scrisă cu creionul, în mare grabă:

„Dragostea mea, spunea Bazilio, printr-o fericită întâmplare am descoperit ce Țe trebuie, un cuib discret unde să Țe putem întâlni...“ Și-i indica strada, numărul, firma casei, drumul cel mai scurt. „Când vii, dragostea mea? Vino mâine. Am botezat casa cu numele *Paradisul*: pentru mine, adorata mea, e un adevărat Paradis. Te aștept acolo de la amiază, de cum te zăresc, cobor.“

Graba aceea amoroasă de a face rost de un „cuib“ — dovedind o pasiune nerăbdătoare, preocupată numai de ea — o umplu de o dulce mândrie; totodată acel „Paradis“ secret, ca într-un roman, îi dădea speranța unor fericiri ieșite din comun; și toate neliniștile ei, sperietura cu scrisoarea pierdută se risipiră deodată sub o senzație de căldură, ca fulgii de zăpadă sub soarele care răsare.

Se întoarse în dormitor cu zîmbete în priviri.

— Ce părere ai? o întreabă imediat Dona Felicidade, obsedată de ideea ei.

— Despre ce?

— Să-l trimit pe omul ăsta la Tui?

Luiza înălță din umeri; o apucase sila de asemenea ițe vrăjitoarești, amestecate cu amoruri care nu vor să cedeze. În vanitatea idilei ei romantice, găsea respingător acel sentimentalism senil.

— Prostii! spuse cu mult dispreț.

— Oh, fată! Nu mai vorbi așa, nu mai vorbi așa! sări dezolată Dona Felicidade.

— Bine, atunci trimite-l, trimite-l! făcu Luiza, simțind că-și pierde răbdarea.

— Dar e vorba totuși de șapte monede ! exclamă Dona Felicidade, gata să plîngă.

Luiza se porni pe rîs.

— Pentru un soț ? Găsesc că e ieftin...

— Și dacă farmececele dau greș ?

— Atunci e scump !

Dona Felicidade scoase un „Vai !“ adînc. Era foarte nefericită, șovăind între imboldurile dorinței și prevederile spiritului de economie. Luizei i se făcu milă de ea și, scoțindu-și o rochie din garderob :

— Lasă astea, fată ! N-o fi nevoie chiar de farmece !...

Dona Felicidade ridică ochii la cer.

— Ieși în oraș ? întrebă melancolică.

— Nu.

Dona Felicidade îi propuse atunci să vină cu ea la minăstirea Encarnação. Îi făceau o vizită sărmanei Silveira, care avea un furuncul ! Și vedeau și biserica împodobită de sărbătoare, fiindcă se inaugura frontonul cel nou, o frumusețe !

— Și mai doresc și să mă duc să spun o rugăciune, să mă ușurez pe dinăuntru, adăugă oftînd.

Luiza acceptă. Avea chef să vadă altare luminate, să audă șușotitul rugăciunilor în cor, ca și cum rafinamentele preacucernice s-ar fi potrivit cu dispoziția ei sentimentală. Începu să se îmbrace în grabă.

— Ce grașă ești, fată ! Exclamă Dona Felicidade mirată, văzîndu-i umerii, gîtul.

Luiza, în fața oglinzii, se privea, zîmbea cu surîsul ei cald, mulțumită de liniile ei, mîngîindu-și încetișor, voluptuos, pielea albă și fină.

— Rotunjoară, spuse, giugiulindu-se.

— Rotunjoară ? Ai să te faci ca o minge !

Și adăugă, tristă :

— Dar și cu viața pe care o duci, cu un soț ca al tău, mulțumită, fără copii, fără griji...

— Haida de, scumpo, spuse Luiza, nu s-ar zice că pe tine supărările te-au făcut să slăbești...

— Asta așa-i, ai dreptate! Dar..., și părea dezolată, parcă încovoiată sub propiile ei eșecuri, pe dinăuntru e o nenorocire, stomacul, ficatul...

— Dacă femeia de la Tui face minuni, ți le înnoiește pe toate!

Dona Felicidade zîmbi, cu o îndoială amară.

— Știi că am o pălărie drăguță? exclamă deodată Luiza. N-ai văzut-o? E drăguță!

Se duse imediat, s-o caute în garderob. Era din pai fin, împodobită cu flori de nu-mă-uita.

— Cum ți se pare?

— E o frumusețe!

Luiza o contempla lovind ușor cu vârful degetelor în floricelele albastre.

— E primăvărată, spuse Dona Felicidade.

— Nu-i așa?

Și-o așază pe cap cu multă grijă, foarte serioasă. Îi șede-a bine! Dacă ar vedea-o Bazilio, ar plăcea-o, își spuse. Era foarte posibil să-l întâlnească...

O cuprinse, fără motiv, o fericire exuberantă: găsea atît de minunat că trăiește, că iese în oraș, că se duce la minăstirea Encarnação, că se gîndește la amantul ei!... Și, parcă plutind, căuta prin odaie cheițele de la măsuta de toaletă.

Oare unde le lăsase? Poate în sufragerie! Se ducea să vadă! Ieși alergînd, ca o prostituată, fredonînd:

Amici, la notte è bella...

La ra la la...

Aproape că se lovi de Juliana care mătura coridorul.

— Nu uita să-mi calci juponul brodat pentru mîine, Juliana!

— Da, conită ! E gata scrobit !

Și, urmărind-o cu o privire feroce :

„Cintă, coțofano, cintă, cățeauo, cintă, stricato !...”

Și ea însăși, cuprinsă subit de o veselie ascuțită, îi trăgea tare cu mătura, cîntînd, cu vocea ei dogită :

Poimîine se încheie campania,

Peeee aici se zice...

De-i adevărat, de nu-i doar un zvon..

Și, cu o opintire de emfază :

Vooooi fi ferice !

A doua zi, pe la ora două după-amiază, Sebastião și Julião se plimbau în parcul São Pedro de Alcântara.

Sebastião îi povestî scena cu Luiza, și cum, de atunci, stima lui pentru ea crescuse. La început, ea s-a înfuriat, da...

— Dar avea dreptate ! Pe neașteptate, să i se spună așa ceva ! Și eu am fost lipsit de delicatețe, m-am purtat ca o brută...

Pe urmă, sărăcuța, a fost imediat de acord, era amărită, foarte grijulie de reputația ei, îi ceruse sfaturi... Avea chiar și lacrimi în ochi.

— Eu i-am zis imediat că cel mai bine ar fi să discute cu văru-său, să-i spună ce se petrece... Ce părere ai ?

— Da, făcu Julião, îngîndurat.

Îl ascultase distrat, trăgînd dintr-un muc de țigară. Fața lui pămîntie era mai suptă, de culoarea fierii.

— Atunci, găsești că am făcut bine ?

Și, după o pauză :

— Că ea e o adevărată doamnă, să știi de la mine !
O adevărată doamnă, Julião !

Își continuară drumul tăcînd. Era o zi mohorită și înăbușitoare, plutea furtuna în aer : nori groși, grei și

cenușii se adunau spre biserica Graça, peste coline ; o rafală de vînt trecea cînd și cînd, făcînd să tremure frunzele copacilor.

— Așa că, acum, am scăpat de grijă, încheie Sebastião. Ce părere ai ?

Julião ridică din umeri cu un zîmbet trist.

— Ce n-aș da eu să am grijile tale, băiete ! spuse.

Și-i destăinuî atunci cu amărăciune preocupările sale. Cu o săptămîină în urmă se publicase concurs pentru o catedră de profesor suplinitor la Școala de Medicină, și se pregătea ca să se prezinte. Era colacul lui de salvare, spunea : dacă obținea catedra, își cîștiga imediat un nume, începea să-i vină clientela, apoi averea... Căci, ce dracu, totul era să pună un picior !... Dar certitudinea superiorității sale nu-l liniștea — pentru că, în fine, în Portugalia, nu-i așa ? cînd este vorba de știință, studiul, talentul sînt doar o poveste, principalul rămîn tot pilele ! El nu avea — iar contracandidatul său, un dobitoc, era nepot de director general, avea rude în Cameră, era un colos ! De aceea, chiar dacă învăța pe rupte, i se părea indispensabil să-și caute și el ceva pile ! Dar pe cine ?

— Tu nu cunoști pe nimeni, Sebastião ?...

Sebastião își aminti de un văr de-al său, deputat de Alentejo, un grăsan, aparținînd majorității guvernamentale, cu glasul ușor nazal. Dacă Julião voia, putea să-i vorbească... Dar întotdeauna se spunea că cei de la Școala de Medicină nu-s oameni să umble cu pile, cu intrigi... Dealtfel, îl aveau și pe consilierul Acácio...

— Un animal ! sări Julião. Un lăudăros ! Cine-i mai dă vreo atenție ? Vărul tău, da ! Vărul tău mi se pare potrivit ! E nevoie de cineva care să vorbească, să pună umărul...

Deoarece credea mult în influența pilelor, în puterea „oamenilor sus-puși“, în docilitatea sortii cînd e condusă

de urzelile intrigii. Și, cu un orgoliu în care se ghicea și o umbră de amenințare :

— Căci am să le arăt eu ce înseamnă să cunoști materia, Sebastião !

Voi să-i explice subiectul tezei, dar Sebastião îl întrerupse :

— Uite-o.

— Pe cine ?

— Pe Luiza.

Intr-adevăr, trecea, pe lângă Promenadă, îmbrăcată în negru din cap pînă-n picioare, singură. Le răspunse la salut cu un zîmbet, cu mici semne din mîină, ușor îmbujorată.

Și Sebastião, nemișcat, urmărind-o cu ochi plini de devoțiune :

— Spune și tu dacă nu e cinstea personificată ! Se duce prin magazine... Sfintă față !

Mergea să se întâlnească pentru prima dată cu Bazilio la „Paradis“. Și era foarte nervoasă : nu-și putuse stăpîni, încă de dimineață, o teamă nedefinită care-o făcuse să-și pună o voaletă foarte groasă și să-i bată inima la întâlnirea cu Sebastião. Dar în același timp se simțea îmboldită de o puternică, multiplă curiozitate, care-i dădea fiori de plăcere. În sfîrșit, va avea chiar ea o aventură asemenea celor despre care citise de atîtea ori în romanele de dragoste ! Va experimenta o formă nouă de amor, niște senzații excepționale ! Nimic nu lipsea — căsuța misterioasă, taina nelegitimă, toate palpitațiile provocate de primejdie ! Fiindcă aparențele o impresionau mai mult decît sentimentul ; și casa în sine o interesa, o atrăgea mai mult decît Bazilio ! Cum o fi ? Era în direcția Arroios¹, în fața Pieții Santa Bárbara : își amintea vag că existau acolo un șir de case vechi... Ar fi preferat să

¹ Cartier de la marginea de răsărit a Lisabonei (n.t.).

fie undeva la țară, pe o moșie, cu arbuști foșnitori și ierburi moi; s-ar fi putut plimba pe-acolo, cu mâinile în-lănțuie, într-o liniște poetică; și pe urmă, șiroitul apei în bazine de piatră ar ritma languros sunetele amoroase... Dar era undeva, la etajul al treilea — cine știe cum o fi înăuntru? Își aduse aminte de un roman de Paul Féval în care eroul, poet și duce, căptușește cu mătăsuri și tapiserii interiorul unei colibe unde se întâlnește cu amanta sa; cei care trec pe acolo, prin fața acelei cocioabe dă-răpănate, se gîndesc compătimitori la mizeria celor care o locuiesc — în timp ce înăuntru, în mare taină, florile se vestejesc în vase de Sèvres, iar picioarele goale calcă pe goblenuri veritabile! Cunoaște gustul lui Bazilio — și „Paradisul“ era desigur aidoma ca în romanul lui Paul Féval.

Dar în Piața Camões observă că individul cu barbișon lung, cel de la Promenadă, o urmărea cu perseverența unui cocoș; luă imediat un cupeu. Și, în timp ce cobora pe Chiado în jos, o cuprinse o senzație delicioasă de a fi astfel transportată în viteză spre amantul ei, ba chiar privea cu un oarecare dispreț la cei ce treceau, în rotirea vieții de toate zilele — în timp ce ea se îndrepta spre un moment atât de romanesc al vieții ei amoroase! Totuși, pe măsură ce se apropia, se simțea intimidată, sfioasă, parcă ar fi fost un plebeu obligat să urce, printre șiruri de halebardieri solemni, scările unui palat. Și-l închipuia pe Bazilio așteptînd-o întins pe un divan de mătase: și aproape că se temea că, în simplitatea ei burgheză, și lipsită de experiență cum era, nu va găsi cuvinte destul de alese ori mîngîieri destul de rafinate. El trebuie să fi cunoscut atîtea femei frumoase, bogate, experte în amor! Și-ar fi dorit să descindă dintr-un cupeu propriu, înfășurată în dantele de sute de mii de reali, și să vorbească spiritual ca din carte...

Trăsura opri lângă o casă gălbuie, cu o poartă scundă. Încă de la intrare, un miros stătut și sălcu îi făcu greață. Scara, cu treptele roase, urca abrupt, îngheșuită între pereți igrasioși de pe care se cojea varul. Pe palierul de la mezanin, un gemuleț cu un mic grilaj de sîrmă, cenușiu de praful adunat pe el și plin de pînze de păianjen, lăsa să pătrundă lumina murdară a unei curți interioare. Iar din spatele unei uși mici, învecinate, se auzea scîrțîitul unui leagăn și plînsul sfîșietor al unui copil.

Dar Bazilio coborî imediat, cu țigara în gură, spunînd încet :

— Ai întîrziat atît de mult ! Urcă ! Am crezut că nu mai vii. Ce s-a întîmplat ?

Scara era așa de îngustă, că nu puteau urca alături. Bazilio, mergînd înainte, pieziș, spuse :

— Sînt aici de la unu, fată ! Mi-am închipuit că ai uitat adresa...

Împinse o ușiță cu gratii, îi făcu loc să intre într-o odăiță tapetată cu hîrtie în dungi, albastre și albe.

Luiza văzu imediat, în fund, un pat de fier acoperit cu o cuvertură gălbuie făcută din petece de materiale diferite ; iar cearșafurile grosolane, de un alb dubios și prost spălate, erau întredeschise impudic...

Se făcu roșie ca racul, luă loc, tăcută, stînjinită. Iar ochii ei, larg deschiși, înregistrau zgîrîieturile oribile lăsate de gămăliile de chibrit lângă pat ; rogojina destrămată, roasă, cu o pată de cerneală într-un colț ; perdeluțele de la fereastră, dintr-o stofă roșie, țesută pe-alocuri ; o litografie reprezentînd o siluetă într-o tunică albastră care plutea prin văzduh și presăra flori... Mai cu seamă o fotografie mare, deasupra canapelei vechi din împletitură de răchită, o fascina : înfățișa pe un individ bondoc,

cu aspect de hilar și năting, cu barba în formă de colier, cu alură de marinăr de duminică : așezat, în pantaloni albi, cu picioarele foarte îndepărtate, își odihnea o mână pe genunchi, iar cu cealaltă, întinsă, se sprijinea de o coloană retezată ; sub ramă ,ca peste o piatră de mormint, atirna, de un cui cu măciulie galbenă, o coroană de imor-tele !

— Asta a fost tot ce s-a putut găsi, îi spuse Bazilio. Printr-un noroc ; e un loc retras, discret... Nu-i prea luxos...

— Nu, făcu ea, încet. Se sculă, se duse la fereastră, ridică un colț al brizbizului de muselină fixat pe geam : în față se înșirau case sărăcăcioase ; un cizmar cărunt bătea o talpă, în stradă ; la ușa unei prăvălioare se legăna un șomoioș de iască lângă un pachet de țigări atârnat de o sfoară ; iar la o fereastră, o fată ciufulită și tristă legăna în brațe un copil bolnav care avea cruste groase de plăgi pe căpșorul de culoarea pepenelui galben.

Luiza își mușca buzele, simțea cum o cuprinde tristețea. Atunci se auziră niște bătăi discrete în ușă. Ea se sperie, își coborî imediat voaleta pe față. Bazilio se duse să deschidă. O voce mieroasă, șuierătoare, șopti ceva, încet. Luiza auzi vag : Stați liniștiți, poftim cheițele...

— Bine, bine, spuse Bazilio grăbit, trîntind ușă.

— Cine era ?

— Proprietăreasa.

Cerul începuse să se întunece ; picături mari de ploaie se striveau acum de pietrele pavajului : și culorile amurgului făceau ca odaia să pară și mai tristă.

— Cum ai descoperit-o ? întrebă Luiza, melancolică.

— Printr-o misită.

Va să zică, mai veniseră și alții, mai „iubiseră“ și alții acolo ? își spuse ea. Și patul i se păru respingător.

— Scoate-ți pălăria, făcu Bazilio, acum nerăbdător, mă enervezi cu pălăria asta pe cap.

Ea ridică încet elasticul și se duse să-și pună pălăria pe canapeaua din împletitură de răchită; era neconsolată.

Bazilio îi luă miinile și, atrăgînd-o lîngă el, se așeză pe pat :

— Ești atît de frumoasă ! O sărută pe gît, își sprijini capul pe pieptul ei. Și, cu privirea tulbure :

— Te-am visat toată noaptea !

Dar deodată o rafală puternică de ploaie biciui geamurile. Și imediat bătu cineva la ușă, grăbit.

— Ce e ? strigă Bazilio furios.

Vocea explică, suierătoare, că uitase o pătură la uscat pe verandă. Dacă se uda, ce pagubă !

— Am să-ți plătesc pătura, lasă-mă în pace ! urlă Bazilio.

— Dă-i pătura...

— S-o ia dracu !

Și Luiza, simțînd un fior de frig pe umerii goi, se abandona ușor resemnată între genunchii lui Bazilio — vîzînd tot timpul întoarsă spre ea fața năîngă a marinarului.

Asemenea unui iaht care, pornind cu noblețe într-o călătorie romantică, eșuează încă de la plecare în mlaștinile riului cu ape scăzute; iar căpitanul aventurier care visase tîmîile și moscul pădurilor aromate, nemișcat pe puntea de sus, își astupă nările de duhoarea canalelor de scurgere.

De îndată ce Luiza începu să iasă zilnic, Juliana își spuse : „Bun ! Se duce să se întîlnească iar cu tipul !“

Și atitudinea ei deveni încă și mai servilă. Cu un zîmbet josnic alerga să deschidă ușa, încîntată, cînd Luiza se

întorcea la ora cinci. Și de cît zel nu dădea dovadă ! De cîtă exactitate ! Lipsea un nasture, se rătăcea o panglică, începea imediat cu „mii de iertăciuni, conîță“, „scuzați-mă de astă dată“, și tot soiul de lamentații umile. Se interesa cu devoțiune de sănătatea ei, de lenjeria ei, de felurile de mîncare...

Totuși, de cînd cu vizitele Luizei la „Paradis“, i se înzecise treaba : acum trebuia să calce zilnic ; de multe ori era nevoie să spele seara gulere, danteluțe, mînșete, într-un lighean de alamă, pînă la ora unsprezece. La șase de dimineață, sau chiar mai devreme, era „cu fierul în funcțiune“. Și nu se plîngea, ba chiar îi spunea Joanei :

— Vai ! Ți-e mări mare dragul să vezi o cucoană atît de îngrijită !... Că dacă ai ști cum sînt altele ! Zău așa ! Nu, nu că zic, dar îmi face plăcere. Și pe urmă, slavă Domnului, acum sînt sănătoasă, munca nu mă sperie !

Nu se mai plîngea de „stăpînă“. Îi afirmase chiar Joanei, în repetate rînduri :

— Conîța noastră ! Vai, e o sfîntă ! E ușor de suportat !... Nu găsești alta mai bună ca ea !

Fața ei pierduse ceva din culoarea fierii, din schimonoseala amară de altădată. Uneori, la prînz sau seara, în timp ce sta și cosea tăcută lingă Joana, la lumina lămpii cu gaz, începea deodată să zîmbească, privirea i se limpezea, jovială.

— Madam Juliana, mata parcă te-ai gîndi la niscăi lucruri plăcute...

— Mai visez și eu cîteodată, madam Joana ! răspundea cu satisfacție.

Părea să nu mai fie invidioasă ; asculta chiar calmă cînd i se pomenea de rochia de mătase inaugurată de Gertrudes, cea de la doctorul în matematici, într-o zi de sărbătoare. Spunea doar :

— Odată am să îmbrac și eu niște rochii noi, și încă din cele bune ! De la croitoreasă !

I se mai întâmplase să dezvăluie cu vorbe vagi speranța unei apropiate îmbelșugări. Joana îi spusese chiar :

— Madam Juliana, mata aștepți vreo moștenire ?

— Poate ! răspundea sec.

Și zilnic o detesta mai mult pe Luiza. Când o vedea de dimineată împopoțonându-se, dându-și cu apă-de-colonie, uitându-se în oglinda de la toaletă și fredonînd, ieșea din odaie, pentru că o apuca o asemenea ură, că-i era teamă să nu plesnească ! O ura pentru toaletele ei, pentru aerul voios, pentru lenjerie, pentru *bărbatul* cu care mergea să se întâlnească, pentru toate darurile ei de cucoană. „Cățeaua !“ Când Luiza ieșea din casă se ducea s-o spioneze, s-o vadă cum urcă strada, după care, închizînd fereastra cu un chicotit înciudat, spunea :

— Distrează-te, coțofano, distrează-te, că mi-o veni și mie rîndul ! Oho, și încă cum !

Într-adevăr, Luiza se distra. Ieșea zilnic la ora două. Pe stradă începuse să se spună că „a inginerului lucrează acum cu ziua“.

De îndată ce dădea colțul, se adunau cu toții să șușotească. Aveau certitudinea că mergea să-l întâlnească pe „filfizon“. Dar unde oare ? se tot întreba, curioasă foarte, cărbunăreasa.

— La hotel, murmură Paula, Că pe la hoteluri se întâmplă tot soiul de scandaluri. Sau poate, adăuga cu scîrbă, în vreuna din cocișile acelea din cartierul Baixa !

Tutungioaica o plîngea : o cucoană atît de cumsecade !

— Vaca nu treieră cu gura legată, coană Helena, mîriia Paula. Toate-s la fel !

— În afară de mine ! protesta tutungioaica. Că eu am fost întotdeauna femeie cinstită !

— Dar ea ? sărea cărbunăreasa. Cine-ar fi zis !

— Vorbesc despre înalta societate, despre cuconeturi, despre cele care poartă trenă de mătase ! O adunătură de stricate ! Știu eu ce știu !

Și adăugă grav :

— În popor întilnești mai multă moralitate. Poporul e altă stirpe !

Și, cu miinile înfundate în buzunare, cu picioarele foarte crăcănate, cu capul în jos, privea țintă în pământ.

— Cum să nu fie ! murmura. Cum să nu fie ! Ca și cum ar fi găsit într-adevăr că pietrele pavajului erau mai puțin numeroase decît virtuțile poporului !

Sebastião, care stătuse la proprietatea sa din Almada aproape două săptămîni, rămase împietrit cînd, la înapoiere, Joana îi încredință marile „vești“ : că Luizinha ieșea acum zilnic la ora două, că vărul nu mai venise pe la ea ! i-o spusese Gertrudes ; nu se vorbea despre altceva pe stradă...

— Va să zică biata doamnă nu poate nici măcar să se ducă prin magazine, pe la treburile ei ! exclamă Sebastião. Gertrudes e o nerușinată, și nici nu înțeleg cum dumneata, mătușă Joana, o rabzi să mai calce pe aici. Să vină cu asemenea birfe !...

— Doamne, Dumnezeuule ! Uite ce te-ai mai supărat ! replică foarte scandalizată mătușa Joana. Zău, domnișorule, chiar aaș... Biata femeie a spus și ea ce-a auzit pe stradă ! Că ea, chiar că o apără, ea e cea care o apără ! Mi s-a și plîns de cîte se trîncănesc, verzi și uscate ! Frumos ! Și mătușa Joana ieși, mîriind : Uite ce te-ai mai supărat, zău așa !

Sebastião o chemă înapoi ca s-o împace :

— Dar atunci, cine trîncănește, mătușă Joana ?

— Cine? Și, foarte emfatică: Toată strada! Toată strada! Toată strada!

Sebastião rămase distrus. Toată strada! Era cu puțință! Dar și ea, ce-i venise acum să plece zilnic în oraș, tocmai ea, o doamnă, care atunci cînd era Jorge nici nu ieșea din birlog! Vecinii, care șușotiseră despre vizitele celui-lalt, sigur că începuseră să comenteze acum ieșirile ei! Își pierdea reputația! Și el, el nu putea să facă nimic! Să meargă oare să-i atragă atenția? Să mai suporte iar o scenă? Cu neputință.

O căută. N-avea de gînd să-i pomenească nimic, desigur, mergea doar s-o vadă. Nu era acasă. Trecu din nou după două zile. Juliana veni să-i spună la ușa de intrare, cu zîmbetul ei gălbui: „Chiar acum a plecat, de o clipită. O mai puteți prinde pe Patriarcal.“ În fine, într-o zi o întîlni la capătul străzii São Roque. Luiza păru încîntată să-l vadă: De ce stătuse atît de mult în Almada? Ce dezertare!

Avusese angajați niște dulgheri, a trebuit să supravegheze lucrările. Dar ea?

— Sînt bine. Puțin cam plictisită. Jorge zice că mai stă încă acolo. Am fost foarte singură. Nici Julião, nici consilierul, nimeni. Doar Dona Felicidade a mai venit, pe fugă. Acum zace tot timpul la mînăstirea Encarnação... Așa persoane cucernice, zic și eu! Și rîse.

Dar ea, unde se ducea?

Să facă niște cumpărături, pe urmă la croitoareasă...

— Și să mai treci, Sebastião, ne-am înțeles?

— Am să trec.

— Deseară. Sînt atît de singură! Am cîntat mult, doar pianul îmi mai ține companie!

În chiar după-amiaza aceea, Sebastião primi o scrisoare de la Jorge: „Ai mai văzut-o pe Luiza? Am fost foarte

îngrijorat, pentru că de mai bine de cinci zile n-am primit nici o scrisoare de la ea. Dealtfel, e leneșă ca o călugăriță; cînd în sfîrșit scrie, nu depășește patru rînduri, pentru că tocmai pleacă poștașul. Să meargă să-i spună poștașului să aștepte, ce dracu! Se plînge că se plictisește, că e singură, că au părăsit-o toți, că trăiește ca în pustiu. Vezi de-i mai ține de urît, sărăcuța etc.“

A doua zi pe seară se duse la ea. Îi ieși înainte foarte roșie, cu ochii cîrpiți, în capot alb. Se întorsese tare obosită din oraș, o apucase somnul după-masă, adormise pe *causeuse*... Ce mai era nou? Și căsca.

Vorbiră despre lucrările de la Almada, despre consilier, Julião; apoi tăcură, stînjiți.

Luiza aprinse atunci luminările de pe pian, îi arătă partitura nouă pe care o studia, *Medjé* de Gounod; la un anumit pasaj se încurca întotdeauna; îl rugă pe Sebastião să-l cînte și, lîngă pian, bătînd măsura cu piciorul, fredona cu glas scăzut melodia, căreia execuția lui Sebastião îi dădea un farmec pătrunzător. Voi să încerce și ea, dar greși, se enervă, aruncă notele cît colo și se așeză pe divan, spunînd:

— Nu mai cînt aproape deloc! Mi se ruginesc degetele!...

Sebastião nu îndrăznea să întrebe de vărul Bazilio. Luiza nici nu-i pronunță numele. Iar Sebastião, înțelegînd din rezerva ei fie că-i scăzuse încrederea, fie că-i mai rămăsese un rest de pică, spuse că trebuia să mai treacă pe la Asociația Generală de Agricultură, și plecă foarte abătut.

Fiecare zi următoare îi aducea o grijă diferită. Uneori mătușa Joana îi zicea, după-amiaza: „Luizinha iar a ieșit azi! Pe căldura asta, poate să i se facă și rău! Zău așa!“ Alteori vedea conciliabulele vecinilor, care asistau de de-

parte și care, desigur, „stăteau și o jupuiau de vie pe biata doamnă“ !

Toate acestea i se păreau exact ca *Aria calomniei* din *Bărbierul din Sevilla*: calomnia, la început ușoară ca freamătul aripilor unei păsări, urcă într-un crescendo înspăimântător, pînă explodează ca un tunet !

Făcea acum ocoluri ca să nu treacă, pe stradă, prin fața lui Paula și a tutungioaicei : îi era rușine de ei ! Se întîlnise cu Teixeira Azevedo, care-l întrebasesc :

— Dar Jorge, cînd vine înapoi ? Ce dracu ! A rămas acolo !

Observația asta trivială îl înspăimîntă.

În sfîrșit, într-o zi, mai descurajat, se duse la Julião. Il găsi acasă, în locuința sa de la etajul al patrulea, în cămașă și papuci, murdar și ciufulit, înconjurat de hîrtoage, cu un ibric de cafea lîngă el, lucrînd. Podeaua neagră era plină cu mucuri de țigară ; într-un colț erau îngrămădite rufe murdare ; pe patul desfăcut zăceau cărți deschise — și toată acea harababură emana un miros de stătut. Fereastră cu pervaz dădea spre curtea interioară, de unde răzbătea cîntecul strident al unei slujnice care freca niște crătiți, cu nisip.

De cum intră el, Julião se sculă, se întinse, își răsuci o țigară și-i declară că lucra de la șapte !... Hm ? E bine ? Ca să știe și domnul Sebastião !

— Dealtfel, ai sosit la țanc. Tocmai voiam să trimit pe cineva la tine... Trebuia să primesc niște bani și nu mi-au sosit. Dă-mi o liră.

Și imediat începu să vorbească de teză. Ieșea ceva strașnic !

Îi citi unele paragrafe din introducere cu o delectare de părinte, foarte satisfăcut, plin de încrederea pe care o dă de obicei surescitarea muncii, plimbîndu-se cu pași mari prin odaie :

— Le arăt eu lor că mai există portughezi în Portugalia, Sebastião ! Am să-i las cu gura căscată ! Vei vedea !

Se așeză, începu să numere filele scrise, fluierînd. Atunci Sebastião timid, destul de stînjedit că vine să tulbure cu preocupările lui mărunte niște interese științifice atît de înalte, spuse încet :

— Păi, eu venisem să-ți vorbesc de prietenii noștri...

Dar ușa se trînti de perete și intră un tînăr cu barba încîlcită și privirea de nebun ; era un student de la Școala de Medicină, prieten cu Julião ; aproape imediat cei doi reîncepură o discuție, pe care o purtasera și de dimineață, și care fusese întreruptă la ora unsprezece cînd tînărul cu privirea de nebun coborîse să ia masa la Áurea.

— Nu, băiete ! exclama studentul, exaltat. Eu o țin pe-a mea ! Medicina e o jumătate de știință, fiziologia e altă jumătate de știință ! Sînt științe conjecturale, pentru că ne scapă fundamentul nu cunoaștem începutul vieții !

Și, încrucișîndu-și brațele în fața lui Sebastião, îi strigă :

— Ce știm noi despre începutul vieții !

Sebastião, umilit, coborî ochii.

Dar Julião se indigna :

— Ești demoralizat de doctrina vitalistă, mizerabile !

Tună atunci contra vitalismului, pe care-l declară „potrivnic oricărui spirit științific“.

— O teorie care pretinde că legile ce guvernează corpurile neînsuflețite nu sînt aceleași cu legile ce guvernează corpurile vii e o erezie grotescă ! exclama. Și Bichat, care o proclamă, e un dobitoc !

Studentul, ieșindu-și din fire, urlă că cine-l numește pe Bichat dobitoc e pur și simplu dobitoc el însuși.

Dar Julião nu ținu cont de injurie, și continuă, exaltat de ideile sale :

— Ce ne pasă nouă de începutul vieții ? Mă interesează tot atît cît și prima cămașă pe care am îmbrăcat-o ! Începutul vieții e ca orice alt început : o taină ! Îl vom ignora pe veci ! Nu putem cunoaște nici un început. Viața, moartea, obîrșiile, sfîrșiturile, sînt tot atîtea mistere ! Sînt cauze prime cu care n-avem nimic de a face, absolut nimic ! Putem să ne luptăm secole de-a rîndul, că tot nu avansăm nici cu un deget. Fiziologul, chimistul n-au nici o legătură cu începuturile lucrurilor ; ceea ce-i interesează pe ei sînt fenomenele ! Iar fenomenele și cauzele lor imediate, scumpul meu, pot fi determinate cu tot atîta rigoare în corpurile neînsuflețite ca și în corpurile vii — într-o piatră, ca și într-un judecător ! Îar fiziologia și medicina sînt științe la fel de exacte ca și chimia ! Asta vine încă de la Descartes !

Începură atunci să urle unul la altul în legătură cu Descartes. Și imediat, fără ca Sebastião, uluit, să-și dea seama de tranziție, se încrîncenară asupra ideii de Dumnezeu.

Studentul părea să aibă nevoie de Dumnezeu ca să explice universul. Dar Julião îl ataca pe Dumnezeu cu furie : îl numea „o ipoteză răsuflată“, „o veche idee fixă a partidului miguelist“¹ ; și începură să se ciorovăiască pe probleme sociale, ca doi cocoși vrăjmași.

Studentul, cu ochii rătăciți, susținea, lovind cu pumnul în masă, principiul autorității ! Julião urla în favoarea „anarhiei individuale“ ! Și, după ce i-au citat furioși pe Proudhon, Bastiat, Jouffroy, au ajuns la insulte personale. Julião, care domina prin stridența glasului, îl critica violent pe celălalt pentru acțiunile lui cu dobîndă de 60%, pentru situația lui ridicolă de fiu al unui agent de

¹ Partizan al lui Dom Miguel, vezi nota de la pag. 17.

bursă și pentru biftecul boieresc pe care tocmai îl înfulecase la Aurea !

Se priviră atunci cu ciudă unul pe altul.

Dar, după câteva clipe, studentul rosti cu dispreț niște cuvinte despre Claude Bernard, și cearta reîncepu, furiș.

Sebastião își luă atunci pălăria.

— Cu bine, spuse cu glas încet.

— Cu bine, Sebastião, cu bine, spuse repede Julião.

Îl însoți pe palier.

— Și când vei dori să vorbesc cu văru-meu..., murmură Sebastião.

— Ei bine, mai vedem noi, mă mai gîndesc eu, spuse Julião cu nepăsare, ca și cum orgoliul lucrării sale i-ar fi risipit orice spaimă de nedreptate.

Sebastião coborî treptele, gîndind : „Nu se poate vorbi nimic cu el acum !“

Deodată îi veni o idee : dacă s-ar duce la Dona Felicidade, să-și deschidă sufletul în fața ei ! Dona Felicidade era gălăgioasă, cam prostuță, dar, oricum, era o femeie în vîrstă, prietenă intimă cu Luiza : avea chiar mai multă autoritate, mai multă dibăcie...

Se hotărî pe loc, luă o birjă, se duse în strada São Bento.

Servitoarea Donei Felicidade îi deschise, dezolată și în lacrimi :

— Păi, cum, n-ați aflat ?

— Nu.

— Vai de mine ! E de mirare !

— Ce anume ?

— Cucoana ! Mare nenorocire ! Și-a scrîntit piciorul la Encarnação, a căzut. I-a fost tare rău, tare, tare rău.

— Aici ?

— La Encarnação. N-a mai putut pleca de acolo. E la doamna Ana Silveira. Mare nenorocire ! Şi e atât de nervoasă !

— Dar când s-a întâmplat ?

— Alaltăieri seara.

Sebastião sări în birjă, dădu adresa Luizei.

Dona Felicidade, bolnavă, la Encarnação ! Dar atunci Luiza putea perfect să iasă zilnic în oraş ! Se ducea s-o viziteze, să-i țină companie, s-o îngrijească...

Vecinii nu aveau ce să mai murmure ! Se ducea s-o vadă pe biata bolnavă !...

Era ora două când trăsură opri la poarta Luizei. O întâlni în timp ce cobora scara, îmbrăcată în negru, cu mănuşi *gris-perle*, cu voaletă neagră.

— Ah ! urcă, Sebastião, urcă ! Vrei să urci ?

Se opri pe trepte, ușor îmbujorat, ușor stinjenit.

— Nu, mulțumesc. Veneam doar să vă spun... Nu știți ? Dona Felicidade...

— Ce s-a întâmplat ?

— Și-a scrântit piciorul. E rău.

— Ce spui ?

Sebastião dădu amănunte.

— Mă duc la ea imediat.

— Trebuie să vă duceți. Eu nu pot, acolo nu intră bărbați. Săraca ! Cică-i rău de tot.

O însoți pînă la colțul străzii, îi oferi chiar trăsura lui.

— Și multe urări de grabnică însănătoșire, și-mi pare rău că nu pot merge s-o văd !... Biata doamnă ! Și cică e foarte nervoasă !

O văzu îndepărtîndu-se spre strada Patriarcal și, admirînd grația siluetei ei, își freca mîinile satisfăcut.

Acum erau îndreptățite, chiar sanctificate plimbările ei zilnice ! Va fi infirmiera bieteii Dona Felicidade ! Toți trebuiau s-o afle, Paula, tutungioaica, Gertrudes, surorile

Azevedo, totți, astfel încît, atunci cînd o vor mai vedea diminețile urcînd strada, să spună : Se duce să-i țină companie bolnavei ! E o sfință !

Paula stătea în ușa prăvăliei — și, Sebastião, căruia-i venise o idee subită, intră înăuntru. Aprecia la sine faptul că găsea atît de ușor soluțiile, că era atît de dibaci !

Își trase pălăria pe ceafă și, arătînd cu umbrela spre un tablou care-l reprezenta pe Dom João al VI-lea :

— Cît vrei pe ăsta, domnule Paula ?

Paula rămase surprins :

— Domnu Sebastião glumește ?

— Cum să glumesc ? — Vorbea foarte serios ! Dorea niște tablouri pentru vestibulul casei din Almada ; dar vechi, fără ramă, ca să meargă pe un tapet de culoare închisă. — Ca ăsta ! Cum să glumesc ? Asta-i bună, domnule !

— Scuzați, domnu Sebastião... Păi, în cazul ăsta, aș avea pe aici cîteva tablouri potrivite.

— Dom João al VI-lea îmi place. Cît costă ?

Paula zise, fără să șovăie :

— Șapte mii două sute. Dar e o operă de maestru !

Era o pînză decolorată și afumată, pe care niște resturi de față roșietică, înconjurată de ciucuri de păr, se reliefa vag pe un fond întunecat. Un roșu tern permitea să ghicești catifeaua unei jileci de curte, iar burta proeminentă și ostentativă umplea o vestă, verzuie. Partea cea mai bine conservată a pinzei era, lateral, o pernă pe care se putea zări coroana regală — lucrată de artist cu o minuțiozitate plină de entuziasm, fie dintr-o silință de imbecil, fie din adulație de curtezan.

Sebastião găsi că e scump ; dar Paula îi arătă prețul de pe o bucățică de hîrtie lipită pe dosul tabloului ; șterse aproape drăgăstos pînza de praf ; îi scoase în evidență fru-

mușetea, își menționează propria sa onestitate ; critică pe alți negustori de mobile „care-și călcau în picioare conștiința“ ; jură că portretul aparținuse Palatului de la Queluz, și se pregătea tocmai să atace chestiuni politice — când Sebastião spuse, ca să încheie discuția :

— Bine, atunci trimite-mi-l imediat, îl iau. Și trimite și factura.

— Să știți că luați o operă de valoare !

Sebastião se uita acum împrejur. Voia să pomenească de „piciorul scrîntit al Dnei Felicidade“, își căuta o tranziție. Examină niște vase indiene, o oglindă ; și, dînd peste un fotoliu de bolnav :

— Asta ar fi bun pentru Dona Felicidade ! exclamă imediat. Scaunul ăsta ! Frumos scaun !

Paula făcu ochii mari.

— Pentru Dona Felicidade Noronha, repetă Sebastião. Ca să stea lungită... Păi, cum, nu știai, domnule ? Și-a rupt piciorul, i-a fost tare rău.

— Dona Felicidade, prietena *familiei* ? Și arată cu degetul mare spre casa inginerului.

— Da, domnule ! Și-a rupt piciorul la Encarnação. A rămas acolo, n-a mai putut să plece. Dona Luiza merge în fiecare zi să-i țină companie. Acum acolo se ducea...

— Ah ! făcu Paula încet.

Și, după o pauză :

— Dar eu am văzut-o întrînd *acolo* să tot fie vreo opt zile.

— Alaltăieri s-a întîmplat.

Tuși și adăugă, întorcînd fața, ca să privească atent niște gravuri :

— Dealtfel, Dona Luiza mergea zilnic la Encarnação, dar ca s-o viziteze pe Silveira, pe Dona Ana Silveira, care s-a simțit rău. Săraca, de trei săptămîni duce o viață

de infirmieră. Toată ziua la Encarnação ! Şi acum, colac peste pupăză, Dona Felicidade. Mare belea !

— Păi nu ştiam, habar n-aveam, murmură Paula, cu miinile înfundate în buzunare.

— Să mi-l trimiţi pe Dom João al VI-lea, ne-am înţeles ?

— La ordinele dumneavoastră, domnu Sebastião.

Sebastião se duse acasă. Urcă în salon ; şi, aruncîndu-şi pălăria pe-sofa : „Bun, îşi spuse, acum măcar sînt salvate aparenţele !“ Se plimbă cîtva timp prin cameră cu capul în jos ; era trist ; deoarece faptul că izbutise, întîmplător, să justifice acele plimbări faţă de vecini, făcea să i se pară şi mai crud gîndul că nu le putea justifica faţă de sine însuşi. Comentariile vecinilor vor înceta pentru un timp, dar *ale sale* ?... Voia să le socotească false, puerile, nedrepte : şi, fără de voie, bunul său simţ şi rectitudinea sa tot încercau să le răstălmăcească. În sfîrşit, făcuse ce trebuia ! Şi, cu un gest trist, vorbind singur în tăcerea salonului :

— Restul e treaba conştiinţei ei !

În după-amiaza aceea se aflase deja pe stradă că Dona Felicidade Noronha îşi scrîntise piciorul la Encarnação (alţii ziceau chiar că şi l-ar fi rupt) şi că Dona Luiza stătea tot timpul la căpăţîiul ei... Paula declarase cu autoritate :

— E o femeie de treabă, e o femeie de treabă !

Gertrudes, cea de la doctorul în matematici, se duse imediat, pe înserate, s-o întrebe pe mătuşa Joana „dacă e adevărată chestia cu piciorul rupt“. Mătuşa Joana corectă : era vorba de laba piciorului, îşi scrîntise laba piciorului ! Iar Gertrudes îi spuse apoi doctorului ei, la ceai, că Dona Felicidade făcuse o căzătură şi că se rupsesse toată în bucăţi.

— La Encarnação s-a întâmplat, adăugă. Cică toate acolo sînt acum date peste cap. Luizinha a și dormit acolo...

— Sensibilități de bigote ! mîrii, plictisit, doctorul în matematici.

Dar, pe stradă, toți îi aduceau laude. Ba chiar, după cîteva zile, Teixeira Azevedo (care pînă atunci doar o salută pe Luiza), întîlnind-o pe strada São Roque, se opri și, cu o plecăciune adîncă :

— Scuzați-mă, vă rog. Cum îi mai merge bolnavei dumneavoastră ?

— Mai bine, mulțumesc.

— Păi, doamnă dragă, ați fost foarte milostivă, să vă duceți zi de zi pe căldura asta la Encarnação...

Luiza roși.

— Săraca ! Nu-i lipsește compania, dar...

— Asta înseamnă mare milostenie din partea dumneavoastră, doamnă dragă, exclamă el cu emfază. Asta înseamnă mare milostenie. Servitorul dumneavoastră !

Și se îndepărtă emoționat.

Într-adevăr, Luiza se dusese imediat s-o viziteze pe Dona Felicidade. Avea o simplă luxație ; și, culcată în locuința doamnei Silveira, cu piciorul înfășurat în comprese cu tinctură de arnică, terorizată „să nu-și piardă piciorul“, își petrecea ziua înconjurată de prietene, jeluindu-se, savurînd birfele acelui loc de reculegere și ciugulind delicatese.

Dé îndată ce intra cineva s-o vadă, își întetea exclamațiile și lamentările ; urma apoi istoricul amănunțit, plin de incidente, înțesat de cuvîntul „nenorocire“ : tocmai dătea să coboare, să pună piciorul pe treaptă ; lunecă ; simți că o să cadă ; se mai sprijini, și abia putu să spună :

Văleu, Sfântă Fecioară a Sănătății ! La început durerea n-a fost prea mare ; dar putea să fie moartă pînă acum ; a scăpat ca prin minune !

Toate cucoanele erau de acord „că fusese o adevărată minune“. O priveau emoționate, și mergeau pe rînd să îngenuncheze și să se roage unor sfinți specializați pentru ușurarea durerilor doamnei Noronha !

Prima vizită a Luizei a fost pentru Dona Felicidade o consolare, „a făcut-o să se mai întremeze“ ; fiindcă se frămînta că stă acolo în pat, fără să aibă vești de la *el*, fără să poată vorbi de *el* !

Iar în zilele următoare, de îndată ce rămînea singură în odaie cu Luiza, o chema la capul patului și-i șoptea misterios : Îl văzuse ? Aflase ceva de *el* ? Se amăra că *el* nu știa că este bolnavă, și deci nu-i putea oferi acele gînduri compătimitoare — la care piciorul ei avea dreptul și care ar fi fost un sprijin pentru inima ei ! Dar Luiza nu-l văzuse — și Dona Felicidade, amestecîndu-și ceaiul cu lingurița, scotea suspine ascuțite.

La ora două pleca de la Encarnação — și se ducea să ia o trăsură în Piața Rossio : ca să nu oprească la poarta „Paradisului“, cobora în Piața Santa Bárbara ; și, făcîndu-se mititică, strecurîndu-se în umbra caselor, aproape că alerga, cu ochii în pămînt și un ușor surîs de plăcere.

Bazilio o aștepta culcat în pat, în cămașă : ca să nu se plictisească, singur, adusese la „Paradis“, o sticlă de coniac, niște zahăr, lămii ; și, cu ușa întredeschisă, fuma, preparîndu-și groguri reci. Timpul trecea greu, se uita întruna la ceas și, fără să vrea, auzea, înregistra toate zgomotele intime din familia proprietăresei, care locuia în camerele interioare : scîncete de copil, o voce răgușită care bombănea, și o cățelușă care începea deodată să latre, furioasă. Bazilio găsea toată acea ambianță burgheză și josnică, începea să-și piardă răbdarea. Dar un foșnet de

rochie atingea scara — și plictiselile lui, ca și temerile ei, se risipeau imediat în înfocarea primelor sărutări. Luiza era totdeauna grăbită; voia să ajungă acasă la ora cinci, „și mai avea mult de umblat pe jos!“ Sosea puțin asudată, iar lui Bazilio îi plăcea transpirația aceea călduță de pe umerii ei goi.

— Și bărbatul tău, întreba el. Când vine?

— Nu spune nimic. Sau: — N-am primit nici o scrisoare, nu știu.

Asta părea să fie grija lui Bazilio, în bucuria egoistă a recentei dăruiri. O mîngîia atunci aproape extatic, în-genunchea la picioarele ei; vorbea cu glas de copil:

— Lili nu-l iubește pe Bibi...

Ea rîdea, pe jumătate dezbrăcată, cu un surîs cîntat și frivol:

— Lili îl adoră pe Bibi!... E nebună după Bibi!

Și-l întreba dacă se gîndise la ea, ce făcuse în ajun. Fusesse la Grémio, jucase o partidă de *whist*, se dusesse acasă devreme, o visase...

— Trăiesc pentru tine, dragostea mea, crede-mă!

Și-și lăsa capul în poala ei, topit de fericire.

Alteori, mai serios, îi dădea sfaturi de bun gust în legătură cu toaletele ei: o ruga să nu-și pună meșe false în păr, să nu poarte botine cu elastic.

Luiza îi admira mult experiența în chestiunile de lux; îl asculta, își însușea ideile lui — ajungea chiar să afec-teze, fără să-și dea seama, un dispreț pentru oamenii vir-tuoși, numai ca să imite opiniile lui libertine.

Și încetul cu încetul, văzîndu-i docilitatea, Bazilio nu-și mai dădea osteneala să se controleze; se folosea de ea, ca și cum ar fi plătit-o! Într-o dimineată se întîmplase chiar să-i scrie în două cuvinte cu creionul că „nu poate veni la *Paradis*“, fără alte explicații! O dată n-a venit deloc, fără s-o anunțe — și Luiza găsi ușa încuiată. Bătu

timid, se uită prin gaura cheii, așteaptă cu sufletul la gură — și reveni acasă neconsolată, frîntă de oboseală și de căldură, cu ochii plini de praf, gata să plîngă.

Nu admitea să fie deranjată cu nimic, nici ca să-i facă ei o plăcere. Luiza îl rugase să vină din cînd în cînd la ea duminică, să petreacă seara : vor mai fi acolo Sebastião, consilierul, Dona Felicidade cînd se va simți bine ; era o bucurie pentru ea, și apoi, dădea legăturii dintre ei un aer mai familial, mai legitim.

Dar Bazilio sărise în sus :

— Cum ! să vin să moțai de somn, în compania a patru îmbîcșiți !... Asta, niciodată !...

— Bine, dar se face conversație, muzică...

— *Merci !* O cunosc eu, muzica de la soarelele din Lisabona ! *Valsul sărutului și Trubadurul*. Să mă ferească Dumnezeu !

Pe urmă, de două-trei ori vorbise de Jorge cu dispreț. Asta o ofensase.

Ba chiar în ultimul timp, cînd ajungea ea la „Paradis“, nici nu se mai ostenea să se ridice în picioare, vesel și drăgăstos : se așeza doar în pat și, scoțîndu-și leneș țigara din gură :

— Să trăiască floarea mea ! spunea.

Și cu ce aer de superioritate îi vorbea ! Cum ridica din umeri, exclamînd : Tu nu înțelegi nimic din asta ! Ajunsesse chiar să-i vorbească fără perdea, să facă gesturi brutale. Și Luiza începu să nutrească bănuiala că Bazilio n-o stima — ci doar o dorea !

La început plînsese. Hotărî să aibă o explicație, să o rupă cu el, la nevoie. Dar amîna, nu îndrăznea : chipul lui Bazilio, vocea lui, privirea lui o dominau ; și, înflăcărîndu-i pasiunea, îi retezau curajul de a o tulbura cu lamentații. Pentru că era convinsă atunci că-l adoră : ce altceva putea da atîta exaltare *dorinței*, dacă nu profun-

zimea sentimentului?... Îi plăcea atât de mult, fiindcă-l iubea foarte tare !... Și onestitatea ei firească, pudoarea ei se refugiau în acest raționament subtil.

El avea uneori o comportare aspră, seacă, e drept ; o oarecare nepăsare, sigur că da... Dar alteori, cît o mai răsfăța, cum îi mai tremura vocea, cu ce frenezie o mîngîia !... O iubea și el, nu încăpea îndoială. Certitudinea asta era justificarea ei. Și cum din dragoste izvora, nu-i era rușine de încîntarea plină de voluptate cu care se ducea zilnic la „Paradis“ !

De vreo două-trei ori, la întoarcere, ● întîlnise pe Juliăna, care urca și ea grăbită pe strada Moinho de Vento.

— De unde veneai ? o întreba apoi, acasă.

— De la doctor, conîță, am fost la doctor.

Se plîngea de junghiuri, de palpații, de lipsă de aer.

— Slăbiciune ! Slăbiciune !

Intr-adevăr, Juliăna termina acum toate treburile în timpul dimineții ; apoi, de îndată ce Luiza, pe la ora unu, dădea colțul străzii, se ducea și ea să se îmbrace și, strînsă în rochia ei de lînă, cu pălărie și umbrelă, venea să-i spună Joanei :

— La revedere, mă duc la doctor.

— La revedere, madam Juliăna, zicea bucătăreasa, radoasă.

Și imediat se ducea să-i facă semn timplarului.

Juliăna cobora pe lingă parcul São Pedro de Alcântara și, luînd-o prin Piața Carmo, se îndrepta spre străduța din fața cazărmii. Acolo, la etajul al treilea al unui imobil, locuia prietena ei apropiată, mătușa Vitória.

Era o bătrînă care fusese misită. Încă se mai putea vedea la intrare, scris cu litere negre pe o placă de metal :

VICTORIA SOARES, *Agenzie de plasare*. Dar în ultimul timp întreprinderea ei devenise mai complicată, mai în-tortocheată.

Își exercita meseria într-o sală așternută cu împle-turi de pai, cu hîrtie de muște atîrnată de tavanul murdar, și în care lumina pătrundea doar prin două triste ferestre cu pervaz. O vastă canapea ocupa aproape tot peretele din fund : fusese desigur din rips verde, dar stofa uzată, roasă, cîrpită, avea acum, sub petele mari, o culoare cenușie nedefinită ; arcurile rupte scîrțiau melancolic ; la colț, într-o adîncitură, dormea toată ziua o pisică ; și una din laturile de lemn ars dezvăluia că fusese salvată din-tr-un incendiu. Deasupra canapelei atîrna litografia lui Dom Pedro al IV-lea¹. Între cele două ferestre se afla o comodă înaltă ; iar pe ea, între un sfînt Anton și o casetă din scoici, o maimuțică împăiată, cu ochi de sticlă, se ținea în echilibru pe o creagă de copac. La intrare se ză-reia imediat, lîngă geamul din fața ușii, la o masă aco-perită cu linoleum, o spinare slabă și încovoiată și o be-rețică de mătase cu ciucure în vînt. Era domnul Gouveia, conțopistul.

Aerul înăbușitor avea un iz complex, nedefinit — în care se deslusea duhoare de grajd, miros de cremă de ghe-te și de ceapă prăjită. Întotdeauna era lume multă : ma-troane grase în capot și cu basma, față durdulie și mustă-cioară ; birjari cu părul lins și unsuros, în halat cu dun-gulițe ; comisionari galicieni greoi, pămîntii la față, cu pași răsunători și aspect nătîng ; slujnicuțe gălbejite, cu cearcâne la ochi, umbreluță cu mîner de os și mînuși de piele cîrpite în virful degetelor.

În fața sălii se deschidea o cameră care dădea spre curtea interioară — prin a cărei ușiță verde se vedeau

¹ Al douăzeci și optulea rege al Portugaliei (supranumit „Eli-beratorul”) și primul împărat al Braziliei, sub denumirea de Pedro I (1798—1836) (n.t.).

uneori dispărînd spinări respectabile de proprietari, sau trene foșnitoare de rochii dubioase.

În anumite ocazii, simbăta, se adunau cinci-șase persoane ; niște bătrîne vorbeau încet, cu gesturi misterioase ; o altercație prost înăbușită izbucnea pe palier ; niște fetișcane se porneau deodată pe plîns ; și, impasibil, domnul Gouveia zgreptăna în registrele lui, scuipînd pe podea jeturi melancolice de salivă.

Între timp, mătușa Vitória, în rochie violetă și cu o tocă de dantelă neagră pe cap, venea, şușotea, gesticula, făcea să sune bani, scoțînd tot timpul din buzunar bomboane contra tusei.

Mătușa Vitória fusese de cînd lumea o mare instituție, dar acum devenise un centru ! Servitorimea de proastă calitate, dar chiar și cea aleasă, își aveau acolo un „birou“ pentru orice. Împrumuta bani celor fără serviciu ; păstra economiile celor înstăriți ; îl pune pe domnul Gouveia să scrie corespondența amoroasă sau domestică a celor care nu știau carte ; vindea haine de ocazie ; închiria fracuri ; recomanda case, primea confidențe, conducea intrigi, se pricepea la moșit. Nici un servitor nu mai era recomandat de ea ; dar, angajați sau dați afară, ei nu încetau să urce și să coboare treptele mătușii Vitória. Avea, în afară de asta, multe relații, nenumărați obligați : celibatari maturi veneau la ea ca să le găsească slujnice durdulii și tinere ; tot ea recomanda servante femeilor care erau în evidența poliției ; cunoștea anumiți cămătari discreți. Și se numea : „Mătușa Vitória știe mai multe șiretlicuri decît are păr în cap !“

Dar, în ultimul timp, în ciuda „afacerilor“ ei, era suficient să apară Juliana — că o și ducea în camera din fund, incuia ușa și „era ocupată pentru o jumătate de oră“ !

Iar Juliana pleca întotdeauna roșie, cu ochii aprinși, fericită ! Se întorcea repede acasă ; și, de cum intra :

— Conița n-a venit încă, madam Joana ?

— Nu.

— E la Encarnação. Sărăcuța ! N-are o cruce ușoară de purtat, s-o rabde pe babă cu toanele ei ! Și pe urmă, sigur, își face plimbărica ! Bravo ei ! Se mai distrează !

Joana era greoaie și obtuză ; în plus, pasiunea animalică pentru flăcăul acela o prostea de tot. Observase totuși că madam Juliana era „foarte drăgăstoasă față de conița“ ; chiar i-o spusese într-o zi :

— Matale, madam Juliana, îmi pari acum mai în boiul conitei !

— Mai cum ?

— Vreau să zic, mai asta, mai...

— Mai legată de conița ?

— Da, chiar așa.

— Întotdeauna am fost. Dar, ce să-i faci ? uneori am și eu hachițele mele... Că vezi, madam Joana, nu poți găsi o casă mai bună ca aici. Cucoană foarte cumsecade, fără ciudățenii, nici un fel de opreliști... Ce mai, să mulțumim cerului că sîntem atît de liniștite.

— Așa e.

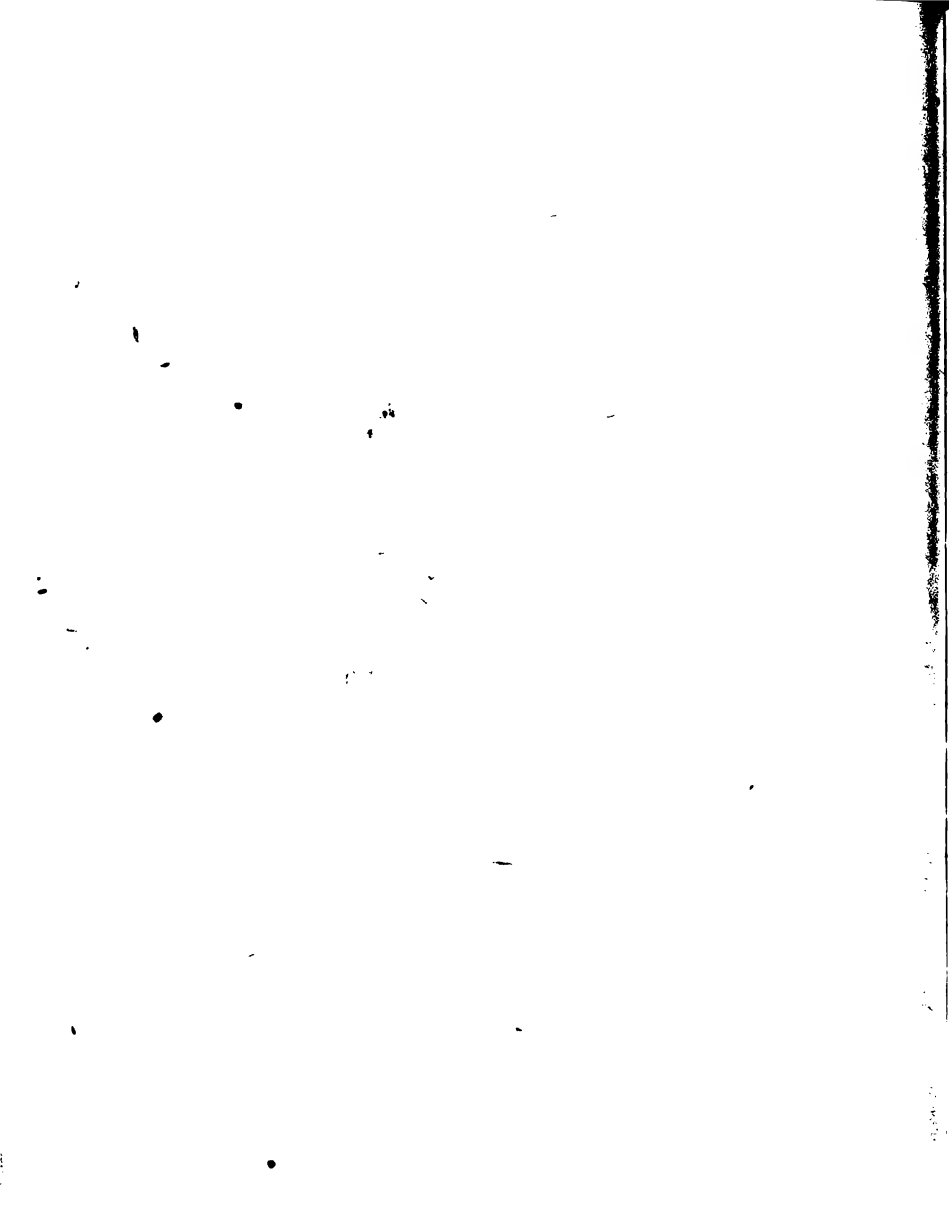
Casa, într-adevăr, avea un aspect vesel, de calmă fericire : Luiza ieșea în fiecare zi și găsea totul bine ; nu-și pierdea răbdarea niciodată ; antipatia ei pentru Juliana părea să se fi stins, o socotea o săracă cu duhul ! Juliana își sorbea supițele, își făcea plimbările, rumega. Joana, foarte liberă, deseori singură în casă, se desfăta cu tîmplarul. Nu veneau musafiri. Dona Felicidade, la Encarnação, se inunda cu tinctură de arnică. Sebastião se dusesese la Almada să supravegheze lucrările. Consilierul plecase la Sintra, „să acorde o vacanță spiritului“, îi spusese el

Luizei, „și să se delëcteze în raiul acela“. Domnul Julião, „doctorul“, cum spunea Joana, lucra la teza sa. Programul era foarte regulat, pretutindenii domnea o liniște împăcată. Într-o zi Juliana, la bucătărie, impresionată de reculegerea satisfăcută a întregii case, exclamă, adresindu-i-se Joanei :

— Totul e cît se poate de bine ! Barca înaintează pe o mare de trandafiri !

Și adăugă, chicotind :

— Cu mine la cîrmă !

CUPRINS

<i>Prefață</i>	.	.	.	.	.	.	V
<i>Tabel cronologic</i>	.	.	.	.	.	.	XXVII
VARUL BAZILIO	.	.	.	.	.	.	1

Lector : ELENA MURGU
Tehnoredactor : AURELIA ANTON

Bun de tipar : 25.XI.1983. Coli ed. 13. Coli tipo 8,5.

Tipărit sub cd. 5192/1983 la
INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ
BACĂU, str. Mioriței nr. 27

Lucrarea a fost tipărită pe hirtie fabricată
la C.C.H. „Letea” — Bacău

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025

